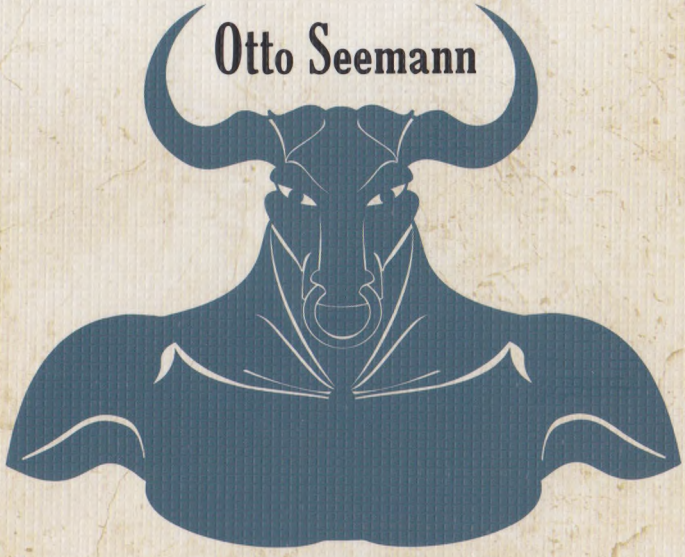
Mitolojik Kitaplar Dizisi 05



Yunan ve Roma Mitolojisi

Tanrılar, Titanlar ve Kahramanlar

Otto Seemann



mayakitap

Mitolojiler tamamen hayal ürünü müydü, yoksa başka dünyaların hikâyeleri miydi? Birçok farklı kültürün ve coğrafyanın mitolojisini tek tek ele alacak dizimizin beşinci kitabı, Batı medeniyetinin şekillenmesinde büyük payı olan *Yunan ve Roma Mitolojisi*.



Mitoloji deyince akla, hayatın birçok alanında ilham vermeyi sürdüren Yunan ve Roma mitolojisi gelir. Bu araştırma kitabı da Yunan ve Roma mitolojisindeki yaratılış mitleri; tanrı, titan ve kahramanların hayatları ve birbirleriyle mücadelelerini mercek altına alıyor. Evrenin işleyişinin Yunan ve Roma kültüründeki dışavurumu olan bütün bu mitolojik figürlerin ve çok daha fazlasının detaylı bir şekilde ele alındığı bu kitapla, mitoloji dünyasının önemli bir alanına hâkim olabilirsiniz.

Mitoloji ₺28
ISBN 978-605-7605-38-2
9 786057 605382
www.mayayayinlari.com

/mayakitap
/mayakitap
/mayakitap

YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİ



Maya Kitap: 227, İnceleme: 63 / Mitoloji: 6
1. Baskı, İstanbul Ekim 2020

ISBN: 978-605-7605-38-2
Orijinal Adı: The Mythology of Greece and Rome
Copyright © Yunan ve Roma Mitolojisi. Türkçe yayın hakları Maya Kitap'a aittir.
Telif hakları sahibinin izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç
Editör: Selin Saraçoğlu Bayraklı
Redaksiyon: Ayşe Göç
Son Okuma: Alara Ergin
Mizanpaj: Enes Şahin
Kapak: Gülay Tunç

Maya Kitap • Sertifika: 14079
Gürsel Mah. Erzincan Sok. No: 36B Kağıthane / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Mutlu Print Basım Ticaret Limited Şirketi • Sertifika: 48627
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 256 Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 577 72 08

YUNAN VE ROMA MİTOLOJİSİ

Tanrılar, Titanlar ve Kahramanlar

Otto Seemann

Çevirmen
İnönü Korkmaz

mayakitap

İçindekiler

GİRİŞ **9**

I. Yunan ve Roma Mitolojisinin Konuları 9

II. Tanrılarla İlgili Popüler Düşünceler 11

I. KISIM – Kozmogoni ve Teogoni **15**

II. KISIM – Tanrılar **20**

I. Olimpos Tanrıları **21**

A. Üstün İlahlar **21**

1. Zeus (Jüpiter) 21

2. Hera (Juno) 28

3. Pallas Athena (Minerva) 31

4. Apollon 37

5. Artemis (Diana) 44

6. Ares (Mars) 47

7. Afrodit (Venüs) 51

8. Hermes (Mercurius) 57

9. Hephaistos (Vulkanus) 62

10. Hestia (Vesta) 66

11. Janus 69

12. Quirinus 70

B. İkinci Derece İlahlar **73**

I. Hizmetli ve Yardımcı İlahlar **73**

1. Eros (Amor) 73

2. Musalar (İlham Perileri) 75
3. Kharisler (Graceler) 77
4. Themis ve Horalar (Mevsimler) 79
5. Nike (Victoria) 80
6. İris 81
7.Hebe (Juventas) 82
8. Ganimedes 83
II. Gökyüzü Olayları 84
1.Helios (Sol) 85
2. Selene (Luna) 85
3. Eos (Aurora) 86
4. Yıldızlar 87
5. Rüzgârlar 88
III. Doğum ve Şifa Tanrıları 89
1. Asklepios (Aesculapius) 89
2. İkinci Derece Doğum ve Şifa İlahları 91
IV. Kader İlahları 92
1. Mireler ya da Moiralar (Parcalar) 92
2. Nemesis, Tykhe ve Agathodaimon 93
II. Deniz ve Su Tanrıları 95
1. Poseidon (Neptün) 95
2. Amphitrite 99
3. Triton ve Tritonlar 99
4. Pontus ile Çocukları 100
5. Proteus 101

6. Glaucus 102
7. İno Leukothea ve Melikertes 103
8. Sirenler 103
9. Okeanos'un Nesli 104
III. Yeryüzü ve Ölüler Diyarı Tanrıları 105
1. Gaia (Tellus) 106
2. Rhea Kybele (Ulu Ana Düşüncesi) 107
3. Dionysos ya da Bacchus (Liber) 109
4. Periler (Nimfalar) 116
5. Satirler 119
6. Silenus 120
7.Yunan ve Romalı Orman Perileri 122
8. Priapos 126
9. Saturn ve Ops 127
10.Vertumnus ve Pomona 129
11. Flora 129
12. Pales 130
13. Terminus 130
14. Demeter (Ceres) 131
15. Persephone (Proserpina) 136
16. Hades (Pluto) 138
17. Aşağı Dünya 140
18. Erinyeler (Furialar) 142
19. Hekate 145
20. Uyku ve Ölüm 147

IV. Romalıların Ev ve Aile İlahları **148**

1. Penatlar 148

2. Larlar 149

3. Larveler, Lemurlar ve Maneler 150

III. KISIM - Kahramanlar **152**

I. İnsanlığın Yaratılışı ve İlkel Durumu **155**

II. Taşralı Kahramanlık Efsaneleri **158**

1. Lapitler ve Sentorlar 158

2. Thebai Efsanesi 163

3. Korinthos Efsanesi 173

4. Argive Efsanesi 178

5. Dioskur 186

6. Herakles (Herkül) 189

7. Attika Efsanesi 208

8. Girit Efsanesi 217

IV. Geç Kahramanlık Döneminin Ortak Girişimleri **220**

1. Kalydon Avı 220

2. Argonotlar 222

3. Thebai Dönemi 226

4. Truva Dönemi 230

I. Truva Savaşı'nın Kahraman Irkları **230**

II. Truva Savaşı **237**

III. Eve Dönüş **245**

V. Efsanevi Kâhinler ve Ozanlar **249**



GİRİŞ

I. Yunan ve Roma Mitolojisinin Konuları

Mitler doğumun, hayatın ve eski çoktanrılı inanışlardaki tanrıların, kahramanların ya da yarı tanrıların eylemlerinin şiirsel anlatıları olarak tanımlanabilir. Hem mit hem de efsane[1], *Mährchen* ya da başka bir deyişle popüler hikâyeden ayrılır. Bunun tek nedeni ikincisinin bütünüyle hayal ürünü olması değildir. İster doğanın sık sık görülen bir iyileşme aşaması, ister açık seçik ve gerçek bir doğa olayı olsun daima önceden var olan bir gerçekliğe dayanır. Genellikle ozanlar tarafından gerçekleştirilen değişiklikler ve eklemeler sayesinde bir mitin gerçek kaynağını kesin olarak bilmek en zahmetli şeydir. Bu nedenle belirli bir geleneğin mit olup olmadığına karar vermek oldukça zordur. Bir yandan tanrıda ya da yarı tanrıda bir kabilenin kahramanının belirli bir kuşağın takdiriyle süper insan boyutlarına büyütül-

1. Almanca *sage* (destan) sözcüğü aslında Yunanca *mitos* sözcüğünün çevirisinden ibarettir ve sıkça bu anlamda kullanılır. Ancak son zamanlarda *mitos* terimini tanrıların hayatları ile eylemlerinden bahsederken ve *sage* terimini kahramanlarınkinden bahsederken kullanma geleneği türemiştir.

mesini görme arzusundayızdır. Diğer yandan ise farklı uluslardan ailelerin efsanelerinin kıyaslanması sadece yarı tanrıda ya da kahramanda değil, fabllardaki hayvanlar ve çocuk hikâyelerinin geleneklerinde ortaya çıkan doğanın işleyişine işaret eder.

Bu mitlerin büyük bir kısmı, insanların doğaya dair gözlemleri ve canlı güney hayallerine yegâne doğaüstü varlıkların dışavurumu olarak görünen doğanın çeşitli aktif ve yaratıcı güçlerinden kaynaklanır. Bu güçler insanlara artık dostça ya da düşmanca görünüyordu. İnsanlar bu yüzden öfkelerini dindirmek için olduğu kadar fayda sağlamak için de hevesle uğraşmışlardır. Kendilerini doğanın işleyişinde bu şekilde dışavuran ilahların ortaya çıkışıyla insanlar, önceleri ister istemez çok ilkel ve mantıksız düşünceler kurdular. Ancak daha sonra başlardaki ataerkil dönemin basit koşullarından kurtulup düzenli siyasi topluluklarda yaşamaya başladıklarında, tanrıları doğa güçlerinin salt kişileşmesi olarak görmeye yavaş yavaş son verdiler. Aksine tanrıları değişmez ahlaki kanunlara göre hareket eden ve kendilerine insanlarınkine benzer vücutlar bahşedilmiş yaratıklar gibi görmeye başladılar (antropomorfizm[2]). Büyük ölçüde yapay olan soyağaçları sayesinde kendilerini tanrılarla ilişkilendirip merkezinde "tanrıların ve insanların" babası olan Zeus'un bulunduğu çok büyük bir siyasi sistem kurdular.

Ancak işin ilginç yanı bu gelişim sisteminin hüküm sürmesi sadece Yunanlar arasında gerçekleşmiştir. İtalya halkları kendilerine soğuk, tuhaf bir biçimde tepeden bakan tanrılarını, yaşama biçim ve yöntemleri hakkında hiçbir açık fikirleri olmayan salt doğa güçleri olarak görmeye devam etmişlerdir. Romalıların tanrılar hakkındaki popüler Yunan kavramlarını benimsemeleri, ancak Yunan komşularıyla entelektüel anlamda temasa geçip onların dil ve edebiyatlarını incelemeye başladıktan sonra gerçekleşmiştir. Hemen var olan mitleri kendilerine aktarmışlar ve Yunan ilahlarına en yakın benzerliği olan kendi tanrı ve tanrıçalarını yaratıp kendi doğal yorumlamalarına layıkıyla uydurmuş-

2. İnsan biçimcilik, insanî vasıfların başka bir varlığa atfedilmesi.

lardır. Dolayısıyla Romalıların Jüpiter'i Yunanların Zeus'uyla, Juno Yunanların Hera'sıyla ve Minerva da Athena ile özdeşleştirilmiştir. Ancak Janus gibi sıradışı tanrılar için hiçbir Yunan ilah modeli bulamamışlardır.

II. Tanrılarla İlgili Popüler Düşünceler

Eski uygarlıkların kendi tanrıları hakkında oluşturdukları kavramlara dair en kapsamlı bilgiyi, eserleri bizlere kadar ulaşan ve mitlerin tertip edilmesinde büyük katkısı olan sayısız Yunan ve Romalı ozandan öğreniyoruz. Bunlar arasında en eski ve en önemli olanların başında Homeros gelir. Eserlerinde halihazırda kurulmuş olan ve başında Zeus'un bulunduğu Olimpos'un siyasi sistemini sunar.

Bundan böyle, en azından dış görünüşü bakımından, tanrılara tamamen insani biçimler bahşedilmeye başlanmıştır. Daha görkemli ve güzel, ayrıca daha heybetlidirler. Ancak hâlâ çok korkunç ya da olağanüstü değillerdir.

Artık tanrılar insanları sadece güzellik ya da görkemde değil, güç ve kuvvette de geride bırakmaktadır. Hele Zeus mükemmel lülelerini bir savurdu mu koca Olimpos zangırdardı. Diğer ilahlara da azımsanmayacak kuvvetler bahşedilmişti. Aslında fiziksel olarak uzamsal anlamda sınırlılardır ve aynı anda her yerde var olmaları mümkün değildir. Ancak en uzak mesafelere yıldırım hızında ulaşabildiklerinden ölümlülerle kıyaslandığında bu kısıtlama onları pek etkilemez. Mesela Athena bir anda Olimpos'un tepelerinden Ithaca'ya (İthaka) iniverir. Okyanus Tanrısı Poseidon üç ya da dört adımda Samothrace'ten (Semadirek) Euboia'daki (Eğriboz) Ægæ'ye (Aigai) geçerdi. Dahası, tanrıların insanlara göre çok daha uzak mesafelerden duyabilme

ve görebilme yetenekleri vardı. Özellikle işitme hususunda sınırsız güçlere sahip gibi görünüyorlardı. Şahsen dua edilen yerde bulunmasalar da dualar her yerden onların katına yükselip kulaklarına çalınırdı. Benzer biçimde, Olimpos'un yükseklerindeki tahtından Zeus, insanlar arasında geçen her şeyi görebiliyor ve İda Dağı'nın zirvesinde otururken Truva önlerindeki kıyasıya savaşta olup bitenleri izleyebiliyordu.

Diğer yandan tanrılar da insanlarla aynı cismani ihtiyaçlara bağımlıydılar. Tıpkı insanlar gibi onlar da uykuyla kendilerini dinlendirmek ve bedenlerini yiyecek ve içecekle desteklemek zorundadırlar. Yine de bu ihtiyaçlarını gidermeden çok daha uzun süre dayanabildiklerinden ölümlülere kıyasla çok daha az bağımlı sayılırlardı. Ayrıca yemekleri insanların yemeği kadar bayağı değildi. Tanrı yemeği (*ambrosia*) ve içkisi (*nectar*) ile beslenirlerdi. Bir başka gereksinim ise tanrıçaların seçerken sıradışı bir özen gösterdikleri giyim kuşamdı. Bunda da diğer birçok bakımdan olduğu gibi büyük ölçüde Havva'nın kızlarına benziyorlardı. Her ne kadar sanat eserleri daha sonraları ilahların bazılarını kısmen giyinik ya da oldukça çıplak biçimde temsil etmekten zevk alsa da bu, eski uygarlıkların tanrılarını bu şekilde tasavvur ettiklerine dair popüler düşünceyi kanıtlamaz.

Kendilerine ölümlüler gibi bir beden bahşedilen tanrıların insanlara benzer biçimde doğmaları ve hem beden hem de zihin bakımından günbegün gelişmeleri gerekir. Ancak bu konuda da her şey en yüksek hızda ilerler. Örneğin yeni doğan Hermes, Apollon'un öküzünü çalmak için beşiğinden kalkıp gider. Sabahleyin dünyaya varır, öğleden sonra kendi icat ettiği lirini çalar vaziyette bulunur. Ölümlülere üstün geldikleri en önemli noktaysa şudur: Fiziksel ve entelektüel güçlerine tam olarak sahip oldukları zaman asla yaşlanmazlar. Aksine daima genç ve güzel kalıp hastalık ve ölümden uzak olurlar. Gereksinimlere bağımlı olup eziyete maruz kalan insan ırkı ile kıyaslandığında "mutlu" ve "kutlu" tanrılardır. Her tür arzuyu hemen giderebilen, "huzurlu bir biçimde yaşayan" tanrılardır. Ancak bu durum

her ne şekilde olursa olsun arada sırada tasa ve keder sancıları çekmelerine mâni olamaz. Kanlı canlı insanlar gibi her türden ıstıraba maruz kalır ve kolayca incinirler. Bu sebeple Yunanlar ve Romalılar, tanrılarını insani tutkulara maruz bırakmıştır.

Ruhsal niteliklere gelince, doğal olarak insanlardan çok daha üstünlerdir. Her şeyden önce ahlaki olarak daha yüksek mertebede bulunurlar. Şer, ahlaksız ve adaletsiz olandan sakınırlar ve insanoğlunun haksızlığını ve kutsal olana karşı saygısızlığını cezalandırmaktan bahsederler. Fakat bu durum bile hile, yalan, nefret, zulüm, kıskançlık vb. gibi her türden ahlak bozukluğu ve ahmaklığa kendilerini kaptırmalarına engel olamaz. Bu yüzden "kutsal varlık"tan bahsettiğimiz anlamda bir kutsallıktan çok uzaktırlar. Kaldı ki her şeyi bilen ve her şeye kadir olarak tasavvur edilirler. Aslında tabii ki güçleri de, bilgileri de muazzamdır. Doğanın gidişatına engel olabilirler; ansızın fırtınalar, veba salgınları ve diğer musibetleri yaratabilirler. Kendilerini ve diğerlerini diledikleri biçime sokabilir, ancak peri masallarında okuyabileceğimiz birçok şeyi yapabilirler. Fakat aldatılması ve kandırılması katiyen ihtimal dahilinde olmayan, diğer tanrılardan çok daha muazzam bir mertebede güç tahsis edilen ve tüm evrenin işleyişinin iradesine dayandığı Zeus bile kaderin kesin iradesine tabidir.

Tanrıların uğraşlarına bakacak olursak bunların keyif ve tembellikten ibaret olduğunu anlarız. Zengin insanlar gibi çok sevdikleri meşgalelerle keyiflerine bakarak zamanlarını hızla geçirmeye çalışırlar. Yemeklerini birlikte yerler ve bunun için Olimpos'un rüzgârlı semalarında, Zeus'un sarayında toplanırlar. Hebe isteklerine hizmet ederken, Apollon'un udunun tellerinden nağmeleri ve hoş sesli ilham perilerini (Musalar) dinleyip aralarında hoş sohbetler ederler, kendilerini tazelerler. Ama doğruyu söylemek gerekirse bu toplantılar daima bu kadar sakin ve keyifli değildir. Bazen bu büyük tanrıların arasında hararetli tartışmalar yaşanır. Hatta *İlyada*'nın on beşinci kitabında anlatılan Hera, Poseidon ve Athena'nın Truva Savaşı'nda Zeus'a

karşı düzenledikleri gibi, varlıklarının birliğini bozacak küçük komplolar da ortaya çıkar.

Son olarak, insanlara benzerliklerinde muhtemelen hiç atlanılmaması gereken nokta: Tüm farklı ilah grupları için geçerli olan tek bir büyük ailede birleşmeleridir. Ailenin başında ve merkezinde, hem insanların babası hem de tanrıların hükümdarı olan Zeus vardır. Buna rağmen, Zeus'un sadece gökyüzündeki ilahlar üzerinde özel bir hükmü vardır. Deniz ve sulardaki ilahlar Poseidon'a, yeraltı dünyasındakiler ise Hades ya da Pluto'ya bağlıdırlar.





I. KISIM

Kozmogoni ve Teogoni

Kozmogoni denilince dünyanın yaratılmasına dair söylenceleri anlıyoruz. Teogoni ise tanrıların kökenleri hakkındaki söylenceler anlamına geliyor. Romalılar hiçbir zaman bu tip çalışmalardan zevk almadıkları için her iki konu üzerine de Yunanlar ile muhatap olmamız gerekir. Romalı ozanların bu konuda söyleyebileceklerinin tamamı istisnasız Yunanlardan ödünç alınmıştır.

Alışılagelen söylentiye göre dünya Kaos'tan oluşmuştur. Ancak bundan devasa ve biçimsiz bir kütleyi değil, salt karanlık ve sınırsız olan uzayı anlamamız gerekir. Ozanların dünyanın Kaos'tan nasıl türediği hakkındaki anlatıları bariz biçimde farklılık gösterir. En popüler olan düşünceye göre, ilk önce Gæa[3] ya da Ge (toprak) kesinlikle idrak edilemeyecek bir biçimde Kaos'un rahminden çıkmıştır. Sonra Tartarus (yeryüzünün altındaki derin uçurum) kendini hemen ayırmış ve Eros (her şeyi oluşturan ve birbirine bağlayan aşk) hayat buluvermiş. Ardından Gæa kendi kendine Uranos'u (gökyüzü), dağları ve Pontus'u (deniz) vücuda getirmiştir.

3. Gæa: (Tr.) Gaya; yeryüzü, toprak anlamına gelir. (ç.n.)

Bu yeni dünyaya insanları yerleştiren ilk tanrılar, yeryüzü ile kısmen Uranos ve Pontus'un birleşmesi sayesinde yaratılmıştır. Yeryüzünün Uranos ile birleşmesinden Titanlar, Kikloplar (tepegözler) ve Centimane'ler[4] (yüz kollular); Pontus ile birleşmesinden de çeşitli deniz tanrıları doğmuştur.

1. Uranos nesli: Hesiod'a göre toplam on iki tane Titan vardı. Altısı erkek: Okeanos, Cœus (Koeus), Krius, Hyperian, İapetus, Kronus. Altısı da kadın: Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoebe ve Tethys. Bu kutsal varlıkların isimlerinin yorumlanması kısmen zor olsa da şüphesiz doğanın temel güçlerini temsil ederler. Kiklopların sayısı üçtür: Brontes (gök gürültüsü), Steropes (yıldırım) ve Arges (yaprak yıldırım). Bu isimler, açıkça gördüğümüz üzere fırtınayı işaret eder. Centimaneler de üç tanedir: Kottos, Briareus ve Gyes. Bunlar da doğanın yıkıcı güçlerini ve muhtemelen depremi, çalkantılı denizi ve fırtına rüzgârlarını temsil eder.

2. Pontus nesli: Pontus sayesinde Gaya, olağanüstü deniz ilahlarının annesi oldu. Bunlar Nereus, Thaumas, Phorcys, Keto ve Eurybia idi. Onların da sayısız çocuğu oldu. Nereus, denizin dingin durumunu temsil eder. Daha sonra ondan ve kızlarından bahsetmemiz gerekecek. Thaumas bize göre denizin görkemini simgeler. Kendisi İris (gökkuşağı) ve Harpylerin (fırtına rüzgârlarının) babasıdır. Son olarak, Gorgonların ve Graiaların (kocakarı) birleşmesinden doğan korkunç Phorkys ve Keto denizin tüm tehlikelerini ve dehşetini temsil eder.

Titanlar arasında çok sayıda evlilik gerçekleşmiştir. Sayısız su perisi, Okeanos ve Tethys'ten doğmuştur. Işık ilahları Helios (güneş), Selen (ay) ve Eos (şafak) ilahları Hyperion ve Thia'dan doğmuştur. Gece ilahları Leto (karanlık gece) ile Asteria (yıldızlı gece) ise Koeus ve Phoebe'nin çocuklarıydı.

Ancak Titanlar arasında en önemli olanları, oğulları Zeus'un evrene hüküm sürmesini kolaylaştıran Kronos ve Rhea olmuştur.

4. Centimane: (Tr.) Yüz kollu yaratık. (ç.n.)

Uranos, son doğan oğulları kudretli Kikloplar ve Centimanelerin bir gün gücünü elinden alabileceklerinden korktuğu için doğumdan hemen sonra onları toprağın altındaki derin uçuruma gömmüştür. Bu durum, anneleri Gaya'yı sinirlendirir ve Titanları babalarına karşı komplo kurmak üzere harekete geçirir. Titanlar arasında en genç ve cesur olan Kronos'u, babası Uranos'a karşı şiddet kullanmaya kışkırtır. Uranos hadım edildikten sonra mahkûm olur ve oğulları tarafından hükümdarlığından feragat etmek zorunda bırakılır. Hükümdarlığı artık Kronos'a geçmiştir. Ancak Kronos çok geçmeden yaptığının cezasını bulur. Onun da kendi oğlunun elinden aynı kaderi paylaşacağına dair kehanette bulunan Uranos'un laneti tamamlanır. Böyle kötü bir akıbete engel olmak için çabalar. Hatta o kadar endişelenir ki doğumlarından hemen sonra çocuklarını yutar. Çocuklarından beşi aynı kaderi paylaşır: Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon. Çocuklarının yazgısına çok üzülen anneleri Rhea, bir sonraki oğlu Zeus'u bir hile yaparak kurtarmaya kararlıdır. Kuruntulu ve zalim kocasına yeni doğan çocuğunun yerine kundak bezine sardığı bir taşı verir. O da pek incelemeden taşı yutar. Bu şekilde hayatı kurtulan Zeus, Girit adasındaki Dikti Dağı'nda bir mağarada periler tarafından beslenir. Arılar ona yemesi için bal getirirken dişi keçi Amalthea onu emzirir. Çocuğun ağlaması kuşkucu babasına varlığını bildirmesin diye Kuretalar ya da Rhea'nın hizmetçi rahipleri silahlarını çarpıştırarak çocuğun sesini bastırırlar. Böylece Zeus genç ve güçlü bir tanrı olana dek gizlenir. Sonra da babası Kronos'a saldırıp tahtından eder. Gaya'nın bir hüneri yardımıyla daha önce yutulan çocukları geri getirmeye çabalar. Titanların bir kısmı, Okeanos, Themis ve Hyperian tereddüt etmeden dünyanın yeni sahibinin hükümdarlığına boyun eğer. Ancak diğerleri biat etmeyi kabul etmezler. Zeus on yıl süren bir çekişmenin ardından Kiklopların ve Centimanelerin yardımıyla onları yener. Ceza olarak, daha sonra Poseidon'un tunçtan kapılarla kapattığı Tartarus'a atılırlar. Doğal sarsıntıların en belirgin izlerinin bulunduğu toprak parçası olan Tesalya'nın bu muazzam savaşın geçtiği yer olduğu dü-

şünülmektedir. Zeus ve onu destekleyenler Olimpos Dağı'ndan, Titanlar ise onun karşısındaki Othrys Dağı'ndan çarpışmışlardır.



1. Şekil: Kronos'un Büstü. Vatikan Müzesi.

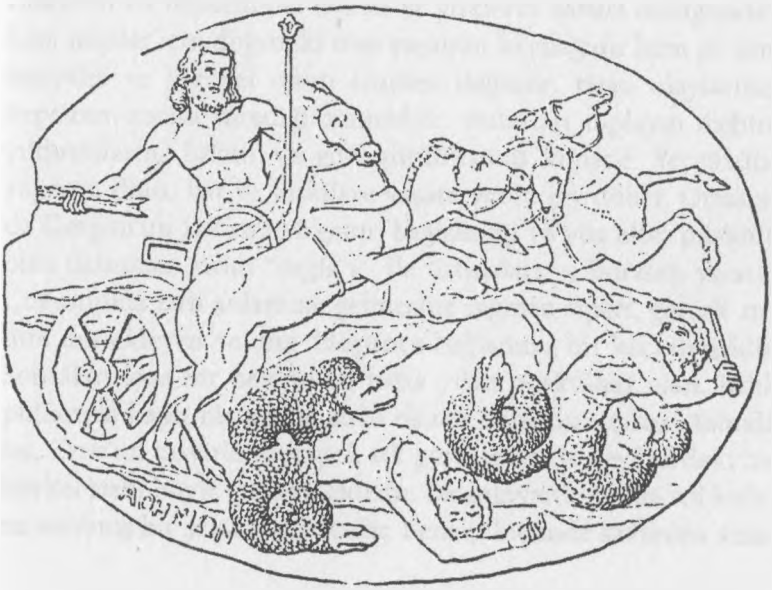
Gerçekte bir ibadet nesnesi olmayan Titanlar, antik sanatta çoğunlukla tasvir edilmemişlerdir. Kronos, Romalıların hasat tanrısı Saturn ile özdeşleştirildiğinden bu konudaki tek istisnadır. Genellikle içine kapanık karakterinin sembolü olarak başının ardı bir peçeyle örtülü ve yüzünde hüzünlü, acı yüklü bir ifadeyle betimlenir. Bu şekilde iyi korunmuş bir büstü, 1. Şekil'de gösterdiğimiz gravürdeki gibi, Roma'daki Vatikan Müzesi'nde bulunmaktadır.

Titanlar karşısında elde ettiği zaferin ardından Zeus, dünya imparatorluğunu iki erkek kardeşi Poseidon ve Hades ile paylaşmıştır. İlkini okyanuslar ve suların hâkimi kılar, ikincisini ise ölüler diyarının başına getirir. Geri kalan her yeri kendisine saklar. Ancak bu yeni düzen emniyetli bir şekilde tesis edilmemiştir. Gaya'nın küskünlüğü Tartarus ile birleşip en genç ve en güçlü oğlu, dev Typhon'u doğurmasına neden olur. Burnundan ateş çıkaran yüz ejderha başlı bu canavarı Zeus'un hükümdarlığını yıkmakla görevlendirir. Yerleri ve gökleri sarsan büyük bir savaş meydana gelir. Hiç bitmeyen yıldırımları sayesinde Zeus sonunda Typhon'u alt eder ve onu Tartarus'a gönderir. Daha sonraki yazarlara göre ise (Pindaros ve Virgil) onu Sicilya'daki Etna Dağı'nın altına gömer. İşte bu yüzden hâlâ arada sırada ateşten nefesini verip gökyüzüne alevler püskürtür.

Bazı ozanlar Zeus'un hükümdarlığına karşı bir başka isyanı, Devlerin başkaldırışını anlatır. Bunların Uranos'un kesilen vücudundan yeryüzüne dökülen kan damlalarından meydana geldiği söylenir. Tesalya'daki Flegra düzlüklerinden çıkıp Pelion Dağı'nı Ossa Dağı'nın üstüne yığarak Olimpos'a karşı hücum

etmişlerdir. Ancak tüm tanrıların yer aldığı kanlı bir çarpışmanın ardından ikisi de ele geçirilmiş ve mağlup edilen Titanların kaderini paylaşmak üzere Tartarus'a gönderilmişlerdir. Zeus'un hükümdarlığı artık emniyetli bir şekilde tesis edilmiştir. Bundan sonra hiçbir düşman saldırısı Olimpos sakinlerinin huzurlu konforunu rahatsız etmemiştir.

Evren imparatorluğu için yaptığı savaşların yanı sıra Zeus'un hayatının ilk dönemi, genellikle Giganto-machia (Devler Savaşı) olarak bilinir ve Yunan sanatında gözde bir konu olmuştur. Bu sanat eserlerinin daha eskilerinde temsil edilen Devler, biçim ya da görünüş bakımından tanrılardan ya da kahramanlardan pek farklılık göstermez. Daha geç dönemlerde yaratılan eserlerde ise vücutlarının yalnızca üst kısmı insandır ve ejderha gövdesine sahip olarak gösterilirler. Nitekim Napoli Müzesi'ndeki meşhur kabartma değerli taştan minyatür (*cameo*) eserinde şu şekilde görünmektedir: İleri atılmış dört atın çektiği savaş arabasındaki Zeus, onların üzerine saldırır (2. Şekil).



2. Şekil: Athenion Cameo'su.

II. KISIM
TANRILAR



I. Olimpos Tanrıları

Üstün İlahlar

1. Zeus (Jüpiter):
Romalıların Jüpiter ismini verdiği Zeus, evrenin denetimini sağlayan hükümdar olarak gökyüzü ilahlarının en önemlisidir. Göklerin en mükemmel tanrısı ve göklerin babası olduğundan hem uluslar için doğadaki tüm yaşamın kaynağıdır hem de tüm nimetler ve bereket onun elinden dağıtılır. Hava olaylarının hepsinin ondan türediği zannedilir. Bulutları toplayıp dağıtır, yıldırımlarını fırlatır ve gök gürültüsünü koparır. Yeryüzüne yağmur, dolu, kar ve bitkilere yaşam veren çiy döker. Ortasında Gorgon'un korkunç başının bağlandığı ve yüz altın püskülü olan delinmez zırhlı "*aegis*"i[5] ile fırtınaları ve boraları yaratır. Çoğunlukla zırh anlamına gelmesine rağmen siperi, gerçek zırhını destekleyen ve ona düzgünce bağlanmış bir keçi derisidir. Sonraları kısa bir pelerin ve hatta yılan püskülleri olan, balık pullarıyla kaplı bir göğüs zırhı olarak karşımıza çıkar. Aslında bu, Zeus'un tasvirlerinde pek sık görülmese de Leyden'deki bir heykel zırhı böyle göstermektedir. Bir minyatür içinde sol koluna sarılmış bir şekilde gösterilir. Benzer biçimde savunma ama-

5. Aegis (İng.): Göğüs kalkanı (Tr.) (ç.n.)

cıyla sol kolun etrafına bir *chlamys*[6] ya da şal sarılması da yaygındır. Aegis, genellikle *İlyada*'da onu babasından ödünç alan Athena'ya aittir. 9. Şekil'de bunu giyerken görünüyor.

Bununla birlikte eskiler Zeus'un salt doğanın kişileştirilmesi olarak görülmesinden memnun kalmamışlar, onu ahlaki bakış açısından da değerlendirmişlerdir. Öyle bir bakış açısı ki Zeus çok daha önemli ve korkunç görünür. Deyim yerindeyse onda hem fiziksel hem de ahlaki dünyaya yayılan, yolundan şaşmaz bir düzen ilkesi ve uyumun vücut bulduğunu görmüşlerdir. Tanrılar topluluğuna hükmeden katı değişmez kurallar, babası Kronos'un kaprisli emirleriyle güçlü bir tezat oluşturur. Dolayısıyla Zeus bütün siyasi düzenin koruyucusu ve savunucusu sayılır. Yeryüzünün kralları, hükümdarlıklarını ve tüm haklarını ondan alır ve görevlerini vicdanlı bir şekilde yürütmekte ona karşı sorumludur. Güçlerini hakkı olmadan aşanları ve adaletten sapanları cezalandırmadan bırakmaz. Dahası Zeus konseylere ve meclislere başkanlık eder, düzenli gidişata göz kulak olur ve onlara akıllıca tavsiyelerde bulunur. Siyasi topluluğun en önemli dayanağı yemindir. Bu nedenle Zeus, Horkios[7] (Romalılara göre yeminlerin tanrısı) olarak yeminleri gözetir ve yalan yere edilen yeminleri cezalandırır. Ayrıca sınırlara göz kulak olur ve ülkelerinin sınırlarını savunmak üzere savaşa giden gençlere eşlik edip onlara istilacılara karşı zafer armağan eder. Bütün sivil ve siyasi topluluklar onun korumasından yararlanır ancak siyasi yapının temeli olan birliğe yani aileye özellikle dikkat eder. Bu sebeple, bir anlamda her evin başı bir Zeus rahibiydi. Aile adına tanrıya adakları sunan oydu. Genellikle bahçenin ortasında duran sunağında (küçük evlerde bu şömine tabanıyla temsil ediliyordu) bütün yabancılar, firariler ve yardım dilenenler sığınacak bir yer bulurdu. Zeus Xenius (Konuksever Zeus anlamında) olarak gezginleri himaye eder ve kapısındaki yardıma muhtaç yabancıyı geri çevirerek antik konukseverlik kurallarını çiğneyenleri cezalandırırdı.

6. Chlamys (İng): Pelerine benzeyen eski Yunan giysisi (Tr.) (ç.n.)

7. Zeus Horkios (İng.): Yeminlerin tutucusu Zeus (Tr.) (ç.n.)

Erken zamanların batıl inancı, tüm gökyüzü olaylarını takdiri ilahinin gerçekleşmesi olarak göstermiştir. Bu sebeple göklerin baş ilahı elbette en yüksek esin kaynağı olarak görülüyordu ve insanlara iradesini gök gürültüsünde, yıldırımda, kuşların uçuşunda ve düşlerde gösterdiğine inanılıyordu. Üstün kehanet ilahı olduğu için Zeus'un Epir'deki Dodona'da, Yunanistan'ın en eskisi olan kendi kâhini olmasının yanı sıra en sevdiği oğlu Apollon'un ağzından geleceğe dair vahiylerde bulunuyordu. Romalılar arasında doğru dürüst bir kâhini olmasa da hava ve gökyüzüyle ilgili tüm olaylara giderek daha fazla ilgi ve merakla bakıyordu. Bunların doğru yorumlanması özel ve zor bir ilim dalını oluşturuyordu.

Zeus, Yunanların ilk ulusal tanrısıydı. Ona ibadet etmek, Yunanistan'ın her yerine yayılmıştı. Bununla birlikte tapınaklarının bazılarının özel bir önemi vardı. Bunlar arasında en eskisi, Pelasglar döneminde Zeus'a henüz Yunanistan'da herhangi bir tapınağın olmadığı bir dönemde ibadet edilen Dodona'daydı. Burada Zeus, meşhur kutsal meşe ağacı biçiminde tasvir edilmiştir. İlah, ağacın hışırdayan dallarında sadık inananlarına kendini gösterir. Ayrıca kendisine eteklerinde Dodona'nın uzandığı Tomarus Dağı'nın zirvesinde de ibadet ediliyordu. Böylece dağın tepesi, doğal olarak ilk ibadet yerleri olmuştu. Ancak önceki tapınakların hepsi, ünlü Olimpian oyunlarının kutlandığı İlia'daki Alpheus nehrinin kuzey kıyılarında bulunan Olimpia'daki Helen dönemi Zeus'un büyük ulusal ibadet merkeziyle gölgede bırakılmıştı. Meşhur heykeltıraş Fidias tarafından yapılan muhteşem heykeli, buraya her yerden akın akın gelen sofular için fazladan bir teşvik oluyordu.

Jüpiter'e (Zeus) tapınma İtalya'da da bir o kadar yaygındı. Onun bütün tapınakları içinde şüphesiz en ünlüsü Tarquinius'un Roma'daki Kapitol'de inşa ettirdiği mabetti. Sulla döneminde çıkan bir yangında neredeyse tamamen tahrip olduktan sonra eskisinden daha görkemli bir şekilde restore edilmiştir. Topraktan yapılan orijinal heykelin yerine Olimpian Zeus'u mo-

del alınarak Yunan sanatçı Apollonius'un eseri olan altın ve fildişinden bir heykel yapılmıştır.

Tanrıyı sanatta göründüğü gibi ele almadan önce sayısız aile üyesine kısaca bakmamız gerekir. Yunanların mitolojisi Zeus hakkında ölümsüz olduğu kadar, fazla sayıda ölümlü eşe ve aşırı derecede zürriyete sahip olduğu yorumunun yarattığı kötü şöhretiyle Romalıların mitolojisiyle tezat yaratır. Tanrının sayısız aşk macerası üzerine komik ozanların arada sırada yaptıkları esprilere ve bunları duyan Hera'nın kıskançlığına rağmen bunun, Yunanların göklerin yüce tanrısını şehvet ve zevk düşkünü bir varlık gibi temsil etme niyetinden daha öte olmadığını belirtmemiz gerekir. Bunun izahı, kısmen birbirinden bağımsız ortaya çıkan çok sayıdaki çağdaş yerli ibadet biçiminde bulunabilir. Kısmen de Yunanların eğlenceli düş gücünün her yeni eseri üreme kisvesi altında betimlemesi gerçeğindeydi. Mitolojinin tanrıların soyağacını öğreten bu kısmında, Zeus'un ilk eşi Okeanos'un kızı Metis (akıl) idi. Zeus, elde etmesi pahalıya mal olan imparatorluğundan kendisini mahrum bırakabilecek bir oğul doğuracağından korktuğu için onu bir çırpıda yiyip midesine indirdi. Bundan kısa süre sonra kendi kafasından Pallas Athena'yı çıkarmıştır. İkinci tanrıça eşi, birleşmesiyle Horae ile Moirae'nin (alın yazgıları) babası olduğu Titanlardan biri olan Themis'ti. Dione, Dodonalı Zeus'un karısı ve Afrodit'in annesi olarak görünmektedir. Diğer yandan Arkadyalı Zeus, Maia ile evlendirilir ve bu evlilikten Hermes doğar. Demeter (Ceres[8]) ile evliliği sayesinde Persephone'un (Proserpine, bitkiler tanrıçası) babası; Okeanos'un kızı olan Eurynome ile evliliği sayesinde Charites'in (Graces) babası; Mnemosyne ile evliliğinden Musaların ve Leto ile evliliğinden de Apollon ve Artemis'in babası olmuştur. Kutsal eşleri arasında en genç olanı, daha sonra mitoloji tarafından tek meşru kraliçe olarak görülen kız kardeşi Hera'ydı. Onunla evliliği sayesinde Ares (Mars), Hephæstus (Vulkan) ve Hebe'nin babası olmuştur.

8. Topraktan gelen anlamına gelen Latince kökenli bir isim. Bereket tanrıçası Demeter için kullanılmıştır (ç.n.)

Ölümlü metreslerinden en ünlüsü Thebai Kralı Kadmus'un kızı Semele'dir ve Dionysos'un annesidir. Diğer metresleri Leda, Danae, Alkmene, Europa ve İo'dan daha sonra bahsedilecektir.

Halihazırda fark ettiğimiz üzere Romalıların mitolojisi önceleri Jüpiter'i tüm aile bağlarından yoksun betimlemiştir. Dinleri Helenleştikten hemen sonra onu Saturn ile Ops'un oğlu olarak adlandırıp Juno'yu karısı ve Minerva'yı da kızı olarak saymışlardır.

Hem kendisine geniş çapta ibadet edilmesi hem de Yunanistan'da var olan tapınaklarının fazlalığı nedeniyle Zeus heykelleri doğal olarak fazla sayıdaydı. Hepsinin arasında en ünlüsü, Atinalı heykeltıraş Fidias'ın (MÖ 500 – 432) eseri olan Olimpia'daki görkemli Zeus heykeliydi. Figür yüksek bir taht üzerine oturtulmuştu ve yaklaşık 12 metre yüksekliğineydi. Altın ve fildişinden yapılmıştı ya da büyük ihtimalle ahşap bir heykel altın ve fildişiyle kaplanmıştı. Kaplanmayan kısımlar -yüzü, boğazı, göğsü ve elleri- fildişinden yapılmıştı. Sağ elinde ayrıca altın ve fildişinden Zafer Tanrıçası'nın heykeli, sol elinde de tepesine kartal tünemiş bir kral asası duruyordu. Mevcut sayısız ayrıntılı betimlemeler bize sadece heykeltıraşın tanrının çehresine nüfuz ettiği yüce görkemi hakkında belli belirsiz bir fikir sunuyor. Fidias'ın amacı onu insanlığa sadece Olimpos'un her şeye gücü yeten hükümdarı hem gücü hem de bilgeliğiyle tüm tanrılar ve insanlardan üstün biri olarak değil ayrıca hepsinin şefkatli babası ve bütün güzel hediyelerin müşfik dağıtıcısı olarak göstermekti. Tam alnından çıkıp yüzünün iki yanına eşit parçaya dökülen saçları inançlı güce sahip bir aslan yüzü ifadesini andırıyordu. Bu ifade yüksek alnı ve sert biçim verilmiş burnuyla daha etkili kılınmıştı. Aynı zamanda hafif aralanmış dudaklarının görüntüsü insana tatlı bir yardımseverlik kanısı veriyordu. Anlatılanlara göre Fidias heykeli tamamladıktan sonra tanrıya eserini beğendiğini gösteren bir işaret göstermesi için dua etmiş. Bunun üzerine Zeus bir yıldırım şulesinin tapınağın açık çatısından içeri düşmesini sağlamış ve böylece kendi heykelinin görüntüsünü onaylamış.

Dünyanın yedi harikasından biri sayılan Fidias'ın bu muhteşem başyapıtı hiç zarar görmeden neredeyse 800 yıla kadar varlığını sürdürmüştür. Görünüşe göre III Theodosius döneminde çıkan bir yangında yok olmuş.

Bunun ardından gelenler Yunan ve Romalı heykeltıraşlar tarafından yapılan Zeus'un mevcut heykellerinin en önemlileridir; sanatsal değer bakımından ilk sıradaki geçen yüzyılda Otricolli tarafından keşfedilen -şu anda Roma'daki Vatikan Müzesi'nde bulunan- ve Carrara mermerinden yapılmış Zeus büstüdür (3. Şekil). Zeus'un yüce görkemi ve cömertliğinin birleşimi heykelin muhteşem çehresinin temel özelliğidir. Bir sonraki ise Verospi Jüpiter'i olarak bilinen ve



3. Şekil Otricoli Zeus.
Vatikan Müzesi



4. Şekil: Jüpiter Verospi. Vatikan Müzesi.

yine Vatikan Müzesi'nde bulunan, devasa boyuttaki mermerden bir heykeldir (4. Şekil). Son olarak şu an Napoli Müzesi'nde bulunan, Pompei'de keşfedilmiş bir Zeus büstünün yanı sıra Epir, Paramythia'da (Aydonat) keşfedilen ve şu an British Museum'da bulunan eşit güzellikte bronz bir heykel vardır. Zeus'un bugüne ulaşan tüm heykellerinin karşılaştırılmasından, antik sanatın amacının onu özellikle evrenin sevecen hükümdarı olarak Olimpos'un yüksekliklerinde bilinçli bir görkem içinde, keyifli ve rahat biçimde temsil etmek olduğunu anlayabiliyoruz. Ayırt edici özellikleri, düzgün ka-

visli kaşlarının her iki yanından yele gibi dökülen kümelenmiş saçları ve gür dalgalı sakalıdır. Sembolleri arasında saltanatının simgesi olarak kral asası, yıldırım, kartal, ibadetinin sembolü adak tası vardır. Ayrıca hükmettiği evrenin sembolü olarak koltuğunun yanında ya da altında duran küre ve Zafer Tanrıçası'nın heykeli bulunur. Başı bazen, meşe onun için kutsal olduğundan, meşe yapraklarından bir çelenkle ve bazen zeytin dalı ya da sade bir şeritle süslenmiştir çünkü ikincisi genelde hükümdarlık işaretidir. 5. Şekil'de İlia'da basılmış iki sikkenin gravürü verilmektedir. Birisi Floransa, diğeri Paris Müzesi'nde bulunmaktadır.

2. Hera (Juno):

Homeros'a göre Hera, Kronos ile Rhea'nın kızlarından en büyüğüdür. Hem erkek kardeşi hem de eşi olan Zeus'un dişi karşılığıdır. Havayı ya da atmosferi temsil eder ve bu nedenle Zeus gibi hava ile gökyüzü olaylarını kontrol ettiği düşünülürdü. Ayrıca göklerin kraliçesi olarak Zeus'un mevkiinin tüm saygınlığını paylaşıyordu. Kendisine yönelik tüm söylencelerin içeriğini oluşturan Zeus'la evliliği, şairlere hem ciddi hem de eğlencelik şiirleri için zengin ve yaratıcı malzemeler sağlamıştır. Zeus ile Hera'nın kutsal evliliği için türküler söylenmiştir. Düğünün anısına, bahar gelgiti döneminde festival adakları ve evlilik törenleri ile tanrıçanın mabedinin önünde kutlamalar yapılırdı. Gerek



5. Şekil: Fidias'ın Zeus figürünü taşıyan İlya sikkeleri (Overbeck'ten sonra).

asil çiftin evliliğindeki anlaşmazlıklardan gerekse Zeus'un iyiliğine nail olan ölümlü kadınların başına gelen acımasız kaderden bahsetmeden edilmezdi. İşte bu yüzden kıskançlık ve rekabet, tanrıçanın karakterinin en önemli özellikleri oldu. Oysaki hem kendisine yapılan ibadette hem de sanatçılar tarafından betimlenmesinde, zarif ve nazik bir ilah ve kendi cinsinin hususi korumacısı olarak görünmektedir.

Hera'nın doğal manası Yunanlar arasında kolayca ortadan kaybolmuştur ve genel olarak evlilik bağının koruyucusu olarak onurlandırılmış gibi görünmektedir. Bu bağın bozulmamış kutsallığını koruyan kadının asaleti, en yüce ifadesini onda bulur. Evliliğin hususi kadın koruyucusu olarak evliliğin kutsallığına göz kulak olması, çocukların kutsanmasını ihsan etmesi ve kadınları doğum esnasında koruması gerekiyordu.

Aslında Hera'ya tapınma çok yaygın değildi. Onun tapınma merkezi Argos idi. Bu nedenle sıkça kendisine Argive ismi verilir. Argos, Miken ve Sparta, Homeros'un döneminde onun en sevdiği şehirler olarak belirtilir. Evlilik tanrıçası olarak edindiği yeni karakteri önem kazandıkça ona yapılan ibadet de doğal olarak yaygınlaştı. Boeotia ve Evia'da (Eğriboz) kendisine çok eskiden beri tapılıyordu ancak onun asıl tapınağı, Argos ile Miken arasındaki Heraion'du. Burada, tanrıçanın Sikyonlu sanatçı Polykleitos[9] tarafından yapılan altın ve fildişinden en görkemli heykeli bulunuyordu.

Juno (tam olarak Jovino) tıpkı Yunanlar arasında Hera'nın olduğu gibi Romalılar arasında doğum tanrıçası ve evlilik koruyucusu olarak aynı yeri alır. Juno'ya Regina adıyla Roma şehri ve imparatorluğunun koruyucu ilahı olarak da saygı duyulmuştur. Başlıca mabedi, Jüpiter Tapınağı'nda ayrı bir şapele sahip olduğu Capitol'deydi (başkent). Tanrıçanın başlıca festivali olan Matronalia, şehrin tüm evli kadınlarının geçit töreniyle Eszuilline

9. Kendisi Sikyonlu olan Polykleitos heykeltıraş, mimar ve bronz dökümcüsüydü. Fidias ile aynı dönemde yaşamıştı ve antikçağlardaki en meşhur sanatçılardan biriydi.

tepesindeki tapınağa yürüyüp tanrıçaya çiçek ve işret[10] sundukları martın ilk gününde kutlanıyordu. Juno'ya kurban edilenler genellikle küçük düvelerdi. Kutsal kuşları, sonradan Yunan Hera'nın tavus kuşunun da aralarına eklendiği kaz ve kargaydı.

Juno ile ilgili sanat eserleri arasında en ünlüsü; fotoğraflar ve modeller sayesinde oldukça iyi tanınan, kayda değer güzellikte devasa bir mermer büsttür. Mağrur ve buyurgan çehresi, nadir bir seviyede kadının başlıca övünç kaynağı olan izzet ve zarafetini birleştiren mükemmel kadınsı güzelliğin kusursuz örneğidir.

Bunun ardından kıyafetinin hayranlık uyandıran dökümü ile ayırt edilen, bütün ve dik duran büyük boyuttaki bir heykel olan Vatikan Müzesi'ndeki Juno Barberini gelir (6. Şekil). Şu an Napoli Müzesi'nde bulunan Farnese Juno da bahsedilmeyi hak ediyor. Aynı müzede muhtemelen Polykleitos'un düşüncesini yansıttığı için üzerinde hakkı olduğu iddia edilen tuhaf bir güzellikteki Hera'nın büstü bulunmaktadır. Bunun da bir gravür çizimini 7. Şekil'de sunmaktayız.



6. Şekil: Barberini Juno. Vatikan Müzesi.

Juno'nun karakteristik özellikleri arasında oldukça çıkık bir çene, kararlı bir irade gösteren yüz ifadesi, oldukça bükülmüş dudaklar, sınırları iyi çizilmiş burun delikleri, büyük gözler, yüksek soylu bir alın bulunuyordu. Tanrıçanın simgeleri; gücünü temsil eden asası ve tacı, evli bir kadının sembolü olan duvağı (daha geç dönemdeki sanatçıların eserlerinde çoğunlukla ihmal edilmiştir), elindeki adak kâsesi, aşkın sembolü olan nar, ayaklarının dibindeki tavus kuşu ve kaz, bazen de baharın müjdecisi olarak guguk kuşundan oluşuyordu.

10. İşret: Eski dilde içki.



7. Şekil: Hera'nın başı, muhtemelen Polykleitos'tan sonra. Napoli.

3. Pallas Athena (Minerva):

Yunanların Pallas'ın doğumuna dair anlattıkları hikâyeler büyük ölçüde farklılık gösterir. En yaygını halihazırda bahsedilmiş olandır. Buna göre Zeus onu, Hephaistos'a yarıp açmasını emrettiği kendi başından çıkarmıştır. Tamamen zırhlı ve elinde dik duran mızrağı ile büyük savaş tanrıçası bir savaş şarkısı çığırarak babasının başından çıkmıştır. Bu sırada hem denizlerde hem de karada kopan muazzam kargaşa, bu büyük olayı dünyaya duyurmuştur. Fiziksel özellikleri bakımından Pallas, eskilerin içinde doğanın en yüksek gücünü gördükleri tamamen aydınlık havanın tanrıçası gibi görünür. Bu nedenle doğada ışığın, ha-

yatın ve dünyevi nimetlerin dağıtıcısı olarak Zeus ile yakından ilişkilendirilir. Ahlaki bir bakış açısıyla incelendiğinde, bilgelik tanrıçası olarak Baba Zeus'un dünyanın kaderini kontrol ettiği büyük bilgelik ve sağgörünün yansıması, canlı örneği gibidir. Dolayısıyla karakterinin diğer özelliklerini kolayca anlayabiliriz. Her şeyden önce devletlerin koruyucusudur. Hepsinin savaşta ve barışta ihtiyaç duydukları refah ondan türemektedir. Bu sebeple savaşın olduğu kadar barışın da tanrıçasıdır. İkinci görevinde düşman üzerine yürüyen orduya eşlik eder, askerlere savaş gayreti aşılar ve onları zengin ganimetler ve zaferle ödüllendirir. Memleketlerindeki şehirlere ve kasabalara muazzam korumasını bahşeder. Ayrıca Homeros'un eserlerinde Odisseas, Akhilleus ve Diomedes gibi özgün kahramanların yardımsever kılavuzu ve koruyucusu olarak yer alır. İnsanlığa atları yetiştirmeyi, gemileri ve savaş arabalarını inşa etmeyi ilk öğreten odur. Savaş borazanı ile flütü de o icat etmiştir. Savaş tanrıçası olarak miğferin yanı sıra zırh ve mızrak kuşanıp korkutucu kalkanını giyerdi. Sanat eserlerinde kalkanı ejderha pulları ila kaplı ve etrafı yılanlarla kuşatılmış bir göğüs zırhı olarak temsil edilir. Ortasında ise kendisine bakan herkesi taşa dönüştüren Medusa'nın korkunç başı bulunur.

Barış tanrıçası olarak Athena lütuf konusunda da eşit derecede eli açıktır. İnsanlık adına ister fiziksel ister düşünsel, gereken her şeyin ondan çıktığına ve onun hükmüne bağlı olduğuna inanılıyordu. Dolayısıyla her türden yararlı icadın varlığı ona atfedilirdi. İnsanlara tırmık ve sabanı ilk veren oydu. Dokuma kumaşları boyama sanatını, öreke ve dokuma tezgâhını ve kadınlara özgü diğer birçok marifeti icat eden oydu.

Sanattaki bu beceri daha sonraki yazarlar tarafından diğer şeylere de yayılmıştır. Her bilim, sanat ve üretim dalının kadın destekleyicisi olarak temsil edilir.

Kendisi ayrıca Athena Hygiea (Sağlık Tanrıçası Athena) olarak da isimlendirilir çünkü salgınları engellemek, ülkenin gençlerinin sağlığını ve gelişimini desteklemek için saf ve te-

miz atmosferi yaydığına inanılıyordu.

Bu sebeple, böylesi iyiliksever ve insan yaşamı üzerinde önemli etkiye sahip bir tanrıçaya ibadet etmenin Yunanistan'da çok yaygın olmasına şaşırmamamız gerekir. Gerçekten koruyucu ilahı olduğu Atina şehrinin dışında başka hiçbir yerde bu denli yüksek bir saygı görmemiştir. En önemli mabedi Perikles tarafından Akropolis'te dikilen Partenon'du (bakire tanrıça tapınağı). Mabedin kalıntıları günümüzde bile dünya çapında ilgi ve merak uyandırmaktadır. Attika topraklarının tümü, aslında belirli bir ölçüde, tanrıçanın Poseidon ile yaptığı meşhur mücadelenin ardından kazandığı şahsi mülküydü. Zeus, Attika[11] üzerindeki hâkimiyetini ülkeye en yararlı hediyeyi ihsan edecek olan ilaha devredeceğini buyurdu. Bunun üzerine Poseidon atı yarattı. Ancak Athena zeytin ağacının yetişmesini sağladı ve böylece zaferi kazanmış kabul edildi. Bu şekilde yaratılan kutsal zeytin ağacı, Akropolis'teki Erechtheus Tapınağı'nda gösteriliyordu. Öyle müthiş bir yaşam gücüne sahipti ki Persliler şehri ele geçirdikten sonra ağacı yaktıkları anda taze bir filiz vermişti. Argos ile Corinth de, Pallas Athena'nın bilindik ibadet yerleri arasındaydı. Ayrıca Sparta, Boeotia, Tesalya, Arkadya ve Rodos da tanrıçanın en çok saygı gördüğü yerler arasındaydı.

Romalı Minerva çok erken bir dönemde Helenleştirilmiş ve Yunan Pallas olarak tanımlanmıştır. Ancak Roma'da tanrıçanın savaşçı karakteri, bilim ve sanatın yanı sıra kadınların tüm el işi eserlerinin barışçıl mucidi ve destekleyicisi kimliğine eklenmiştir. Burada kendisine, Jüpiter ve Juno'yla birlikte şehrin ve imparatorluğun koruyucu ilahı olarak ibadet edilmiştir. Bunun sonucu olarak Capitol Tepesi'nde kendi Jüpiter Tapınağı'na sahip olmuştur. Ayrıca Aventine ve Caelian tepelerinde de tapınakları bulunur, bunlara Pompei tarafından MÖ 61 yılında Campus Martius'ya bir üçüncüsü eklenmiştir.

Tanrıçanın festivalleri, Yunan Pallas'ın en önemli festivali olan Panathenaia şenlikleri, her dört yılda bir büyük gösterişle

11. Atina ve çevresini kapsayan ve tarihi olarak önem taşıyan bölge (ç.n.).

kutlanırdı. Heybetli bir geçit alayı Atina'nın sokaklarından geçip Akropolis'e doğru ilerler ve orada Atinalı bakirelerin özenle süslediği oldukça değerli bir giysi (*peplos*) suretinde tanrıçaya adak adanırdı. Aynı zamanda at yarışları, atletizm ve müzik yarışmaları yapılırdı. Küçük Panathenaia olarak adlandırılan ve görece daha az önemli olan bir başka festival ise tanrıçanın onuruna her yıl Atina'da kutlanırdı.

Roma'da Minerva'nın en önemli festivali olan Quinquatrus Majores, mart ayının on dokuzunda gerçekleşirdi. Sonraki dönemlerde beş güne yayıldı. Entelektüel uğraşları olanlar, artistler ve sanatçılar tarafından özellikle izlenirdi. Minerva okulların koruyucusu olduğu için okul çocukları da kutlamalarda yer alır ve hoş bir tatil geçirirlerdi.

Bakire tanrıça her zaman antik sanatın sevilen bir teması olmuştur. Bronz ya da mermer oymacılığında kalıba dökmenin henüz bilinmediği ve tanrılarının görüntülerinin kabaca ahşap üzerine oyulduğu en eski dönemlerde bile Pallas sıkça resmedilen bir temaydı. Bu ahşap tasvirler tanrıçayı genellikle elinde mızrağı ile çarpışmaya hazır biçimde ayakta temsil ediyordu ve o zamanlar Palladion olarak adlandırılıyordu. İnsanlar bunların göklerden düştüğüne ve düşman saldırılarına karşı kati bir korunma aracı olduğuna inanmaktan memnundu. Yunan sanatı olgunluk dönemine girdiğinde ilk usta sanatçılar tanrıçayı betimlemede birbirleriyle yarışmaya başladılar. Akropolis'teki tapınakta duran meşhur Athena Parthenos heykeli ile Fidias hepsini geride bıraktı. Heykel yaklaşık on iki metre yüksekliğindeydi ve fildişi ile altından yapılmıştı. Muhteşem güzelliği doğal olarak olağanüstü tapınağın en ilgi çekici ögelerinden birini oluşturuyordu. Göçebe kabilelerinin şiddetli istila döneminde ardında hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboldu. Tanrıçanın mevcut en önemli heykellerini açıklamaya başlamışken ilk olarak daha önceden Roma'daki Villa Albani'de bulunan ve Bavyera Kralı I. Ludwig tarafından Münih koleksiyonu için temin edilen muhteşem mermer büstten bahsetmemiz gerekir. Bu eserde tanrıça, tepesi bilgelik amblemi olan bir yılanla süslenmiştir ve sıkı bir miğfer giyer. Kenarları yılanlarla süslenmiş göğüs zırhı, omuzlarından aşağı bir pelerin gibi inmekte olup korkunç fakat tanrıçanın saf ve soylu çeh-

resiyle çarpıcı bir tezatlık oluşturan Gorgon'un başı ile ortasından bağlanmıştır. Narin ve genç bir yüz ifadesine sahip olan güzel bir büst, Roma'daki Vatikan Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Güzellikte pek geri kalmayan ancak sıkıcı ve neredeyse erkeksi özellikleri olan bir başka heykel, Pompeii kazılarında keşfedilmiş olup halen Napoli Müzesi'nde bulunmaktadır. Mevcut (tam boy olarak) heykelleri arasında Roma'daki Vatikan Müzesi'nde bulunan Pallas Giustiniani, en güzeli olarak kabul edilir (Şekil 8). Daha önceden Minerva'nın bir tapınağının yer aldığı bir yerde bulunmadan önce muhtemelen eskiden bir Roma tapınağında durmaktaydı. Bu heykel, her ne kadar mızrak ve siperi eksik olmasa da Romalı anlayışına uygun olarak daha barışçıl bir karaktere sahiptir. Bunun ardından Velletri yakınlarında bulunan iki heykel gelir. Bunlardan biri Roma'daki Copitoline Müzesi'nde iken diğeri Paris'teki Louvre koleksiyonunun önemli bir parçasını oluşturur. Her iki heykel de tanrıçayı nazik ancak ağırbaşlı bir yüz ifadesiyle bütün barışçıl işleri teşvik eden sevecen bir karakterde temsil eder.



8. Şekil: Pallas Giustiniani. Vatikan.

Napoli Müzesi'ndeki Farnese Minerva ile Londra'daki *Hope* kopyası benzer özellikler gösterir. Diğer yandan, Herkulaneum'da (şu an Napoli'de) keşfedilen bir heykelde Minerva apaçık saldırgan bir pozda savaşçı bir tanrıça gibi görünür (10. Şekil). Bu durum, tanrıçanın taktığı kolyeden dolayı genellikle *Minerve au Collier* (Boyunluk) olarak adlandırılan Louvre'daki meşhur heykel için ve yine miğferin yerini başı-



9. Şekil: Athena Polias. Villa Albani.

nın üstüne örtülmüş aslan postunun aldığı Villa Albani'deki heykel (9. Şekil) için de geçerlidir.

Minerva'nın kendine has özelliklerini bir araya getirmeye çalışırken bakire tanrıçanın en önemli niteliğinin gösterişsiz, ağırbaşlı karakterine güzelce yakışan mağrur bir ciddiyet olduğunu anlıyoruz. Çehresi ile duruşu gücün ve yüceliğin işaretini gösterirken, kapalı dudaklarıyla öne çıkık çenesi kararlı ve iradeli bir yaradılışı göstermektedir.

Minerva'nın gözde hayvanları arasında yılan, baykuş ve horozdan bahsedebiliriz. İlki bilgelik, ikincisi derin tefekkür ve sonuncusu savaş için ateşli bir arzu sembolüdür. Minerva'nın simgeleri arasında göğüs kalkanı (siper olarak kullanılan), mızrak ve miğfer bulunur. Miğfer bazen takanın baskın kudretinin simgesi olan Griffon[12] figürleriyle süslenir. Heykellerin tümü tanrıçanın iffetli karakteriyle uyumlu olarak tamamen kıyafetlidir.

4. Apollon:



10. Şekil: Pallas Athena. Napoli.

Athena'nın Zeus'un en gözde kızı olması gibi Apollon da oğulları arasında en görkemli ve yakışıklı olanıdır. Zeus'un diğer oğulları gibi o da ışık tanrısıdır ve aslında doğadaki bu kudretli gücün en saf ve en yüce temsilcisidir. Annesi Leto (Latona) gecenin karanlığının temsilcisidir. Kutsal efsaneye göre, hamile kaldığında insanoğlu kudretli tanrının görünüşünden korktuğundan onu kabul etmeyi reddettiği için etrafta dolaşmaya mecbur bırakıldı. Bu söylence daha sonra Hera'nın kıskançlığını onun gezintilerine atfeden sonraki yazarlar tarafından değiştirilmiştir. Leto sonunda bir zamanlar yüzen bir ada olan ve devasa sütunlarla denizin dibine bağlanmak zorunda olan Delos'ta bir sığınak buldu. Ahlaksız ve dine aykırı her şeyden nefret eden, göklerin aydınlık tanrısı olarak Apollon'u doğumundan kısa süre sonra karanlığın şeytani güçleri ile çarpışmaya hazırlanırken görüyoruz. Oklarıyla hem dev Tityos'u hem de yılan Pithon'u katletmiştir. İkincisi Delphi yakınlarındaki Plistus vadisinde yaşayan ve insanlarla büyükbaş hayvanları yok eden bir canavardı. Bu ve benzeri söylenceler âdeta baharın yumuşak ılık

12. Aslan vücutlu ve kartal başı olan kanatlı bir mitolojik yaratık (ç.n.)

havasının kışın karanlık kasveti üzerinde uyguladığı galip kudreti üzerine yazılan bir methiyedir.

Ancak her ne kadar Apollon şeytani ve ahlaksız olan her şeyin düşmanı gibi görünse de eski söylenceler onu hedefini şaşmaz okları sayesinde insanların ve hayvanların üzerine öldürücü salgınlar gönderip afetler yayan korkunç bir ölüm tanrısı olarak da temsil eder. Bu durum yine de tanırının doğal manasına bakılarak kolayca açıklanabilir. Doğrusu, güneşin ışınları kışın soğuğunu bozguna uğratır fakat sıcaklıkları yükseldikçe ışınların kendileri sonunda hastalık ve ölüme neden olur. Bu durum Hyacinth'in ölümünü anlatan fablda güzel bir şekilde betimlenmektedir.

Işığın tanrısı olarak kişiliğini derinlemesine incelemeye devam edecek olursak, Apollon daha sonra caddeler ile evlerin koruyucusu olarak ortaya çıkar. Onun sembolü ve tüm büyülere karşı bir savunması olarak evlerin kapılarının yanına genellikle koni biçiminde bir sütun inşa edilirdi. Sağlık tanrısı olarak ünü bununla ilintiliydi. Aslında hastalık ve ölüm yayan ancak diğer yandan fiziksel hastalıklara karşı mutlak güce sahip olan bir tanrıydı. Yine de kişiliğindeki bu özellik, oğlu Asklepios'un şahsında daha yaygın bir biçimde gelişmiştir. Ancak bu harikalar yaratan ilahın iyileştirebildiği tek şey harici hastalıklar değildi. Günah ve suçtan gerçek kurtarıcı olarak yalnızca o, suçlu ruhlara teselli verebilirdi. Hatta Furialar (Erinyeler[13]) tarafından kovalananlar için bile Orestes'in hikâyesinde bulunan türden şefkat ve merhametin güzel bir örneğini taşır. İşte burada, insanların ruhları üzerinde yatıştırıcı ve sakinleştirici bir etkisinin olduğu gerçeğinden yola çıkarak müzik tanrısı kişiliğinin tanımını araştırmamız gerekir. Favori çalgısı lirdi ve bunu tanrıların verdiği ziyafetlerde Musaların fevkalade nağmeleri eşliğinde mükemmel bir beceriyle çalmaya alışıktı. Bu yüzden Apollon, onların lideri olarak görülürdü. Orfe ile Linus gibi antik dönemin en büyük şairlerinin hepsi, efsanelerde onun oğulları olarak temsil edilirdi.

13. Mitolojide evrenin düzeni ve doğa yasalarına bekçilik ettiği düşünülen ilahelerdir (ç.n.).

Ancak Apollon, Yunanlar arasındaki en büyük önemini kehanetin tanrısı olarak elde etmiştir. Kehanetleri son dönemlere kadar bile sosyal ve siyasi hayat üzerinde önemli bir etki kurmaya devam etmiştir. Apollon'un esin kaynağı oldukça ayırt edilebilirdi çünkü tanrı, geleceği görünen işaretlerden ziyade; kehanetlerini aracılığıyla ortaya çıkarmak istediği kişilerde deliliğin sınırlarında gezinen coşkulu bir akıl durumu teşvik ederek ortaya çıkarıyordu. Bu kişiler genellikle ya alışılmadık derecede özel tapınaklarda ya da Sibylla gibi yalnız başına ikamet edip tanrının yanıtlarını yayan kadınlar ya da bakirelerdi. İlk zamanlarda sayıları bir hayli fazlaydı. Kolofon yakınlarındaki Claros'ta bir tane, Milet yakınlarındaki Didyma'da bir ve Thebai yakınlarındaki İsmenus'ta da bir tane kâhin bulunurdu. Ancak bu kâhinlerin hepsi nihayetinde Delfi'deki tarafından gölgede bırakıldı. Bu kâhinin yanıtları Yunan tarihinde uzun bir süre, özellikle de Doiralı kavimler üzerinde baskı kurmuştur. Pythia'nın ya da Apollon'un rahibesinin kasılmalarının nedeni, kısmen defne ağacı yapraklarını çiğnemesinden kısmen de kutsal sehpanın altında yerdeki bir yarıktan yayılan hafif dumandı. Sadece üyeliğe kabul edilmiş rahipler tarafından anlaşılan yanıtları verdiği esrik hali, ağzından fışkıran köpükler ve vücudunun kasılmalarında açığa çıkar.

Delfi doğal olarak Apollon'un başlıca tapınma merkezi oldu. Görkemli tapınak, eskisinin bir yangında yıkılmasının ardından Peisistratos'un döneminde yeniden inşa edildi. Bağışlardan elde edilen servet öyle çok arttı ki değeri 10.000 talent[14] (2.000.000 İngiliz sterlininden fazla) oldu. Pythian oyunları Delfi yakınlarında her olimpiyatın üçüncü yılında kutlanırdı.

Doğum yeri olan Delos'taki tapınağı daha az tanınıyordu. Mabet, Cynthus Dağı'nın eteklerinde bulunuyordu ancak adanın tamamı tanrı adına kutsaldı ve bu nedenle hiç kimse buraya gömülmezdi. Burada da Theseus tarafından başlatıldığı söylenen oyunlar, tanrının şerefine dört yılda bir düzenleniyordu. Bunun

14. Eski Yunan ve İbrani altın ya da gümüş parası (ç.n.)

yanı sıra Apollon'un sadece Yunanistan'da değil, Anadolu'da ve Yunan kolonilerinin uzandığı her yerde daha az tanınan çok sayıda mabedi ile tapınak yeri vardı.

Romalıların Apollon'u, isminden de belli olduğu üzere Roma'ya Yunanistan'dan devredilmişti. Görece oldukça erken bir dönemde insanlar, her ne kadar geleceğe dair ipuçları ihsan etseler de yanıtları sadece evet ya da hayırla sınırlı olan Romalı tanrılar gibi kâhince ilahlara gereksinim duymaya başladılar. Dahası, Apollon'a gerçekten ithaf edilen ilk tapınağın ağır bir salgının baskısı altında MÖ 429'da inşa edildiği gerçeğinden anladığımız kadarıyla şifa tanrısı özelliğiyle çok daha önceden Roma sistemine kabul edilmiştir. Apollon'a ibadet etmek, Aktium Muharebesi'ndeki zaferini söz konusu tanrıya atfeden İmparator Augustus tarafından özellikle yüceltilmiştir. İmparator, Palatino Tepesi'ne Apollon adına heykeltıraş Skopas'ın meşhur *Apollon Citharoedus* heykeliyle süslenmiş görkemli bir tapınak inşa ettirmiştir.

> Bu açıklama bizi bu tanrının farklı heykelleri hakkında düşünmeye sevk eder. Apollon, heykellerinde daima genç bir görünüme sahiptir ve sakalsızdır. Tasvirlerinde güçlü ve yakışıklıdır, başı kümelenmiş sarı saç lüleleriyle kaplıdır. Görkemli bir yüz ifadesi taşımasına karşın çehresinden neşe veren bir dinginlik yayılır. Genellikle tanrının betimlenmesinde izlenen orijinal ve temel tipleme işte böyledir. Bu tipleme esasen Büyük İskender'in saltanatına karşı yapılan Peloponez Savaşı'nın ardından gelişen geç Attika ekolüne ait Skopas ve Praksiteles tarafından geliştirilmiştir. Skopas'ın başlıca eseri, tanrıyı ayaklarına kadar uzanan cüppe içinde ve elinde liriyle bir Pythian Citharoedus olarak temsil eden mermerden bir heykeldi.
>
> Bu paha biçilmez eser Augustus tarafından Palatino Tepesi'nde inşa ettirilen tapınak için yaptırılmıştı. Skopas'ın genç çağdaşı olan Praksiteles ise genç Apollon'u bir kertenkeleyi kovalarken betimlediği (*Apollo Sauroctonos*[15]) bronz heykeli ile epey ün kazandı.
>
> Mevcut sanat eserlerinde bazen savaşçı ve intikam peşinde koşan bir ilah düşüncesi de bulunur. Bu gibi durumlarda tanrı tamamen ya

15. Apollo Sauroctonos: Kertenkele katili Apollon anlamına gelen bir unvan (ç.n.).



11. Şekil: Belvedere Apollonu. Vatikan.

da neredeyse çıplak bir şekilde, yalnızca bir ok kılıfı ve yay ile silahlanmış olarak temsil edilir. Diğer durumlarda ise uysal ve iyiliksever bir çehresi bulunur. İşte o zaman elindeki ut ve tamamen üstüne örttüğü *chlamys* (pelerini) ile ayırt edilir. Mevcut tüm heykelleri arasında türün ilk, en güzel ve meşhur olanı *Belvedere Apollonu* olup 1503 yılında Anzio yakınlarındaki Nettuno'da keşfedilmiştir. Şu an ise Vatikan'da bulunmaktadır. Bu eserde galip bir ilahın görkemli öz bilinci taklit edilemez biçimde bütün bir duruşunda açığa çıkar. Sağ eli ile bacağı bir ağaç gövdesine yaslanmış, sol elini ileriye doğru içinde muhtemelen korku ve dehşet sembolü olarak *aegis*'i tutmaktadır. Ağaca tırmanan yılan ise tanrı tarafından mağlup edilmiş karanlığın güçlerinin sembolüdür (11. Şekil). Fevkalade güzelliğinin daha belirgin anlaşılması için *Belvedere Apollonu*'nun başının daha

büyük bir gravür çizimine de yer verdik (12. Şekil).

Floransa Sanat Galerisi'nde *Apollino* adıyla anılan savaş sonrası dinlenen bir gencin heykeli, güzelliği bakımından hiç de azımsanmayacak bir eser niteliğindedir. Tamamen çıplak olan vücudunun biçimi mükemmel derecede ince ve narindir. Tanrı sol koluyla bir ağaca yaslanmış, sol elinde yayını kayıtsızca tutmaktadır. Diğer yandan sağ elini düşüncelere dalmış gibi başına doğru kaldırmıştır. Napoli



12. Şekil: Belvedere Apollonu'nun Başı.

Müzesi'ndeki *Farnese Apollonu* da buna eş derecede zarif bir görünüşe sahiptir. Tanrı, bu heykelde sağ eli tellerin üzerinde süzülürken sol elinde lir tutan bir müzisyen olarak tasvir edilir. İcra ettiği sanata adanmışlığını gösteren neşeli yüz ifadesi muhteşem bir güzelliğe sahiptir. Antikçağ insanları tarafından bile müzik seven kuşlar olarak kabul edilen ve ayaklarının dibinde duran kaz, kendinden geçmiş bir biçimde sanki cennetten dökülen tınıları içiyor gibi görünür.

Tanrıyı uzun bir İyonya kıyafeti içinde bir Pythian udi olarak temsil eden bu çalışmalardan neredeyse kadınsı bir figür ve hayalperest bir yüz ifadesi seziyoruz. Bu tür eserlerin en önemlileri arasında; daha önceden *Barberini Musa* olarak adlandırılan ve bir şekilde daha sakin tavırlar sergilediği belirtilen Münih koleksiyonundan *Apollon Citharoedus* ile heykelin çok canlı dans eder gibi hareketiyle tanımlanan ve genelde Skopas'ın daha önce bahsettiğimiz başyapıtının bir taklidi olarak görünen Vatikan koleksiyonundan *Apollon Musagetes* isimli heykel bulunur. Defne yapraklarından taç giymiş tanrının yüz hatlarına insanüstü ve saf bir ilham yayılmış gibidir. Tınılarına şarkılarıyla eşlik eder gibi görünen büyük liri göğsünden çaprazlama geçen bir kemere asılmış ve uygun bir biçimde bozguna uğramış rakibi Marsias'ın portresiyle süslenmiştir.

Son olarak zarif *Apollon Sauroctonos* (Kertenkele Katili) heykelinden de bahsetmek gerekir. Suretlerinden birçoğu günümüze dek ulaşmıştır ve en önemlisi Vatikan koleksiyonuna ait mermerden yapılmış bir heykeldir. Çocukluk ile ergenliğinin ortalarında görünen tanrının narin figürü, üzerinde bir yılanın yukarı doğru süründüğü ağaç gövdesine kaygısızca yaslanmaktadır. Tanrı, okuyla ağaca çivilemek için uygun anı yakalamak üzere hevesli bir şekilde yılanın hareketlerini izlemektedir.

Apollon'un başlıca simgeleri yay, ok, ok kılıfı, defne yapraklarından tacı ve liridir. Bunlara kehanet güçlerinin sembolü olarak üçayak ve *omphalos*[16] (*navel*[17]) eklenebilir ve ikincisi Delfi'deki tapınakta yeryüzünün merkezini simgelemekte olup Apollon sıkça bunun üzerinde otururken temsil edilmektedir. Tanrı ayrıca yakın zamanlarda Dionysos'un tiyatrosunda bulunan mermer bir heykelde ol-

16. Omphalos (Yun.): Göbek anlamına gelen antik dinsel bir eser (ç.n.)

17. Navel (İng.): Bir şeyin merkezi ya da ortası anlamına gelir (ç.n.)

duğu gibi *omphalos*'un üzerinde ayakta duru vaziyette de görünmektedir. Kutsal hayvanları kurt, dişi geyik, yarasa, kuğu, kaz ve yunustur ve son üçü müzikten hoşlanan varlıklardır.



13. Şekil: Apollon Citharoedus. Münih.

5. Artemis (Diana):

Artemis, ikiz erkek kardeşi Apollon'un dişi suretidir ve fiziksel görünüşü bakımından ele alındığında onunla tam olarak uyumludur. Tıpkı onun gibi güzel ve merhametli bir ilahtır. Yine onun gibi bazen insanlara ölüm ve yıkım dağıtır. Apollon gibi fidanların gelişmesine yardımcı olur, şeytani ve ahlaksız olan her şeye onun kadar düşmandır. Yay kullanmada Apollon kadar becerikli dir. Bundan da sıkça yararlanır, üstelik sadece canavarları yok etmek için değil, arada sırada insanların küstahlığını cezalandırmak için de kullanır. Niobe'nin çocuklarının ölümü buna kanıttır. En sevdiği eğlence avlanmaktır. Ok kınını ve yayını kuşanıp bir grup *nimfa* (orman perisi) eşliğinde dağlarda ve vadilerde gezinir. Takip bittiğinde tatlı su kaynağında yıkanmaktan ya da kıl payı üstün geldiği perilerle etrafı çevrili bir şekilde çiçekli çayırlar üzerinde sevdiği danslardan birini başlatmaktan zevk alırdı. Annesi Leto'nun kalbi ise sevgili kızının masum oyunlarını izlerken neşeyle dolardı.

Bakire bir tanrıça olarak, özellikle evliliklerine dek koruyucusu olduğu ve kendileri için iffet örneği sağladığı genç kızlar tarafından saygı görür. Bir geyiğe dönüştürülen ve sonra kendi köpekleri tarafından parçalanan Akteon'un hikâyesi, Artemis'in bakire iffetine verilen zararın cezasız kalmadığını gösterir (Bu hikâye için Thebai efsanelerine bakınız).

Artemis, tıpkı erkek kardeşi Apollon'un güneşle açıkça özdeşleştirilmesi gibi aslen ay tanrıçası olarak görülür. Ancak bu anlayış dinlerin birbirine karıştığı günlere kadar giderek zayıflamış, sonra yeniden canlanmıştır. Artemis sıkça Selene ya da Phoebe (Luna) ile karıştırılmıştır.

Yunanların ulusal Artemis'i, aslında adına Lakonya'da insan kurbanlar sunulan zalim ve karanlık ilah Artemis Orthia'dan oldukça farklıydı. Likurgus bu barbar geleneği kaldırdı fakat onun yerine yıllık festivalinde tanrıçanın heykeli önünde birkaç erkek çocuğun zalimce kırbaçlanmasına neden oldu. Bu, Agamemnon'un Yunanlar Truva'ya yola çıkmadan önce kızı İfigenia'yı Aulis'te sunmak üzere olduğu aynı Artemis'tir. Tauris'te İskitlerin de insan kurban ederek gönlünü aldıkları bir tanrıçaları vardı. Bu durum onun Artemis Orthia ile karıştırılmasına neden oldu. İfigenia'nın tanrıça tarafından Tauris'e nakledildiği ve oradan kardeşinin yardımıyla tanrıçanın heykelini Yunanistan'a getirdiğine dair hikâye ortaya çıkmıştır.

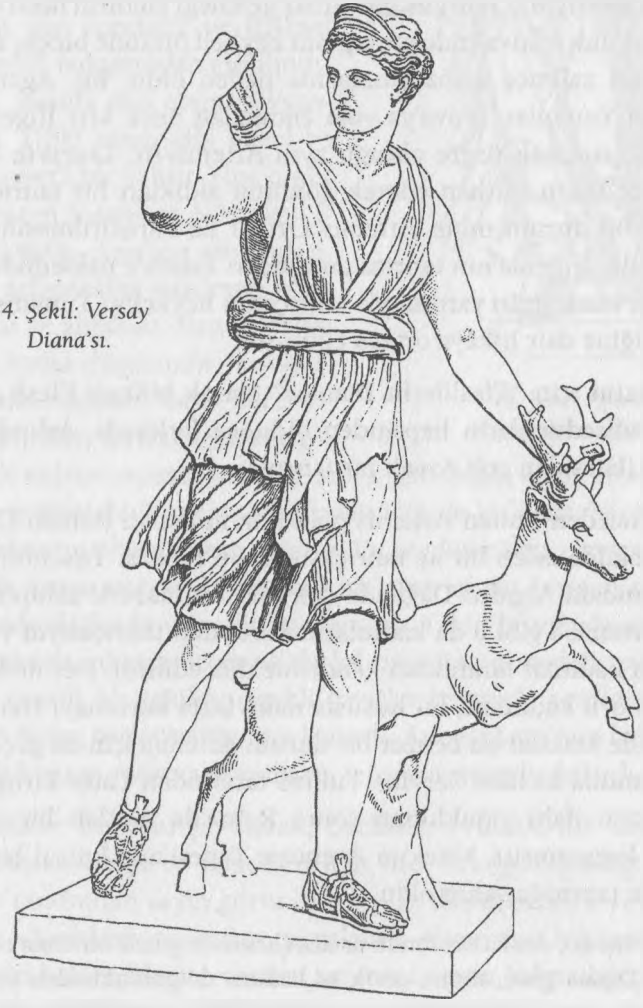
Bizim için "Efeslilerin Dianası" olarak bilinen Efesli Artemis, bahsedilenlerin hepsinden oldukça farklıydı. Aslında bir Helen ilahından çok Asyalı bir tanrıydı.

Önceden Yunan Artemis olarak tanımlanan Romalı Diana, aynı şekilde aslen bir ay tanrıçasıydı. Bu itibarla Tusculum yakınlarındaki Algidus Dağı'nda çok eski bir mabede sahipti. Yunan Artemis'i gibi o da kadınların koruyucu tanrıçasıydı ve doğumda kadınlar tarafından kendisine dua edilirdi. Her ne kadar Yunan evli kadınları, bu hususta daha fazla korumayı Hera'nın ellerinde arasalar da benzer bir durum Artemis için de geçerliydi. Bununla birlikte Servius Tullius tarafından Latin Birliği'nin koruyucu ilahı yapıldıktan sonra Roma'da mutlak bir siyasi önem kazanmıştır. Nitekim Aventine Tepesi'nde kutsal bir koruya ve tapınağa sahip oldu.

Artemis geç Attika ekolünün ustaları arasında gözde bir tema olmuştur. Daima genç, narin, çevik ve kadınsı dolgunluklardan yoksun olarak temsil edilir. Avlanmaya düşkünlüğü genellikle taşıdığı ok

kılıfı, yayı, ormanın sık çalılıklarından serbestçe geçmesini sağlayan yüksek kuşaklı elbisesi ve Girit sandaletleriyle açıkça gösterilir.

Mevcut heykellerden en meşhuru Tivoli'deki Hadrian Villa'sından gelen *Versay Dianası*'dır (14. Şekil). Artık Louvre koleksiyonunun başlıca parçasıdır ve güzellikte ona denk olmayan *Belvedere Apollonu*'nun değerli bir refakatçisidir. Bu heykelde tanrıça kadın avcı olarak değil, daha çok vahşi hayvanların koruyucusu olarak görü-



14. Şekil: Versay Diana'sı.

nür. Sanki tam avlanmış bir geyiği kurtarmaya geliyormuş gibidir ve avcılara öfkeli bir ifadeyle baktığı anlaşılır. Sağ eliyle ok kılıfından bir ok kavramakta ve sol eliyle yayı tutmaktadır.

Vatikan koleksiyonundaki gerçekten güzel bir heykel, tanrıçayı en çarpıcı pozuyla tasvir ediyor. Ölümcül okunu henüz göndermiş ve hevesle yerine ulaşmasını izlemektedir. Yanındaki av köpeği iz sürme arzusuyla ileri atılmak üzeredir, dolayısıyla vahşi bir hayvan olduğu açıkça anlaşılıyor. Sol elinde tuttuğu yayı hâlâ gergin dururken sağ elindeki okunu henüz doğrultmuş durumdadır. Bir ayağını âdeta zafer hissiyle kaldırmıştır ve vücudunun tamamının duruşu onurlu bir galibiyet sevincini ifşa etmektedir. Diana'nın başlıca simgeleri arasında yay, ok kılıfı, mızrak, ışık ve hayat dağıtma gücünün sembolü olarak meşale bulunur. Dişi geyik, köpek, ayı ve yabandomuzu onun adına kutsal sayılırdı.

6. Ares (Mars)

Zeus ile Hera'nın oğlu Ares, çarpışmaların bilge dağıtıcısı Athena'dan açıkça ayırt edilebilen ölümcül ve yıkıcı yönüyle savaşın temsilcisidir. Aslen, fırtına kaplı gökyüzünün canlı bir örneğini olması muhtemeldir. Homeros'a göre evi haşin ve kasvetli fırtınaların yurdu olan Trakya'dır. Her ne kadar Yunanistan'da çok yaygın bir şekilde kendisine tapınılmasa da bu bölgenin savaşçı sakinleri arasında büyük saygı görür. Homeros, *İlyada* eserinde kaba ve "insan katili" savaş tanrısını özellikle canlı renklerle betimler. Burada sadece savaşın vahşi şamatasından zevk alan, kavga ve katliamdan asla bıkmayan bir ilah olarak görünür. Baştan aşağı pirinçten zırhla kaplanmıştır; tepesinde kuştüyü dalgalanan miğferi, havaya kaldırdığı mızrağı ve sol kolunda boğa derisinden kalkanıyla önüne çıkan herkesi şiddetli öfkesiyle devirerek savaş alanında gezinir. Gücünü müthiş kıvraklığıyla birleştirir ve Homeros'a göre tanrıların en çeviğidir. Ancak ne kadar kuvvetli olursa olsun Atina'daki savaşta Athena tarafından mağlup edilir. Mütevazı cesaretin çoğunlukla fevri şiddetten başarılı olduğunun aşikâr göstergesi.

Ares'in her zamanki yardımcıları ve hizmetçileri Korku ve Terör'dür. Bazı yazarlar tarafından oğulları olarak tasvir edilirler

fakat Homeros'ta ona karşı dövüşürler. Yunanistan'daki başlıca mabetleri hakkında söylenecek çok şey yoktur. Thebai'de veba tanrısı sayılır ve başka her yerde Hephaistos'un eşi olarak görünen Afrodit ona eş olarak verilmiştir. Onun sayesinde Kadmos ile evlenip Thebai'deki Kadmos ırkının kadın atası olan Harmonia'nın babası olmuştur. Atina'dan yerel bir efsaneye göre Poseidon'un bir oğlunu katletmesi, Areopagos'un[18] kurulmasına neden olur. Ares burada intikam tanrısı olarak görülürdü. Alcamenes tarafından yapılan meşhur bir heykel Atina'daki tapınağını süslemektedir. Ayrıca Sparta'nın savaşçı insanları arasında Ares'e tapınmak oldukça yaygındı.

Bu ilaha Roma'da, Mars ya da Mavors adı altında çok daha büyük bir saygıyla tapılmıştır. Hatta en eski İtalyan kabileleri arasında bile önemli bir yer edinmiş gibi görünüyor. Ancak burada ona barışçıl hayvan yetiştiriciliği ve çiftçilik uğraşları sebebiyle pek ilgi göstermedikleri savaş tanrısı olarak değil, kışın güçlerine karşı zafer kazanan bahar tanrısı olarak ibadet ediliyordu. İlkel insanların, sürülerinin ve tarlalarındaki mahsullerin bolca olması için aradıkları onun cömertliğiydi. Kötü havalar ve yıkıcı salgınlara karşı koruma için yalvardıkları Mars'tı.

Ancak savaşçı Roma'da bu ilah, kısa süre içinde barışçıl karakterini bir kenara bıraktı ve savaş tanrısının görkemli zırhını kuşandı. Hatta Roma devleti ve halkının Jüpiter'den sonra en önemli tanrısı olduğu kabul edildi. Numa, ona kendisine ait bir rahip verip onuruna Salii papazlık müessesesini yarattı ya da inşa etti. Kutsal efsaneye göre önemli olay bu vesileyle gerçekleşmiş oldu. Kral Numa, bir gün Palatino Tepesi'nin eteklerindeki eski saraydan genç Roma devletinin iyiliği ve korunması için ellerini kaldırıp Jove'ye yakarıyordu. Bu sırada tanrı lütfunun bir emaresi olarak göklerden dikdörtgen bir pirinç kalkan (*ancile*) indirmişti. Numa, daha sonra Mars'ın kalkanı olarak bilinen bu kalkanın dikkatlice korunmasını sağladı. Çalınmasını

18. Ares Tepesi olarak bilinen cinayetlerin ve dinsel suçların yargılandığı yer. Efsaneye göre Ares'in cinayetinin ardından Poseidon tüm tanrılardan bir araya gelip Ares'i burada yargılamalarını istemiştir (ç.n.)

engellemek için bir sanatçıya kalkanın aynısından on bir tane daha yapmasını emretti. Bunların korunması adına Roma'daki en soylu ailelerden seçilmiş on iki, tam olarak kalkanların sayısı kadar, rahipten oluşan Salii Papazlık Okulu'nu kurdu. Her yıl Mars için kutsal sayılan mart ayında kutsal kalkanları kuşanıp Roma'nın sokaklarında geçit törenine katılıyor, savaş dansları edip antik savaş şarkılarını söylüyorlardı. Kral Numa'nın döneminden sonra "Baba Mars"a ibadet etmek giderek popülerleşti. Sefere çıkılacağı zaman Roma ordusu ayrılmadan önce imparator, her defasında eski saraydaki tanrının mabedine giderdi. Orada Mars'ın heykelinin kutsal kalkanı ve mızrağına dokunup "Kolla bizi Mars!" diye haykırırdı. Popüler inanışa göre ordu savaşa giderken tanrı kendisini gizleyerek önlerinden gidermiş ve bu nedenle "Gradivus" ismini almış. Lukanlar ve Bruttianlara karşı yapılan savaşta (MÖ 282) konsül üyeleri saldırıya geçip geçmeme konusunda tereddüde düştüğünde boylu boslu ve yakışıklı, ismi meçhul bir genç, birlikleri düşman karargâhına saldırıya geçmek üzere cesaretlendirmiş ve duvara ilk tırmanan olmuştur. Daha sonra bu gence hak ettiği pahalı ödülü verebilmek için arandıklarında ardında hiçbir iz bırakmadan gözden kaybolduğunu fark etmişler. Bu kişinin Baba Mars'tan başkası olamayacağını düşündüklerinden, konsül üyesi Fabricius onun adına üç gün boyunca şükran kutlaması yapılmasına karar vermiş.

Böylece Mars savaşta elde edilen tüm ganimet üzerinde makul bir hak elde etmişti. Yenilginin nedeni ise insanların olağanüstü bir kefaretle engellemeye çalıştıkları gazabına atfediliyordu.

Yaygın inanış Mars'ı, iffetli bir bakireyle birlikteliği sayesinde Roma şehrinin efsanevi kurucuları olan Romulus ile Remus'un babası kılmıştır. Eşi, Nerio gibi görünür fakat Nerio Roma'da hiç saygı görmemiştir.

Mars'ın hizmetinde, şimdiye kadar bahsedilen Yunan ilahlarına hesap veren Metus ve Pallor'u ve Yunanistan'da olmasa da Pontus ve Kapadokya'da tapınılan ve Enyo'ya karşılık gelen kız kardeşi Bellona'yı görüyoruz. Bellona'nın Campus Marti-

us'ta bir tapınağı vardı.

Romalı gençlerin ünlü talim alanı olan Campus Martius (Mars'ın Sahası), Quirinal Tepesi'nden batıya Tiber Nehri'ne kadar uzanıyordu ve savaş tanrısına adanmıştı. Sezar'ın katillerini devirdikten sonra Augustus, yani manevi babası, Mars adına güzelliği ve ihtişamıyla tanrının diğer tüm tapınaklarını geride bırakan Yunan stilinde bir mabet inşa ettirdi. Tapınağın üç kolonu, artık tarihe karışan görkemin sessiz tanıkları gibi hâlâ dimdik ayakta duruyor. Mars'ın onuruna mart ayında çok sayıda festival düzenlenmiştir. Saliilerin geçit töreni festivalin başlıca etkinliğini oluşturuyordu. Bunun yanı sıra festivalde yarışmalar ve oyunlar da bulunuyordu. Ayrıca ekim ayının ortasında Mars onuruna iki tekerlekli araba yarışları düzenleniyordu. Yarışta zafer kazanan takımın arabasının solundaki atın tanrıya sunulması geleneği hüküm sürüyordu. Şehrin en eski iki konutunda yaşayanlar, katledilen hayvanın başı uğruna çarpışıyordu. Atın başına sahip olmanın muazzam bir bereket getireceği düşünülüyordu.

Antik dönem sanatçıları Mars'ı uzun boylu ve güçlü bir genç adam olarak temsil etmişlerdir. Atikliği de gücü kadar göze çarpar. Karakteristik özellikleri arasında kısa kıvırcık saçları, küçük gözleri, şiddetli ve ihtiraslı doğasını simgeleyen geniş burun delikleri bulunur. Mevcut heykelleri arasında en meşhuru Roma'daki Ludovisi Villası'nda bulundan *Mars Ludovisi*'dir. Çoğunlukla bunun Skopas'ın bilinen çalışmasının taklidi olduğu varsayılır. İlah bu çalışmada savaşın ardından dinlenirken temsil edilir. Doğal mizacındaki sertliğin yerine, daha mülayim bir ruh haline bürünmüş gibi görünür. Ayaklarının dibine çömelmiş



15. Şekil: Mars Ludovisi.

vaziyette duran küçük aşk tanrısı, sanki en vahşi ve zapt edilmesi güç olanın bile onun emirlerine uymak zorunda olduğunu görmekten memnunmuş gibi Mars'ın yüzüne yaramaz, sevinçli bir gülümsemeyle bakar. Bu da ilahın neden böyle sakin bir ruh halinde olduğunu göstermektedir (15. Şekil). *Mars Ludovisi*, biraz geç bir döneme ait olsa da Yunan asıllı orijinal bir eserdir. Diğer yandan Louvre'daki Mars Borghese şüphesiz Roma asıllıdır. Hephaistos'un becerisiyle dondurulmuş Ares'i temsil ettiği düşünülmektedir.



16. Şekil: Ares'in büstü. Münih Heykel Sergisi.

Bu iki temel heykelinin yanı sıra Münih koleksiyonundaki Mars büstünden de bahsetmek gerekir. 16. Şekil'de gravür çizimini verdiğimiz alışılmadık derecede etkileyici baş figürüyle ayırt edilmektedir.

Mars'ın simgeleri miğfer (av köpeği ve griffon figürleriyle süslenmiş), kalkan ve mızraktır. Kutsal hayvanları ise kurt, at ve ağaçkakandır.

7. Afrodit (Venüs):

Afrodit, *İlyada* destanında Zeus ve göklerin tanrısının eşi olarak Pelasglar arasında büyük saygı gören nem tanrıçası Dione'nin kızı olarak temsil edilir. Ancak bu anlatı zamanla, sonraki şairler arasında yaygınlaşan başka bir hikâyeyle yavaşça yer değiştirir. Bu şairler, Afrodit'in denizdeki köpüklerden doğduğunu ve sırf bu nedenle ona göre kutsal sayılan Kıbrıs'ta ilk defa karaya çıktığını aktarır. Muhtemelen doğanın yaratıcı ve üretken güçlerinin canlı örneği olduğundan, köken itibarıyla kesinlikle oryantaldir. Yunanlar arasında güzellik ve cinsel tutku tanrısı olarak yer alır.

Ozanlar arasında oldukça yaygın olan düşüncenin kesinlikle tanrıçanın bütün karakterini içermediğini hatırlamamız gerekir. Bu sadece, fevkalade güçleri sayesinde doğal ve bitkisel dünyada tüm tohumların hızlıca canlandığı baharın tanrıçası olan Afrodit Pandemos'un (eski Afrodit) karakterini yansıtır. Kendisine bereket ve refah dağıtıcısı olarak saygı duyulan bir gök tanrıçası olan Afrodit Urania isminde başka bir ilah vardır. Ayrıca rüzgârlarla dalgaları kontrol edip gemilere uygun ve bereketli bir geçiş sağlayan ve gemilerle denizcilerin koruyucu ilahı olan Afrodit Pontia'dan (denizlerin Afroditi) da bahsedebiliriz. Yunan denizlerindeki sayısız ada ile limanda Afrodit'e yaygın bir şekilde tapıldığı için bahsi geçen karakterlerinden ikincisinin en yaygın olarak saygı duyulduğunu farz edebiliriz.

Ozanlar, Afrodit'i sihirli gücüne en zekilerin karşı koyamayacağı, tüm tanrıçalar içinde en güzel tanrıça olarak betimler. Hatta vahşi hayvanlar bile onun gücünün farkına varıp kuzu gibi etrafını sarmışlardır. Aksi halde anlaşılması güç olan bu gerçeğin kısmi açıklamasına göre; tanrıçaya istediğinde kullanmaktan vazgeçip başkalarına ödünç verebildiği, aşk doğuran meşhur sihirli bir kuşak bahşedilmiş. Bu şekilde diğerlerinde tutkuların coşmasını sağladığından kendisi de bunun etkisinden uzak kalamamış. Bu durumun ispatı, aslında birbiriyle bağdaştırılması kolay olmasa da tanrılar ve ayrıcalıklı ölümlülerle yaşadığı sayısız aşk hikâyesidir. Kocasının bazen Ares bazen de Hephaistos olduğu söylenir. Aslen Limni'de ortaya çıkan ikinci söylenti daha yaygındır. Bunun nedeni muhtemelen tanrıçaların en güzel ve sevimlisini topal ve çirkin ateş tanrısıyla eşleştirmedeki tuhaflığın malum bir cazibesinin olmasıydı. Afrodit ile Hephaistos'un birleşmesinden herhangi bir çocuğun dünyaya geldiği söylenmiyor. Ancak Eros ve Anteros ile Deimos ve Phobus'tan, Ares'ten doğan çocukları olarak bahsedilir. Yerel mahiyetteki diğer efsaneler ise onu genellikle Dionysos ya da Hermes ile eşleştirir.

Yakışıklı Adonis'e olan aşkıyla ilgili söylence ise Asya kökenli olup Yunanistan'a ulaşıncaya dek çeşitli değişikliklere uğ-

ramıştır. Hikâyenin başlangıcı kolayca diğerlerinden ayrılabilir niteliktedir. Açıkça doğanın sonbaharda çürümesi ve baharda yeniden dirilmesini temsil eder. Afrodit'in şefkatle sevdiği Adonis, avlanırken bir yabandomuzu tarafından öldürülmüştür. Tesellisi olmayan kaybının üzerine Afrodit, acınacak bir şekilde Baba Zeus'a onu yeniden hayata getirsin diye yalvarır. Zeus sonunda Adonis'in yılın yarısını gölgeler diyarında diğer yarısını yerüstünde geçirmesine razı gelir. Adonis'i hayattan mahrum kılan bu canavar, şiddetli soğuğuyla doğadaki her şeyi çürüten dondurucu kışın yegâne sembolüdür.

Truva anlatısında Afrodit önemli bir rol oynar. Paris'in, aşığı Helen ile kaçmasına yardım ettiği için savaşın asıl sebebidir. Bu yardım Paris'in, güzellik ödülünü Hera ya da Athena yerine Afrodit'e armağan ettiği meşhur hükmünün mükâfatı olmuştur. Onun dışında Truvalı prens Ankhises de Afrodit'in lütfundan yararlanmıştır, ilişkileri sayesinde Afrodit dindar kahraman Aeneas'ın annesi olmuştur.

Tanrıça her daim talihsiz âşıklara yardım etmeye hazır gibidir. Nitekim kahraman Peleus'a, güzel deniz perisi Thetis'i elde etmede yardım etmiştir. Diğer yandan aşırı gurur ve kibirden dolayı gücüne karşı koyanları şiddeti bir şekilde cezalandırır. Bu durum üvey annesinin aşkı aracılığıyla perişan ettiği Atina Kralı Theseus'un oğlu Hippolytos'un efsanesinde ve bir orman perisi olan Echo'nun aşkını küçümsediği için bir türlü hoşnut olmayan, kendini beğenme lanetiyle cezalandırılan yakışıklı genç Narkissos'un anlatısında açıkça görünür.

Mevsimler ile Güzellikler, Afrodit'in hizmetçileri olarak karşımıza çıkar. Görevleri onu giydirip donatmaktır. Ayrıca evlilik tanrıçası Hymen ya da Hymenaios'un yanı sıra Eros, Pothos ve Himeros (Aşk, İstek ve Arzu) ona eşlik eder.

Romalı Venüs (güzel olan), ilk İtalyan kavimler tarafından bahar tanrıçası olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle tomurcuklanma ayı olan nisan, onun için kutsal sayılır. Başlangıçta in-

sanlar arasında medeni uyum ve sosyalleşmeyi teşvik etmede hayırsever bir etkiye sahip olduğu yorumuna dayanarak belli bir sosyal saygınlık elde etmiştir.

Yunanların Afrodit'i ile özdeşleştirilmesinin ardından, yavaş yavaş yalnızca duygusal aşk ve tutku tanrıçası haline gelmiştir. Başlıca üç tapınağı bulunur. Bunlar Venüs Murcia, Venüs Cloacina ve Libitina'dır. Bu soy isimlerden ilki, Venüs'ü mersin tanrıçası (mersin ağacı saf aşkın bir simgesi olarak görülür) olarak göstermektedir. Tapınağı Aventine Tepesi'nin yamacında bulunur ve buraya Ancus Marcius'un yerleştirdiği Latinler tarafından inşa edildiği düşünülür.

Venüs Cloacina (arındırıcı) tapınağının, Sabin kadınlarının iğfal edilmesinin ardından Romalılar ile Sabin halkının uzlaşmasının anısına inşa ettirildiği söylenir. Libitina soy ismi ise cesetlerin tanrıçası olduğunu gösterir. Cenazeler için gerekli tüm araçlar bu tapınakta tutulurdu ve hizmetlileri aynı zamanda şehrin umumi cenaze levazımatçılarıydı. Bu şaşırtıcı durum karşısında okur olarak, nasıl olur da aşk ve zevk kraliçesi Venüs'ün böyle bir özelliği olur diye merak edebilirsiniz. Ancak başka her alanda olabileceği gibi son derece zıt kutuplar bir araya gelebilir. Ayrıca antik insanların mitolojik kavramlarına alışık olanlar, yeryüzü tanrılarının durumunda daha iyi anlayabileceğimiz bu çifte mizaca pek şaşırmayacaktır.

Bu antik dönem tapınaklarına Farsalus Muharebesi'nde verdiği sözü yerine getirmek üzere evlilik tanrıçası Venüs Genetrix adına Jül Sezar tarafından yaptırılan bir başkası eklenmiştir.

Afrodit ya da Venüs herkesin bildiği üzere antik dönem sanatçıları arasında özellikle yaygın bir tasvir konusu olmuştur. İster keski ister fırça kullanarak aşkın tüm cazibesiyle donatılmış en mükemmel dişi güzelliğe anlam katma görevi, sanatçıları sürekli çabalarını yenilemeye teşvik etmiştir. Venüs'ün heykellerinin yapımına çıplakların en az itici göründüğü tanrılar arasında genç ve yakışıklının temsil edilmesine kendini adayan geç Attika ekolünün ustaları özellikle girişmişlerdi. Praksiteles tarafından yapılan *Knidos Afroditi*, bu

üstadın en önemli eseriydi ve Knidos halkı bundan o kadar çok gurur duyuyorlardı ki tanrıçanın resmini paralarının üstüne bastırdılar. Tanrıçayı tamamen çıplak resmetmeye cesaret etmiş olmaları, hem yaygın inancın azalması hem de sanatın bozulmasının işareti sayılabilir. Bundan itibaren tapınaklar için yapılan heykeller hariç Venüs ile akrabası olan ilahları çıplak betimlemek yerleşik bir gelenek halini aldı. Venüs ayrıca heykellerinde şişman bir vücut ile ayırt edilir ama yine de incelik ve narinlik birleşimi de mevcuttur. Çehresi ovaldir. Gözleri çok iri olmamakla birlikte mahzun bir ifadeye sahiptir. Ağzı küçük, yanakları ile çenesi dolgun ve yuvarlaktır.

Burada mevcut sayısız heykelinin sadece en önemlilerinden bahsedebiliriz. Bunlar arasında sanatsal değeri olanların başında 1820 yılında Milos adasında bulunan ve gerçeğinden daha büyük mermerden bir heykel gelir ve şu anda Paris'teki Louvre'da bulunur (17. Şekil). Bu heykelde vücudunun yalnızca üst kısmı çıplaktır ve alt kısımları, yani kalçasından aşağısı hafif bir giysiyle örtülmüştür. Bu olağanüstü heykelde insan en çok hangisine hayran kalacağını şaşırıyor; başının tuhaf derecede onurlu ifadesi mi yoksa uzuvlarının büyüleyici dolgunluğu ve mükemmel oranları mı? Kolları tamamen kopuk olduğundan sanatçının görüşünü kesin olarak belirleyemiyoruz. Yine de tanrıçanın elinde ya Milos Adası'nın sembolü olan bir elma ya da Ares'in bronz kalkanını tuttuğu düşünülür. Bakışları gurur ve neşeli bir öz bilinci dışavurmaktadır.



17. Şekil: Venüs Milo Heykeli. Louvre.

Venüs Capua heykelinde (Amfitiyatro'nun kalıntıları ara-

sında bulunduğu için bu isim verilmiştir) yine zafer kazanmış bir tanrıça (Venüs Victrix) olarak görünür. Heykel, şu anda Napoli Müzesi'nde bulunmaktadır. Çıplak vücudunun biçimi *Venüs Milo'nunki* kadar dinç ya da canlı değildir, biraz zayıf ve hatları belirsizdir.

Önceden Roma'daki Medici Villa'sında bulunan *Medicili Venüs* heykeli daha iyi bilinir. Bu heykel MÖ ikinci yüzyılın sonunda, Yunan sanatının bir süreliğine bir kez daha serpildiği Geç Attika ekolüne ait bir eserdir. Muhtemelen Roma'da yontulmasına karşın Atinalı sanatçı Kleomenes'in çalışmasıdır. Venüs Anadyomene (denizden yükselen) olarak tanrıça tamamen çıplak görünmektedir. Bu, hey-



18. Şekil : Venüs Genetriks Heykeli. Villa Borghese

kelleri arasında görünüşü itibarıyla en genç olanıdır ve tanrıçanın kibirli onurundan tek bir iz görünmese de vücudunun mükemmel düzgünlüğü ve güzelliğiyle ayırt edilir. Kraus, *Christian Art* (Hıristiyan Sanatı) başlıklı eserinde bu heykel için "*Venüs Milo*, görünüşe göre utangaç pozu yalnızca izleyicilerine meydan okumak anlamına gelen bu işveli hatuna nasıl alçalmış!" diye yorumda bulunur.

Vatikan koleksiyonundan *Banyoda Çömelen Venüs* ve Münih Galerisi'nden *Sandaletini Çıkaran Venüs* üslup bakımından benzer eserlerdir. En önemli örnekleri Roma ve Münih'te bulunan *Knidos Venüsü*'nün bazı taklitlerinde ve ayrıca Roma'daki Borghese Villası'ndan mükemmel derecede zarif *Venüs Genetriks* (18. Şekil) heykelinde tanrıça çok daha vakur bir tavır takınmaktadır.

Venüs'ün simgeleri, tanrıçanın geçerli algılanma biçimlerine göre son derece çeşitlidir. Kumru, serçe ve yunus; bitkilerden ise mersin ağacı, gül, elma, gelincik ve ıhlamur ağacı onun için kutsaldı.

8. Hermes (Merkür):

Hermes, Atlas'ın kızı Maia ile Zeus'un oğluydu. Arkadya'daki Kilene Dağı'nda bir mağarada doğduğu için Cleneus ismiyle bilinir. Gençliğine dair hikâyeleri çoğunlukla *Homeros İlahileri* olarak bilinen eserden öğreniyoruz. Eser hoş bir şekilde doğumundan kısa süre sonra Hermes'in kurnazlığını, maharetini ve karakterinin başlıca özelliklerini nasıl sergilediğini anlatır. Sadece tanrılarda görebileceğimiz kadar şaşırtıcı biçimde büyüyerek doğumundan dört saat sonra annesinin kucağından atlamıştır. Bir kaplumbağa bulup kabuğuna teller germiş ve hemen Zeus ile Maia'nın aşkları üzerine şarkı söylemeye başladığı liri icat etmiştir. Daha sonra akşama doğru canı dayanılmaz bir şekilde et çektiğinden, aceleyle Pierya'ya gidip Apollon'un sürülerinden elli boğa çaldı. İkisini öldürüp açlığını yatıştırdıktan sonra annesinin mağarasına döndü ve hiçbir şey olmamış gibi uzanıp yattı. Ancak Apollon hırsızlığı kısa sürede fark etti ve hemen edepsiz hırsızın peşine düştü. Hermes masummuş gibi davrandı ve suçlamayı inatla inkâr etti. Apollon kandırılamazdı ve genç hırsızı tartışmaları hakkında karar vermek üzere Zeus'un tahtına giderken kendisine eşlik etmeye zorladı. Zeus, Hermes'e hayvanları

geri vermesini emretti lakin Apollon yeni icat edilen lirin karşılığında hayvanları memnuniyetle Hermes'e bıraktı. Böylece Hermes çobanların ve çayırların tanrısı oldu. Apollon da bundan böyle kendini ateşli bir şekilde müzik sanatına adadı.

Kusursuz uzlaşılarının sembolü olarak Apollon, kardeş tanrısına altından asa Caduceus'u ya da sihirli asayı hediye eder. Asayla dilediği herkese mutluluk bahşedebilir. Bundan sonra ikisi de Baba Zeus'un en sevdiği oğulları olarak son derece uyum ve sevgi içinde yaşadılar.

Apollon sıcak, neşeli gün ışığını temsil ederken Hermes, doğanın bir gücü olarak yağmurdur. Yağmur ve gün ışığının ikisi de göklerin büyük tanrısının ürünleri ya da mitoloji dilinde onun oğullarıdır. Her ikisi de insanlığa karşı iyiliksever ve merhametli ilahlardır ve muhtemelen Hermes ile Apollon'un bu kadar çok ortak özelliği olmasının nedeni budur. Aralarındaki başlıca fark, ışık tanrısı olarak Apollon'un zihnin daha yüksek seviyesini temsil etmesine karşın Hermes'in dünyanın pratik aklını temsil ettiği gerçeğidir.

Hermes'in karakterindeki en önemli özellikler şöyle sıralanabilir; bereket veren yağmur tanrısı olarak özellikle insan hayatına dair her türlü ilişkide tüm güzel armağanların dağıtıcısı olarak görülür. Hayvan sürülerinin verimliliğini artırmakla kalmaz; tüm işlerde, özellikle ticaret ve alışverişlerde bolluk ve bereket bahşeder. Yollar ile sokakların koruyucusu ve ticaret seyahatine çıkanların yardımsever kılavuzu olarak Hermes, ticarette uyanık ve hırslı olan Yunanlarda her daim saygıya değer görünmüş olmalıdır. Dolayısıyla, insanlar onun adına yollara "herma" adı verilen büst sütunlar dikmişlerdi. Bunlar bir ya da iki başlı salt taştan yapılma bloklar ya da direklerdi. Sonraları kavşaklara dikilip yön tabelası olarak kullanıldılar. Hermalar şehirlerin caddelerinde ve kent meydanlarında sıklıkla görünüyordu. Hermes gezgin tüccarları koruyup kollamakla kalmazdı, diğer tüccarları kurnazlıkla alt etmeleri için onlara açıkgözlülük ve hinlik de bahşederdi. Kariyerine ustaca bir hırsızlıkla başlayan tanrı ola-

rak, hırsızlar ve dolandırıcıların işlerine başlamadan önce kendisinden koruma dilemelerine izin verirdi. Tıpkı İtalya ve Yunanistan'daki günümüz hırsızlarının ve haydutlarının koruyucu azizlerinden kendilerine zengin bir av bahşetmesini dilemekte hiçbir sorun görmemeleri gibi. Örneğin kumarda kazanılan her şans ve her uğurlu keşif Hermes'e yorulmuştur.

İnsan hayatında bu denli önemli rol oynamasına rağmen Hermes, Zeus'un hızlı ulağı ve mahir yardımcısı olarak görülür. Epik ozanların onu betimlemekten hoşlandıkları görünüm budur. Babası Zeus'un ya da Olimpos'un diğer sakinlerinin verdiği görevleri yerine getirirken, altın kanatlı ayakkabılarıyla karadaki ve denizdeki rüzgârlardan daha hızlı giderdi. Bu yüzden Zeus tarafından deniz perisi Kalypso'ya Odysseus'u salıvermesini emretmek ve Agamemnon'un cinayetinden dolayı Aigisthos'u uyarmak üzere gönderilir. Bazen zor görevler üstlenir, yüz gözü olan Io'nun muhafızını öldürmek gibi. Bu yüzden Homeros kendisine Argus-katili ismini vermiştir. Şüphesiz bu efsanede yüz gözlü Argus, yıldızlı gökleri temsil eder ve yağmur tanrısı Hermes tarafından katledilmiştir ya da başka bir deyişle gökyüzü kalın bulutlarla görünmez kılınmıştır. Tanrıların ulağı ve elçisi olarak Hermes, antik dönemlerde her türlü zor işte kralların vazgeçilmez yardımcıları olan yeryüzünün tüm elçileri için örnek teşkil eder. Bu nedenle elçi asasını ya da Caduceus'u taşır. Bu, Apollo tarafından verilen asanın aynısıdır ve üç bölümden oluşur. Bunlardan biri saptır, diğer iki bölümüyse çatal gibi dışarı doğru uzanarak birbirine düğümlenmiştir. Bu elçi asası, aslen etrafına yün şeritler sarılarak kaplanmış bir zeytin dalından yapılmış gibi görünmektedir. Sonraki dönemlerde ise çatalımsı iki ucu yılana dönüştürülmüştür. Asa sayesinde Hermes dilediğini derin uykuya daldırabilir ya da uykucuları uyandırabilir. Ancak asayı çoğunlukla ruhlara ölüler diyarına yolculuklarında rehberlik etmek için kullanır. Bu durum, Hermes'in Psikopompos ya da ruhların kılavuzu olarak önemli görevinden bahsetmemizi gerektirir. Her ruh, ölümden sonra gölgeler diyarına olan yolculuğuna tanrının rehberliğinde başlamıştır. Bazı sıra-

dışı durumlarda, örneğin ruhlar ölülerin kâhinlerinin huzuruna çağrıldığında, Hermes ölmüşlerin ruhlarına yukarı dünyaya yolculuklarında yeniden kılavuzluk etmek zorunda kalır. Böylece Hermes, uzun zamandır birbirinden ayrı olan iki bölge arasında arabulucu olmuştur.

Rüyalar genelde aşağı dünyadan geldiği için, Hermes doğal olarak rüyaları türeten ilah olarak görülmüştür. Bu sebeple insanlar uyumadan önce kendisinden iyi rüyalar istemeyi alışkanlık haline getirmişlerdir.

Hermes hakkındaki en yüce görüş, kendisinin çocukların yetiştirilmesini yöneten bir tanrı olmasıdır. Üstelik Yunan gençleri için hangi tanrı, aklı ve bedeniyle eşit derecede maharetli olan bu tanrıların habercisinden daha iyi bir örnek olabilirdi ki? O, atletlerin en hızlısı, disk atıcılar ve boksörlerin en becerikli sidir. Apollon gibi entelektüel yaşamın yüce davranışlarından hiçbirini temsil etmese de Yunanlar arasında fazlasıyla değer verilen en üst seviye pratik sağduyuya sahiptir. Güreş okulu ve jimnastik salonu da bu sebeple onun tesisleri olarak görülmüş ve heykelleriyle süslenmiştir. Hatta gençlerin eğitimiyle bağlantısını daha da kalkındırmak adına sonraki dönemlerin ozanları onu dilin, alfabenin ve dilleri çevirme sanatının mucidi kılmıştır. Yunanlar arasında yaygın olan ölü hayvanların dillerini sunma geleneği, açıkça Hermes'i etkili konuşma sanatının efendisi olarak gördüklerini gösterir.

Romalıların Merkür'ü hakkında söylenecek çok fazla şey yoktur. İsminden anlaşılacağı üzere (Latincede satın almak anlamına gelen *mercari*) Romalılar tarafından yalnızca ticaret tanrısı olarak görülmüştür. Kendisine tapınma, Ceres ile aynı dönemde, büyük kıtlık döneminde Tarquinius'un kovulmasından birkaç yıl sonra başlamış fakat görünüşe göre Pleblerle sınırlı kalmıştır. Tüccarlar birliği onu kendilerinin koruyucu ilahı olarak görmüş ve mayısın ortasında Merkür ile annesi Maia adına kurban sunmuşlardır.

Hermes'in plastik sanatlarda betimlemesi düşünsel gelişimi ile eşit bir ilerleme göstermiştir. Tanrının daha önce bahsettiğimiz antik hermalar üzerine dökülmüş ilk heykelleri onu bir çoban, bazen de tanrıların habercisi ya da elçisi olarak betimlemiştir. Ancak daima güçlü ve sakallıdır. Sonraları daha genç bir görünüme bürünmüş ve gücünün doruğunda, geniş göğüslü, esnek ancak güçlü uzuvları olan, kıvırcık saçlı ve küçük kulakları, ağzı ve gözleriyle sakalsız bir genç halinde tasvir edilmiştir. Tüm bu özellikleriyle mükemmel bir zarafet ve dinçlik birleşimi oluşturuyordu. İncecik yontulmuş dudaklarının etrafındaki içten cömertlik ve düşünceli bir biçimde öne doğru eğildiğinde ortaya çıkan meraklı yüz ifadesini de eklersek tanrının kendine has başlıca özelliklerini elde etmiş oluruz.

Mevcut heykelleri arasında Herkulaneum'da bulunan ve şu anda Napoli Müzesi'nde sergilenen bronzdan gerçek boyutlardaki *Dinlenen Hermes* muhtemelen en bahsedilmeye değer olandır. Burada tanrıların elçisi olarak görünür ve dinlenmek için bir kayanın üzerine oturmuştur. Kanatlı sandaletleri üzerindeki tek kıyafettir. Aslında gerçek anlamda sandalet değillerdir, ayak bileklerine yakın bir yerden kanatların sıkıca bağlandığı ayaklarını saran kayışlardan ibaretlerdir (19. Şekil).



19. Şekil: Dinlenen Hermes. Napoli'deki Bronz Heykel.

Bir zamanlar Antinous'un olduğu sanılan Vatikan koleksiyonundan olağanüstü mermerden bir heykel, tanrıyı güreşin efendisi olarak resmetmektedir. Ne var ki sol elinde tuttuğu Caduceus modern bir eklentidir. Roma'daki *Hermes Ludovisi* heykelinde konuşma sanatının efendisi Hermes Logius'un zarif bir tasvirini görüyoruz. Bu heykelde kanatlar ayaklarına yerleştirilmemiştir. Hatta her zaman olduğu gibi doğrudan başına, aslında tam olarak yuvarlak, alçak bir seyahat şapkasının üstüne kondurulmuştur.

British Museum'daki şirin, bronz bir heykelcik ticaret ve alışveriş tanrısını elinde dopdolu bir keseyle tasvir eder. Benzer bir anlayış Roma'daki Capitoline koleksiyonundaki bir heykelde de karşımıza çıkar (20. Şekil). Hermes'in başlıca simgelerinden zaten bahsetmiştik: ayaklarındaki, başındaki ya da şapkasındaki kanatlar, elçi asası, adak kâsesi ve para kesesi.



20. Şekil: Hermes Heykeli. Capitoline Koleksiyonu.

9. Hephaistos (Vulkanus):

Ateş ve demircilik tanrısı Hephaistos, genellikle Zeus ve Hera'nın oğlu olarak kabul edilir. Öyle çirkin ve sakattır ki annesi utancından onu cennetten denize atar. Ancak Okeanidlerden Eurynome ve Thetis, ona acıyıp denizlerin dibindeki bir mağarada dokuz yıl boyunca bakmışlardır. Bunun karşılığında Hephaistos onlara birçok süs yapmış. Annesine alıştırıldıktan sonra Dionysos'un kılavuzluğunda Olimpos'a geri dönmüştür. Neredeyse

bunun kadar yaygın olan bir anlatıya göre, ona bu kadar zalimce davranan annesi değil Zeus'tu. Zeus ile Hera arasındaki bir tartışma üzerine Hephaistos annesine yardım etmeye gelmiş ve göklerin tanrısı öfkelenerek onu ayağından tutup Olimpos'tan fırlatmış. Talihsiz Hephaistos bütün bir gün boyunca düşmüş. Sonunda günbatımında, vücudunda kalan azıcık nefesle Limni Adası'na inmiş. Burada adanın sakinleri olan Sintianlar, iyileşene kadar ona bakmışlar. Sonraki yazarlar onun bu düşüş sebebiyle sakat kaldığını dile getirir. Aynı temel fikir, ateşin ilk kez cennetten şimşek biçiminde indiği gibi, buna benzer çeşitli efsanelerin kökeninde yatar. Hephaistos aslında ateş elementini temsil eder ve ateşin tüm etkileri ona atfedilir. Yerin altındaki ateşler, volkanların açık kraterlerinden dışarı çıkar. Bunun nedeni demir ocağı ve demirhanelerinin bulunduğu kızgın dağın ortasında çalışan Hephaistos olmalıdır. Onun başlıca tapınma yeri olan Limni Adası'ndaki Moskilos Dağı efsanesi de aynı şeyleri anlatır. Onunla bağlantısından dolayı Sicilya'daki Etna da neredeyse bir o kadar meşhurdur. Volkanik dağların yakınlarında şarabın özellikle kaliteli olduğu fark edildikten sonra Hephaistos ile Dionysos arasındaki samimi dostluk hikâyesi uydurulmuştur.

Ateşin en yararlı işlevi, metalleri eritip her türden alet edevat biçiminde insanlar için yararlı hale getirmedeki gücünde açığa çıkar. Bu nedenle Hephaistos karakterinin algılanma biçimi giderek onun metallerle çalışan bütün beceriklilerin ustası ve ateş kullanan sanatkârla zanaatkârların efendisi olarak temsil edilmesine neden olmuştur. Bu özelliğiyle sanat seven tanrıça Athena ile yakından ilişkilendirilmiştir. Buradan, her iki ilahın neden Yunan bilim ve sanatının esas merkezi olan Atina'da bu kadar benzer derecede onura layık görüldüklerini ve bu denli çok sayıda ortak festivale sahip olduklarını anlayabiliyoruz. Ayrıca Hephaistos'u içinde zekice tasarlanmış yirmi çift körüğe sahip devasa bir atölye bulunan ve kendi başına Olimpos'ta inşa ettiği muhteşem bronzdan bir sarayda tasvir etmekten hoşlanan ozanlar, ondan genellikle zanaatkâr sıfatıyla bahsetmiştir. Bura-

da tanrıların ölümsüz konutlarını da inşa etmiştir. Örneğin, kendiliğinden tanrıların ziyafet salonlarına giden ve yemek bittikten sonra yerlerine dönen yürüyen-masalar ya da üçayaklı sehpalar gibi yaptığı birçok yaratıcı alet edevat vardı. Ayrıca kendisine yürüyüşlerinde eşlik etmesi için altından iki tane bakire heykeli yapmış, onlara hareket etme ve konuşma becerisi bahşetmişti. Ozanlar tarafından bahsedilen diğer eserleri arasında Zeus'un aegisi (kalkanı) ve asası, Poseidon'un üç uçlu mızrağı, aralarında sıradışı güzelliğe sahip birinin bulunduğu Herakles ve Akhilleus'un kalkanları bulunur.

Hephaistos'a tapınma Yunanistan'da pek yaygın değildi. En önemli tapınma merkezi Limni Adası'ydı. Burada, Moskilos Dağı'nda Etna'nın Kikloplarına misilleme yapan işçileri Kabiriler ile yaşadığı sanılıyordu. Onuruna meşale yarışları gibi farklı festivallerin gerçekleştirildiği Atina'da büyük saygı görüyordu. Genç erkekler ellerine yanan meşalelerle koşuyorlar ve hedefe sönmemiş meşalesiyle varan ilk kişi ödülü kazanıyordu. Buna ek olarak Campania ve Sicilya'daki Yunanlar tarafından son derece kutsal sayılıyordu ki bu da buralarda bulunan kızgın dağlar ile kolayca açıklanabilecek bir gerçekti.

Romalılar bu tanrıya Vulkanus ya da daha antik dönemlerdeki yazılışına göre Volkanus ismini vermişlerdir. Onu iyi dilekleri ve ateşin faydalı işleriyle onurlandırmışlardı. Ayrıca yangın felaketlerin karşı ondan kendilerini korumasını talep etmişlerdir. Yunan yazarların etkisi altında şekillenen tanrıya dair asıl ve daha yaygın olan görüş, yerini Etna ya da Lipari adalarında demir ocakları olan ve çekiç kullanmada arkadaşlarıyla yarışan demirci tanrı ya da Mulciber imgesine bırakmıştır. Yunan söylencelerine göre Venüs ona eş olarak verilmiştir. Bununla insanlar şüphesiz, hakiki sanatsal eserlerin yalnızca güzellik ve uyum halinde yaratılabileceği düşüncesini yaymayı istemişlerdir.

Tanrının Roma'daki başlıca tapınma yeri aslında gerçek anlamda bir tapınaktan ziyade üstü kapalı bir ocak olan Comitium'daki Volcanal'dı. Bununla birlikte Campus Martius'da,

Volcanalia Festivali'nin Ağustos'un 23'ünde her türden oyunla kutlandığı Flaminian Sirki'nin yakınlarında gerçek bir tapınağı bulunuyordu.



21. Şekil: Hephaistos. British Museum'daki Bronz Figür.

Yunan ve Romalı sanatçılar genellikle bu tanrıyı güçlü, yetişkin ve sakallı bir adam olarak tasvir etmişlerdir. Sol bacağının kısalığı, kurnaz gözlerindeki keskin ve sert bakışı ve sıkı ağzı ayırt edici özellikleridir. Simgeleri arasında demirci aletleri, sivri tepeli oval işçi kepi ve işçilere ya da sıradan vatandaşlara özel uzun kıyafeti bulunur.

Londra ve Berlin'deki birkaç küçük bronz heykelin ve Vatikan koleksiyonunda bulunan yeni keşfedilmiş mermer büstün dışında bu tanrıya ait bahsedilmeye değer hiçbir antik heykel bulunmaz. 21. Şekil'deki gravür, British Museum'daki mermer bir heykele aittir.

10. Hestia (Vesta):

Kronos ile Rhea'nın kızları olan Hestia, isminden ne *İlyada*'da ne de *Odysseia*'da bahsedildiği için genellikle görece geç bir dönemde saygı görmüş olmalıdır. Hestia, konutların güvenliğini sağlar ve bütün insanlığın koruyucu meleğidir. Bunun sonucu olarak aile yaşamının merkezi olan evdeki ocağın tanrıçası olarak görülür. Ocak, modern yaşamla kıyaslandığında antik insanlar için son derece önemliydi. Sadece yemeklerin hazırlanmasını sağlamakla kalmıyor, evin kutsal sunağı olarak da saygın bir yere sahipti. Üstüne meskenle ilgili tanrıların heykelleri konulurdu. Eski ataerkil âdetlere göre evin babası ve rahibi, ev yaşamıyla ilgili tüm önemli günlerde burada kurban adardı. Hiçbir adak, bütün ev hayatının tam anlamıyla merkezinde olan Hestia'nın payı olmadan tanrılara sunulmazdı.

Üstelik devlet ailelerden oluştuğu için ev çevresinin tanrıçası doğal olarak her siyasi topluluğun koruyucusu oluyordu. Bu nedenle Yunan devletlerinde, Prytaneum ya da yönetim kurulu makamı Hestia'ya tahsis edilmişti. Burada bir sunağı bulunuyordu ve üzerinde her zaman ateş yanardı. Anavatandan yeni yurtlar arayışı içinde ayrılmak üzere olan koloniciler her zaman bu sunaktan bir parça ateş alırdı. Bu, koloniler ile ana yurt arasında kurulan manevi bağın hoş bir göstergesiydi.

Prytaneum'un ocak ateşi, devlet üyelerine büyük bir aile olduklarının gözle görülür ve aleni bir işaretini veriyordu. Bu sebeple Delfi tapınağındaki Hestia, Yunanlar için ulusal bağla-

rında ve ibadetlerinde birlik oldukları anlamına geliyordu. Bu tapınaktaki sunağı, kâhinin mağarasının önündeki salona yerleştirilmişti. Üzerine meşhur *omphalos* (yeryüzünün göbek deliği, keza tanrıçanın amblemi) yerleştirilmişti. Böylece Delfi, Yunanlar tarafından tüm yeryüzünün merkezi olarak görülüyordu. Burada da Hestia onuruna sürekli bir ateş yanar durumdaydı. Tanrıçanın karakteri, alevin kendisi kadar saf ve lekesizdi. Her ne kadar hem Poseidon hem de Apollon tarafından baştan çıkarılmaya çalışılsa da bakire kalmıştı. Ayrıca adına yapılan dinsel törenler de sadece iffetli bakireler tarafından gerçekleştirilebilirdi. Her tapınakta belirli bir yer edindiği için Yunanistan'da kendi adına ayrı bir tapınağa sahip olmadığını görüyoruz.

Vesta'ya ibadet etmek Romalıların sosyal hayatında çok daha önemli bir yere sahipti. Numa Pompilius tarafından inşa ettirildiği düşünülen en eski tapınağı Forum'un karşısındaki Palatino Tepesi'nin yamacında bulunur. Daire biçiminde inşa edilmiş ve orta büyüklüktedir. Aslında üstü kapalı bir ocaktan biraz daha büyük görünür. Devletin varlığının sembolü olan ebedi ateş sürekli yanar vaziyettedir. Burada önceleri sayıları dört olan ancak sonra altıya çıkarılan bakireler tarafından ayinler gerçekleştirilirdi. Başlıca görevleri kutsal ateşi beslemek ve Roma halkının refahı için tanrıçanın sunağında dua etmekti. Kutsal alevin sönmesi büyük bir belanın geleceğini haber veren bir kehanet olarak görülürdü. Buna sebep olan ihmalkâr rahibe için katı cezalar vardı. İffetli rahibeleri seçme işi Pontifex Maximus'un sorumluluğundaydı. Her zaman en iyi Romalı ailelerin altı ila on yaşları arasındaki kızlarından seçilirdi. Otuz yıl boyunca kutsal görevlerine bağlı kalırlardı ve bu süre boyunca bakireliklerini sıkıca korumak zorundaydılar. Otuz yılın tamamlanmasının ardından sivil hayata dönerler ve isterlerse evlenmelerine izin verilirdi.

Vesta'nın bir başka mabedi ise Latinlerin başkenti olan Lavinium'daydı. Burada Romalı konsül üyelerinin göreve başladıktan sonra dinsel bir adakta bulunmaları gerekiyordu. Vesta festivali 9 Haziran'da kutlanıyordu. Romalı kadınlar festivalde

çıplak ayakla tanrıçanın tapınağına hac ziyaretinde bulunmayı ve onun huzuruna yiyecek adamayı alışkanlık haline getirmişlerdi.

Romalıların ev hayatında ocak ile ocak tanrıçası Vesta, Yunanlar arasındaki kadar önemli bir yer edinmişti. Vesta'ya tapınmak hayatın gündelik ihtiyaçlarını sağlayan ve tanrılar konusunu kapatmadan önce hakkında daha fazla bahsedeceğimiz merhametli, koruyucu mesken tanrılarından Penates ile yakından ilişkilendirilmiştir.

İffetli ve saf karakterine uygun olarak Vesta, sanatta en katı türden ahlaki saflık ifadesiyle temsil edilebilirdi. Genellikle oturur ya da ayakta durur vaziyette ve yüzünde düşünceli ve ağırbaşlı bir ifadeyle betimlenir. Başlıca simgeleri arasında adak tası, meşale, toprağa şarap dökmek (işret) için kullanılan kepçe ya da küçük bir kap ve asa bulunur. Karakterinin yüceliğinin ve kutsallığının sonucu olarak daima tamamen giyinmiş vaziyette tasvir edilmiştir. Bu da antik dönemlerde tanrıçanın neden bu kadar az heykelinin bulunduğunu açıklayabilir. Dolayısıyla Roma'da Prens Torlonia'nın özel koleksiyonuna ait Vesta Giustiniani gibi mükemmel bir örneği günümüze ulaştığı için kendimizi şanslı hissedebiliriz. Yunan sanatının en iyi dönemine ait orijinal bir eser olduğu düşünülür. Heykelde tanrıça sakin bir pozda ayakta durmakta, sağ elini bir tarafına dayamış, sol eli ise sanki tüm insanlığa dua ve tefekkürlerini yönlendirmeleri gereken yeri vurgulamak istercesine anlamlı bir biçimde gökyüzünü işaret etmektedir (22. Şekil).



22. Şekil: Vesta Giustiniani. Torlonia Koleksiyonu.

11. Janus:
Romalıların en önemli tanrıları arasında Yunanların neredeyse hiç bilmediği bir ilah olan meşhur Janus bulunur. Özgün kişiliği bakımından muhtemelen bir ışık ve güneş tanrısıdır. Aslında Jana ya da Diana'nın erkek emsalidir ve bu sebeple Yunanların Apollonu'na çok benzer. Doğadan edindiği özgün kişiliğini koruduğu müddetçe tüm tohumların ve başlangıçların tanrısı olarak görülmüştür. Sonuç olarak Romalıların hem kamusal hem de özel hayatı üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Kişiliğine dair, görüntüsünden doğan en önemli özelliklerin bazılarından bahsetmekle yetinmeliyiz. Öncelikle Janus zamana dair tüm başlangıçların tanrısıdır. İlk ayına onun isminden esinlenerek *January* (Ocak) denilen ve kendisine adanan yeni yılı başlatır. Bu sebeple yılbaşı günü (*Kalenda Januaria*[19]) onun en önemli festivalidir. Bu kutlama gününde evler ve kapılar çelenkler ve defne dalları ile süslenir. Defnenin tüm kötü büyü ve hastalıklara karşı kuvvetli bir etkisinin olduğuna inanılır. Akrabalar ve dostlar birbirlerine küçük hediyeler alıp (çoğunlukla defne yapraklarına sarılmış olan hurma ve incir gibi şekerlemeler) yeni yıl için iyi dileklerde bulunurlar. Tanrıya da pasta, şarap ve tütsü sunulur; heykelleri taze defne dallarıyla süslenirdi. Janus her ayı başlattığı için bu sunuş ve tören her ayın başında tekrarlanırdı. Kalends[20] Juno için kutsal sayıldığı için Janus'a Junonius ismi de verilmiştir. Benzer biçimde, Janus'un her günü başlattığı düşünüldüğünden kendisine *Matutinus Pater* yani "sabah ışığının babası" denilir. Diğer yandan sabahları kapılarını açıp akşamları kapattığı cennetin kapıcısı olarak da karşımıza çıkar.

Zamana dair tüm başlangıçların tanrısı olmasından kısa süre sonra, insan etkinliklerine dair tüm başlangıçların efendisi ve koruyucusu halini aldı. Romalıların her işe iyi bir başlangıç yapmanın önemli olduğuna ve bunun gerçekleştirilen işin iyi mi yoksa kötü mü sonuçlanacağını fevkalade etkilediğine dair

19. Latincede Ocak ayının ilk günü anlamına gelir (ç.n.).

20. Latincedeki *Kalendae* sözcüğünden gelir ve her ayın ilk günü anlamındadır.

oldukça batıl bir inançları vardı. Bu nedenle ister umumi isterse özel olsun önemli herhangi bir işe Janus'un korumasına başvurmadan girişmiyorlardı. Siyasi hayatın en önemli olayları arasında gençlerin savaş için yurtlarından ayrılması bulunuyordu. Dolayısıyla ayrılan ordunun generali tarafından tanrıya adak adanıyordu. Tanrının askeri birliklerle beraber yola çıktığının ve onları koruması altına aldığının işareti olarak tapınak ya da tanrı için kutsal sayılan kapalı yol, savaş boyunca açık bırakılıyordu. Göreve başladığında konsül Janus'a dua etmeyi asla ihmal etmezdi ve meclis üyeleri görüşmelerine Janus'a yakarmadan asla başlamazdı. Benzer biçimde vatandaşlar da özel hayatlarında önemli tüm iş ve uğraşlarında Janus'un onayını almak için dua edip adak adarlardı. Aile reisleri tarlaya tohum ekmeden ya da mahsullerini hasat etmeden önce Janus Consivius'a pasta ve şarap sunarlardı. İş seyahatine çıkan tüccar ve demir alıp uzun ve tehlikeli bir deniz seferine çıkan denizci, tanrının hayır duasını almayı asla ihmal etmezdi. Tanrının bu görüntüsü her duada ve verilen her kurbanda ilk olarak Janus'un adının anılması geleneğini açıklar. Çünkü cennetin kapılarının bekçisi olarak Janus, insanların dualarını da kabul ediyor gibi görünür.

Başlangıçların tanrısı olarak Janus yeryüzünün tüm su pınarlarının, nehirlerinin ve derelerinin kaynağıdır. Bu sebepten, genel olarak pınar perilerinden eşleri ve Fontus ile Tiberinus'dan oğulları olarak bahsedilir.

Janus'un pınarların yeryüzünden birdenbire fışkırmasını sağlamadaki gücünü Sabinler kendi zararlarına tecrübe etmişlerdir. Kadınlarına tecavüz edilmesinin sonucu olarak genç Roma devletinin her tarafına yayılmışlardı. Açık bir geçitten kendilerini tam Palatine kasabasına sokacaklardı ki yerden şiddetle fışkıran sülfür kaynağıyla ıslanıp geri çekilmek zorunda kaldılar.

Bahsedilen efsanede Janus şehrin kapılarının koruyucusu olarak karşımıza çıkar. Tüm evlerin, caddelerin ve kasabaların kısmetli giriş ve çıkışlarını yöneten tanrı olarak Janus, halk arasında büyük saygı görüyordu. Geçitlerin ve kapıların koruyucu-

su olarak karakteri onu Penates ve diğer mesken tanrılarıyla yakından ilişkilendirmiştir. Böylece tanrının biri dışarı diğeri içeri bakan meşhur iki suratlı heykelinin kapıların üzerine asılması geleneği ortaya çıkmıştır.

Janus'un Roma'da kelimenin tam anlamıyla tek bir tapınağı dahi yoktu. Mabetleri daha çok heykellerinin dikildiği sıradan dinlence yerleri ve kavşaklardaki giriş kapılarından oluşuyordu. Daha önce bahsetmiş olduğumuz Roma'daki Forum'da bulunan Janus Tapınağı, kapalı kapıları olan bu türden bir mabetti ve muhtemelen şehrin içindeki en eski tapınaktı. Kapıları sadece savaş zamanlarında açık olurdu.

Roma sanatı hiçbir zaman Janus'a özgü bir plastik sanat eseri ortaya çıkaramadı. Çift başlı heykel yalnızca Yunanların çift Herma'sının imitasyonudur. Zamanla Janus'un heykelleri ortaya çıksa da daima çift yüze sahip olmuştur. Genellikle sakallı olarak tasvir edilmişler fakat ileriki dönemlerde yüzlerden biri sakallı diğeri ise daha dinç görünmüştür. Bu sanat eserlerinin hiçbir örneği muhafaza edilememiştir. Bu yüzden suretlerini yalnızca madeni paralardan tanıyoruz. Janus'un olağan simgeleri anahtarlar ve asaydı.

12. Quirinus:

Quirinus aslında yalnızca bir Roma ilahıydı ama göklerin büyük tanrıları arasında sayıldığından burada ondan da bahsetmek gerekir. Simgesel anlamıyla Mars'la aralarında büyük bir benzerlik vardır. Mars, Roma'daki Latin nüfusun ulusal tanrısı olduğu için Quirinus da Roma'ya Titus Tatius tarafından getirilen Sabinlerin ulusal tanrısı olmuştur. Jüpiter, Mars ve Quirinus, Roma İmparatorluğu'nun koruyucu kutsal üçlemesini oluşturuyordu. Mabedi Sabinlerin ilk başta yerleştikleri ve adını ondan alan Quirinal Tepesi'ndeydi. Numa kendi rahiplerinden birini ona verdi. Şubat ayının 17'sinde özel bir festivali vardı ancak ibadeti kendini gittikçe Mars'ınkine benzetmiştir. Sonradan Romulus ile özdeşleştirilmiştir.



İkinci Derece İlahlar

I. Hizmetli ve Yardımcı İlahlar

1. Eros (Amor):
Afrodit'in ardından ortaya çıkan ilahlar arasında Eros, tek başına çok fazla ilahi saygınlık görmüştür. Arzu ve Şehvet artık aşk tanrısından yayılan etkilerin bazılarını temsil eden alegorik figürlerden öte bir şey değildi. Eros yaygın olarak Afrodit ile Ares'in oğlu olarak kabul edilmişti. Genellikle gençliğinin eşiğinde ve şaşılacak derecede yakışıklı bir genç olarak tasvir ediliyordu. Kendine has silahı altın bir yaydı ve bununla gizli saklı yerlerden tatlı ancak şiddetli aşk acısını temsil eden, sonsuz etkiye sahip oklarını fırlatırdı. Zeus'un bile onun tesirine karşı koymaya gücü yetmez. Bu tasvir, aşkın doğadaki en korkunç ve en büyük güçlerden biri olduğunu ima eder.

Karşılıksız sevgi amaçsız olduğu için Anteros; ozanların hayal gücü sayesinde Eros'un kardeşi, refakatçisi ve bunun sonucunda Afrodit'in oğlu olarak düşünülmüştür. Efsaneye göre küçük Eros gelişip büyümediği için annesi, Themis'in tavsiyesiyle, bu erkek kardeşi oyun arkadaşı olarak vermişti. Küçük çocuk, kardeşi yanında olduğu müddetçe çok memnundu fakat yokluğundan büyük üzüntü duyuyordu.

Eros yalnızca karşı cinsler arasında aşkı alevlendiren tanrı olarak saygı görmekle kalmamış, gençler ve yetişkinler arasındaki sevgi ve dostluğun da yaratıcısı olarak görülmüştür. Bu sebeple heykeli genellikle spor tesislerinde Hermes ile Herakles'in heykelleri arasına yerleştirilmiştir. Spartalılar savaşta bir anda durup ihtiyaç anında birbirlerini desteklemek üzere sadakatle kendilerini bağlayıp tanrı adına kurban olmuşlardır.

Bu ilah, Romalılar tarafından Amor ya da Cupido olarak isimlendirilmiştir fakat sadece Yunanların Eros'unun bir taklidi-dir. Çünkü Romalılar arasında hiçbir zaman yaygın olarak saygı görmemiştir.

Cupido'nun insan ruhuyla özdeşleşen Psykhe'ye olan aşkını anlatan anlamlı masal, her ne kadar sanatta önemli bir tema olarak görülmüş olsa da görece geç bir döneme aittir.

Sanatçılar Eros'u resmederken genellikle gençliğinin sınırlarında bir delikanlı tasvir ettikleri için ozanların izinden gittikleri söylenebilir. Meşhur heykeltıraş Praksiteles tarafından yapılan bir Eros heykeli, antik dönemlere ait en iyi eserlerden biri sayılırmış. Roma'ya Nero tarafından getirilmiş fakat Titus'un hükümdarlığı döneminde çıkan bir yangında yıkılmış. Sonraki dönemlerde aşk tanrısı çok daha genç tasvir edilmiş çünkü ozanlar tarafından kendisine mal edilen muzip şakalar daha çok çocukluk çağıyla bağdaştırılmıştır.

Antik dönemlerden günümüze oldukça önemli sayıda Eros heykeli ya da heykelciği ulaşmıştır. En meşhurları arasında, olağanüstü baş kısmının çizimi olarak 23. Şekil'de görülen Vatikan'daki *Torso* (büyük bir kısmı kırılmış) bulunur. Ayrıca Roma'daki Capitoline Müzesi'nde Eros Okunu Deniyor (24. Şekil) ve Berlin Müzesi'nde *Zar Atan Eros* isimli heykeller bulunur. Son olarak, Capitoine Müzesi'nde Cupid ile Psykhe'nin kucaklaşırken tasvir edildiği meşhur heykel grubu bulunmaktadır.

Eros genellikle antikçağ sanat eserlerinde kanatlı olarak karşımıza çıkar. Simgeleri arasında yanan bir meşale, yay ve ok bulunur. Gül özellikle kutsal sayılmıştır ve sırf bu nedenle sık sık güllerle taçlandırılmış olarak karşımıza çıkar.

Venüs ile bağlantılı olarak,



23. Şekil: Eros'un Başı. Vatikan.

Amor'un beraberinde Hymenaeus evlilik eğlencelerinin kişileştirilmesiyle karşımıza çıkar. Ancak kendisi geç dönem yazarları ve sonraki sanat tarafından fark edilmiştir. Yakışıklı bir genç olarak tasvir edilmiştir. Eros gibi kanatları vardır fakat ondan daha uzundur, daha ciddi bir yüz ifadesine sahiptir. Vazgeçilmez simgesi evlilik meşalesidir.



24. Şekil : Eros okunu deniyor. Capitoline Müzesi.

2. Musalar (İlham Perileri): Pindaros, Musaların kökeni hakkında şunları anlatır: Titanların yenilmesinin ardından gökcisimleri, Zeus'a tanrıların muazzam başarılarını şarkılarda ölümsüzleştirecek varlıklar yaratması için yalvarır. Zeus bu yakarışa cevap olarak, Mnemosyne (bellek anlamına gelir) ile beraberliği sonucunda dokuz Musanın babası olur. Apollon'un udu, Baba Zeus'un Olimpos'taki azametli sarayında oturan tanrıların kalplerini ferahlatan tatlı melodilere eşlik eder. Musalar da şimdiki, geçmiş ve gelecek zamana dair şarkılar söylerdi. Doğayla bağlantıları açısından bakıldığında, Musaların aslen pınar perileri olduğuna şüphe yoktur. Musalar ilk önce, derelerin dik ve kayalık dağlardan düzlüklere tatlı dalgalar halinde aktığı Tesalya'daki Olimpos Dağı'nın doğu yamacında yer alan Pierya'da saygı görmeye başlamıştır. Bahsi geçen doğal müzik algısı, şarkıları seven bu tarz tanrıçaların varlığına dair bir inanış doğurmuştur. Ardından ilahelerin mevkileri, Olimpos'un yamaçlarından Boeotia'daki Helicon Dağı'na ya da eteklerinde kendileri için kutsal sayılan Castalian pınarının kaynağının bulunduğu

Parnassos Dağı'na taşınmıştır. Her ne kadar bazen vazoların üzerinde müzik aletleriyle tasvir edilmiş olsalar da Musalar aslında yalnızca şarkı tanrıçalarıydı. Erken dönemlerde ya bir koro içinde ya da grup halinde betimlenmişlerdir. Daha sonraki dönemlerdeyse sanatın belli dallarını kontrol ettikleri için her birine ayrı vazifeler yüklenmiştir. İsimleri Kleio, Melpomene, Terpsikhore, Polymnia, Thalia, Urania, Euterpe, Erato ve Kalliope'dir.



25. Şekil: Polymnia. Berlin Müzesi.

Sanatın muhtemelen Aleksandrine Okulu döneminde gerçekleştirilen bölümlenmesine göre Kalliope yaygın olarak epik şiir ve bilimi temsil eder. Simgeleri parşömen rulosu ve kalemdir. Kleio, tarih Musa'sıdır ve benzer biçimde kâğıt rulosu ve kalemle temsil edilir. Bu nedenle Kalliope'den ayırt etmesi bazen güçtür. Euterpe lirik şiiri temsil eder ve çifte flütüyle kolayca ayırt edilebilir. Trajedi Musa'sı olan Melpomene genellikle dramatik bir maske, bir değnek ya da kılıç ve asma yapraklarından bir çelenkle görünür. Terpsikhore dans Musa'sıdır ve bir ut ile mızraba sahiptir. Erato'ya geometri, mimik sanatı ve erotik müzik tahsis edilmiştir. Genellikle büyük ve yaylı bir müzik aleti taşır. Komedi Musa'sı olan Thalia ise komik maskesi, sarmaşıktan çelengi ve asasıyla ayırt edilir. Polymnia daha ciddi olan dini şarkıları söylemekten sorumludur. Sıkıca etrafına sarılmış elbisesi, ciddi ve düşünceli çehresiyle kolayca ayırt edilir fakat kendine özgü hiçbir simgesi bulunmaz. Son olarak gökbilimi Musa'sı olan Urania bir elinde göklere ait bir küre ve diğerinde küçük bir değnek tutar.

Avrupa'da birkaç müze, muhtemelen en iyisi Vatikan Müzesi'nde bulunan, antik Musa heykel grubuna sahiptir. Melpomene ve Euterpe'ye ait çizimlerimiz (Şekil 26 ve 27) bu gruptan kopyalanmıştır. Polymnia'nın (Şekil 25) orijinali Berlin Müzesi'ndedir.



26. Şekil: Melpomene. Vatikan.

Romalılar, birçok şarkı ve kehanette pınar perilerini Camenae adı altında kutsal saymışlardır. Bunların arasında Numa hikâyesinden Egeria çok iyi bilinir. Romalı yazarlar bu tanrıçaları istedikleri gibi Musalarla özdeşleştirmiş gibi görünüyorlar.

3. Kharisler (Graceler):
Kharisler genel olarak giydirip süslemekle görevli oldukları aşk tanrıçalarının hizmetinde görünür. Ancak hem duyulara hem de akla büyüleyici ve zarif gelen her şeyin onlardan kaynaklandığı düşünüldüğü için çoğunlukla diğer tanrıların da hizmetinde karşımıza çıkarlar.

İsimleri Aglaia, Euphrosyne ve Thalia'dır. Yaygın olarak Zeus ile Okeanidlerden Eurynome'un kızları olarak temsil edilmişlerdir. Buna rağmen sonraki yazarlar onları Dionysos ile Afrodit'in kızları olarak göstermiştir. İnsan hayatını güzelleştiren ve hoş kılan her şeyin kaynağı olarak saygı görmüşlerdir. Onlarsız hayatın gerçekten hiç tadı olmazdı. Bu nedenle tanrılar bile Kharisler olmadan ziyafet sofrasına oturmazlardı. Ayrıca insanlar ne zaman şölen vermek için toplansa ilk önce onları çağırır ve ilk kâseyi onlara sunarlardı. Müzik, güzel konuşma,



27. Şekil: Euterpe. Vatikan.

sanat ve şiir ancak onların ellerinde en kutsal halini alırdı. Bu nedenden, Pindaros şarkılarını onlardan bir hediye olarak adlandırır. Bilgelik, cesaret, iyilikseverlik, kısacası insanları en üstün ve diğerlerinin gözünde kabul edilir kılan tüm özelliklerin Kharislerden kaynaklandığı düşünülüyordu.

Romalıların Graceleri ise olduğu gibi Yunanların mitolojisinden aktarılmıştır ve Kharisler ile aynı anlamı taşır.

Sanatta Kharisler ya da Graceler neşeli bir masumiyet ifadesiyle nitelenen sevimli ve ince yapılarıyla serpilen bakireler olarak tas-

vir edilmişlerdir. Ellerinde çoğunlukla gül ya da mersin ağacı gibi çiçekler bulunur. Birbirinin içine karşılıklı olarak geçmiş kolların dışında ayırt edici bir simgeleri yoktur. Erken Yunan sanatında daima tamamen giyinik görünürler. Ancak kıyafetleri giderek azalmış ve sonunda çıplak figürlerin yaygın olduğu Skopas ve Praksiteles döneminde tamamen ortadan kaybolmuştur. Günümüze dek ulaşan az sayıda antik Kharis heykeli vardır.

4. Themis ve Horalar (Mevsimler):

Kharislerle yakından bağlantılı olarak Zeus ile Themis'in kızları Horalar karşımıza çıkar. Genelde sayıları üç olarak temsil edilmiştir: Eunomia, Dike ve Eirene. Mevsimlerin değişimi sırasında doğanın sergilediği düzenli ilerleyişi temsil ederler. Sonuçta anneleri, doğanın ebedi kanunlarını temsil eden ve Uranos ile Gaya'nın kızı olarak en antik ilahlar arasında yer alan Themis'tir. Themis, tanrılar ile insanlar arasındaki yasanın üstünlüğüdür. Zeus'un komutasında tanrılar meclisini toplar. Ulusal meclisler ve konukseverlik kanunları üzerinde kontrolü olduğu için yeryüzünde de benzer bir konumu vardır. Kızları Horalar daha düşük kademede ve görevde olsa da benzer bir özelliğe sahiptir. Homeros'un eserinde Zeus'un hizmetlileri olarak görünürler. Cennetin kapılarını gözleyip bazen yoğun bulutlarla kapatır bazen de bulutları dağıtırlar. Ayrıca Hera, Afrodit, Apollon ve Musalar gibi diğer ilahların da hizmetli ve yardımcıları gibi görünürler. Anneleri gibi insan ilişkilerindeki tüm yasa ve düzeni kontrol ederler. Soylu, güzel ve iyi olan her şey onların koruması altında gelişir.

Yunanlarda Horalara tapınmayla ilgili çok az şey biliyoruz. Atinalılar onların onuruna özel bir festival kutlamışlar fakat sadece ikisini -çiçek açma mevsimi Thallo ve meyvelerin olgunlaşma mevsimi Karpo'yu- tanımışlardır. Yılın dört mevsimine karşılık gelen dört Hora'nın benimsenmesi ise daha geç bir dönemde ortaya çıkmış gibi duruyor.

Plastik sanatlarda Themis genellikle bir elinde terazi, diğerinde palmiye dalıyla tasvir edilir. Horalar ise kıyafetlerinin kolları yukarı

kıvrılmış; çiçek, meyve ve çelenklerle süslenmiş olarak dans ederken görünür. Daha sonra farklı mevsimlere özgü çeşitli simgeleriyle kolayca ayırt edilirlerdi. Bu durumun örneğini Villa Albani'deki bir rölyeften alınan 28. Şekil'deki gravür çizimde görebilirsiniz.



28. Şekil: Horalar. Villa Albani'deki rölyef.

5. Nike (Victoria):

Nike, yıldırımı aracılığıyla göklerin tanrısı tarafından kullanılan karşı konulmaz ve yenilmez gücün kişileştirilmesinden başka bir şey değildir. Atinalıların zafer tanrıçası olarak onurlandırdığı Pallas Athena'nın yanında da belirmektedir. Victoria'nın kendine ait çok fazla tapınağı ya da festivali bulunur çünkü genellikle kendinden üstün ilahların hizmetindedir.

Roma'da Victoria'ya tapınmak çok daha yaygındı, bu da halkın savaşçı karakterini açıklıyordu. Başlıca tapınağı, başarılı generallerin yararlandıkları hizmetin anısına tanrıçanın heykellerini dikme alışkanlığı edindikleri Capitol'deydi. Bu tür heykellerin en görkemlisi, Augustus tarafından Actium'daki zaferinin ardından adağını yerine getirmek üzere inşa ettirdiği heykeldi. Tanrıçanın kendine has festivali, Nisan ayının 12'sinde kutlanıyordu.

Victoria hem Yunan hem de Roma sanatında kanatlı bir tanrıça olarak temsil edilmiştir. Antiklerin cesaret için verdiği popüler ödüllerden sayılan palmiye dalı ve defne yaprağından çelengiyle diğerlerinden ayırt edilir. Çoğunlukla vazolar, madeni paralar ve küçük bronz eşyalar üzerinde figürü bulunsa da tanrıçanın büyük heykellerine nadiren rastlanır. Cassel Müzesi'nde tanrıçanın küçük bir bronz heykeli vardır. Diğer yandan Münih'teki kraliyet koleksiyonunda kızıl balçık üzerine yüksek kabartma biçiminde yapılmış hoş bir rölyefi bulunur (29. Şekil).

6. İris:

İris aslen gökkuşağının kişileştirilmesidir fakat gökkuşağının âdeta yeryüzü ile cennet arasında köprü olduğu düşünüldüğünden, daha sonra tanrıların çevik bir ulağına dönüşmüştür. Homeros'ta bu özelliği ile karşımıza çıkar ancak daha sonra yine Hera'nın özel bir hizmetlisine dönüşmüştür. Çevikliği hayret vericidir. Homeros'un sözleriyle: "Bulutlardan dökülen bir dolu ya da kar fırtınası gibi," dünyanın bir ucundan ok gibi fırlayıp diğer ucuna varır. Hatta tanrıların emirlerini yerine getirmek için okyanusların gizli derinliklerine ve yeraltı dünyasının en karanlık oyuklarına dalar.

İris sanat eserlerinde birçok bakımdan güçlü bir benzerlik gösterdiği Nike gibi kanatlı olarak tasvir edilir. Ancak elindeki elçi asası (*ca-*



29. Şekil: Victoria. Münih'teki Kraliyet Koleksiyonu.

duceus) ile diğerinden ayırt edilebilir. Atina'daki Panteon'un doğu alınlığından çıkarılan, çok zarar görmüş bir numune, günümüzde British Museum'da muhafaza edilmektedir.



30. Şekil: Hebe. Antonio Canova'nın eseri.

7. Hebe (Juventas):

Hebe, Zeus ile Hera'nın kızıydı ve doğal yorumlamasına göre doğanın gençlik dolu serpilişini temsil ediyordu. Yunanların tam anlamıyla gelişmiş mitolojisinde yemeklerde tatlı nektar sunduğu tanrıların sakisi olarak karşımıza çıkar. Yunanistan'ın en büyük ilahlarının kızının böyle aşağılık bir konuma düşürülmesi ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ancak bu durum, Yunanlardaki evlenmemiş genç kızların, hatta kraliyet saraylarında bile, ailenin erkekleri ve misafirlerinin masasında hizmet ettikleri eski ataerkil gelenekle kolayca izah edilebilir.

Homeros sonrası şiir ve efsanelerde Hebe bundan böyle tanrıların sakisi olarak görünmez çünkü bu görev artık Ganimedes'e verilmiştir. Bu durum Truva Kralı'nın oğlunun terfi almasının sonucu ya da Hebe'nin tanrılaştırılmış Herakles ile evliği sayesinde gerçekleşmiş olabilir.

Hebe, Yunanların dini sisteminde önemli bir yer edinmemiştir. Genellikle annesi Hera'dan ya da bazen Herakles'ten dolayı saygı görmüştür.

Romalılarda buna karşılık gelen ilah Juventas ya da Ju-

ventus'tur. Ancak diğer birçok ilahta olduğu gibi, onu devletin ölümsüz ve dayanıklı gücü olarak onurlandırarak siyasi hayatlarıyla daha yakından ilişkilendirmenin bir yolunu bulmuşlardır. Jüpiter Capitolinus'un tapınağında ayrı bir şapeli vardı.

Hebe'nin sanattaki temsiline bakacak olursak, heykellerinin antik dönemlerde çok nadir olduğunu görürüz. En azından keşfedilen sayısız heykel içinde hiçbirinin tam olarak Hebe ile ilişkilendirilemediği söylenebilir. Herakles ile Hebe'nin evliliği, daha çok konu edildiği dekoratif vazolar ile rölyefler üzerinde sıkça karşımıza çıkar. Genellikle havaya kaldırdığı kaptan nektar doldurur vaziyette oldukça zarif, mütevazı bir bakire olarak tasvir edilir. Bu sebeple tasarımlarıyla iyi bilinen İtalyan heykeltıraş Canova'nın dünyaca ünlü başyapıtında karşımıza çıkar. Tanrıçanın antik bir heykeli olmadığı için bu çalışmanın gravür çizimini sunuyoruz (30. Şekil).

8. Ganimedes:

Olimpos Dağı'nda benzer bir görev, Zeus tarafından ölümsüz kılınan ve tanrıların sakisi olarak atanan Truva Kralı Tros'un oğlu Ganimedes tarafından yürütülmüştür. Ancak ne Homeros ne de Pindaros, Zeus'un kartalını Ganimedes'i alıp getirmek



31. Şekil: Ganimedes ve kartal. Thorwaldsen'in eseri.

üzere göndermesinden bahsetmez. Sanatsal temsil bakımından oldukça gözde bir konu olan hikâyenin bu kısmına ilk olarak Apollodorus'un eserinde rastlanır. Daha sonra Romalı ozan Ovidius, bir adım daha ileri gidip Olimpos'un hükümdarını gözdesi Ganimedes'i alıp getirmek üzere kartala dönüştürmüştür.

Yakışıklı gencin kaçırılması antik sanatta sık sık tasvir edilir. En meşhur anıt ise MÖ dördüncü yüzyılda yıldızı parlayan sanatçı Leochares'in bronzdan yapılmış heykel grubudur. Bir kopyası Ganimedes'in meşhur heykeli olarak hâlâ Vatikan koleksiyonunda bulunmaktadır. Bu hikâyeye modern sanatta daha sık yer verilmiştir. Thorwaldsen tarafından yapılan ve bu türe ait çok güzel bir heykel grubunda Ganimedes, kartala bir kâseden içecek sunarken tasvir edilir (31. Şekil).

II. Gökyüzü Olayları

1. Helios (Sol):

Güneş tanrısı Helios (Latince Sol), fiziksel anlamını baştan sona koruyan küçük bir ilah grubuna aittir. Şüphesiz ona tapınma Yunanistan'a Asya'dan gelmiştir. Kendisine yapılan ibadet en önemlisi Rodos Adası olan birkaç yerle sınırlı kalmıştır. Müzik ve atletizm yarışmalarının dahil edildiği bir festival, güneş tanrısı onuruna büyük bir görkemle her yıl kutlanıyordu. Ozanlar tarafından pırıltılı gözleri ve altından miğferiyle örtülmüş parlak saçlarıyla yakışıklı bir genç olarak resmedilir. Günlük vazifesi tanrılar ve insanlara gündüz ışığını getirmekti. Bunu da Habeşlerin yaşadığı Okeanos'tan yükselip gökkubbedeki yolculuğunu tamamlayarak gerçekleştiriyordu. Homeros sonrası ozanlar bu amaçla ona dört coşkun atın çektiği güneşten bir savaş arabası bahşetmişti. Her ne kadar Homeros ve Hesiodos, onun battığı

batıdan doğduğu doğuya nasıl geçtiğini açıklamaya teşebbüs etmese de sonraki ozanlar onun dünyanın bir yarısını altın bir tekneyle (diğerlerine göre altın bir yatak ile) aşmasını sağlayarak bu zorluğun üstesinden gelmişler. Yeniden doğuya varışının böyle olduğu sanılıyordu. Uzak Batı'da Helios'un müthiş bir sarayı ve Hesperidlerin sorumluluğu altında olan meşhur bir bahçesi vardı. Titanlardan Hyperion ile Thea'nın oğlu olarak nitelendirildiği için bir Titan olarak adlandırılıyordu. Okeanos'un kızı olan eşi Perseis ile evliliği sayesinde Argonotların efsanesindeki ünlü Kilhos Kralı Aeetes'in ve daha da meşhur büyücü Kirke'nin babası oldu. Helios'un başka bir oğlu, babasının atlarını sürmeye çalışırken vakitsiz bir biçimde ölen Phaeton idi.

Helios her şeyi görür ve duyar. Bu sebeple gizli suçları aydınlığa kavuşturduğuna inanılırdı; tüm kutsal kararlar ve yeminlere tanıklık etmesi için dua edilirdi.

Helios ile ilgili tüm anlatılar, özellikle de Ovidius'un *Metamorfoz*'u sayesinde, giderek aslen bir Sabin ilahı olan Romalı Sol'a aktarılmıştır. Göklerin yorulmak bilmez arabacısı, ayrıca hipodromun efendisi olarak onurlandırılmıştı fakat asla dinsel hayranlık bakımından belirgin bir yer edinememişti.

Helios ya da Sol, başı yılın aylarını temsil eden on iki parlak ışık saçan bir taçla çevrelenmiş ve arabasında ayakta dururken pelerini omuzlarından uçuşur vaziyette yakışıklı bir genç olarak tasvir edilir. Bununla birlikte Helios'un heykeltıraşlara konu edilmesi en çok Rodos'ta karşımıza çıkar. Burada, MÖ 280 yılında, onun onuruna *Rodos Heykeli* adıyla dünya çapında üne kavuşan ve dünyanın yedi harikasından sayılan devasa bir heykel dikilmiştir. Bu, Lindoslu Haris'in eseriydi ve 32 metre yükseklikteydi.

2. Selene (Luna):

Artemis'in Apollon'un ikiz kardeşi olması gibi, Selene de Helios'un ikiz kız kardeşidir. Helios, güneşi temsil ederken o da ayı temsil eder. Ancak Selene hiçbir zaman Yunanistan'da kutsal anlamda saygı görmemiştir. Ozanlar onu güzel lülelerine nefis bir taç giydirilmiş, bembeyaz kollu bir tanrıça olarak tasvir eder-

ler. Akşamları Okeanos'un kutsal nehrinden yükselip iki beyaz atın çektiği arabasıyla gökkubbenin semalarında yolculuğunu sürdürürdü. Oldukça nazik ve çekingendir. Yakışıklı gençleri gizlice sever ve uykularında öper. Ozanlar, Elis Kralı'nın oğlu yakışıklı Endymion'a karşı beslediği gizli aşkın şarkısını söylemekten büyük zevk alırlar. Selene'nin ebedi uykuya dalmasına neden olduğu Endymion şu an Latmos Dağları'ndaki (Beşparmak Dağları) kayalık bir mağarada yatmaktadır. Selene, her gece onu ziyaret edip büyük bir sevinçle çehresini seyreder.

Geç dönemlerde sıkça Artemis, Heketa ve Persephone ile karıştırılmıştır. Aynı yorumlar Romalı Luna için de geçerlidir. Ne var ki ikincisinin Aventine Tepesi'nde, Servius Tullius tarafından kendisine adandığı düşünülen bir tapınağı vardır. Erkek kardeşi Sol gibi o da Roma'da saygı görmüş -sirk ile bağlantılı olarak- ve umumi eğlencelerinden sorumlu tutulmuştur.

Heykel sanatında Selene ya da Luna, alnındaki yarım ay ve başının arkasındaki peçeyle ayırt edilebilir. Ayrıca elinde bir meşale taşır. Uyuyan Endymion, lahitler ve anıtlar üzerinde sıkça karşılaşılan bir tasvirdi.

3. Eos (Aurora):

Şafak tanrıçası Eos da Hyperion ile Thea'nın kızı ve Selene ile Helios'un kız kardeşiydi. İlk önce Titan Astraeos ile evlenmiştir. Böylece Boreas, Zephyros, Euros ve Notos'un (kuzey, batı, doğu ve güney rüzgârları) annesi olmuştur. Bu, rüzgârın genellikle şafakta çıktığı gerçeğinin üstü kapalı ve mitolojik bir anlatımıdır. Çoğu Titan gibi Astraeos da Zeus'un hükümdarlığına karşı ayaklanıp Tartarus'a atıldıktan sonra, Eos kendisine koca olarak yakışıklı avcı Orion'u seçmiştir. Ancak tanrılar onların birleşmesine razı olmamışlar ve Orion Artemis'in oklarıyla katledilmiş. Bunun ardından Eos, Truva Kralı'nın oğlu Tithonus ile evlenmiştir. Zeus'a ona ölümsüzlük bahşetmesi için yalvarmış. Ne var ki ebedi gençliği istemeyi unuttuğundan Zeus'un hediyesinin pek değeri olmamış. Çünkü Tithonus sonunda tanrıçanın pek de beğenmediği buruş buruş, dermansız ve yaşlı

bir adama dönüşmüş.

Truva Savaşı hikâyesiyle ünlenen Habeşistan Kralı Memnon, Eos ile Tithonus'un oğluydu. Truva'nın yardımına gelmiş ancak Akhilleus tarafından katledilmiştir. O zamandan beri Eos, sevgili oğlu için durmaksızın ağlar ve gözyaşları yeryüzüne çiy olarak dökülür.

Eos, ozanlar tarafından güzel saçlı, gül gibi parmakları ve kolları olan bir tanrıça olarak temsil edilir. Sabahın erken saatlerindeki canlandırıcı tazeliğin gerçek bir tasavvuru. Neşeli ve dinç bir şekilde erkenden yatağından kalkıp safran rengi pelerinini giyerdi. Ardından, güneş tanrısının önüne geçebilsinler ve günü müjdelesinler diye atları Lampus ile Phaethon'u (Aydınlık ve Parlaklık) koştururdu.

Eos ile ilintili görüntüler ve efsaneler Romalı yazarlar tarafından hiçbir değişikliğe uğratmadan kendi tanrıçaları Aurora[21]'ya dönüştürülmüştür

Bu tanrıçanın betimlemeleri zaman zaman vazolar ve değerli taşlar üzerinde bulunur. Helios'un küheylanlarını koşturup dört atıyla arabasını sürerken ya da kanatlarıyla havada süzülüp çiy damlalarını serperken görünür.

4. Yıldızlar:

Yıldızlardan sadece birkaçı mitolojide önemlidir. Daha önceden iki ayrı varlık olarak görülen Phosphoros ve Hesperos, yani sabah yıldızı ile akşam yıldızı, sanatta ellerinde meşaleler olan yakışıklı gençler olarak temsil edilmişlerdir. Ayrıca Orion'dan Eos'un kocası olarak bahsedilen birkaç söylence de vardır. Artemis tarafından öldürüldükten sonra bir takımyıldızına dönüşmüştür. Yükselişi yılın en sıcak mevsimini haber veren Sirius da onun köpeğiydi. Diğer takımyıldızları hakkında çeşitli söylen-

21. Romalıların Mater Matuta'sı Yunanların Eos'una çok benzeyen bir ilahtı. Erkenden söken şafağın tanrıçasıydı ve Romalı kadınlar arasında doğum esnasında kendilerine yardım ettiği için oldukça çok saygı görüyordu. Yunanların Leucothea'sı gibi tehlikeye düşenlere yardım eden deniz ve limanların tanrıçası olarak görülüyordu.

celer mevcuttur. Bunların arasında, yükselişi denizcilerin denize çıkmaktan çekindikleri fırtınalı, yağmurlu mevsiminin gelişinin habercisi olan Hyades'in söylencesi vardır. Hikâyeye göre takımyıldızlarının arasına tanrıların merhametiyle yerleştirilmişlerdir çünkü avlanırken bir aslan tarafından öldürülen kardeşleri Hyas'ın ölümünden dolayı bir türlü teselli edilememişlerdir. Denizcilerin yıldızları sayılan Pleiades de onlardandır. Kendilerine bu isim verilmiştir çünkü mayıs ayındaki yükselişlerinin ardından deniz yolculuklarının en elverişli mevsimi başlar. Sayıları yedi taneydi ve tanrılar tarafından gökyüzüne aynı biçimde yerleştirilmişlerdi. Son olarak Ayı'dan, yani Arctos'tan, bahsetmeden edemeyiz. Geleneklere göre, Artemis tarafından bir dişi ayı biçimindeyken öldürüldüğünde Zeus'un takımyıldızları arasına yerleştirdiği Arkadyalı peri Callisto'dan başkası değildir. Bekâret yeminini bozup Zeus'a Arcas isimli bir oğul doğurmuştur.

5. Rüzgârlar:
Halihazırda başlıca dört rüzgârdan Eos'un oğulları olarak bahsedilmiştir. Özellikle o zamanlar deniz yolculuğuna çıkmak üzere olan, duaları ve adaklarıyla koruma için yakaranlar tarafından kutsal sayılmışlardır. Bunun haricinde salt doğal güçlere sahip olma karakterlerini sürdürmüşler ve sonuç olarak mitolojide görece daha az öneme sahip olmuşlardır. Haşin kuzey rüzgârı Boreas ya da Aquilo'dan özellikle fırtınalı şiddetinden dolayı korkuluyor, bu sebeple bakirelerin utanmaz tecavüzcüsü olarak görülüyordu. Nitekim bir Attika efsanesine göre Erekhtheus'un kızı Orithyia'yı İlisos nehrinin kıyısında oynarken kaçırmıştır. Orithyia da ona Argonotların hikâyesinden bilinen Calais ile Zethes'i doğurmuştur. Buna rağmen Boreas, kendisi için bir sunak ve şapel inşa ettiren Atinalılar arasında fazlasıyla saygı görüyordu çünkü Pers Savaşı'nda Serhas'ın filosunu Sepias burnu açıklarında kısmen yok etmiştir.

Boreas, kış rüzgârı tanrısı olduğundan Zephyros da baharın hoş karşılanan habercisi olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla Horalardan biri kendisine eş olarak verilir. Romalılar, Zephyros'ın

bitki dünyasının elverişli gelişimi üzerinde gösterdiği faydalı etkiyi ima etmek amacıyla ona Favonius ismini vermiştir.

Bu rüzgârların, bazen diğer önemli rüzgârlar olan Notos (güney rüzgârı) ve Euros (doğu rüzgârı) ile ayrı yerlerde ikamet ettiği söylenir. Diğer zamanlarda ise Kral Aiolos'un hüküm sürdüğü masalsı Aiolia Adası'ndaki rüzgâr dağında hep beraber ikamet ettikleri varsayılmıştır.

III. Doğum ve Şifa Tanrıları

1. Asklepios (Aesculapius):
Doğum ve şifa tanrılarına özel bir ihtiyaç duyulması ancak daha geç dönemlerde ortaya çıkmıştır. Homeros'ta bütün hadiselerde Asklepios ya da Romalıların deyişiyle Aesculapius, tanrı olarak görülmez. Apollon'un oğlu olduğu söylenen bu ilaha tapınma ilk olarak mabedinin bulunduğu ve bu nedenle buradan yayıldığı düşünülen Epidauros'ta başlamış gibi görünüyor. Rahipleri Epidauros'ta oldukça geniş çaplı bir üne kavuşan büyük bir hastane inşa etmiştir. Yaygın olarak kullanılan tedavi yöntemi, hastaların tapınakta uyumasına izin vermeyi içeriyordu. Bu vesileyle, şayet dualarında ve adaklarında gerçekten şevklilerse tanrı rüyalarında onlara görünür ve gerekli çareyi ortaya çıkarırdı.

Bu tanrıya tapınma, yıllarca şehrin ve ülkenin nüfusunun azalmasına neden olan şiddetli bir salgının sonucunda MÖ 291 yılında Roma'da başlamıştır. Kehanet kitaplarına danışılmış. Kitaplar Epidauroslu Asklepios'un Roma'ya getirilmesini önermiştir. Anlatıya göre tanrının kutsal yılanı gönüllü olarak Romalı elçileri takip etmiş ve Roma'daki Tiberina Adası'nı mesken edinmiş. Hemen buraya Aesculapius adına bir tapınak inşa edilmiştir. Altın yaldızlı bir heykel daha sonra MÖ 13 yılında

tapınağa eklenmiş. Daha önce bahsedilen uyku yöntemi burada da benimsenmiştir.

Asklepios, sanatta oldukça ilerlemiş bir yaşta ve sakallı bir adam olarak temsil edilir. Eşsiz derecede soylu çehresinden iyiliksever bir insanın nazik cömertliği yayılmaktadır. Genellikle yanında kendi kendini tazeleyen hayat dolu gücün simgesi olarak bir yılan bulunur. Tasvirlerde ya yılanı besleyip okşamaktadır ya da yılan asasından yukarı doğru tırmanmaktadır. Berlin'de muhafaza edilen bir heykele ait çizimdeki (Şekil 32) algı buna örnektir. Şifa tanrısı olarak başka simgeleri de mevcuttur: içinde şifa içeceği bulunan bir kâse, bir demet şifalı bitki, bir ananas ya da köpek. Bunlardan sonuncusu hekimin hastalıklara karşı aldığı ihtiyatın sembolüdür.



32. Şekil: Asklepios. Berlin.

Her ne kadar Epidauros'taki tapınağa ait altın ve fildişinden yapılmış büyük heykel tamamen ortadan kaybolmuş olsa da tanrıya ait sayısız heykel günümüze ulaşmıştır. Devasa bir heykele ait iyi durumdaki baş kısmı Milos Adası'nda keşfedilmiştir, günümüzde British Museum'u süsler (33. Şekil). Diğer yandan, Atina'da, Zeus Tapınağı'nın ya kınlarında başı olmayan oldukça hoş bir heykel bulunur. Üstelik Floransa, Paris ve Roma'da (Vatikan) meşhur heykeller de mevcuttur. Sonuncusundaki heykel sakalsız bir Aesculapius'u betimlemektedir.



33. Şekil: Asklepios'un başı. British Museum.

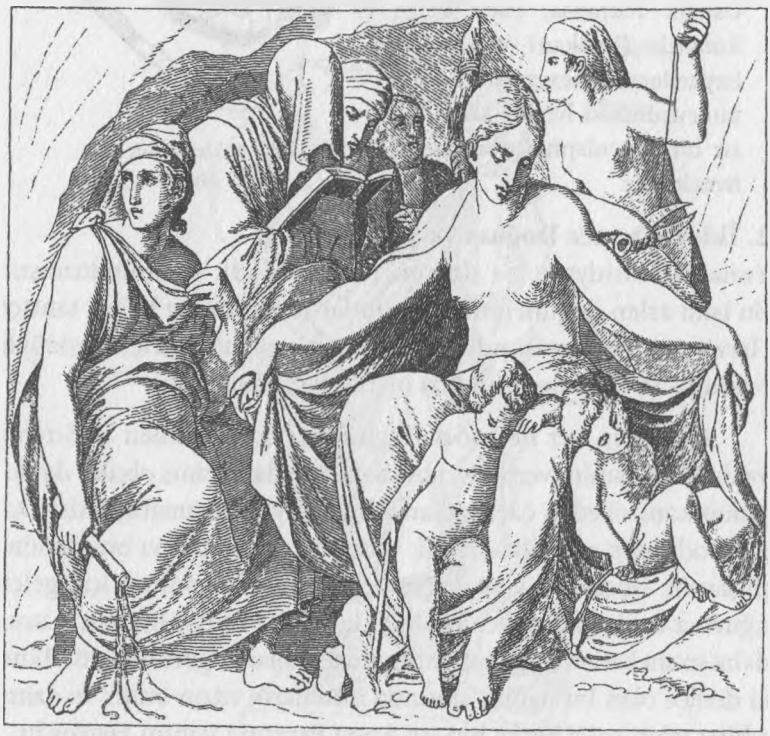
2. İkinci Derece Doğum ve Şifa İlahları:

Yunanlar İlithiya'yı da doğum tanrısı olarak onurlandırmıştır. Bu isim aslen doğum anında kadınların yardımına koşan tanrıça Hera'ya ait bir soy isimdir. Hygiea'ya bir sağlık tanrıçası gözüyle bakılmış ve Askleipos'un kızı olarak tanımlanmıştır.

Romalılar, her ne kadar Hygiea ile özdeşleştirilen ve Strenia ya da Salus ismini verdikleri bir ilahı onurlandırmış olsalar da doğumu kontrol eden özel bir tanrıçaya ihtiyaç duymamışlardır. Doğum odasının muhafızı olarak Carna ya da Cardea'yı onurlandırmışlardır. Geceleyin yeni doğan bebeğin kanını emmek için gelen uğursuz baykuşları (cüce baykuş) kovduğu varsayılıyordu. Carna daha sonra beden sağlığının koruyucusu olarak görülmüştür. İkinci derece olan bu ilahlar arasında insanların uzun ömür ve daimi sıhhat talep ettiği başka biri ise Anna Perenna ismini taşıyordu.

IV. Kader İlahları

1. Mireler ya da Moiralar (Parcalar):
Mireler, Latince daha iyi bilinen adıyla Parcalar, gerçekte bir insanın doğumundan itibaren belirlenen kaderini ve o insanın yaşam süresini simgeliyordu. Bu bağlamda, bireylerin sayısı kadar Mire bulunuyordu. Ancak bu gibi belirsiz sayıların hepsini kutsal sayı üç altında toplamaya alışık olan Yunanlar genellikle ilahların sayısını üç olarak değerlendirmiştir. Ayrıca bu türden ilahları kaderin açıklanamaz güçleri, gecenin kızları olarak görmüşlerdir. İsimleri Clotho (döndüren), Lachesis (bölüştüren) ve Atropos (kaçınılmaz olan) idi.



34. Şekil: Gece ve Kader Tanrıları. Carstens'in eserinden.

Başlangıçta yalnızca iki Parca, Romalılar tarafından biliniyordu ancak sonra mitolojilerini Yunanlarla uyumlu hale getirmek için üçüncüsü eklemişlerdir.

Parcaların yaygın olarak kasvetli ve yaşlı başlı bir kadın biçiminde algılanması sanatta pek rağbet görmemiştir. Bunun yerine sanat eserlerinde daima genç görünürler. İlk örneklerde hepsinin simgeleri aynıdır ve kendilerine henüz farklı işlevler atfedilmemiştir. Ancak bir sonraki dönemde hayatın döngüsünü döndüren Clotho, düzenleyen Lachesis ve kesen de Atropos olmuştur. Bu düzenleme daha geç dönemdeki sanatçılar tarafından benimsenmiş olup Clotho'ya bir çıkrık, Lachesis'e bir parşömen tomarı ve Atropos'a da bir terazi verilmiş ya da güneş saati kadranı üzerinde ölüm saatinin son anını vurmasına müsaade edilmiştir. Benzer bir durum, Carstnes'in modern zamanların sanat algısı ile antiklerin idealini uyumlu hale getiren yetenekli eserinde görülmektedir (34. Şekil).

2. Nemesis, Tykhe (Fortuna[22]) ve Agathodaimon (Bonus Eventus[23]):

Nemesis gerçekte adil bir şekilde hak edilen kaderin tahsis edilmesini ve hak edilmeyenin neticesinde ortaya çıkan isteksizliği simgeler. Homeros, Nemesis'i tanrıça olarak görmez, bu nedenle halk arasında kutsal sayılması muhtemelen daha sonraki bir döneme işaret eder. Ahlaki evrenin dengesini gözeten, mutluluk ve aksiliklerin insanlar arasında erdemlerine göre dağıtılmasını sağlayan bir çeşitlik tanrıçası sayılmıştır. Dolayısıyla, sonradan hakkında insanların yaptığı kötülük ve işlediği suçlara layık cezayı veren intikamcı ilah fikri ortaya çıkmıştır. Bu özelliği ile Erinyelere (Furialar) benzemektedir. Romalılar da Nemesis'i kendi sistemlerine benzer biçimde dahil etmiştir. En azından, her ne kadar bu yaygın batıl inanç dostane bakışlarla karşılanmasa da Capitol'de heykeli dikilmiştir.

Nemesis'e dair çeşitli görüşleri yine sanat eserlerinde gözlemleyebiliriz. Hak edileni dağıtan kibar, nazik tanrıça elinde ölçü ve kumanda aletleri (arşın, palamar ve dümen gibi) ile vakur ve düşünceli

22. Fortuna (Lat.): Şans, Talih, Baht (Tr.)(ç.n.)

23. Bonus Eventus (Lat.): İyi bir olay ya da iyi sonuçlanan bir durum (Tr.) (ç.n.)

çehresiyle genç bir kadın olarak tasvir edilir. İnsanların kabahatlerinin acımasız intikamcısı olarak, elinde bir kılıç ya da kırbaç ile grifonların çektiği bir arabayı süren kanatlı bir figür olarak görünür.

Yaygın anlatılara göre iyi talih tanrıçası Tykhe, Okeanos ile Trthys'in kızıydı. Genellikle şehirlerin koruyucu ilahı olarak onurlandırılıyordu. Bu nedenle Yunanistan ve Asya'daki birçok kalabalık şehirde tapınakları ve heykelleri bulunuyordu. Ancak zamanla insanlar arasında Tykhe'nin iyi talihin olduğu kadar kötü talihin de yaratıcısı olduğuna dair bir düşünce gelişti. Bu bakımdan, insan hayatında gerçekleşen her beklenmedik şeyin kaynağı görülen Romalıların Fortuna'sına benziyordu. Fortuna'ya tapınmanın Roma'ya, kendisini tanrıçanın en sevdiği olarak görmekte kesinlikle çok haklı olan Servius Tullius tarafından getirildiği söylenir. Fors Fortuna adı altında onun adına bir tapınak yaptırmış ve Haziran'ın 24'ünü tanrıçanın genel festivali ilan etmişti. Sonraları tanrıçaya tapınma daha da yaygınlaştı. Bazıları devleti işaret eden (*Fortuna populi Romani*[24]) birçok soy isim altında onuruna sayısız tapınak ve heykel dikilmiştir. Anzio ve Palestrina'da da meşhur tapınakları vardı.

Antik dönem sanatçıları bu tanrıçaya çeşitli simgeler bahşetmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, bütün insanlığın talihini kontrol etme gücünün simgesi olarak elinde tuttuğu dümendir. Aynı amaçla bir asa ve iyi talih bahşeden olarak bir bereket boynuzu taşır. Bazen kollarında genç Plutos ile tasvir edilir. İleri dönemlerde edindiği kaderin tarafsız tanrıçası olduğuna dair algı, bir küre ya da tekerlek üzerinde ayakta dururken temsil edildiği sanat eserlerinde belirgindir. Günümüze ulaşan daha büyük eserlerin arasında, daha önce Antakya'da sergilenen ancak şu an Vatikan'da muhafaza edilen ve Sikyon'lu Eutychides tarafından yapılmış bir Tykhe heykelinden bahsedebiliriz. Bu heykelde tanrıça başına şehirlerin koruyucu ilahı olduğunu gösteren, kale duvarları motifiyle yapılmış bir taç giyer ve sağ elinde bir demet mısır tutmaktadır.

Romalılar, yararlı ve iyi talihin tanrıçası olarak Fortuna'nın yanı sıra Felicitas isimli bir ilahı da onurlandırmıştır. Lucul-

24. Fortuna Populi Romani (Lat.): Roma Halkının Talihi (Tr.). (ç.n.)

lus'un Roma'da onun adına Mummius tarafından Korinthos'un kalıntılarından getirilen sanat eserleriyle süslenmiş bir tapınak yaptırdığı söylenir. Hatta bu bile halkın dini ihtiyaçları için yeterli gelmemiştir ve hem Yunanlar hem de Romalılar arasında şahsi koruyucu ilahlara olan inanç hızlıca gelişmiştir. Bu ilahlara Yunanlar tarafından *daemon* (ya da demon) ismi verilirken Romalılar *genii* adını vermiştir. Her bireyin gözle görünmez rehberi olduklarına, verdikleri tavsiyeler ve teselliler ile hayatın tüm aşamaları boyunca doğumdan ölüme insanlara eşlik ettiklerine inanılırdı. Özellikle doğum günlerinde onurlarına şarap, pasta, tütsü ve çelenk sunulurdu.

II. Deniz ve Su Tanrıları

1. Poseidon (Neptün):
Poseidon ya da Romalıların verdiği ismiyle Neptün, Kronos ile Rhea'nın oğluydu. Homeros onu Zeus'un erkek kardeşi olarak tanımlar, bu durumda Poseidon'un diğerine itaati yalnızca doğaldır. Ancak yaygın düşünceye göre Zeus, Kronos'un en küçük oğluydu ve kardeşleri üzerindeki hükümdarlığını zalim babasını devirerek elde etmişti. Dolayısıyla Poseidon, deniz ve deniz ilahları üzerindeki egemenliğini kardeşine borçluydu ve ona tabiydi. Çoğunlukla Olimpos'ta değil, denizin derinliklerinde yaşardı. Burada, eşi Amphitrite'yle Ege yakınlarındaki muhteşem bir altın sarayda yaşadığı sanılıyordu. Başlangıçta, Okeanos ve Pontus gibi o da salt sulu elementin sembolüydü. Daha sonra tamamen bağımsız bir karaktere büründü. Hatta Homeros'un eserinde bile artık sadece denizin kendisi olarak değil, güçlü kollarıyla yeryüzünü kaldırıp çevreleyen denizin kudretli hâkimi olarak belirir. Temsil ettiği element gibi coşkun ve şiddetli-

dir. Hükümdarlığının sembolü olan üç çatallı mızrağını denize vurduğunda dalgalar şiddetle yükselip gemileri parçalara ayırır ve kara parçalarının içlerine kadar alabildiğine su basardı. Keza Poseidon depremler çıkarma, kayaları çatlatma ve denizin ortasında adalar yükseltme gücüne sahipti. Diğer yandan ağzından çıkan tek bir söz ya da tek bir bakışı bile en şiddetli fırtınayı yatıştırmaya yeterdi. *Aeneid* destanının ilk kitabında Virgil, tanrı tarafından azgın elementlerin uysallaştırılmasının güzel bir tasvirini sunar.

Poseidon doğal olarak kendisine koruyucu ilahları ve efendileri gözüyle bakan balıkçı, kayıkçı ve denizci gibi deniz yolculuğuna çıkan her kesimin başlıca tanrısı olarak görülmüştür. Denize açılmadan önce ona dualarını gönderirler ve derinlerdeki tehlikelerden güvenle dönebilmeleri için adaklarını büyük bir şükranla sunarlardı.

Poseidon bu sebeple en çok denizlere açılan İyonyalılar arasında ünlüydü. Tapınakları, sunakları ve heykelleri en çok limanlarda, liman kentlerinde, adalarda ve kayalık burunlarda bulunuyordu. Bu ilahın sayısız mabedi içinde, yakınlarında tanrının onuruna İstmiya Oyunları'nın düzenlendiği Korinthos'ta bulunan tapınaktan bahsedebiliriz. Oyunlar daha sonra Yunanistan'daki Pilos, Atina ile Rodos, Kos ve Tinos adalarında ulusal bir festivale dönüşmüştü.

Denizlere açılan halkların hayatında bu denli önemli rol oynayan bir tanrı hakkında ister taşralı ister bölgesel olsun, birçok efsanenin bulunması son derece doğal. *Truva* destanında Truva'nın yaman bir düşmanı olarak karşımıza çıkar. Öfkesine Truva Kralı Laomedon'un adaletsizliği neden olmuştur. Poseidon, kralın talebi üzerine Truva'nın duvarlarını Apollon'un yardımıyla inşa etmiştir. Ancak Laomedon'un taahhüt ettiği ödül konusunda ihanet etmesinin ardından Poseidon bütün mahsulleri tahrip eden ve halkı katleden korkunç bir canavar göndermiştir. Kralın kızı Hesione'nin kurban edilmesini tavsiye eden kâhine başvurdular. Üzüntülü bakire canavara sunulur fakat Herakles

tarafından kurtarılır. Açıkça denizin taşmasının bir sembolü olan bu canavarın öyküsü, takip eden birçok anlatıda tekrarlanır (örneğin Habeşistan Kralı'nın kızı Andromeda'yı benzer biçimde kurtaran Perseus'un hikâyesinde olduğu gibi). Poseidon'un farklı ulusal kahramanların babası olarak göründüğü sayılmayacak kadar çok anlatı mevcuttur. İçlerinde muhtemelen en önemlisi, daha sonra bahsedeceğimiz Theseus'un efsanesidir. Yunanistan'da kurucusunun ya da kahraman atalarının kutsal kökeni üzerinde hak iddia etmeyen neredeyse hiçbir kasaba ya da şehir yoktur. Yine denizin hırçın fırtınalı doğasına dair görüş, Poseidon'un çeşitli canavar ve devlerin babası olarak temsil edilmesine neden olmuştur. Su perisi Thoosa ile birlikteliği sebebiyle, Odisseas tarafından katledilen yabani Polyphemos'un babası olmuştur. Odisseas bu yüzden Poseidon'un amansız düşmanlığını kazanır. Prokrustes, Cercyon ve Aloadae gibi diğer birçok canavarın yanı sıra Herakles ile çarpışan dev Antaios'un da Poseidon'un oğlu olduğu söylenir.

Poseidon'un favori hayvanı, kendisinin yarattığı tahmin edilen attı. Bu durum muhtemelen Yunanların, Posedion'un atlarını yuvarlanıp sıçrayan dalgalar arasında hayal ettikleri imgelemden kaynaklanıyor. Atina'da atın kökeni Athena ile Poseidon arasında yeryüzüne en faydalı armağanı kimin getireceği üzerine yapılan bir yarışmayla bağdaştırılmıştır. Korinthos efsanesinde Poseidon, Medusa ile birleşmesi sonucunda kanatlı at Pegasus'un babası olmuştur. Bu anlatı, Poseidon'a yakıştırılan atın ehlileştirilmesiyle bağlantılıdır. At ile yakın bağından dolayı Posedion, özellikle yarışların efendisi olarak görülmüş ve bunun sonucunda tüm hipodromlarda kendine ait bir sunağa sahip olmuştur. Yarışmacılar yarışlardan önce ondan duaları ve adaklarla yardım dilerlerdi.

Yunus ile çam ağacı Poseidon için kutsal sayılırdı. Bunlardan ikincisi muhtemelen gemi yapımında yaygın bir şekilde kullanıldığı için kutsaldı. Onun adına kara öküz, at, koç ve yabandomuzları kurban edilirdi.



35. Şekil: Poseidon. Dolce Taşı.

Romalılar denizcilikle pek fazla uğraşan bir halk olmadığından Neptün, Yunanlar arasındaki kadar çok saygı görmemiştir. Roma'da baskın gelen ayırt edici özelliği, at ve hipodrom ile olan bağlantısıydı. Bu ikisi onun özel koruması altında sayılıyordu ve bu nedenle Roma'daki tek tapınağı olan Circus Flaminius'un (Flaminius Gösteri Alanı) içinde yer alıyordu.

Poseidon ya da Neptün'ün sanat eserlerindeki tasviri, ozanların tanımlamalarıyla oldukça ahenklidir. Dolayısıyla ölçüleri ve vücut yapısı bakımından kardeşi Zeus'a benzer. Aşırı geniş göğüs kafesi, koyu renk dalgalı saçlar ve insanı delip geçen bakışlara sahip olarak tasvir edilir.

Sanatçılar tabiatının Zeus'a göre daha şiddetli olduğunu daha kemikli bir çehre ve daha dik, dağınık saçlı başı sayesinde hissettirmeye çalışmıştır. Yüz ifadesi daha kasvetli ve haşindir. Ayrıca Zeus'un ağzının kenarındaki belli belirsiz gülümsemeden de yoksundur.

Poseidon'un antik heykelleri görece daha nadirdir. Vatikan Müzesi'nde tanrının hoş bir büstü ve mermerden heykeli bulunmaktadır. Genellikle sağ elindeki üç çatallı mızrağıyla ayırt edilir ve bazen mızrağın yerini dümen yekesi alır. Başındaki taca benzeyen şerit, denizler üzerindeki egemenliğini simgeler. Tanrının 35. Şekil'de sunulan gravürü Dolce koleksiyonunun değerli bir hazinesidir.

2. Amphitrite:

Poseidon, deniz tanrısı olarak neredeyse tamamen kendine has bir hürmet elde edince Nereidlerden (su perileri) biri olan Amphitrite kendisine eş olarak verilmiştir. Yaygın anlatıya göre Poseidon onu Nakşa Adası'ndan alıp götürmüştür. Diğerlerine göreyse tanrının edepsizce kur yapmasından sakınmak için Atlas'a kaçmış ancak Poseidon'un yunusu onu bulup geri getirmiştir. Poseidon'dan üç çocuğu olmuştur: Triton, Rhode ve Benthesikyme.

Plastik sanatta Amphitrite genellikle Posedion'un yanında at arabasını sürerken ya da tek başına çıplak veyahut yarı giyinmiş vaziyette zayıf ve güzel bir genç kadın olarak betimlenir. Ayrıca değerli taşlar üzerinde kudretli bir Triton'un arkasında tahta çıkmış olarak ya da bir deniz atı yahut yunusu sürerken görünmektedir. Kraliyet sembolü olan tacı ve asası sayesinde ayırt edilir. Bazen de elinde kocasının üç çatallı mızrağıyla görünür.

Deniz tanrıçası Salacia'yı Neptün'ün karısı olarak gören Romalılar arasında, Amphitrite'ye tapınma hiçbir şekilde tanınmıyordu.

3. Triton ve Tritonlar:

Triton, Poseidon ile Amphitrite'nin tek oğullarıydı. Bununla birlikte asla kutsal derecede saygı görmemiştir. Bu durum muhtemelen sonunda nasıl efsanevi bir deniz canavarına dönüştüğünü açıklayabilir. Ozan Apolonios Rhodius, onu vücudunun üst kısmı insan, alt kısmı yunus biçiminde tarif eder. Sanat eserlerin-

deki görünümü de bu şekildedir. Şairler ve sanatçılar kısa süre içinde yeryüzündeki Satirlere benzer, ahlaksız ve yaramaz bir kabile olarak görülen bir Triton ırkı düşüncesinden keyif alır oldu.

Fantastik biçimli deniz ilahları olarak Tritonlar her ne kadar çeşmelerde ve su yapılarında çok kez kullanılmış olsa da yüksek sanatta görece daha az önemliydiler. Bir atın ön ayakları, bazen insan bedeni ve yunus kuyruğuna eklenmiş; böylece Ichthyocentaur olarak adlandırılan karaktere sebep olmuştur.

4. Pontus ile Çocukları

Pontus ve ırkından teogoniyi açıklarken bahsetmiştik. Şimdi sadece kutsal sayılan ya da sanatta önemli yere sahip olan çocuklarından bahsedebiliriz. Aralarında yaşça en büyüğü Nereus'tu.

Nereus ve Kızları:

Nereus bize denizin sakin ve sevimli tarafını sunar. Nereus ve fırtınaların bitkin düşürdüğü denizcilere her ihtiyaç anında yardım etmeye hazır elli güzel kızı Nereidler, Ege Denizi'nin güzel ruhunu temsil eder. Cömert, iyiliksever yaşlı bir adam olarak karşımıza çıkar. Bütün su cinleri gibi Nereus, her zaman kullanmayı tercih etmese de kâhinlik kabiliyetine sahipti. Herakles, Hesperidlerin bahçesine giderken altın elmalara nasıl sahip olabileceğini öğrenmek için onun peşine düşmüştür. Onun ısrarlı yakarışlarına rağmen Nereus her şekle bürünerek onu atlatmaya çalışmıştır. Ancak sonunda gerekli bilgiyi alana dek kendisini rahat bırakmayacak olan ünlü kahramanın ısrarına yenik düşmüştür.

Okeanos'un kızı; eşi Doris sayesinde hepsi cömert ve hayırsever deniz perileri olarak kutsal sayılan elli, bazılarına göre yüz, kızın babası olmuştur. Artık neşeli oyunları ve danslarıyla, tehlike anında tam vaktinde verdikleri yardımlarıyla denizcilerin kalplerin kazanan büyüleyici ve hoş bir kabile olmuşlardır. Bu keyifli topluluk genellikle Poseidon ile Amphitrite'in silsilesini oluşturur. Poseidon'un seçilmiş eşi Amphitrite'in yanı sıra, aralarında antik şiirde çok meşhur olan ve genellikle öncü li-

derleri sayılan Akhilleus'un güzel annesi Thetis'i görmekteyiz. Güzelliği ve zarafeti o kadar büyüktü ki Zeus bile âşığı olmuştu. Ancak onu Aiakos'un oğlu Peleus'a bırakır çünkü kâhinin biri Thetis'in oğlunun babasından daha büyük biri olacağını bildirmiştir.

> Nereus sanatta genellikle ince gri bukleleri olan yaşlı bir adam olarak görünür. Ekseriya elindeki kral asası ya da üç çatallı mızrakla ayırt edilir. Nereidler ilk zamanlar nispeten giyiniktir fakat sonraları tamamen çıplak ve yunuslara, Tritonlara ya da derinlerdeki diğer efsanevi canavarlara binen zarif bakireler olarak tasvir edilmişlerdir.

Thaumas, Phorky, Keto:
Nereus ile kızları denizin sakin çehresini temsil ederken Pontus'un ikinci oğlu Thaumas, denizi harikalar diyarı olarak temsil eder. Okeanos'un kızı Elektra ile birlikteliğinden tanrıların elçisi İris'in ve ayrıca Harpyaların babası olmuştur. Harpyalar fırtına rüzgârlarını temsil eder. Aslen açık tenli bakireler olan Harpyalar sonradan yarı insan, yarı kuş ve kanatlı yaratıklar olarak betimlenmişlerdir. Bakire yüzlerine sahip olsalar da bedenleri akbaba tüyleriyle kaplıydı. Görünüşleri solgun ve zayıf olup sürekli doyumsuz bir açlıktan dolayı acı çekiyorlardı. En çok Argonotların anlatısıyla tanınırlar. Hikâyede masasından çaldıkları yiyecekleri bir çırpıda yedikleri ya da pislettikleri kör kral Phineus'un işkencecileri olarak belirirler. Antik dönem insanları tarafından ani ölümün hizmetçileri olarak görülmüşlerdir ve sayılarının iki ya da üç olduğu söylenir. Thaumas'ın kardeşleri olan Phorky ile Keto bize deniz altının korkunç yönünü gösterir. Birlikteliklerinden Gorgolar, Graialar ve Hesperidlerin ejderhasının doğduğu bu çift, denizin derinliklerinin tüm dehşet ve tehlikelerini temsil eder. Gorgolar ve Graialar hakkında Perseus'un hikâyesinde daha fazla bilgi vereceğiz.

5. Proteus:
Proteus görece daha alt kademede bir ilahtır. Kendisine kehanet yetisi bahşedilmiş yaşlı bir adam (Poseidon'un hizmetçisi) olarak tasvir edilir. Nereus'un Herakles'in hikâyesinde oynadığı

rolün aynısını Truva anlatısında oynar. Olağan meskeni Pharos Adası'dır. Menelaos'un, Mısır kıyılarına sürüldükten sonra Truva'dan dönerken "denizin şaşmaz yaşlı adamı"nın tavsiyesini almak üzere geldiği yer burasıydı. Ancak pek arkadaş canlısı bir ruh halinde olmayan Proteus kendisini aslan, ejderha, panter, yabandomuzu ve birçok diğer surete bürüyerek kahramanın usandırıcı ısrarından kurtulmaya çalışır. Ancak sonunda Menelaos'un ısrarına yenik düşer ve lütfedip cevap verir. Denizlerin derinliklerinde yaşayan balıkların ve diğer deniz hayvanlarının koruyucusu farz edilmiştir.

Sanat eserlerinde genellikle balık kuyruğuna sahip gövdesiyle bir Triton gibi görünür. Çoğunlukla elindeki dümenle ayırt edilir.

6. Glaucus:

İkinci derece ilahlar arasında Glaucus, Argonotların hikâyesinde oynadığı rolden dolayı bahsedilmeyi hak ediyor. Gerçekte yalnızca Boeotia'daki Athedonianların yerel bir tanrısıydı ve ona ibadet etmek Yunanistan'ın diğer bölgelerine yayılmamıştı. Ancak olağanüstü hiçbir tapınağı olmamasına karşın alt tabakadaki denizciler ve balıkçılar arasında yüksek derecede saygı görüyordu. Aslında evrensel olarak halk tabakasının tüm dertlerinde yüksek derecedeki ve daha önemli tanrılardan çok, kendilerine daha yakın olduklarını varsaydıkları ikinci derece ilahlara yöneldiklerine tanıklık ediyoruz. Anlatıya göre Glaucus aslen Anthedonlu bir denizciymiş ve sonra fevkalade bir şekilde tanrı rütbesine erişmiş. Günlerden bir gün birkaç balık yakaladıktan sonra yanındaki çimenlerin üstüne balıkları yarı ölü bir vaziyette bırakmış. Ancak balıkların hiç tanımadığı bir bitkiye dokunduktan sonra hayata dönüp suya atladıklarını görünce şaşırmış. Bu olağanüstü bitkiden kendisi de yemiş ve içine ânında öyle mutluluk ve canlılık dolu bir his işlemiş ki bu coşkuyla o da suya atlamış. Bunun üzerine Okeanos ile Thetis, Glaucus'u insanlığa ait tüm kirlerinden arındırıp ona deniz tanrıları arasında bir yer vermişler. Yunanistan'ın birçok adasında ve kıyılarında kendisine gemisi batmış denizcilere ve kazazedelere her zaman

yardımcı olmaya hazır, cana yakın bir ilah olarak hürmet edilir.

Sanat eserlerinde saçı sakalı birbirine girmiş ve vücudu midye ve yosunlarla kaplı bir Triton olarak tasvir edilir. Saçı ve sakalı, deniz tanrılarını simgeleyen bolluğu gösterir.

7. İno Leukothea ve Melikertes:
Glaucus gibi Kadmus'un kızı İno da denize atlayarak bir anda ölümsüzlüğü ve kutsal bir mertebeyi elde etmiştir. Dionysos'un annesi ve Orhomenos Kralı Athamas'ın karısı Semele'nin kız kardeşiydi. Semele'nin talihsiz ölümünden sonra küçük Dionysos'un sorumluluğunu üstlenen oydu. Ancak Hera, Athamas'ı delirtip İno'dan olma en büyük oğlu Learchus'u kayaya çarparak öldürmesine neden olarak intikam almıştır. Aynı kaderi ikinci oğlu Melikertes'e yaşatmak üzereyken üzüntülü anne çılgınca bir telaşla uçarak çocuğunu kurtarmaya çalışmıştır. Ancak Athamus onu Isthmus'a kadar izlemiş ve sonunda Ino kaçma ümidinin kalmadığını anladığında Moluris kayalıklarından kendini denize atmıştır. Düştüğü denizde Nereidler tarafından nezaketle karşılanmış ve oğluyla birlikte deniz ilahlarına dönüştürülmüştür. Bundan böyle kendisi Leukothea, oğlu da Palaemon ismini almıştır. Her ikisi de deniz kazası geçirenlere ya da diğer tehlikeye düşenlere yardıma gelen, fırtınalı denizlerin cömert ilahları olarak sayılmışlardır. Ölümü kesin olarak görünen Odisseas'ın Leukothea tarafından atılan eşarpla kurtarılmış olarak temsil edildiği *Odyssey*'de bu kisve ile görünür.

8. Sirenler:
Sirenlerin de deniz ilahları arasında anılması gerekir. En çok da Odisseas'ın aralarından arkadaşlarını şarkılarıyla baştan çıkarılmadan geçirmeyi nasıl başardığını anlatan hikâyeyle tanınırlar. Arkadaşlarının kulaklarını balmumuyla kapatıp kendini gemi direğine bağlatarak tedbir almıştır. Sirenler ya perilerden biriyle birleşen nehir tanrısı Akheloos'un ya da Phorkys ile Keto'nun kızları olarak sayılmışlardır. Homeros'ta yalnızca iki Siren'den bahsedilir ancak sonraları üç dört tanesi daha tanınmış ve Argonotların ya da Persephone'un kaçırılmasına dair Sicilyalıların

hikâyesi gibi çeşitli efsanelerde kendilerinden bahsedilmiştir. Demeter'in onların vücudunu kuşa dönüştürdüğünden bahsedilir çünkü aşağı dünyanın tanrısı tarafından kaçırıldığında arkadaşları Persephone'a yardıma gitmeyi reddetmişlerdir.

Sanatta Harpialar gibi kanatları ve balık ayakları olan genç kadınlar olarak tasvir edilirler. Bazen hep birlikte sadece insan yüzleri olan kuşlar halinde, diğer zamanlarda ise kolları ve vücutları kadın olup genellikle ellerinde müzik aletleriyle karşımıza çıkarlar. Şarkıları baştan çıkardığı kişilerin ölümü anlamına geldiğinden çoğunlukla ölüm cinleri olarak mezarların üzerinde betimlemelerine rastlanır.

9. Okeanos'un Nesli:

Deniz ilahları arasında son olarak Okeanos'un sayısız çocuklarından, yani Okeanidlerden ve yeryüzünün her yerine yayılmış nehirlerden bahsetmemiz gerekir. Nehirlerin ortak kaynaklarını, yeryüzünü çevreleyen okyanustan aldığına ve bu nedenle su kaynaklarının yüzeyine ulaşana dek yerin altına doğru aktığına inanılıyordu.

Okeanos, tanrıların soyağacına dair söylencelerde Uranos ile Gaia'nın en büyük oğlu olarak görünür, yani eşi Tethys gibi bir titandır. Diğer titanlar gibi Zeus'un yönetimine karşı yapılan isyana katılmadığı için onların başından geçen dehşet verici akıbeti yaşamamıştır. Aksine eski bölgesindeki rahatının sefasını sürmesine müsaade edilmiştir. Tanrıların meclislerine katılmak için bile terk etmediği, yeryüzünün en batısındaki kıyılarda yaşadığı düşünülüyordu.

Toprağın verimliliği bakımından büyük önem taşıdıklarından nehir tanrılarına tapınmak tamamen bölgesel bir özellik taşısa da Yunanlar arasında büyük şöhrete sahiptir. Sadece Yunan nehir tanrıları arasında en büyüğü, Akheloos genel anlamda kutsal sayılmıştır. Nehir tanrılarının kendi nehirlerinin derinliklerinde ya da kaynaklarının çıktığı kayalık mağaralarda yaşadığına inanılıyordu. Nehirlerinin büyüklüklerine göre ya narin gençler ya hayatlarının en verimli dönemindeki yetişkinler ya da yaşlı adamlar olarak tasvir edilirler. Elementlerinin doğasıyla

aralarında büyük bir benzerlik vardı. Yani diğer deniz ilahlarında rastladığımız dönüşüm gücü. Ayrıca diğer su cinleri gibi kehanet yetisine sahip gibi görünmektedirler.

Romalılar, akan suların hepsini kutsal sayardı. Janus'un oğlu Fontus genel anlamda su kaynaklarının ve pınarlarının tanrısı olarak hürmet görmüştür. Ancak Yunanlar arasında her nehrin kendine has ilahı vardı. Bunlardan en önemlisi Tiberinus idi. Su pınarlarında genelde kehanet ve büyü becerileri olan perilerin yaşadığına inanılıyordu. Periler bazen Egeria'nın Kral Numa'ya yaptığı gibi ölümlüleri iyilikleriyle onurlandırıyordu.

Nehir tanrıları sanatta genellikle biçimlerine bürünme alışkanlığına sahip oldukları hayvanların kılığında tasvir edilir. Bu sebeple yılanlar, boğalar hatta boğa başı olan insanlar olarak görünür. Bununla birlikte, bu tanrılar bazen başlarının iki yanında küçük boynuzları olan ve tamamen insan görünümünde temsil edilmişlerdir. Simgeleri arasında kendilerinden gelen nimetleri temsil eden çok sayıda kupa ve boynuz bulunmaktadır.

III. Yeryüzü ve Ölüler Diyarı Tanrıları

Artık, daha önce betimlediğimiz gökyüzü ve deniz tanrılarına en kararlı zıtlığı oluşturan ilahlar sınıfına geldik. Bu ilah grubunun güçleri, yeryüzünün görünen yüzeyinde ya da yerin derinlerinde sürekli kendini gösterir. Bu sebeple insanoğlunun hayatıyla en yakın ilişki içinde olan ilahlardan oluşur. Yunanlar arasında bu tanrılara tapınma oldukça tutkulu ve coşkulu bir kimliğe bürünmüştü. Bu ilahlara tapınmak, başta Romalılara bütün yönleriyle tuhaf görünse de zamanla Roma'ya da yayılmıştır.

Antik dönem insanları, yeryüzünü doğadaki tüm hayatın bereketli kaynağı olarak görse de yeryüzünün tüm dünyevi varlıkların zamanı gelince gömüleceği açık bir mezar olduğu gerçeğini gizlemeye çalışmamışlardır. Bu nedenle bu ilahlara tapınma, doğanın canlandığı mevsimde neşeli ve sevinç dolu festivallerle kutlanırken doğanın çürümeye başladığı mevsimde kederli bir ağırbaşlılıkla icra edilirdi. Dindarlar neşe ve kederlerini gürültülü, şamatalı, tutkulu ama genellikle önceden tertip edilmiş bir zevk çılgınlığıyla açığa vururdu. Yaşadıkları yerlerden dolayı insanlarda, göklerin tanrılarının parlak görünüşlerine kıyasla daha çok korku uyandırma gücüne sahip olan bu tanrılara tapınma konusunda oldukça gizemli bir unsur her zaman kendini belli etmiştir. Kendini toprağın verimsizliği olarak açığa çıkaran hiddetleri de önemli bir korku konusuydu. Onlara özel gizemler ve gizli saklı ayinler yalnızca Yunanlar arasında mevcuttu, asla İtalya'nın inanç sisteminde kendilerine yer bulamadı. Önce yeryüzünün meyveleri ve hayvan sürülerinin büyümesini yöneten yukarı dünyanın ilahlarından, daha sonra aşağı dünyayı mesken edinen tanrılardan birer birer bahsedeceğiz.

1. Gaia (Tellus):

Bu ilahlar arasında ilki Gaia ya da Toprak Ana'dır. Bu ilah doğrudan Kaos'tan türediği için kozmogonide (evrenin oluşumuna dair söylencelerde) kadim yaratıcı güçlerden biri olarak karşımıza çıkar. Rhea, Hestia, Demeter ve Themis gibi daha önemli ve belirgin ilahların varlığından dolayı Yunanların inanç sisteminde hiçbir zaman yüksek bir saygınlık elde etmemiştir. Ancak sonraki dönemlerde daha kişisel ve estetik bir karakter elde etmiştir. Her ne kadar burada Ceres ve soyuna tapınmanın bir şekilde gölgesinde kalmış olsa da Tellus'a ibadet, Roma'da daha önemli sayılıyordu.

Gaia'nın asıl önemi doğadaki tüm hayatın ve ürünün kaynağı olmasına dayanıyor. Bu nedenle bütün çocuklarına sevgiyle bakan bir anne olarak görülmüştür. Hem Hesiodos tarafından hem de antik bir Dodona ilahisinde hakkında bu yönüyle ilgili övgüler

söylenmiştir. Bolluk ve refah dağıtan Demeter ile diğer ilahlar gibi gençlere bakıp onları gözetiyor gibi görünür, bu nedenle antik heykellerde sıklıkla tasvir edilir.

Gaia aynı zamanda insanlığın müşterek mezarıdır. Amansız bir şiddetle her şeyi karanlık rahmine doğru aşağı çeker. Böylece ölümün ve aşağı dünya cehennemin tanrıçası olur. Bu sebepten tüm önemli sözleşmelere ve yeminlere tanık olması için Manes ile kendisine dua edilirdi.

Delfi'de tanrıçanın çok eski bir mabedi bulunurdu. Oradaki kâhin bir keresinde Delfililerin ona ait olduğunu söylemişti.

Ayrıca evlilik tanrıçası olarak saygı duyulduğu Roma'da tapınağı, Spurius Cassius'un evinin arazisinde bulunuyordu. Ekim döneminden önce ve sonra adına festivaller düzenlenirdi. Paganalia Festivali'nde, gelecek yılın bereketini artıracağı düşünülerek gebe bir domuz kurban edilip ona ve Ceres'e tövbe edilirdi.

2. Rhea Kybele (Ulu Ana Düşüncesi):
Rhea, en çok Uranos ile Gaia'nın kızı ve Kronos'un eşi olarak tanınır. Kronos ile beraberliği sayesinde Zeus ile diğer Kronidlerin annesi olmuştur. Mısırlı İsis gibi Asyalı bir bereket sembolü olan Frigyalı tanrıça Kybele ile özdeşleştirilene dek yalnızca sınırlı ölçüde kutsal sayılmıştır. Lidya ve Frigya'da "Ulu Ana" adı altında ibadet edilmiştir. Bu nedenle, alışılmadık ve gürültülü tapınması Yunan kolonilerinden başlayıp Yunanistan'ın içine kadar ulaştı ve İkinci Kartaca Savaşı'nın sonuna doğru *Sibylline* kitaplarının oluşumu sayesinde Roma'ya girdi. Pergamon kralı Attalos, bu durumda Romalılara Pessinus'un yerlileri tarafından ulu ana sayılan kutsal bir taş sunacak kadar kazançlıydı. Ostia'ya varışının ardından bu taş, Romalı evli kadınların kutsal geçit töreninin ortasında Roma'ya taşınmıştı. Bundan böyle Roma'ya varış günü (10 Nisan) festival sayılmıştı ve festivaldeki oyunlar Sezar'ın muhafızlarının (*praetor*) kontrolü altında gerçekleştiriliyordu. Ancak Kybele'ye tapınma Roma'da asla benimsenmemiş gibi görünüyor çünkü Romalıların onun rahipleri

olarak görev almalarına izin verilmemişti.

Kybele'ye tapınmanın asıl vatanı, Pessinus'ta engebeli ve kayalık dağların bulunduğu bir bölgeydi. Tuhaf hizmetlileri Koribantlar ve Kuretaların şamatalı müziğinin ortasında aslanların ya da panterlerin çektiği arabasına oturup gürültülü geçit törenlerini gerçekleştirdiği yer burasıydı. Tanrıçayla ilgili efsaneler tıpkı ayinlerine benzer biçimde vahşi, acayip bir nitelik taşıyordu. Bunlar arasında en bilineni sevgilisi Attis ya da Atys'in hikâyesidir. Attis öyle sıradışı bir yakışıklılığa sahipti ki tanrıların büyük anası onu kocası olarak seçmişti. Başlangıçta tanrıçanın sevgisine karşılık verdi ancak daha sonra sadakatsiz olduğu ortaya çıktı ve Pessinus Kralı'nın kızıyla evlenmek üzereydi. Ancak düğün davetlileri şölen ziyafeti için toplandıklarında tanrıça tam ortalarında belirdiği ve orada bulunanları korkutup zihinlerini alt üst ettiği için intikamı onu ansızın yakalamıştı. Attis dağlara kaçıp orada geçirdiği bir cinnet nedeniyle kendini öldürmüş. Ardından tanrıça onun anısına ilkbahar gündönümünde gerçekleşen büyük bir yas ilan etmiş. Tanrıçanın rahipleri orkestra davulları ve düdüklerin gürültüsü eşliğinde kayıp genci bulmak için dağlara doğru yürüyorlar ve sonunda Attis'in kendisi ya da onu temsil eden bir simge bulunduğunda büyük bir coşku ve vahşi bir galeyan içinde dans edip bıçaklarla kendi vücutlarını kesiyorlardı.

Rhea Kybele'nin sanattaki betimlemeleri nadirdir. Bir tahtta otururken betimlendiği heykel, Vatikan'da sergilenmektedir. Simgesi genellikle orkestra davuludur.

3. Dionysos ya da Bacchus (Liber):

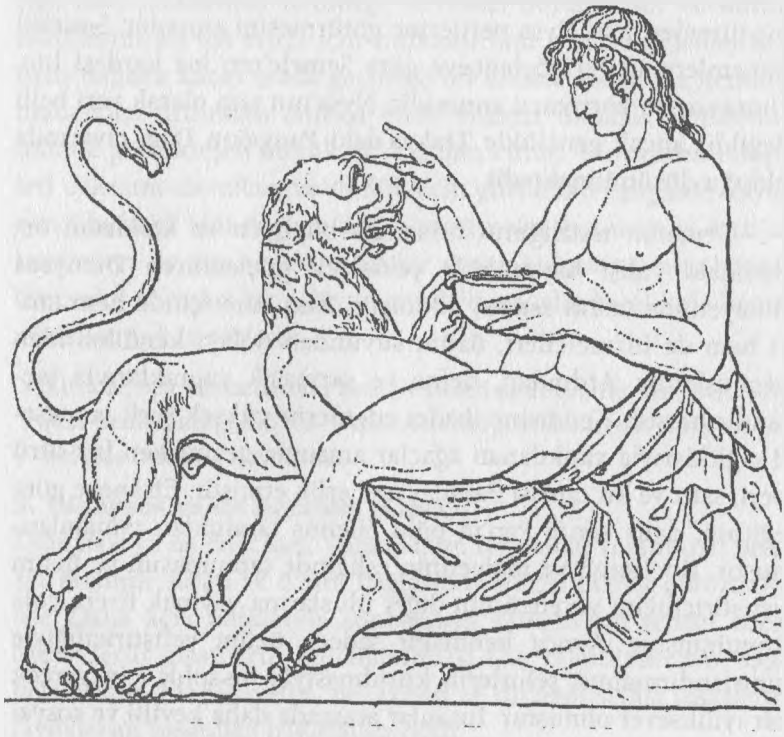
Dionysos ya da Bacchus, Yunanlar ve Romalılar tarafından benzer biçimde şarap ve üzüm bağlarının tanrısı olarak görülmüştür. Daha açık anlamıyla sonbaharın nimetlerini temsil eder. Meyvelerin insanların kullanabilmesi için olgunlaşmasını sağlayan odur. Medeniyetin, nezaketin ve düzenli siyasi ilişkilerin faydalarını insanlığa bağışlayan odur.

Thebai, tanrının doğum yeri olarak nitelendirilmiştir. Annesi, göklerin büyük tanrısı Zeus'un aşkıyla onurlandırdığı Kadmus'un kızı Semele'ydi. Ancak bu büyük aşk, sonunda Semele'nin ölümüne neden oldu. Çünkü bu durumu giderek kıskanan Hera, Semele'nin sütannesi kılığına girip onun yanına gider ve aşkının kutsallığının doğru olup olmadığı konusundaki şüphelerini kızıştırır. Sinsice Semele'yi aşkının kendisinden ne isterse yapacağına yemin ettirmeye ikna eder ve sonra da bu yeminini test etmesini sağlar. Semele de bu tuzağa düşüp Zeus'a ilahi kudretinin bütün görkemiyle kendisine görünmesi için yalvarır. Zeus sevgilisinden bu ahmakça talebini geri çekmesini ister fakat nafiledir. Sevgilisi talebinin yerine getirilmesinde ısrar eder ve kendisine bir şimşek çakması olarak yaklaşan Zeus'un alevleriyle kül olup sefil bir şekilde hayatını kaybeder. Doğmamış çocuğu Zeus tarafından korunmuştur. Zeus, Hermes'e çocuğu büyütmeleri için Nysa perilerine götürmesini emreder. Sonraki dönemlere ait bir söylenceye göre Semele'nin kız kardeşi İno, Dionysos'un koruyucu annesidir. Nysa'nın tam olarak yeri belli değildir ancak genellikle Trakya'daki Pangaion Dağı civarında olduğu düşünülmektedir.

Ormanın ıssızlığının ortasında büyüyen ve kendisini ormandaki vahşi hayvanlarla çekişerek güçlendiren Dionysos nihayetinde üzüm asması dikmiştir. Kısa süre içinde hem tanrı hem de hizmetçileri, üzüm suyundan dolayı kendilerinden geçmişlerdir. Ardından, defne ve sarmaşık yapraklarıyla taçlandırılmıştır. Kendisine ibadet edenlerin yüksek sesli ve neşeli çığlıklarıyla yankılanan ağaçlar arasında gezinirken bir sürü peri, satir ve kır tanrısı Faunlar ona eşlik etmiştir. Efsaneye göre eğitimi, daha sonra Pan'ın oğlu Silenus tarafından tamamlanmıştır. Hocasının ve maiyetinin eşliğinde tapınmasını ve üzüm yetiştiriciliğini yeryüzünün diğer uluslarına yaymak üzere yola koyulmuştur. Ayrıca kendisini sadece üzüm yetiştiriciliğiyle sınırlandırmamış, şehirlerin kurulmasıyla insanlık için gerçek bir iyiliksever olmuştur. İnsanlar arasında daha keyifli ve sosyal

bir hayat tarzının, daha medeni davranışların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gazabı, lütuflarını geri çevirenler üzerine büyük bir şiddetle inmiştir. Kendisini kabul etmeyi reddeden Thebai kralı Pentheus'un annesi Agave ile geri kalan tüm Thebai kadınları onun tarafından delirtilmiş ve kendilerinden geçerek kralı bir yabandomuzu sanıp parçalara ayırmışlardır.

Dionysos'un fevkalade gücüne tanıklık eden efsaneler arasında en meşhuru Tireniyen Denizi korsanlarının cezalandırılmasına dair anlatıdır. İkarya'dan Naksos Adası'na geçişi sırasında korsanlar, Dionysos'u İtalya'ya götürüp köle olarak satmak amacıyla zincire vurmuşlar. Genç tanrının başını sallamasıyla kollarındaki ve bacaklarındaki zincirler düşüvermiş, geminin diğer ucunda bir ayı belirirken kendisi de bir aslana dönüşmüş.



36. Şekil: Dionysos ve Aslan. Lisikrat Anıtından alınmıştır.

Üzümle sarmaşık filizleri geminin direği ve yelkenlerine dolanıp sıkıca sarılmışlar, bir sürü peri birden önlerine çıkmış. Tanrının aslana dönüşmesiyle korkuya kapılan denizciler, denize atlamış ve hemen yunus balıklarına dönüştürülmüşler. Bu sahnenin mükemmel bir betimlemesi Atina'daki Lisikrat anıtında kabartma biçiminde bulunur. Bu tasvirin en güzel kısmı tanrının kendinden geçmiş bir neşeyle aslanıyla oynamasını betimleyen figürdür (36. Şekil). Girit Kralı Minos'un kızı Ariadne ile evliliğine dair hikâye, başlıca tapınma yeri olan Naksos adıyla bağlantılıdır. Ariadne'nin sayesinde Labirent'in tehlikelerinden kaçtıktan sonra Attikalı kahraman Theseus, kendisiyle evlenmek için Girit'ten giderken yanında onu da götürür. Ancak Ariadne Naksos'ta uyurken ya kendi arzusuyla ya da bir rüyasında tanrı tarafından uyarıldığı için onu terk etmiştir. Uyandığında kendisini tanımadığı bir sahilde terkedilmiş ve yalnız bulan Ariadne'nin tarifsiz ıstırabı ve şaşkınlığı ancak Hindistan seyahatinden dönen Bacchus onu bulup kendisine eş yaptığında yaşadığı sevinç şaşkınlığıyla dengelenmiş olur. Aslında ozanlar, Zeus'un görkemli başarıları ve insanlığa sergilediği sıradışı marifetlerinden dolayı verdiği ölümsüzlüğü Ariadne'ye de bahşettiğinden bahsetmezler. Ancak durum yaygın geleneklerde böyledir. Atina'da şehrin caddeleri boyunca üzüm dallarının taşındığı bir nevi hasat şükran günü hem Dionysos hem de gelini onuruna kutlanmıştır.

Dionysos'a tapınma sadece Yunanistan'ın tamamına yayılmakla kalmamış İtalya, Anadolu, Trakya, Makedonya ve hatta Yunanlar tarafından üzüm yetiştirilen her yere ulaşmıştır. Tanrı, sevgiden doğurtan anlamında Lyaeus takma adıyla onurlandırılmış ve adına pek düzenli olmasa da sıradan halk arasında çok popüler olan büyük festivaller düzenlenmiştir. Kış gündönümü vakti geldiğinde asmalar azalır gibi göründüğünden yas tutulurdu. Tanrının kışın şeytani ruhlarının elinde zulüm gördüğüne ve sonuçta denizlere ya da aşağı dünyaya kaçmak zorunda olduğuna inanılırdı. Bu yüzden onunla acı çekmenin doğru oldu-

ğu düşünülür ve insanlar gidişinin ardından üzüntülerini çeşitli acayip hareketlerle dışa vururdu. Her iki yılda bir gerçekleştirilen Dionysos'un kış festivallerinde yalnızca kadınlar yer alırdı. Tanrının yeni şaraplarının ilk kez test edildiği baharın başındaki festivaller ise Atina'daki büyük Dionysia Festivali gibi tam anlamıyla keyif festivalleriydi. Bu vesileyle doğanın yeniden dirilişi, şamatalı bir sevinç ve sonsuz neşeyle kutlanırdı. Her türden şaka ve muzipliğe izin verilir, tören alayları ve temsili gösteriler birbiri ardına gerçekleştirilirdi.

Atina'da Dionysos'un anısına aşağıdaki festival kutlamaları yapılırdı:

1. *Küçük ya da Taşralı Dionysia,* Bu aslında tam olarak bağbozumu festivaliydi ve Attika'da üzümlerin olabildiğince uzun süre asılı kalmasından hoşlandıkları için kasım sonuna ya da aralık ayının başına dek kutlanmazdı. Önce kutsal bir törenle tanrı adına erkek bir keçi kurban edilir, ardından kutsal nesnelerin taşındığı bir geçit töreni gerçekleştirilirdi. Festival her türden taşra eğlencesi, dans, maskeli balo ve eğlenceyle sona ererdi. Genç erkeklerin başlıca eğlencesi, deri tulum üzerinde dans etmekti. Kurban edilen keçinin derisinden bir tulum yapılır, havayla şişirilip yağa bulanırdı. Sonra da genç erkekler yağlı deri tulumun üzerinde dans etmeye çalışırdı.

2. *Lenaia ya da Üzüm Cenderesi Festivali,* eski bir geleneğe göre Atina'da ilk üzüm cenderesinin bulunduğu yerde ocak ayında kutlanırdı. Burada, tanrının iki esas tapınağından biri olan Lenaeon bulunurdu. Festivalin başlıca özelliği tanrının kutsal simgelerinin taşındığı görkemli bir geçit töreniydi. Törenin ardından yiyecek ve içeceklerin Atina şehrinden tedarik edildiği büyük bir ziyafet verilirdi. Bu kutlamalarda içilen yeni şarap, tanrıya tapanların neşesinin azalmasına neden olmazdı. Bu nedenle her tür muzip şaka yapılırdı.

3. *Anthesteria* şubat ayında, yani Anthesterion ayının 11, 12 ve 13. günlerinde kutlanırdı. Dionysos'un aşağı dünyadan geri dö-

nüşünü ya da başka bir deyişle doğanın kış uykusundan yeniden uyanışını kutladıklarına inanılıyordu. İlk güne "fıçı açma" günü deniyordu çünkü yeni şarap ilk kez açılıyordu. Festivalin ikinci ve en önemli günü "kadehler" ismini taşıyordu. Büyük bir geçit töreni ve şölen tertip edilir, davetlilere çiçeklerden taç giydirilirdi. Bu özel günde, Romalıların Saturnalya Festivali'nde olduğu gibi, kölelere pek çok serbestlik bahşedilirdi. Üçüncü günün ismi "tencereler"di çünkü yemek kapları her türden kaynatılmış sebzeyle dolu bir şekilde sergilenirdi. Yiyecek dolu tencereler, bu özel günde genelde yukarı dünyayı yeniden ziyarete geldiği düşünülen ölülerin ruhlarına ikram olarak görülürdü.

4. *Büyük Dionysa ya da Şehir Dionysia'sı*, tanrının başlıca festivalini ve Atinalıların özel bahar bayramını oluşturuyordu. Mart ayında sıradışı bir görkemle kutlanırdı. Ülkenin her yerinden gelen muazzam bir yabancı kalabalığı orada toplanır ve festival birkaç gün boyunca devam ederdi. Sonrasında incelikli sanat zevki ve sakinlerinin keskin zekâsıyla benzer derecede meşhur olan kent, bayram kıyafetine bürünür ve caddeleri ile meydanlarında toplanan kalabalık, sayısız neşeli maskaralık sergilerdi. Festivaldeki en önemli olay tanrının ahşap bir heykelinin caddeler boyunca taşındığı kutsal geçit töreniydi. Keza ziyafetler, komik maskeli geçit törenleri ve yeni komediler ile dramların büyük temsilleri bulunuyordu. Merasimler başarılı yarışmacılara ödüllerin verilmesiyle sona eriyordu.

İtalyan ulusları da benzer biçimde Mart'ın 17'sinde, İtalyanların asma tanrısı Liber ya da Liber Pater'in onuruna Liberalia isminde bir festival kutluyorlardı. Merasimler, basit kırsal niteliğinden dolayı tamamen ayırt edilebiliyordu ve Attika sakinlerinin Küçük Dionysia'sına benziyordu. İnsanlar kendilerini her türden şaka ve soytarılıkla, maskeleri ağaç kabuklarından yapılmış maskeli balolarla eğlendiriyordu. Festivalin asıl amacı üzüm asmalarının verimliliği için dua etmekti. Bu masum festivallerin sonraları Roma'da Yunan gizemlerini taklit ederek başlatılan ve otoritelerin sert müdahalesinin bastıramadığı lüks düşkünü

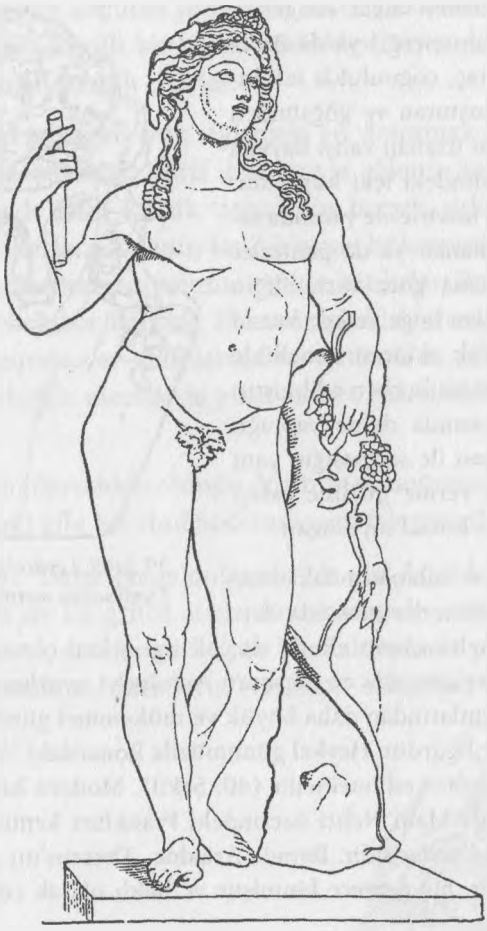
Bacchanalia ile kıyaslandığında hiçbir önemi yoktu.



37. Şekil: Vatikan'daki sözde Sardanapalus

Şayet antiklerin inanç sisteminde Dionysos'a ibadetin önemini özetle anlamaya çalışırsak; tanrının temel karakterinde doğanın aktif, üretken gücünün kişileştirilmesini görürüz. Demeter'in mısır ve diğer tarla ürünlerini verdiği zannedildiği gibi Dionysos'un da ağaçların ürünlerini, özellikle asma üzümlerini verdiği farz edilirdi. Keza kendisi medeniyetin nimetlerinin yaratıcısı olarak görülüyordu. Böylece bu konuda büyük ekin tanrıçası Demeter düşüncesini tamamlar. Hem Yunanlar hem de Romalılar arasında ortaklaşa birçok tapınak ve festivalleri vardı. Karakterine başka bir açıdan baktığımızda Apollon ile temas halinde olduğunu görürüz. Çünkü insanlara şefkatli ve neşeli bir yaradılış bahşetmesi değil, onlarda müzik sevgisi uyandırması da bekleniyordu. Bu nedenle Apollon'la beraber, Musaların dostu ve lideri olarak onurlandırılmıştır.

Dionysos'un sanatsal betimlemeleri sayısız anıtta günümüze dek ulaşmıştır. Erken dönemdeki sanatta genellikle görkemli ve vakur bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu nedenle sakallı olarak karşımıza çıkar. Bunun erken bir temsilinin örneğini Vatikan'ın sözde Sardanapalus'unda sunuyoruz (37. Şekil). Sonraki dönem sanatında daha



38. Şekil: Genç Dionysos. Château Richelieu'den. Şu anda Louvre'da bulunmaktadır.

genç bir görünüm alır ve narin, yuvarlak biçimde betimlenir. Bu dönemdeki heykeller, tanrıya bahşedilen yuvarlak uzuvlar ve her tavrının zarif rahatlığının yanı sıra neredeyse kadınsı yüz ifadesiyle kolayca ayırt edilir. Paris'teki Louvre'da bulunan genç Dionysos heykeli bu algıya örnektir (38. Şekil). Benzer biçimde Leyden'deki Dionysos büstü, hülyalara dalmış tatlı ifadesiyle ayırt edilir. Narin bukleler halinde omuzlarına düşen yumuşak saçları genellikle asma ya da sarmaşık yapraklarından bir çelenkle iç içedir (39.

Şekil). Tanrının diğer simgeleri: tirus (salkım çiçeği) ya da Bacchic asası, taç, çoğunlukla tek kıyafetini oluşturan ve göğsünden aşağı doğru uzanan vahşi hayvan derisi ve elindeki içki kupasıdır. Genellikle tasvirlerde yanında aslanlar, kaplanlar ya da panterler bulunur. Ona göre verimliliğin sembolü olan boğa ve koç kutsal sayılır ancak ikincisi genellikle kendi onuruna kurban edilmiştir. Bitkiler arasında defne yaprağı, üzüm asması ile sarmaşığın yanı sıra ilham verme gücüne sahip olduğu için kutsal sayılmıştır.



39. Şekil: Leyden'deki Genç Dionysos'un mermer büstü.

Dionysos'un anlatılarındaki tüm önemli karakterler arasında Ariadne, heykeltıraşların elinde en çok ilgi çeken olmuştur. Bu gibi antik eserler arasında en meşhuru Ariadne'yi uyurken temsil eden gerçek boyutlarından daha büyük ve mükemmel güzellikteki mermerden bir figürdür. Heykel günümüzde Roma'daki Vatikan Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (40. Şekil). Modern heykelcilik yapıtları içinde Main Nehri üzerindeki Frankfurt kentinde bulunan *Dannecker Ariadne*'sidir. Burada Ariadne, Theseus'un gelini olarak temsil edilir, bir pantere binmiştir ve haklı olarak çok büyük bir üne sahiptir.

4. Periler (Nimfalar):

Artık çoğunlukla Bacchus neslinde bulunan, görece daha düşük seviyedeki karasal ilahlar sınıfına gelmiş bulunuyoruz. Bunlar arasında en çok sayıda ve önemli olanlar Perilerdir. Güçlerinin neredeyse tamamının üzerine yayıldığı doğanın kıpır kıpır aktivitesi ve enerjisini canlandırırlar. Varlıklarını orman ve çayırların bitki örtüsünün filizlenmesinin yanı sıra küçük akarsular ile derelerin çağlamasında ve dalgalanmasında belli ederler. Her ne kadar insanlara yaklaşmaya çekinmeseler de onların yerle-

şim alanlarından kaçınan hassas ve narin bakirelerdir. Yarıklar ve mağaralarda keyifli bir hayat sürdükleri ormanlarla dağların sakin tenhalığını tercih ederler.

Bazen kendilerini yün eğirmek ve dokumak gibi faydalı işlere adarlar, bazen de zarif danslarıyla eğlenip neşeli şarkılar söylerler ya da ıssız küçük nehirlerin berrak sularında narin uzuvlarını yıkarlar. Doğanın krallıklarına hükmettiği varsayılan üstün ilahlar kervanına memnuniyetle katılırlar. Bundan dolayı Dionysos'la beraber Bacchic âlemine katıldıklarına ya da Afrodit'in kervanında yer aldıklarına ve Artemis'in eşliğinde avlanırken çayırlar ile meralarda yürüyüşlere katıldıklarına tanıklık ederiz.

Perilerin idaresinde olduğu düşünülen doğanın kesimlerine göre aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

1. Su perileri. Daha geniş anlamda ele alındığında Okeanidler ile Nereidler de bu gruba aittir. Ancak burada sadece *Naiad*'lar ismiyle bilinen, dereler ve küçük kaynakların su perilerine değinmek zorundayız. Bitkilerin iyi kalpli bakıcıları olarak kabul



40. Şekil: Uyuyan Ariadne. Vatikan.

görmüş, bu sebeple hem insanların hem de hayvanların beslenmeleriyle dolaylı olarak ilgilendikleri için antik insanlar arasında oldukça geniş çaplı bir hürmet görmüşlerdir. Ancak ikinci derecede önemli ilahlar oldukları için kendilerine ait hiçbir tapınakları olmamıştır. Deniz perileri gibi onlar da kehanet hünerine sahiptir, ayrıca şiir ve şarkıların efendileri olarak görünürler.

2. *Dağ Perileri ya da Oreadlar.* Vadilerin ve koyakların perileri (*Napaeae'lar*) bu gruba dahildir. Bunların sayısı hayli fazlaydı ve yaşadıkları belirli dağ ve bölgelere göre özel isimleri vardı. Aralarında en meşhuru Boeotian perisi Ekho'ydu. Nehir tanrısı Cephisus'un oğullarından biri olan yakışıklı genç Narkissos'a aşkından tükenmiş ve sevgisine karşılık alamayınca her geçen gün artan kederinden gittikçe erimişti. Sonunda zayıflayan iskeleti kayaya dönüştü ve geriye sesinden başka hiçbir şey kalmadı. Afrodit, kendine duyduğu beyhude aşk yüzünden güzel periyi küçümseyen Narkissos'tan kendi cinsine karşı yapılan bu haksızlığın intikam almıştır. Günlerden bir gün Helicon Dağı'nda avlanırken susuzluğunu gidermek için kristal kadar berrak pınara eğilmiş, tanrıça da onun suya yansıyan kendi siluetine âşık olmasını sağlamış. Arzularının tek gayesi elde edilemez olduğundan kederden eriyip solmuş. Onun adını alan çiçek (nergis) o zamandan beri kalpsiz güzelliğin sembolü olagelmiştir.

3. *Dryadlar ya da Hamadryadlar (Ağaç-perileri).* Bu periler daha geç dönemlerin bir kavramı gibi görünmektedir. Varlıklarının mesken tuttukları ağaçların varlığına bağlı olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle ikincisi yok edildiğinde periler de ölüyordu. Ölümsüzlüğü paylaşmadıklarından dolayı da tam olarak tanrılar arasında sayılamazlardı.

Perilere karşı hürmet etmek Yunanistan'da çok eski zamanlardan beri mevcuttu ve dolayısıyla Roma'ya da devredilmiştir. Onlar onuruna keçiler, kuzular, süt ve yağ sunulurdu.

Sanatta genellikle hafifçe giyinmiş, çiçekler ve çelenklerle süslenmiş güzel bakireler olarak temsil edilmektedirler. Naiad-



41. Şekil: Dannecker Ariadne'si. Frankfurt.

lar da su çekerken ya da ait oldukları elementle ilgili simgelerle temsil edilirler.

5. Satirler:

Perilerin ya da doğa hayatının dişi simgelerinin aksine, bir dizi erkek ikinci derece ağaç ve su ilahı görüyoruz. Bunların isimleri Satirler, Silenler ve Panlardır. Hangisinin hangisi olduğunu ayırt etmek pek kolay değildir. Genellikle Satir (Fanni) isminden hizmetkâr takımını oluşturdukları Dionysos ile oldukça yakından ilintili olan tam olarak ağaç ve dağ ruhlarını anlıyoruz. Hoyrat şehvetleri ve kontrolsüz bir kötülük ruhu, karakterlerinin en önemli özellikleri arasındadır. Hayvansı eğilimlerinden dolayı küt burunları, sert kılları, keçi gibi kulakları ve keçi kuyruk-

larıyla görünüşleri sadece yarı insan olarak anlatılagelmiştir. İlham perileri gibi müzikten ve dans etmekten hoşlanırlar. Müzik aletleri arasında ziller ile kastanyetin yanı sıra *sirinks*[25] ve flüt bulunur. Efendileri gibi şaraba tutkuyla bağımlıydılar. Ancak bu durum efendilerinde sadece mest eden bir coşkuya ve engin bir ruhsal duruma neden olurken onlardaki etkisi tam anlamıyla şehvetli bir hal alıp her türden anlamsız ve yakışıksız muzipliğe neden oluyordu.



42. Şekil: Satir Büstü. Münih Heykelcilik Galerisi.

Satirler, antik sanatçılar arasında çok ender bir betimleme objesi olmamıştır. Onlar hakkındaki anlayış aslen çirkin yarı insan yarı hayvan tiplemesine dayanıyordu. Şiirlerde olduğu kadar sanat eserlerinde de küt burunları, sivri kulakları ve keçi kuyrukları karakteristik özelliklerini oluşturmaktaydı. Alnın etrafındaki bant ve sarmaşık çelenkten oluşan Bacchic semboller de onlara aitti. Münih ve Roma'daki sanat koleksiyonlarında özellikle mükemmel durumda antik satir heykelleri mevcuttur. Münih koleksiyonuna ait 42. Şekil'deki gravür, bir safirin oldukça etkileyici büstünü sergilemektedir.

6. Silenus:

Yaygın geleneklere göre Silenus yaşlı bir satirdi ve Dionysos'un büyütülmesiyle ilgilenmiş ve sonra da gezilerinde onun sadık refakatçisi olmuştur. Ozanlar tarafından küt burunlu, kel kafalı, göğsü ve kalçası kıllı ve zar zor yürümesine neden olacak derecede göbekli, birazcık da yaşlıca bir adam olarak tasvir edilmiştir. Genellikle her iki yanında yarı sarhoş vücudunu dengeleyen birer satirle Bacchic grubun önünde bir eşeğe binerken karşımıza çıkar.

25. Bir tür panflüt (ç.n.)

Antik dönem sanatçıları sıklıkla kendilerini Silenus temasına adamış gibi görünür. Sanatçılar onu ya elinde kollarında Bacchus'u tutup sevgiyle ona bakan dadısı ve hocası olarak ve bu durumda komedi unsurundan tamamen yoksun biçimde temsil etmişler ya da doymak bilmeyen ancak iyi huylu şarapçı olarak sunmuşlardır. Heykellerde sürekli karşılaşılan simgesi diğer Bacchic kervanı üyeleri gibi yanında taşıdığı *thyros*[26] ve sarmaşık çelenginin yanı sıra şarap tulumudur.

Dionysos'un hocası olarak ünlenen Silenus'un dışında büyük bir Silen grubu vardı. Bunun nedeninin yaşlı satirlerin Silen olarak adlandırılmasından mı yoksa kendilerinin akarsular ile yerden fışkıran suları kontrol eden özel bir ilah grubunu oluşturmalarından mı kaynaklandığı tam olarak belirlenememektedir.

Silenler arasında Dionysos'un anlatısında önemli bir rol oynayan iki karakter vardı. Bunlar Marsias ile Midas'dı. İlki, tüm satirler gibi yetenekli bir flüt ustasıydı ve kendisi için ölümcül olan bir yetenek düellosunda Apollon'a meydan okumuştu. Müsabakanın şartlarına göre bozguna uğrayan taraf, kendini tamamen rakibinin gücüne teslim edecekti. Müsabakayı Apollon kazanmış ve Marsias'ı bir çam ağacına asıp canlı canlı derisini yüzerek zaferinden zalimce faydalanmış.

Midas, Anadolu'daki Frigya Krallığı'nın efsanevi kurucusudur. Buraya Makedonya'dan göç etmiştir. Gelenekler onu Kybele'nin oğlu yapmış ve gözdesi olduğundan kendisine olağanüstü bir varlık bahşedilmiştir. Ancak günümüzdeki insan evlatlarının çoğunda olduğu gibi zenginleştikçe altına karşı iştahı kabarmış ve sonunda yaptığı aptalca bir eylemin sonucunda kendi zenginliğinin kurbanı olmuştur. Sarhoş Silenus bir gün Bacchus'un refakatinden dönerken yolunu kaybedip Midas'ın bahçesine girmiş. Midas onu büyük bir misafirperverlikle karşılayıp on gün boyunca şatafatlı bir şekilde ağırladıktan sonra Bacchus'a geri götürmüş. Cömertliğinden çok memnun olan tanrı, Midas'ı ne dilerse yerine getirmekle ödüllendirmiş. Bunun üzerine Midas,

26. Kozalak başlı değnek (ç.n.)

dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini dilemiş. Doğal olarak bu dileğin mükâfatı neredeyse mahvolmasına neden olmuş. Bundan ancak tanrının emriyle Paktolos (zamandan beri kumları içinde altın taşıyan) Çayı'nda yıkanarak kurtulabilmiş. Daha geç dönemdeki bir öyküde ise Midas, Apollon ile Pan arasındaki müsabakada hakemlik yapmıştır. Oyunu ikincisinin lehinde kullandığı için tanrı kulaklarını eşek kulağına dönüştürmüştür. Bu öykünün konusu, Midas'ın vücudunun Silenus'a benzerliğinin nedenini açıkça izah eder.

7. Yunan ve Romalı Ağaç-cinleri:

1. Pan: Pan çok eski bir orman ve çayır tanrısıydı. İlk olarak dağlık Arkadya topraklarında ve diğer kırsal kabileler tarafından onurlandırılmıştır. Ardından tanrılığı daha geniş çapta kabul görüp daha fazla saygı görmüştür. Yaygın anlatıya göre Dryops'un kızı peri Penelope ile Hermes'in oğludur. Doğduğunda vücudu biraz kıllı, başında keçi boynuzu ve keçi ayakları olduğu için annesi bir hayli korkmuş. Babası da onu tavşan derisine sarmış. Bir araya gelen tanrılar, bu küçük tuhaf orman perisini görüntüsünden hiç hoşlanmadıkları için onu Olimpos Dağı'na götürmüş. Çok eski zamanlardan beri Pan, Yunanistan'ın çobanları tarafından en yürekli koruyucuları olarak görülmüştür. Bu nedenle geceleyin ya da endişe verici havalarda, içinde sürülerini bir araya getirip korudukları dağ mağaraları onun için kutsal sayılırdı. Atina'daki Akropolis'in eteklerinde bir tane olmak üzere, Arkadya'nın dağlarında bunun gibi birçok Pan mağarası vardı. Ayrıca başka yerlerdeki mağaralarına ek olarak Parnassos Dağı'nda da mağaraları bulunuyordu. Pan, oldukça neşeli ve hareketli bir karaktere sahipti. Ormanlarda avcı kılığında gezerdi ve bu sebeple çobanlara göre daha az olsa da avcılar arasında hürmet görüyordu. Ayrıca balıkçılık ve arı yetiştiriciliğinin de ustası olarak görülüyordu.

Çobanların tanrısı olarak Pan, aynı zamanda müzik âşığıdır ve Homeros'un hikâyesinde anlatıldığına göre akşamleyin av dönüşünde Oreadlar ya da orman perileri tanrılara övgüler

söyleyip neşeli danslarına başlarken Pan, kavalından (*sirinks*) tatlı melodiler çalmaya alışkındı. Ozanlar onun *sirinks*'i buluşu üzerine bir anlatı bulmuşlardı. Sirinks isminde Pan'ın çılgınca âşık olduğu olağanüstü bir peri türetmişlerdi. Ancak peri onun sevgisine karşılık vermemiş ve kucağından kaçmıştır. Pan onu izlemiş, peri son çare olarak Gaya'nın yardımını istemiş. Gaya da onu bir kaval düdüğüne dönüştürmüş. Pan, bu kavaldan yedi parçayı birleştirip periden ilham alarak *sirinks* adını verdiği müzik aletini yapmış.

Pan, müziğe olduğu kadar dansa da tutkulu bir şekilde düşkündü. Pindaros'a göre tanrılara arasındaki en yetenekli dansçıydı. En sevdiği eğlence, dağ perilerinin eşliğinde dans etmekti. Dans ederken keçi ayaklarının kendisine faydasının dokunduğu performansı sayesinde her türden acayip sıçrayışla perileri eğlendirirdi.

Ağaç tanrısı olarak Pan, kehanet kabiliyetine de sahipti. Aslında bazılarına göre Apollon'a bu yeteneği ilk veren oydu. Ebetteki Arkadya'daki Akakesion'da çok eski bir kâhini vardı.

Issız dağlık ülke ve ayak basılmamış sık ormanlar, yalnız gezgini dehşete düşürmeye meyillidir. Tüm bu ani ve anlaşılmaz korku duygularının sebebi olarak Pan (panik) gösterilmiştir. Ayrıca gezginleri her türden tuhaf sesle korkutmaktan zevk aldığı da söylenir. Bu nedenle daha geç bir dönemde Titanlarla yapılan mücadelede icat ettiği, deniz salyangozundan trompeti üfleyerek Titanların ani bir dehşete kapılmasıyla Zeus'a iyi hizmet ettiğine dair bir hikâye doğmuştur. Ancak bu sadece Triton'un devlerle yapılan savaştaki hizmetlerinin bir başka yorumudur. Atinalıların o zamana dek yabancısı oldukları Pan'a tapınmayı Maraton savaşından sonra tanrıdan geldiklerine inandıkları yardımın sonucu olarak şehirlerine getirdikleri iyi bilinmektedir.

Pan'ın görece daha eski ve temel özellikleri bu şekildedir. İnsanlar onu "Ulu Ana"nın ortağı olarak görmeye başlayıp ona Bacchic çevrede bir yer tahsis ettiklerinde daha büyük bir önem

kazanmıştır. İnsanlar onda Frigyalı Attis'teki gibi doğanın yaratıcı bir güç görmüşlerdir. Aslında isminin yanlış yorumlanmasının sonucu olarak evrenin yaratıcısı ve tanrısı sayılmıştır.

Dionysos'un grubuna bir kez dahil edildikten sonra ozanlar ve sanatçılar, benzer biçimde kolayca Satirler ve Silenler ile karıştırılabilecek bir dizi Panes ve Panlar (Panisci) uydurmaya giriştiler.

Pan'ın en önemli mabedi Arkadya'daki Akakesion'da idi. Kendisine süt, bal ve yeni şarap sunulmasının yanı sıra onuruna inekler, keçiler ve koyunlar kurban edilirdi.

Sanat eserlerinde tanrının önceki ve sonraki örneklerini birbirinden ayırt etmemiz gerekir. Yunan sanatının en güzel günlerine ait önceki eserlerde alnının her iki yanından çıkan iki boynuz dışından tamamen insan görünümüne sahiptir. Sonradan daha büyük boynuzlar, uzun bir keçi sakalı ve keçi ayaklarıyla temsil edilmiştir. Napoli'deki bir duvar resminden alınmış bu sonraki görünüşü betimleyen gravürü 43. Şekil'de görebilirsiniz. Pan'ın başlıca simgeleri *sirinks* ve çoban değneği, bazen de çam dalından bir çelenktir.



43. Şekil: Pan. Herkulaneum'daki bir duvar resminden alınmıştır.

2. *Silvanus:* Romalı ağaç ilahları arasında Silvanus her ne kadar tam olarak birbirleriyle aynı olmasalar da Pan'a çok yakın bir konuma sahiptir. Silva (orman) kelimesinden türeyen ismi kendisini yaşadığına inanılan ormanın tanrısı ve ağaçların, bitkilerin ve büyükbaş hayvanların refahına karşı merhametli ve insanlığa cömertçe eğilimli bir ilah olarak göstermektedir. Bazen, Pan gibi yalnız gezginleri kandırmaktan ve korkutmaktan hoşlanan haylaz bir cin gibi görünür. Ayrıca bahçeler ve bağlardaki bereketin sahibi olarak görüldüğünden faaliyet alanı sadece ormanlarla sınırlı değildi. Bu özelliğiyle Silvanus, tarlaları, bahçeleri ve evleri kötülükten koruduğu için sınırların ve toprak varlıklarının tanrısı Terminus'a büyük bir benzerlik taşır. Tarlalarda yetişen ilk mahsul kendisine sunulurdu. Biri Viminal, diğeri Aventine Tepesi'nde olmak üzere Roma'da iki mabedi bulunuyordu.

Sanatçılar ile ozanlar Silvanus'u köylü şapkası takan, zambak ile diğer çiçeklerden dağıtan yaşlı bir adam olarak temsil etmede uzlaşmışlardır. Genellikle budama bıçağıyla ayırt edilir.

3. *Faunus ve Fauna:* Silvanus'a çok benzeyen bir başka ilah ise Faunus isimli, İtalya'nın en eski milli tanrılarından biridir. Dağların, meraların ve ovaların iyi huylu cini olarak görünmektedir. Hayvanlarını bereketli kıldığı ve tehlikeli yırtıcı hayvanları kovduğu için çobanların en iyi koruyucusu sayılmıştır. Eski kişiliğinde ayrıca İnuus (verimli kılan) ve ikinci kişiliğinde ise Lupercus (kurt bekçisi) olarak adlandırılmıştır.

Pan gibi o da ormanlarda ikamet ettiği için bazen gezginleri korkutup rahatsız eder. Geceleri evlerine gizlice girip şeytani rüyalar ve korkunç biçimlerde (İncubus) görünerek insanlara işkence eder.

Faunus'un da kehanet yeteneği vardı ve bunu hem doğrudan vahiyler hem de rüyalarla yerine getirirdi. Bu kişiliğiyle Fautus olarak adlandırılırdı ve Albunea pınarı üzerindeki Tibur'daki bir meyve bahçesinde meşhur bir kâhini vardı.

Birkaç Faun türettikten sonra ozanlar kısa süre içinde onları Yunanların satirleriyle özdeşleştirmeye başladılar.

Tamamen milli olan bu ilahın onuruna çeşitli festivaller kutlanırdı. Festivallerde koçlar kurban edilip toprağa şarap ve süt dökülürdü (işret). Faunalia Festivali, Aralık ayının 5'inde kutlanırdı. Festivale katılan davetliler kendilerini aşırı sevince teslim eder, kölelerine de bir hayli özgürlük bahşederlerdi. Ancak Faunus'un asıl kefaret festivalini Lupercalia oluşturuyordu. Festival Şubat ayının 15'inde kutlanırdı ve gözlemlenen bir dizi antik geleneğiyle oldukça dikkat çekiciydi. Bunların başında Luperci ya da Faunus'un rahiplerinin sunaklarını gerçekleştirdikten sonra Palatino Tepesi'ndeki tanrının tapınağından (Lupercal) başlayıp Roma'nın caddelerinde devam eden koşuları geliyordu. Koşu boyunca üzerlerindeki tek kıyafet, kurban ettikleri hayvanın derisinden kesilmiş bir peştamaldı. Karşılarına çıkan herkese kanlı deriden kesilmiş kırbaçlarla vuruyorlardı. Kısır kadınlar kendilerini Lupercilerin yoluna atıyor ve yedikleri kırbaçlar sayesinde kısırlık belasının kendilerinden uzaklaştırılacağına inanıyorlardı. Bir kefaret günü olarak bu önemli güne *februatus* (Latince arınma anlamına gelen *februare*'den), yani o ayın ismi verilmiş.

Faunus'un dişi emsali, her ne kadar eşi olmasa da düzlüklerin merhametli, şefkatli tanrıçası Fauna'ydı. Kendisine ayrıca Maia ya da Bona Dea da denirdi. Kadınlar kendisine yılda bir gece adakta bulunur ve erkekleri kesinlikle kabul etmezlerdi.

Sanatta Faunus eş anlamıyla Pan ile aynı biçimde görünür ve kendisiyle sıkça özdeşleştirilmiştir.

8. Priapos:

Tarlalar ve bahçelerin tanrısı olan Priapos'a ibadet uzunca bir süre tamamen bölgesel bir nitelik taşımıştır. Daha erken dönemlerdeki yazarlar tarafından bile ismi anılmadığı için çoğunlukla Hellespont (Çanakkale Boğazı) ile sınırlıymış gibi görünmektedir. Dionysos ile Afrodit'in oğluydu ve doğanın hayat dolu bereketinden sorumluydu. Hayvan sürülerinin verimliliğini

kontrolü altında tuttuğuna inanılıyordu. Ayrıca balıkçılık ile arı yetiştiriciliği onun koruması altındaydı. Ancak özel ilgi alanı bahçeler ve üzüm bağlarının korunmasıydı. Onuruna eşekler kurban edilirdi. Bu da Priapos'un bu hayvana karşı husumetine dair çeşitli gülünç hikâyelerin artmasına neden olmuştur. Bunun dışında kendisine bahçelerin ve tarlaların ilk mahsulleri ile süt ve baldan içecek sunulurdu. Priapos'a ibadet, İtalya'ya Afrodit'e ibadetle aynı zamanda girmiş ve kendisi yerli bereket tanrısı Mutunus ile özdeşleştirilmiştir.

Bu ilah yüksek sanatta pek fazla fark edilmemiştir. Ancak İtalya'nın bahçelerinde onuruna Hermes'inkilere benzer kabaca yontulmuş ahşap sütunlar dikilmişti. Genellikle budama bıçağı ve değnekle ayırt edilir.

9. Saturn ve Ops:

Yunanlar ve Romalılar tarafından hasat zamanının bereketinin atfedildiği, yukarı ile aşağı dünyaların tanrıları arasındaki bağı oluşturan büyük medeniyet tanrıçası Demeter ya da Ceres'e geçmeden önce Romalılara özgü tarım ve hayvancılık tanrılarının bazılarını ele almak üzere ara vermeliyiz. Bunlar arasında İtalya'nın en eski milli ilahlarına ait olan Saturn ile Ops bulunur. Üzüm asması ve diğer meyvelerin yetiştirilmesi ile tarımın başlangıcı Saturn'a atfedilmiştir. Bu nedenle insanlığın en büyük yardımcısı olarak hürmet görmüştür. Çünkü sadece insanların fiziksel refahını geliştirmekle kalmamış, daha yüksek bir medeniyet standardı getirmiştir. Romalılar Yunanların mitolojisiyle tanıştıktan sonra onu Kronos ile özdeşleştirmişlerdir. Bunun neticesinde, Jüpiter tarafından tahttan indirilmesinin ardından Saturn'un Janus tarafından misafirperver bir şekilde karşılandığı İtalya'ya kaçtığına dair anlatı ortaya çıkmıştır. Buraya yanında hiçbir sabit vatanları olmadan dolanıp duran şehrin sakinlerini de getirdiği ve onları kendisinin yönettiği düzenli siyasi topluluklar içinde birleştirdiği söylenir. İşte bu da Altın Çağ'dı. İnsanların keder ve yoksulluk ile acı çekmediği kutlu dönemin anısına 17 Aralık'tan başlayarak üç gün boyunca Saturnalya Bayramı

kutlanırdı. Günümüzdeki Karnaval'da hâlâ devam eden ve değişen anlamıyla bu festival özellikle büyük bir görkemle Roma'da kutlanmıştır. Sınırsız bir eğlence, şehrin her yerinde hüküm sürüp kendini her türden muziplik ve yaramazlıkla belli ederdi. Sınıflar arasındaki ayrım askıya alınır, mahkemeler ile okullar tatil olur ve işyerleri kapanırdı. Asıl kutlama günü, özellikle köleler için bayram olan 19 Aralık'tı çünkü o gün Roma'da gerçekten hiç köle olmazdı. O gün kendilerinden hiçbir hizmet beklenmezdi ve sahiplerinin kıyafetlerini giymelerine izin verilirdi. Ayrıca sahipleri yemek masasında kendilerine hizmet ederken diledikleri kadar çok yiyip içebilirlerdi. Bu gelenek, aksi durumlarda birçok acı ve ıstıraba maruz kalan sınıfın en azından yılın tek bir günü tüm acılarını unutmasını sağlıyordu. Varlıklı Romalılar genelde bugün evlerini herkese açar, misafirperverliklerinin şatafatı konusunda birbirleriyle yarışırlardı. Ve elbette Saturn'a kutsal bir kurban verilirdi. Yılın büyük bir bölümünde sırf şükranını sunmadan gitmesin diye heykelinin ayaklarına bağlanan yün sargılar bugün çözülürdü ve gece boyunca tapınağı küçük mumlarla aydınlatılırdı. Romalılar arasında oldukça popüler olan bu festival, sirkteki oyunlarla da kutlanırdı.

Yapımı Tarquinius Superbus tarafından başlatılan ve cumhuriyetin ilk yıllarında tamamlanan Saturn'un en önemli tapınağı, Forum'dan Kapitol'a çıkan yokuş üzerinde bulunuyordu. Tapınağın altında devlet hazinesini ya da *aeraruim*'u barındıran bir mahzen bulunuyordu çünkü devletin hazinelerinin himayesi, her türden nimetin dağıtıcısı olan bu tanrıya adanmıştı.

Saturn'un karısı olarak görülen ve bu sebeple Rhea ile özdeşleştirilen Ops, ekim ve hasat zamanının tanrıçasıydı. Bu nedenle ona tapınma Saturn'a ibadetle yakından ilintiliydi ve Capitol tepesindeki Saturn tapınağında bir yeri vardı. Yeni toplanan mısırların dövüldüğü 25 Ağustos'ta onun onuruna bir festival kutlanırdı.

Bir arada ele alındıklarında Saturn ve Ops evlilik ile çocuk eğitimini kontrol eden ilahlar olarak görülmüşlerdir. Bunlardan

ikincisi yeni yeni filizlenen, olgunlaşan tohumların ilahı için insan yaşamının büyüme ve gelişme dönemine doğru atılan kolay bir adım sayılırdı.

Saturn her zaman yaşlı bir adam olarak betimlenip elindeki budama bıçağı ve orakla kolayca ayırt edilir.

10. Vertumnus ve Pomona:

Vertumnus ve Pomona aslında Saturn ve Ops'a oldukça benzerdir. Aralarındaki tek fark Vertumnus ve Pomana'nın güçlerini sadece bahçeler ile bağlardaki meyvelerin gelişimi ve bereketi üzerinde kullanmış olmalarıdır. Vertumnus tam anlamıyla kendini değiştiren demektir. Muhtemelen bu anlamıyla meyvenin çiçek açma dönemindeki ilk görünümünden olgunluk dönemindeki görünümüne dek geçirdiği çeşitli değişimleri işaret eder. Aynı nedenden, tanrının dilediği her biçime bürünebilme yeteneğine sahip olduğu söylenirdi. İlk açan çiçekler ve meyveler ona sunulurdu. Pomona ise, isminden anlaşılacağı üzere, meyve hasadının tanrıçasıydı ve ozanlar tarafından Vertumnus'un karısı olarak adlandırılırdı. Her ne kadar ikincisi daha düşük bir konuma sahip olsa da her ilahın özel birer rahibi (*flamen*) vardı.

Sanat eserlerinde Vertumnus genellikle yakışıklı bir genç olarak karşımıza çıkar. Başında mısır başakları ve defne yapraklarından bir taç, sağ elinde de bahşettiği nimetlerin simgesi olarak bereket boynuzu bulunurdu. Bazen meyveyle dolu bir tabak ya da budama bıçağı ile temsil edilirdi. Pomona ise genellikle sonbahar mevsimi olarak temsil edilirdi. Elindeki meyve ağacı dallarıyla güzel bir bakire görünümündeydi.

11. Flora:

Düzlüklerin ikinci derecedeki ilahları arasında, çiçeklerin tanrıçası Flora bulunurdu. Kendisine Sabinler tarafından ve İtalya'nın iç bölgelerinde büyük saygı duyulurdu. Ona ibadetin, tanrıçayı kendisine rahip olarak atayan Numa tarafından Roma'ya getirildiği söylenir. Kadınların loğusalıktan önce dua ettikleri doğum tanrıçası olarak son derece yüksek bir saygı elde etmiştir. Adına düzenlenen festival (Floralya) 28 Nisan'dan 1 Mayıs'a kadar

büyük bir coşkuyla kutlanırdı. Evlerin kapıları çiçeklerle süslenirdi ve saçlara çelenkler takılırdı. İlk Pön Savaşı'ndan (Kartaca Savaşları olarak da bilinirdi) sonra tamamen neşeli ve coşkulu tabiatından dolayı dikkat çekici olan festival, tavşan ve geyiklerin sirkte avlandığı oyunlarla birlikte kutlanmıştır.

Sanatçılar Flora'yı çiçeklerle taçlandırılmış çok güzel bir kız kılığında bahar mevsimi olarak temsil etmiş gibi görünmektedir. Bu betimlemeye sahip *Farnese Flora* olarak adlandırılan ve gerçek boyutundan daha büyük mermerden hoş bir heykel, Napoli'deki müzede bulunmaktadır.

12. Pales:

Pales, İtalyan kabilelerin antik kır tanrıçasıydı. Aslında kırsal koloniden başka bir anlamı olmayan Palatino ismi ondan türemiştir. Hayvan sürülerinin bereketi ve sağlığı için kendisine yakaran çobanlar arasında özellikle hürmet görmüştür. Onuruna Nisan ayının 21'inde, Roma şehrinin kurulmasının yıldönümünde (Palilia), bir festival kutlanırdı. Festivalde çok eski kırsal gelenekler sergilenirdi. Bunlardan en dikkat çekici olanı, büyük bir saman ateşinin tutuşturulması ve çobanların sürüleriyle birlikte üstünden atlamalarıydı. Böylece günahlarından arınacaklarını düşünüyorlardı. Tanrıçaya süt ve darı keki sunulurdu. Günümüze dek ulaşan herhangi bir heykeli bulunmamaktadır.

13. Terminus:

Her ne kadar mahsullerin bereketi ya da hayvan sürülerinin verimliliğiyle hiçbir ilgisi olmasa da Terminus özellikle toprak sınırlarını yöneten tanrı olarak kır ilahları arasında sayılabilir. Bütün şehir simgeleri onun için kutsal sayılırdı ve yapımları dini törenlerle gerçekleştirilirdi. Kral Numa, halkı sınırların kutsallığını tam olarak takdir edebilsin diye tanrının onuruna Terminalya isimli, her yıl Şubat'ın 23'ünde kutlanan bir festival tesis etmiştir. Birbirlerine sınırı olan arazilerin sahipleri, bu festivalde sınır taşlarını çelenklerle süslemeyi ve tanrıya sade kek sunmayı alışkanlık haline getirmişlerdi.

Daha geniş anlamıyla, Terminus'a koruması altındaki dev-

letin sınırlarının güvende olduğu bir tanrı olarak bakılmış ve bu özelliği sebebiyle Kapitol'daki Minerva Tapınağı'nda özel bir şapele sahip olmuştu. Ayrıca tanrıya ait bir heykel Jüpiter Capitolinus Tapınağı'nın ortasında dikili duruyordu. Bu durum şu anlatıyla açıklanır: Tarquinius, Kapitol Tepesi'nde Jüpiter adına büyük bir tapınak inşa ettirmeyi tasarladıktan sonra bölgedeki sınırlı alan, mevcut birkaç mabedin kaldırılmasını gerektirmişti ki bu da sadece tapınakların sahibi olan ilahların rızasıyla gerçekleşebilecekti. Terminus hariç ilahların hepsi birtakım alametlerle göklerin en büyük tanrısına yol açmaya hazır olduklarını belli etmişlerdi. Terminus bunu reddettiği için mabedi Jüpiter'in tapınağının içine dahil edilmişti.

Terminus'un heykelleri Yunanların Hermes'inin heykelleriyle tam olarak aynıdır ve sanatta pek önemleri yoktur.

14. Demeter (Ceres):

Demeter, Kronos ile Rhea'nın kızıydı. İsmi Toprak Ana anlamına gelir. Bu yüzden doğa ve insanlık medeniyetiyle özel ilişkisinin yanı sıra antik yer tanrıçası kavramının da dışavurumudur. Mahsullerin serpilmesi onun gücüyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca tarımla uzaktan ya da yakından bağlantılı olan ve insanların ilk olarak ondan öğrendikleri tüm becerilerin hamisi olarak görülmüştür. Böylece Demeter, bir medeniyet tanrıçası kademesine yükselmiştir. İnsanları düşük avcı ve çoban kademesinden tarım yoluyla kurtarmış ve önceki kaba, haşin tavırlarını kanunlarıyla ahlakın kontrolü altına sokmuştur. Böylece Schiller'in de *Zil Şarkısı*'nda bahsetiği gibi "cennetin cömert kızı" olmuştur:

Yaşlılar ıssız bozkırların yabanisi derdi.
Kulübesine varlığın süzülürdü,
Uyandırırdı sıcak aile hissini,
Ve samimi ilişkilerdi en güzeli.
Bu küçük topluluğun kalbinde
Belirirdi Memleket İçgüdüsü.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Demeter, insanların uygarlığı ve davranışları üzerinde faydalı etkilerinden daha önce bahset-

tiğimiz Dionysos ile bağlantılı hale gelir. Bu durum, iki ilahın *Eleusis* efsanelerindeki yakın ilişkisini açıklar. Anlatıda Dionysos-Iakkhos hatta Demeter'in oğlu ve Kora-Persephone'un kocası olarak görünmektedir. İnsanlar arasındaki kanun ve nizamın tesis edilmesinde oynadığı önemli rolden dolayı, evlilik tanrıçası olarak hürmet görmüştür. Çünkü evlilik sivil toplumun kurulması için zorunlu görülür. Kendisi ayrıca millet meclisinin de koruyucu tanrıçasıdır.

Bu tanrıçanın ismiyle ilintili sayısız efsaneden muhtemelen hiçbiri, kızı Persephone ya da Kora'nın kaçırılmasından daha meşhur ya da ona ibadet hakkında daha anlam yüklü olamazdı. Bir keresinde Persephone, Okeanos'un kızları ile çiçek toplayıp çelenk yaptıkları çiçeklerle dolu bir merada oyun oynuyormuş. Daha önceden gözüne kestirdiği bir nergisi koparmak için arkadaşlarının yanından ayrılmış. Tam o anda ayaklarının altındaki yer birdenbire açılmış, burnundan soluyan atların çektiği bir arabada cehennem diyarının tanrısı Pluto (ya da Hades) ortaya çıkıvermiş. Tüm çırpınmalarına karşın rüzgâr kadar hızla hareket ederek dehşete düşen bakireyi kapmış ve arkadaşları facianın farkına varamadan karanlık diyarın içinde gözden kaybolmuş. Ancak Zeus tüm bu olup bitenden haberdarmış çünkü kızını Demeter'den gizli Pluto'ya verme vaadinde bulunmuş. Demeter, sevgili kızını özleyip hiç kimse nereye gittiğini söyleyemediğinde meşaleler yakıp günler ve geceler boyunca yeryüzünün tüm diyarlarında, yemek yemek ya da uyumak için bile durmadan endişeyle dolanmış. Sonunda, her şeyi görüp duyan Helios, Demeter'e olanları anlatmış. Lakin her şeyin Zeus'un rızasıyla gerçekleştiğini gizlemememiş. Büyük bir hiddet ve kederle dolup taşan tanrıça, diğer tanrılar topluluğundan ayrılıp kendini derin bir yalnızlığa gömmüş. Bu arada yeryüzünde hiçbir mahsul yetişmez olmuş ve dünya çapında bir kıtlık, insan ırkını yok olması tehlikesine sokmuş. Zues birbiri ardına elçiler gönderip kızgın tanrıçaya Olimpos'a geri dönmesi için yalvarmış ama boşunaymış. Demeter, kızı geri gelene dek Olimpos'a dönmeyeceğine ya

da yeryüzünün mahsullerinin yetişmesine izin vermeyeceğine ant içmiş. Zeus mecburen razı gelmiş ve Hermes'i aşağı dünyaya Persephone'u geri getirmek üzere göndermiş. Persephone bu emre sevinçle uymak üzereymiş ancak tam ayrılmak üzereyken Hades ona yemesi için bir nar tanesi vermiş. Narı yedikten sonra kendisini bir anda ona bağlanmış hissetmiş ve geri dönememiş. Ancak Zeus aracılığıyla bir anlaşma yapılmış. Anlaşmaya göre Persephone yılın üçte ikisini yukarı dünyada annesiyle geçirecek ve geri kalanında kocasıyla birlikte olabilecekmiş. İşte bu yüzden her yıl ilkbahar gelgitinde Persephone yeraltın krallığından yükselip annesinin eşliğinde hoşça vakit geçirir ancak sonbaharın sonlarına doğru karanlık ve ölüm diyarına geri döner.

Bu efsanenin anlamını keşfetmek çok zor değildir. Basitçe gözlerimizin önünde her yıl yinelenen manzaranın mecazi temsilidir yani, bitkiler aleminin ölümü ve sonra da tekrar hayata dönüşü. Kora kış ayları boyunca Hades'in krallığında ikamet ederken tabiat ana kayıp kızı için yas giysisi kuşanmış gibi görünür. *Eleusis* efsanelerinde bitkisel dünyanın bu kaçınılmaz ölümü ile yeniden dirilişi ruhun ölümsüzlüğünü öngören daha yüce bir mananın sembolü olarak algılanmıştır. Her canlı varlık Kora'nın kaderini paylaşır. Her yaşam sırf sonunda kabrin karanlığından öncekinden daha güzel ve daha görkemli bir biçimde yükselmek üzere soğuk ve kaçınılmaz ölümün kurbanı olur.

Bu harikulade ve çarpıcı efsaneyle yakından ilintili olan başka bir tanesi, *Eleusis* efsanelerinin başlangıcından söz eder. Demeter, kızının kaybının ardından yaşlı ve fakir bir kadın kılığında yeryüzünde dolaşırken Eleusis'e gelir. Şehrin kralı Keleus'un kızları onu su çekmek için gittikleri Bakireler Kuyusu'nun yanındaki bir taşın üstünde otururken bulur. Yaşlı kadına, babalarının evindeki en küçük erkek kardeşleri Demophon'a sütannelik yapmayı teklif ederler. Tanrıça razı gelir ve genç prense sütanne olarak görevlendirildiği Keleus'un evinde nazikçe karşılanır. Çocuktan o kadar hoşlanır ki onu tanrıların yemeğiyle kutsayarak ve geceleri ateşin korunda yatırarak ölüm-

süz kılmaya karar verir. Ancak çocuğun annesi ne yaptığını fark ettiğinde kadının çığlıklarından rahatsız olur. Bu yüzden cömert niyeti yerine getirilememiştir. Kendisini Keleus'a ifşa eder ve krala Eleusis'te şahsına bir tapınak inşa ettirmesini emreder. Tapınak, tanrıçanın da yardımıyla alelacele tamamlandıktan sonra Keleus ile diğer birkaç prensi (Triptolemus, Eumolpos ve Diocles) kutsal törenleri için hizmetine alır. Keleus'un oğlu olarak adlandırılan Triptolemus'a yeryüzünün her yerine tarım bilgisi ile kendisine ibadeti yayma görevini verir. Bu amaçla ona kendi arabasını ve ejderhalarını ödünç verir. Bu vazife üzerine Triptolemus yeryüzünün tüm diyarlarını gezmiş, her yerde tarımın nimetlerini tanıtmış ve insanları düzenli siyasi topluluklar içinde bir araya getirmiştir. Gittiği her yerde iyi karşılanmamış ve bazen tanrıça devreye girip sunduğu yararları küçümseyenleri cezalandırmak zorunda kalmıştır. İskit Kralı Lynceus ile Tesalya Prensi Erysichthon'un başına gelenler buna örnektir. Ancak nihayetinde tanrıçanın davası galip gelmiş ve cömert tanrıçaya tapınma, dünyanın her yerine kendiliğinden yayılmıştı.

İbadetinin en önemli merkezi, Salamis körfezine güzelce konumlandırılmış Eleusis şehrindeydi. Şehir bu saygınlığını, bağımsızlığını kaybedip Atinalıların idaresine girdikten sonra bile sürdürmüştür. *Eleusis* efsaneleri hem burada hem de Atina'da Demeter ve onunla bağlantılı ilahlar onuruna kutlanırdı. Muhtemelen Kora'nın sembolik bir tarihçesini de kapsıyordu.

Büyük ve küçük efsaneler arasında bir ayrım vardı. Küçük olanlar Atina'da *Anthesterion* (şubat) ayında kutlanırdı. Daha çok eylül ayında gerçekleşen ve dokuz gün boyunca kısmen Atina'da kısmen de Eleusis'te kutlanan büyük efsaneler için bir hazırlık niteliğindeydi. Bu gizli törenlerde sadece üyeliğe kabul edilmiş olanlar yer alabiliyordu. Festivaldeki başlıca etkinlik, altıncı gün Atina'dan Eleusis'e kadar yaklaşık yirmi kilometrelik bir mesafede gerçekleştirilen büyük ve kutsal bir geçit töreniydi. Geçit töreninde yer alanların hepsi, çoğu zaman 30.000 kişiye kadar çıkıyordu, Atina'dan sabahın ilk ışıklarıyla yola çıktıkla-

rında mersin ağacı dallarından taç giyip ellerinde meşale taşıyorlardı.

Evlilik tanrıçası ve kanun yapıcı özelliğinden dolayı Demeter'in onuruna kasım ayının başında kutlanan Thesmophoria Festivali, Elusinia'ya göre daha az önemliydi. Beş gün sürüyordu ve sadece evli kadınların yer almasına izin veriliyordu.

Romalıların Ceres'i, şüphesiz antik bir İtalyan tanrıçası olduğu halde, Yunanların Demeter'in tam anlamıyla karşılığıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında ibadetinin başarılı bir şekilde nüfuz etmesinin ardından bütünüyle Demeter'le özdeşleştirilmiştir.

Ceres ve onunla bağlantılı ilahlar olan Liber ile Libera'nın en önemli festivali Nisan'ın 19'una denk geliyordu. Bu tarih tam



44.Şekil: Tahta çıkmış Demeter. Napoli, Pompei'den bir tablo.

olarak bir ilkbahar ayına rastladığı için, İtalya halkı tarafından özellikle tarım işlerine bakan ilahlara adanmıştı. Cerealia Festivali herkesin beyaz giyindiği büyük bir geçit töreniyle açılırdı. Daha sonra sirkte kurban etme törenleri ve oyunlarla kutlanırdı ki bu törenlerin yönetimi alt tabaka bayındırlık görevlileri tarafından fazlaca abartılırdı.

Hem Yunanlar hem de Romalılar arasında, tanrıya verimliliğin sembolü olan dişi domuz kurban edilir ancak bunun dışında kendisine inekler, ağaçlar ve kovanların ilk mahsulleri sunulurdu.

Tanrıçanın sanattaki betimlemesinde, ağırbaşlı bir gurur ifadesi ile küçümseyen nezaket birbiriyle harmanlanmıştır. Başlıca simgeleri meşale, bir tomar mısır, saçlarının arasındaki mısır başaklarından örülmüş çelenk ile yanında çiçeklerle dolu bir sepettir. Antik birkaç heykel arasında Roma'daki Capitoline Müzesi'nde bulunan büyük mermer bir figür bahsedilmeye değerdir. Pompei'deki bir tablodan elde edilen gravür çizim (44. Şekil) Demeter'i eli açık bir tarım tanrıçası olarak betimler. Resimde tahtta oturur, sağ elinde iki çanak yapraklı bir meşale, sol elinde ise mısır koçanı bulunur.

15. Persephone (Proserpina):

Atinalıların mistik ismi Kora ile adlandırmayı tercih ettikleri aşağı dünyanın tanrıçası Persephone'da iki farklı kavram vücut bulmuştur. Bir taraftan aşağı dünyanın karanlık tanrısının karısı olarak görünür. Tıpkı onun gibi kasvetli, korku salan bir ilahtır ve yaşayan her şeyi toprağın gizli derinliklerine doğru acımasızca çeker. Bu yüzden mezara Persephone'un odası ismi verilir. Homeros ve sonraki dönem ozanlarının Persephone hakkındaki görüşleri şöyledir: Zalim efendisinin yanında tahtta oturur ve yaşamanın yeryüzünde köle olmaktan bile daha beter olduğu cehennem diyarının kederli kraliçesidir. Diğer yandan her daim cömert Toprak Ana'nın sevimli kızı Kora olarak görünür. Aslında her geçen yıl en bereketli bitki örtüsünün gözlerimizin önünde yerden çıkıvermesine ama yine de sonbaharda solup gitmesine neden olan doğanın hiç ölmeyen gücünün kişileştirilmesidir. Daha dar bir anlamda bakacak olursak Persephone kısmen, ölü



45. Şekil: Tahtta oturan Persephone. Napoli, Pompei'den bir tablo

biriymiş gibi ekildiği toprakta uzun süre kaldıktan sonradan yeni hayata doğru koşan bir çeşit tohumu temsil eder. Persephone'un sembolü olduğu gizemlerin bilinmeyen ilkelerindeki ruhun ölümsüzlüğüne dair düşüncelerle bu son tanrıça algısını ilişkilendirmek pek sıradışı değildi. Mistik hikâyelerin detaylarıyla ilişkili olarak çok şey bilmiyor olsak da asıl amaçlarının ahiret hakkında Yunanların bize sunduğu yaygın inançtan çok daha güzel ve kusursuz düşünceleri yaymak olduğunun farkındayız. Genel inanışa göre ölümden sonra insanların ruhları gölgeler diyarında sıkıcı ve perişan bir biçimde varlıklarını sürdürüyordu. Ancak mistik anlatılarda sunulanların öğrettiklerine göre ölüm sadece ruhun daha parlak ve iyi bir hayatta yeniden dirilişiydi. Elbette bireyin tanrıları tamamen memnun etmesi ve kendisini böyle mutlu bir yazgıyı hak edecek hale dönüştürmesi koşuluyla.

Persephone ya da Latince adıyla Proserpina aslında aşağı dünyaya ilişkin tüm düşüncelerini Yunanlardan ödünç alan Romalılara tamamen yabancı bir ilahtı. Yine de onu antik kırsal verimlilik tanrıçası Libera ile özdeşleştirmişlerdi. Libera da aslında adıyla Yunanların Kora'sı ile aynı anlama gelen Liber'in dişi emsaliydi. Bir cehennem tanrıçası olarak Persephone adına kara, kısır inekler kurban edilirdi ancak görünüşe göre kendisine ait hiçbir tapınağı olmamıştır.

Persephone sanatta çok fazla önem taşımaz ve heykelleri nadiren bulunur. Sanat eserlerinde ya Demeter'in güzel kızı olarak ya da gölgeler diyarının sıkıcı, haşin kraliçesi olarak temsil edilmektedir. İkinci karakterinde genellikle asası ve tacıyla fark edilir. Diğer simgeleri arasında nar ve nergisin yanı sıra *Elusinian* efsaneleriyle bağlantısının simgesi olarak mısır başağı, afyon çiçeği ve meşale yer alır. Napoli Müzesi'ndeki bir tabloya ait gravür çizim (45. Şekil) onu Stygian Kraliçesi olarak tasvir eder.

16. Hades (Pluto):

Persephone'da karşılaştığımız ikili mizacın aynısını, kocası Hades'te ya da destan yazarlarının kişiliği kadar krallığının da üstünü örten kasvetten dolayı Aidoneus olarak isimlendirdiği tanrıda da gözlemlemek mümkündür. İlk olarak insan hayatının merhametsiz ve acımasız düşmanı olarak karşımıza çıkar. Öyle ki insan onu korkmadan ya da titremeden aklına bile getiremez. Bu nedenle Homeros'un deyişiyle: "Tüm tanrılar içinde ölümlülerin en nefret ettiği tanrıdır o." Ancak bu algı yerini sonradan karakterinin diğer yönünün ön plana çıktığı daha az iç karartıcı bir mizaca bırakmıştır. Bu bakış açısıyla ele alındığında yalnızca yeryüzünün derin bağrından bitkilere besin veren ilah olarak değil, insanlığa yeraltındaki gizli dehlizleriyle haznelerinde yatan değerli madenler biçiminde sınırsız zenginlikler sunan bir tanrı olarak betimlenir. Bu manada ayrıca Pluto ya da Plutos, yani zenginlikler tanrısı olarak adlandırılmıştır.

Hades tıpkı Poseidon gibi Zeus'un kardeşi ve Yunanistan'ın en eski ilahlarının bir üyesidir. Bu üç kardeş evreni kendi aralarında paylaştıklarında Hades, hiçbir ruh onun rızası olmadan

yukarı dünyaya geri dönemesin diye kapılarını kapalı tuttuğu anlatılan yeryüzünün karanlık diyarlarını kendine has krallığı olarak almıştır. Kendisine, tüm insanları vakti gediğinde ayırım yapmaksızın yakalayıp kasvetli diyarına götürdüğü için Poydectes (çok can alan) ismi de verilmiştir. İnsanların ilk olarak Hades'in gücünü ölümlüler üzerinde uygulama biçime dair göz önünde bulundurdukları düşünceleri, tanrının acımasızlığıyla ilgili algıyla örtüşmektedir. Persephone vakasında, avını yakalayıp hızlı atlarıyla kaçıran güçlü ve korkunç bir haydut olarak görülmüştür. Sonraları tanrıya dair daha mutedil bir algı ortaya çıkmıştır. Ölülerin ruhlarının aşağı dünyaya taşınması görevi Hermes'e verilmişti. Böylece o da Pluto'nun, yani cehennem diyarının Zeus'unun hizmetkârı olmuştu. Tıpkı Pluto'nun göklerin tanrısı Zeus'un hizmetkârı olduğu gibi. Ancak ölümün merhametsiz tanrısı olan bu ilah hakkındaki asıl iç karartıcı algının zamanla hafiflemesine karşın Hades, Yunanların zihninde daima kasvetli ve esrarengiz bir düşünce canlandırmıştır. Muhtemelen onunla ilgili Proserpina'nın kaçırılmasının ötesinde çok az sayıda efsanenin yayılmasının nedeni budur. Aslında Yunanların umumi ibadetinin içinde neredeyse hiç yeri yoktur.

Bu ilahın Romalılar arasındaki algısı aslında tamamen Yunan kaynağından alınmış olsa da Yunanlardan biraz farklıdır. Romalılar tarafından Pluto ya da Pater Dis olarak adlandırılmıştır. Roma'da hiç tapınağı yoktu ancak Campus Martius'da senede bir kez açılıp kullanılan Proserpina ile ortak bir yeraltı sunağı vardı. Onun



46. Şekil: Hades Büstü. Roma, Palazzo Chigi.

için sadece siyah hayvanlar kurban edilirdi.

Sanatçılar doğal olarak adını anmaya bile korktukları bir varlığı tasvir etmekten çekinmişlerdir. Bu nedenle Hades'in antik heykelleri oldukça nadirdir. Kasvetli bir yüz ifadesi, sıkıca kapalı dudakları ve karma karışık saçlarından oluşan ayırt edici özellikleri Roma'da Prens Chigi'nin sahibi olduğu mermer büstte bir araya gelmiştir (46. Şekil'de gravür çizimi görülmektedir). Başlıca simgeleri kral asası, adak kâsesi ve bazen iki uçlu çatal ya da anahtardır.

17. Aşağı Dünya:

Hades'e dair değerlendirmemize antik Yunanlar ile Romalıların ahiret ve ölülerin ikametgâhı hakkındaki düşünceler üzerine bazı yorumları eklememiz gerekir. Öncelikle Romalıların aslında yer altında bir ölüler krallığına inanıyormuş gibi görünmedikleri ve bu konu hakkındaki tüm düşüncelerini Yunanların yazılarından elde ettiklerini belirtebiliriz. Ne onların bu konu hakkındaki düşünceleri ne de Yunanların görüşleri her zaman aynı kalmıştır. Hatta Homeros'un şiirlerinde bile ölüler krallığının konumuyla ilgili birbirinden çok farklı iki görüşle karşılaşıyoruz. *İlyada*'da karşılaştığımız kanıya göre ölüler krallığı, disk biçimindeki dünyanın hemen altındadır ve yukarı dünyadan sadece ince bir katmanla ayrılmıştır. Aşağıdaki dizelerde de gördüğümüz üzere yirminci bölümde tanrıların büyük çarpışması bu durumu açıklığa kavuşturmaktadır:

İşitince endişelendi Pluto, cehennem ilahı,
Ve haykırdı korkuyla tahtından doğrulup,
Aman Neptün yırtıp çıkmasın diye yer katmanını,
Ölümlüler ile ölümsüzlere içini döküp,
Göstermesin tanrıların bile tiksindiği kasvetli ikametgâhını.

Odysseia'da baskın gelen bir başka kanıya göre, gölgeler diyarı aslında yerin altında değil aksine batıda çok uzaklarda Okeanus'ta ya da aynı doğrultuda bir adada yer almaktadır. Görüldüğü gibi Homeros'un zamanında insanların ölüm krallığının yeri hakkındaki görüşleri oldukça belirsiz ve şüpheliydi. Ayrıca ölmüş ruhların sonraki hayatları üzerine algıları tam anlamıyla

gelişmemişti. Aşağı dünya ölmüş ruhların hiç de mutlu olmayan bir şeye ulaşmak üzere karanlık, belli belirsiz bir varlık sürdürdükleri ıssız ve kasvetli bir bölge gibi görünür. Şimdiye dek ölülerin kıyametinden bir duyum almadığımıza göre, kaderlerinde hiçbir fark yoktu. Tanrıların sevdiği kullarının gönderildiği Elysian tarlalarının Homeros'taki aşağı dünyayla ilgisi yoktur, aksine Uzak Batı'da apayrı bir bölgede (Şanslılar Adası'nda) bulunduğu düşünülür. Sonradan aşağı dünyanın ana hatları daha açık bir şekilde belirlenmiştir. Artık yukarı dünyaya giriş çıkış için birkaç geçidi olan yeryüzünün merkezinde bir bölge olduğu düşünülmektedir. İçinden birkaç nehir geçer: Kokitos, Pyriphlegethon, Akheron ve Styx. Bunlardan sonuncusu, aşağı dünyanın etrafını birkaç kez çevrelemekte olup ancak somurtkan ve kaba sakallı yaşlı bir adam olarak tasvir edilen ölülerin kayıkçısı Kharon'un yardımıyla geçilebilir. Yunanlar bu yüzden ruhu Kharon tarafından parası olmadığı için geri çevrilmesin diye ölülerinin ağzına bir *obolus* (küçük bakır para) koyarlardı. Nehrin ötesindeki kıyıdaki büyük kapılarda girmek isteyen hiç kimseyi geri çevirmeyen ve Pluto'nun evinden kimsenin çıkmasına izin vermeyen üç başlı canavar, korkunç zebani Kerberos nöbet tutardı. Ruhların hepsi aşağı dünyaya vardıktan sonra Minos, Rhadamanthys ve Aiakos'un mahkemesine çıkmak zorundaydı. Hayatları dürüstçe geçenlerin sonsuz saadet dolu bir hayat geçirecekleri Elysium'a (cennete) girmelerine izin verilirdi. Diğer yandan yeryüzünde suçlu olup ahlaksız bir hayat sürenler, Erinyeler ve diğer habis cinler tarafından işkence gördükleri Tartarus'a gönderiliyordu. Belirgin bir şekilde kötü ya da iyi olmayanlar ise belli belirsiz gölgeler olarak can sıkıcı ve neşesiz bir varlık sürdürdükleri asphodel (çirişotu) çayırında kalırlardı[27].

En büyük suçluların cehennem diyarında karşılaştıkları cezalar, ozanların hayal gücü için çok verimli bir tema olmuştur. En meşhur suçlular Tityos, Tantalos, Sisifos, İksion ve Danaidlerdi.

27. Yunan mitolojisinde yeraltı dünyası ya da Hades diyarı Tartarus (cehennem), Elysium (cennet) ve Asphodel çayırları (araf gibi düşünülebilir) olarak üç bölümden oluşur (ç.n.).

Leto'ya şiddet uygulamış olan Tityos'un cezası, iki akbabanın sürekli olarak büyüyen karaciğerini kemirmesi ve yeryüzüne zincirlenmesinden ibaretti. Atreidae, Agamemnon ve Menelaos'un atası olan Tantalos tanrılarla yakın münasebete girmeye layık görülmüş, ta ki bir gün onların bilgeliğini kendi oğlu Pelops'un etini önlerine yesinler diye koyarak deneme cüretini gösterene dek. Bu suçundan dolayı sonsuz bir açlık ve susuzluk işkencesine mahkûm edilmiş. Başının üstünde türlü tatlı meyvelerle dolu dallar sarkıyormuş ancak ne zaman elini uzatıp koparmaya çalışsa ani bir rüzgâr çıkıp meyveleri uzaklara savuruyormuş. Ayaklarının dibinde en saf ve temizinden bir nehir akıyormuş ama ne zaman eğilip susuzluğunu gidermek istese sular aniden yerin altında kayboluveriyormuş. Eskiden Corinth kralı olan Sisifos ise işlediği sayısız suç yüzünden tanrıların gazabına sebep olmuş. Nihayetinde, büyük bir kayayı yüksek bir dağın tepesine doğru yuvarlayarak çıkarmak zorunda bırakılmış. Ne zaman tepeye ulaşsa kaya tekrar yuvarlanıp düzlüğe geri düşüyormuş. Küstahlıkta bunlardan ne fazla ne eksik kalan İksiyon'un elleri ve ayakları durmaksızın dönen bir tekerleğe bağlanmış. Son olarak, babalarının emriyle düğün gecesi kocalarını katleden Danaidler ya da Danaos'un kızları, her yerinde delikleri olan ve bu yüzden asla dolmayan bir fıçıya su doldurmaya mahkûm edilmişler.

18. Erinyeler (Furialar):

Erinyeler ya da Furialar, Hades ile Persephone'un emirlerini yerine getiren aşağı dünya sakinleriydi. Sayıları üçtü ve isimleri Tisifon, Alekto ve Magaera'ydı. Sayıları Grazialar (Graces ya da Kharisler), Mireler (Fates) ve diğerlerinde olduğu gibi Yunanların belirsiz sayıları ifade etmek için kullandıkları kutsal üç rakamından kaynaklanıyordu. Asıl önemlerine gelince, ister tanrılar isterse de insanlar tarafından gerçekleştirilmiş olsun, evrenin ahlaki kurallarının her türlü ihlalinin intikamcısı olarak görünürler. Nemesis'in gün geçtikçe intikam alıcı olarak ortaya çıktığı daha geç bir dönemde Erinyelerin önemi azalmış ve intikam alma görevleri kendi soylarıyla sınırlandırılmıştır.

Kutsal kan bağına karşı yapılan her bir fenalığın -özellikle akrabaların öldürülmesi gibi- amansız takipçisi olarak kendilerini sıkça sahneye çıkaran Yunan trajedi ozanlarının ellerinde çok daha fazla ilgi görmüşlerdir. Erinyelerin bu şekilde resmedilen acımasız aktiviteleri hem güçlü hem de çarpıcıdır. Hiçbir şey suçun izini sürdükleri keskin kokuyla ya da suçluyu kovaladıkları yorulmak bilmez hızlarıyla boy ölçüşemez. Bu sonraki özelliğinin sembolü olarak ozanlar, Erinyelere tunçtan ayaklar bahşetmişlerdir. Görünüşleri solgundur ve Gorgonları andırır. Özellikleri hakkında kana karşı duydukları vahşi arzudan ve talihsiz kurbanlarına büyük bir yıkım ve ölüm dağıtan, başlarındaki saç yerine dolanmış yılanlardan bahsedilir. Uçmak işe yaramaz çünkü intikamcı Furiaların takip edemeyecekleri ya da ulaşamayacakları hiçbir yer yoktur. Gökyüzünden sallanan fenerin altında çıkar yolu kalmayan avının izine düşmüş çevik avcılar gibi talihsiz zavallının adımlarını takip edip onu delirtene ve öldürene dek asla durmazlar.

Erinyeler hakkında, erken dönemlerdeki korkutucu algı işte böyledir. Ancak Hades ile Persephone'da olduğu gibi karakterlerinin başka bir yönü de vardır. Sonraları, henüz tanımlamış olduğumuzdan çok daha yumuşak ve merhametli bir kılığa bürünmüşlerdir. İnsanlar "göze göz, dişe diş" kısas yasasının hükmü altında kaldıkları müddetçe Erinyelerin amansız ve acımasız doğası düşüncesinden zevk alabilmişlerdir. Ancak uygarlık ilerlemeden ve sivil toplumun etrafını bireyi keyfi saldırılardan koruyan düzenli yasalar kuşatmadan önce bu barbar âdetler tamamen yok olduğunda Erinyelerin şefkatli ve hatta cömert ilahlar olduğuna dair algı rağbet görmüştür. Ozansı mitoloji, bu dönüşümü özel bir olayla yani Atina'da Areopagus'un tesis edilmesiyle ve bu kutsal mahkemenin verdiği ana katili Orestes'in arındırılması kararıyla ilişkilendirmiştir. Anlatıya göre babası Agamemnon'un öldürülmesinin intikamı olarak annesi Klytaimestra'yı ve onun rezil metresi Aigisthos'u katlettikten sonra Orestes, Erinyelerin işkencesi sayesinde uzun süre yeryüzünde, delirmenin eşiğinde bir halde amaçsızca gezinip durmuştur.

Sonunda nur saçan Aether'in ilahları Apollon ve Athena ile arkadaş olmuştur. Apollon önce onu Delfi'deki kendi sunağının önünde arındırmış, sonra da Athena tarafından kurulan Areopagus mahkemesinin huzurunda onu savunmuştur. Aleyhindeki ve lehindeki oylar eşit olunca Athena, bundan böyle suçlunun sözüne inandığını beyan ettiği için bu mahkemede beraat etmişti. Doğrusu Furialar buna önce çok kızdı ve ülkeyi hem kadınları hem de toprağı kısırlaştırmakla tehdit ettiler. Ancak Athena, Areopagus Tepesi'nde bir tapınak dikme sözü vererek onları yatıştırmayı başardı. Bu mabedin mülkiyetini aldıktan sonra Atinalılar tarafından her ne kadar suçluları cezalandırmaya devam etmişlerse de tövbe eden günahkârları her daim bağışlamaya ve doğru dürüst insanların hepsine yardım etmeye hazır merhametli ilahlar olarak Semnae (kutsal) ya da Eumenides (iyi niyetliler) isimleri altında kutsal sayılmışlardır.

Erinyelerin ortaya çıkışı üzerine farklı geleneksel anlatılar mevcuttur. Hesiodos'a göre varlıklarını, dünyanın başlangıcından beri işlenen ilk alçakça suça borçludurlar çünkü toprağın kızlarıydılar ve Uranos'un parçalanan vücudundan akan kan damlalarından doğmuşlardır. Burada öfkeli babanın anormal oğlunun başına okuduğu lanetlerin somutlaşması olarak görünürler. Diğer yandan Sophokles onları Gaya ile Skotos'un (gecenin karanlığı) kızları olarak isimlendirir. Eshilos basitçe onlara gecenin kızları ismini verir. Yukarıda bahsettiğimiz Atina'daki tapınağın yanı sıra şehrin yakınlarında, Kolonos'taki kutsal bir koru içinde talihsiz Oedipus'un son barınağı olarak ünlenen başka bir tapınakları vardı. Atina'da onurlarına süt ve şarabın yere dökülerek sunulduğu, her yıl düzenlenen bir festivalleri vardı.

Sanat eserlerinde Erinyeler mızrak, yay ve ok kılıfı kuşanmış atik avcı kadınlar olarak temsil edilir. Bazı eserlerde ellerinde meşale, kırbaç ve yılanlar da bulunurdu. Dahası çabukluklarının sembolü olarak omuzlarına ya da başlarına kanatlar takılırdı.

19. Hekate:
Aşağı dünyanın mistik ilahları arasında Hekate'den bahsetmeden geçemeyiz. Doğrusu, Romalılar tarafından kendilerine hiç yabancı gelmese de hiçbir zaman alenen bir ilah olarak saygı görmemiştir. Yaygın bir görüşe göre titanlardan Perses ile Asteria'nın kızıdır. Esasen doğanın gizli güçlerine hükmetmiştir. Muhtemelen bu, tanrıçanın takındığı hayaletimsi ve büyüleyici sureti açıklar. Geceye ait tüm korkuları yönettiği, ölülerin ruhlarının eşliğinde sadece mezarlar ve kavşakları ziyaret etmekle kalmayıp her gece insan yiyen hortlak Empusa ile diğer efsanevi cüce cinler gibi aşağı dünyanın hayaletlerini de gönderdiğine inanılıyordu.

İsminden anlaşılacağı üzere Hekate (uzaklarda) aslında bir ay tanrıçasıydı. Artemis ya da Selene'nin aksine yeni ayı gözle görünmeyen biçiminde temsil ediyordu. Ayın farklı evrelerini izah edemeyen antik dönem insanları, doğal olarak ayın görünmez olduğu zamanlarda aşağı dünyada oyalandığı sonucuna varmışlardı. Tanrıçaya umumi anlamda tapınma pek yaygın değildi ancak gizemlerle bağlantılı olarak oldukça fazla saygınlık kazanmıştı. İnsanlar kara büyülerin şehirlerini ya da evlerini etkilemesini engellediğine inanılan küçük resimlerini evlerinin kapılarına ya da şehirlerin girişlerine asma alışkanlığını edinmişlerdi. Her ayın son günü evlerin kapılarının üstündeki resimleri çelenklerle süslenir ve önlerine de onun onuruna yiyecekler bırakılırdı. Bu yiyecekler daha sonra fakirler tarafından yenirdi ve bu sebeple Hekate sofrası olarak adlandırılırdı. Tanrıçanın üç suratlı ahşap heykelleri genellikle üç yolun birleştiği yerlere dikilir ve burada ölülerin kefareti olarak onuruna köpekler kurban edilirdi. Bu ayin genellikle kişinin ölümünden sonraki otuzuncu günde gerçekleştirilirdi. Diğer cehennem ilahlarında olduğu gibi adına süt ve bal işretinin yanı sıra kara kuzular kurban edilirdi.

Hekate genellikle, muhtemelen ayın dolunay, yarımay ve yeniay evreleriyle bağıntılı olarak, üç vücutlu (tri-form) olarak temsil edil-

miştir. Böylesi bir betimlemeyi daha anlaşılır biçimde açıklamak üzere Roma'daki Capitoline Müzesi'nde bulunan küçük bronz bir heykelden çıkarılan gravür resmi sunuyoruz (47. Şekil). Heykelde bize dönük figürün ellerinde Hekate'yi aşağı dünyanın kapıcısı olarak temsil eden bir anahtar ile halat bulunmaktadır. Kaşlarının üzerindeki disk, muhtemelen yeniayın karanlık yüzünü betimliyor. Sağ taraftaki figürün iki elinde mistik bir tanrıça karakterinden dolayı meşale tutar, kaşlarının üzerinde yarımay ile lotus çiçeği bulunur. Son olarak üçüncü figür, dolunayı temsilen etrafa yedi ışın saçan parlak bir tacın tutturulduğu bir Frig şapkası takmaktadır. Sağ elinde bir bıçak ve sol elinde bir yılanın kuyruğunu tutar, bunlar için şimdiye dek herhangi bir tatmin edici açıklama bulunamamıştır.



47. Şekil: Üç vücutlu Hekate. Capitoline Müzesi.

20. Uyku ve Ölüm:
Antik insanlar tarafından Uyku ile Ölüm'ün ikiz kardeş olduğu düşünülmüştür. Hesiodos'a göre yalnızca gecenin çocuklarıydılar. Ölümlüleri yavaş yavaş esir almak üzere yeryüzünü ziyaret ettikleri için aşağı dünyada yaşıyorlardı. Bunlardan ilki şefkatli ve cömert bir cin iken ikincisi korkulu ve zalimdi. Özellikle sonraki dönem ozanları ve sanatçıları tarafından geliştirilen bu algının dışında Ölüm bazen Uyku'dan oldukça farklı bir biçimde ama yine de daha az sevecen bir dış görünümle tasvir edilmiştir. Yaman ölümün farklı biçimleri, ürkütücü görünümdeki dişi ilahlar olarak göklerin sakinleri Ceres ya da Apollon ve Artemis kişilik bulmuştur. Aşağı dünyanın sakinlerinden Pluto ve Persephone ise ölüm ilahları olarak temsil edilmişlerdir. Romalıların Orcus ismini verdikleri kendilerine has bir ölüm tanrıları vardı. İnsanlığa ölümcül yaralar dağıtan, silah kuşanmış bir savaşçı olarak tasvir edilmiştir. Ancak ölümün bu özel ilahlarından hiçbiri ne sanatta ne de dinde büyük bir saygınlık elde edebilmiştir. İşin doğrusu sanatçılar Thanatos'un (ölüm) ürkütücü görünümünü hafifletmek ve onu gittikçe erkek kardeşi Hypnos'a (uyku) dönüştürmek için ısrarla uğraşmışlardır.

Thanatos ile Hypnos uyur ya da ayakta durur vaziyette sıkça bir arada görünürler. İlki genellikle ters çevrilmiş bir meşale taşırken diğerinin elinde bir haşhaş sapı ya da içinden sıvı bir şeyler döktüğü boynuz bulunurdu. Her ikisi de genellikle gençliklerinin baharında iken tasvir edilirler. Asmus Carstens'in bir çiziminden alınan 34. Şekil'de gecenin çocukları olarak görünürler ve insanların alın yazılarını kontrol eden diğer güçler Nemesis ve Parcae (Parkalar) ile yakından ilişkilendirilirler.

Hesiodos, gecenin çocukları olan Uyku ve Ölüm'ün dışında Rüyalar'dan da bahseder. Ancak diğer yazarlar onları Hades'in diyarının yakınlarında Uzak Batı'da ikamet eden Uyku'nun çocukları olarak adlandırır. Homeros'un herkesçe bilinen tasvirinde, bu yurdun evinin iki geçidi vardır. Birisi fildişinden yapılmıştır, içinde pohpohlayan ve aldatıcı rüyalar geçer. Diğeri boynuzdan yapılmış olup içinden gerçek rüyalar girer. Morpheus, ozanlar

tarafından rüyaların özel tanrısı olarak atanmış ve Hypnos'un oğlu olarak isimlendirilmiştir

IV. Romalıların Ev ve Aile İlahları

Kahramanlık efsanelerine geçmeden önce Romalıların ailevi ibadetlerinde önemli bir rol oynayan ikinci derece ilahlarla ilgili bazı yorumlara değinmemiz gerekiyor. Daha önce laf arasında, İtalya halkının yeryüzünün ve göklerin büyük tanrılarının önünden büyük bir korkuyla geçtiklerini belirtmiştik. Tanrılara dua etme ve hayranlık gösterme işi, halkın ibadetine bırakılmıştır. Diğer yandan en önemsiz ailevi sorunlarda bile günümüzde olduğu gibi, İtalya'da halk tabakası dua ve dileklerini yüce tanrının kendisinden çok koruyucu azizlere ilettikleri gibi insanlar kendilerine yakın hissettikleri belli başlı ikinci derecedeki ilahlara başvurmuşlardır.

1. Penatlar:

Penatlar, Romalıların cömert aile ilahları, aile ocağının koruyucularıydı ve özellikle hanenin gereksinimlerini karşılıyorlardı. İsimleri, sayıları ve cinsiyetleri hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Bunun nedeni haklarındaki gerçeklerin bizim için kaybolmuş olması değil, Romalıların genelde bu belirsizlik algısından hoşnut olmaları. Aile ocağı üzerinde etkili olan benzer iyi cinler, yaygın Alman batıl inancı tarafından kendilerine ayrı isimler belirleme ihtiyacı duymadan muteber sayılmıştır. Penatların tapınağı sadece yemek hazırlama işlevi görmekle kalmaz, özellikle ibadet hizmetine tahsis edilen evin merkezi konumundaki ocaktan ibaretti. Ocak, Romalıların evinde en büyük oda olan ve ailenin yemek için bir araya geldiği, misafirlerini ağırladıkları *atrium*'da (avlu) bulunuyordu. Ocakta Vesta ile Penatların

onuruna sürekli ateş yanardı. Etrafına ise, tanrıların figürlerinin ortaya çıkmasının ardından Penatların heykelleri yerleştirilirdi. Bu heykeller genellikle küçük ve kukla gibiydi. Fakir sınıftan olanlarda sadece kabaca ahşaptan yontulmuşlar yaygındı. İster eğlence isterse de matem olsun Penatların yer almadığı hiçbir ailevi olay yoktu. Birazdan bahsedeceğimiz Larlar gibi onlar da gün içinde öğünlere katılıyorlardı ve bu amaçla heykellerinin önüne özel tabaklarda porsiyonlar koyuluyordu. Roma'da devlet Penatları da vardı. Çünkü antik Romalılar devleti büyük bir aileden farklı görmüyordu. Evdeki ocak, aile ocağı için ne anlama geliyorsa Vesta'nın tapınağı da devlet için aynı görülüyordu. Burası onların başlıca mabediydi ve Romalı Pontifeks Maksimus'un özel hanelerde aile yönetiminin hissesi olan bağışları burada sunulurdu. Vesta Tapınağı'nın en iç kısmındaki mabedinde bu Penatlara ait, Aeneas'ın Truva'dan gelirken yanında getirdiği söylendiği için çok kutsal sayılan heykeller bulunuyordu. Kaç tane oldukları ya da nasıl göründüklerine dair elimizde güvenilir herhangi bir bilgi bulunmuyor çünkü Pontifex ile Vestal Bakireleri hariç hiç kimse bu kutsal yere girmemiştir. Ayrıca devlet ile Roma halkının refahı ve bayındırlığını özellikle etkilediklerine inanıldığını eklemeye gerek bile yoktur.

2. Larlar:

Penatlar gibi Larlar da ev ile ailenin koruyucu ilahlarıydılar ve bu sebeple onlarla sıkça karıştırılırlardı. Genellikle ailenin refahını arttırmak için uğraşan koruyucu ilahlar olarak, ataların ulu ruhları olduklarına inanılıyordu. Onların da başlıca ibadet yerleri, kendilerine özgü ayrı bir tapınma köşesinde (Lararyum) tahtadan ya da balmumundan yapılma heykellerinin saklandığı avludaki aile ocağıydı. Larlara her ayın ilk gününde özel bir hürmet gösterilirdi. Ayrıca Penatlar gibi, ailenin başına gelen eğlenceli ya da üzüntülü her olayda yer alırlardı. Yine Penatlar gibi her öğünde özel tabaklarda kendi paylarını alırlar ve her ailenin sevinçli gününde çelenklerle süslenirlerdi. Ailenin oğlu yetişkinliğe adım attığında dualar, işret ayinleri ve yakılan tüt-

sülerin ortasındaki *bulla*'sını[28] Larlara adardı. Ailenin babası bir yolculuğa çıktığında ya da sağ salim eve vardığında yine Larlara başvurulur ve heykelleri en çok sevdikleri sunaklar olan çelenkler, çiçekler ve taçlarla süslenirdi.

Ailevi Larlara hâkim olan algının aynısı muhtemelen daha geniş bir biçimde kabilelerin, şehrin ve devletin Larlarında hissedilmiş olabilir. Aslında Larlar birçok bakımdan Yunanların tapındığı kahramanlardan çok farklı görünmez. Şehrin mistik kurucuları olan Romulus ile Remus, çeşitli olaylarda Roma'nın Larları olarak görülmüş ve Augustus döneminde imparatorun dehası onlarla ilişkilendirilmiştir.

3. Larveler, Lemurlar ve Maneler:
Tıpkı Larların ataların iyi ve mutlu ruhları olarak görüldüğü gibi, diğerlerinin ruhlarının da karşılaştıkları insanların duyuları üzerine kötü büyüler yapıp esrarengiz korkular salan şeytani cinler ve hortlaklar kılığında dolaştıkları sanılıyordu. Bu durumun özellikle, gömülmediği ya da gömülürken düzgün bir cenaze merasimi yapılmadığı için huzur bulamayıp yeryüzünde uçuşmaya mahkûm kalan ölülerin ruhlarının kaderi olduğuna inanılıyordu. Bu gibi cinlere Larve ya da Lemur ismi verilmişti. Remus'un öldürülmesinin anısına başlatıldığı söylenen Lemuria ya da Lemuralia isimli tövbe festivali her yıl Mayıs'ın 9, 11 ve 13'ünde onların onuruna kutlanırdı. Her aile reisinin bu günlerde belirli gece merasimlerini yerine getirmesi ve şeytani ruhları kovma etkisi olan birtakım hareketleri tekrarlaması gerekiyordu.

Larların ve Larvelerin tersine, ölülerin ruhlarına da Maneler ya da iyi ruhlar kadar saygı duyuluyordu. Bunların gömüldükten sonra aslında yerin altında yaşayan ve buna rağmen yukarı dünyanın işleri üzerinde önemli bir etkisi olan üst düzey varlıklara dönüştüklerine inanılıyordu. Onları, kurban etme yoluyla aşağı dünyadan çağırmak mümkündü. Ölüler için genel bir fes-

28. Çocukluk döneminde boyuna takılan ve madalyona benzer altın ya da gümüşten takı.

tival, Manelere sunaklar ve işret ayinleriyle tövbe edildiği şubat ayında yer alıyordu. Bu sunaklar ölen kişinin mezarının üzerine bırakılırdı ve elbette bağışlayanların gelirlerine göre ziyadesiyle çeşitlilik gösterirdi.

III. KISIM
KAHRAMANLAR

Giriş

Kahramanlık mitolojisine geldiğimizde, şimdiye kadar bahsettiklerimizden mucizeler bakımından çok daha zengin bir dünya gözlerimizin önüne serilir. Şayet Yunanların hayatında en eski dönemlerde bile ayrılan çeşitli varlıkların büyüklüğünü göz önünde bulundurursak, bu efsanevi ilim dalının ne kadar geniş çapta olduğu kolayca anlaşılabilir. Sayısız ülke, ada, şehir ve kasabanın her biri kendisine özgü kurumlarının kökeninin izini efsanevi kurucularına ve atalarına kadar sürmeye çaba göstermiştir. Bu kişiler daima tanrıların oğulları ya da çok sevdikleri kimseler olarak tanımlandığından, zaman içinde çok sayıda yerel kahramanlık efsanesi ortaya çıkmıştır. Ancak devletlerin bu olağanüstü kurucuları salt Yunan mitolojisinin kahramanları değildi. İnsanlığın erken dönem tarihini kuşatan karanlık bulutları dağıtmak ve araya giren uçuruma köprü kurmak için, daha aydınlık bir çağ arzusuyla Olimpos'un yüce sakinlerinin kutsal karakterleriyle önemsiz ölümlüler ırkı arasında bağlantı kurabilecek varlıklarla doldurma isteği, doğal olarak bir dizi kahramanlık efsanesini ortaya çıkarmıştır. Bunların bir kısmı tüm uluslara ya da bütün Helen ırkına bile mal olmuş, kısmen yöresel ya da taşraya ait bir karaktere bürünmüşlerdir. Dahası, tanrılar toplu olarak tam ilahlara ve cinlere -yani tanrılara benzeyen ancak akıl ve güç bakımından onlara göre ikinci derecede olup işleri insanlar tarafından havada, yeryüzünde ve denizde görünen ruhlar- bölündüğü gibi ölümlüler ırkı da aralarında benzer bir fark bulunan kahramanlar ve insanlar olarak bölünmüştür. İnsanlar doğaları gereği, her ikisi de ölümlü olduğu için, kahramanlardan çok farklı değildir ve sonunda amansız ölüme yem olmak zorundadır. Fakat kahramanlara sıradan insanlara asla nasip olmayacak türden fiziksel güç ve maharet ile zor koşullara karşı cesaret ve dayanıklılık bahşedilmiştir. Ancak bu erken efsanevi dönemde yaşamış olanların tümü, her nasıl olursa olsun kahraman sayılanlardan değildi. *Yaratılış* 6:2'de belirtildiği gibi

"tanrının oğulları" ile "insanların kızları" arasında bir ayrım yapılır. Bu nedenle mevcut durumda kahramanlar, kudretli olanlardı. Onlar fevkalade maceraları; uygarlık ile kültürün önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yardım eden, ülkeleri zalim haydutlardan ve acımasız canavarlardan koruyan, bataklıkları kurutan, ayak basılmamış ormanların içinde yollar açan ve nehirlerin yönünü değiştiren dönemin hüküm süren ruhlarıydılar. Yaptıklarıyla, sıradışı güçlere sahip insanlar olduklarını, kendilerine kutsal bir güç bahşedildiğini ve görünüşe göre kutsal bir kaynaktan geldiklerini ispatlamışlardı. Görünen o ki en azından böyle varlıkların kilden yapılmış ya da ağaçlar ve taşlardan ortaya çıkmış sıradan insanlardan farklı bir kökenlerinin olması gerekiyordu. Belki de bu kahramanların bazıları, muhtemelen belirsiz bir geleneğin ulaştığı sonraki egemen ırkların ataları oldukları için gerçekten var olmuşlardı. Diğerleri ise şüphesiz hayal ürünüydü. Muhtemelen bunlara üçüncü bir sınıf eklenebilir; aslen çeşitli doğa olaylarının kişileştirilmelerini içeren ve diğerlerinden çok daha fazla sayıda bir grup. Önceleri yerel ibadet geleneklerinde ilahlaştırılmış ve saygı görmüşler fakat daha sonra yeni siyasi zümrelerin doğmasının bir sonucu olarak halkın ibadet biçimlerindeki yerlerini kaybetmişlerdir. Varlıklarını sadece görece aşağı derecedeki kahramanların kişiliğine olan inançta sürdürebilmişler. Bu gibi kahramanların çoğu değiştirilmiş bir anlamla da olsa daha sonra tekrar tanrılar rütbesine yükselmiştir (örn. Herakles).

İbadet ya da kurban verme yoluyla kahramanların gerçek anlamda hürmet görmesinin herhangi bir örneğinden, Herakles'in çocuklarının göç etmesinden önce bahsetmek oldukça zordur. En azından Homeros'un eserlerinde bundan bahsedilmez. Hatta daha sonra muhteşem başarılarından dolayı tanrılar mertebesine çıkarılan ve bu nedenle kendilerine ait tapınaklarda ibadet edilen kahramanlar hariç, kahramanlara tapınmak ile ölülere ibadet etmeyi birbirinden ayırmak çok zordu. Homeros, kahramanların ölümden sonraki kaderleri ile sıradan ölümlü-

lerinki arasından hiçbir fark gözetmez çünkü hepsi benzer biçimde Hades'in kasvetli diyarına mahkûm edilir. Daha önce de gördüğümüz üzere sadece Zeus'un en sevdiklerinden bazıları ya da oğulları, bu kasvetli kaderden muaf tutulup cismani suretleriyle Blest Adası'na (Şanslılar Adası) taşınmışlardı. Diğer yandan Hesiodos, ilk önce yarı tanrı olarak nitelendirdiği tüm kahramanların Kronos'un kendilerine hükmettiği Blest Adası'na taşındıklarını belirtir. Burada ilk kez, diğer dünyada adil bir karşılık olduğu düşüncesi belirgin bir suret kazanır. Çünkü Hesiodos açıkça, cennette yer edinmenin yukarı dünyada gerçekleştirilen övgüye layık eylemlerin ödülü olduğunu düşünür. Bu düşünce sonraları özellikle gizemli anlatılarda gelişti. Ruhun ölümsüzlüğüne dair inanç, insanlar arasında giderek yüceltildi. Ölülerin ruhlarının mezara girdikten sonra bile gizemli bir etkiye sahip olduğuna inanıldı ve insanlar bu nedenle onlara adaklar sunarak ruhların lütfunu kazanmaya çalıştı. Böylece kahramanlara ibadet ile tanrılara ibadet arasındaki her gerçek farkı ortadan kaldırdılar.

Bu türden sayısız efsanenin arasında, sadece şiirlerde ve sanat eserlerinde önemli bir yer kaplayanların üzerinde duracağız. Bu nedenle önce insanlığın yaratılışı ve ilk uygarlaşmasıyla ilgili olanlarla başlayıp daha sonra en meşhur taşralı efsanelere geçeceğiz. Sonra da geç dönem kahramanlar devrinin yaygın girişimlerinden görece daha önemli olanlarıyla bitireceğiz.

I. İnsanlığın Yaratılışı ve İlkel Durumu

İnsan ırkının kökenine dair efsaneler birbirlerinden oldukça farklıdır. Şüphesiz bunların içinde en eskisi, insanların ağaçlardan ya da kayalardan çıktığını anlatanlardır. Başka bir efsaneye göre insan ırkı önce Zeus ile Olimpos'un tanrıları tarafından yaratılmış ve yetiştirilmişti. Bir diğer anlatı İapetos'un oğlu Prometheus'u insanlığın yaratıcısı olarak gösterir ancak bunun Deukalion tufanından önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiği belirsiz bırakılmıştır. Bu anlatıya göre Prometheus insanları kil ve sudan yaratmış ve sonra Athena içlerine ruhlarını üflemiştir.

İnsanlığın ilkel durumuyla ilgili buna benzer çeşitli anlatılar mevcuttur. Bunlardan birine göre insan ırkı, tanrıların yardımıyla kendisini aciz bir vahşilik konumundan yükseltmişti. Bu gelişme sayısız efsaneye konu olmuştu. Diğer bir anlatı, insanları başlangıçta tanrılarla birlikte kutsal ve mutlu bir birliktelik içinde yaşarken temsil eder (Altın Çağ). İnsanların ilk olarak kendi küstahlıkları yüzünden bu kısmeti kaybedip vahşileştiği ileri sürülür.

İnsanlar arasında medeniyetin ilk unsurlarının ilahi bir gücün yardımıyla ortaya çıkışına dair efsaneler içinde, daha önce bahsettiğimiz Dionysos ve Demeter ile ilgili olan hariç, Prometheus'un hikâyesinden daha çok bilineni yoktur. Titan İapetos'un Okeanos'un kızı Kylmene ile birlikteliğinden dört oğlu vardı: yüreği pek Atlas, haddini bilmez Menoitios, hünerli Prometheus ve ahmak Epimetheus. Ateşi dünyaya getiren Prometheus'un ismi, medeniyetin insanlar arasında ilk kez başlamasıyla ilişkilendirilmiştir. Prometheus'un ateşi göklerden çaldığı ve insanlara nasıl kullanacaklarını öğrettiği anlatılır. Ancak bu göklere ait saf element, gündelik hayatta her türlü amaç için kullanılarak kirletilmiştir. Bunun üzerine Zeus bu kutsal şeye küstahlık edeni korkunç bir cezaya çarptırmış. Prometheus'un bir kayaya zincirlenmesini emretmiş. Gündüzleri bir kartal gelip tüm şey-

tani tutkuların merkezi sayılan karaciğerini parçalayıp yiyormuş fakat karaciğeri her gece yeniden büyüyormuş.

Uygarlığın başlangıcıyla, insanların daha önce tanımadığı birçok iblisin türediğine dair düşünce Pandora efsanesinde açıkça ifade edilir. Zeus insanların Prometheus'un hediyesini ellerinde tutmalarına izin vermiş fakat Hephaistos'a güzel bir kadın heykeli yapmasını emretmiştir. Tanrılar daha sonra bu heykele hayat bahşetmiş ve türlü hediyelerle süslemiş. Bu nedenle ona "tüm hediyeler" anlamına gelen Pandora ismi verilmiş. Afrodit ona aşk hissi uyandıran baştan çıkarıcı bir güzellik bahşetmiş, Athena onu her alanda eğitmiş, Hermes ise tatli dil ve kurnaz bir mizaç vermiş. Mevsimler ile Graceler ise kendisini çiçekler ve güzel kıyafetlerle süslemişler. Daha sonra Zeus onu Hermes'in rehberliğinde ahmak Epimetheus'a göndermiş. Epimetheus, erkek kardeşinin Zeus'tan hiçbir hediye almamasına dair uyarılarına rağmen Pandora'yı kabul edip kendisine eş yapmış. Epimetheus'un evinde açmasının yasak olduğu, içinde her türden hastalık ve illet olan kapalı bir kavanoz varmış. Pandora kapağını açmış ve tüm bunlar dışarı çıkmış. Önceden hiçbir hastalık ya da illetten kaygı duymayan insanlar, o günden beri acı çeker olmuş. Tam umut dışarı çıkacakken de Pandora kavanozu kapatmış. Bu yüzden hem Yunan söylenceleri hem de İncil'e ait gelenekler, kadını kötülük ve ölümün ilk nedeni olarak aynı şekilde temsil eder.

İnsanlığın beş çağına dair efsane, bizi bambaşka bir geleneğin çevresine götürür. Buna göre tanrılar, ilk olarak kaygı ve üzüntüden uzak yaşayan bir altın insan ırkı yaratmış. Yeryüzü kendi arzusuyla onlara hayat için gerekli olan her şeyi sağlamış. İnsanlar ilerlemiş yaşın verdiği halsizlik, hastalık ya da illetin verdiği acılara maruz kalmadan, tatlı bir uykuya dalar gibi huzur içinde ölüme dalıyormuş. Altın Çağ'ın nasıl sona erdiği anlatılmaz. Bildiklerimiz, bu insan ırkının gözden kaybolmasına rağmen halen yukarı dünyada ölümlüleri koruyup kollayan iyi huylu ruhlar olarak varlığını sürdürdüğüdür. Bunun ardından

tanrılar ikinci bir insan ırkı (Gümüş Çağ) yaratmış. Ancak bu ırk atalarına kıyasla hem akıl hem de bedenen çok daha düşük mertebedeymiş. Vakitlerini boş ve kadınsı uğraşlarla harcıyor, tanrılara gereken saygıyı göstermiyorlarmış. Zeus bu duruma öfkelenerek tüm insanları yeryüzünden silmiş ve dişbudak kerestesinden üçüncü insan ırkını (Bronz Çağ) yaratmış. Bu ırkın inatçı ve şiddete eğilimli olduğu ortaya çıkmış. Devasa boyutlara ve güce sahiplermiş, savaşmak ve kavga etmek dışında hiçbir şeyden zevk almıyorlarmış. Silahları, evleri ve kullandıkları aletler bronzdanmış çünkü demir henüz bilinmiyormuş. Zeus bu uğursuz ırkı ortadan kaldırmak zorunda kalmamış. Zaten kana susamış kavgalarıyla kendi kendilerini yok etmişler. Başka bir anlatıya göre ise Deukalion tufanından dolayı yok olmuşlar.

Deukalion görünüşe göre Prometheus'un oğludur ve karısı Pyrrha, Epimetheus ile Pandora'nın kızıdır. Zeus yozlaşmış üçüncü insan ırkını ya da Bronz Çağı bir tufanla yok etmeye karar verince Prometheus oğlunu uyarmış. O da sular yükselmeye başladığında eşiyle birlikte kaçmak için kendi başına bir gemi inşa etmiş. Dokuz gün ve dokuz gece sularda bir oraya bir buraya sallanmışlar ve sonunda gemisi Boeotia'daki Parnassos Dağı'nın zirvesine oturmuş. Karaya çıkmış ve derhal koruyucu Zeus adına kurban adamış. Bu minnettarlık hoşuna giden Zeus, onun insan ırkını yeniden kurma duasını yerine getirmiş, Deukalion, Pyrrha'ya Hermes aracılığıyla arkalarına taş atmalarını emretmiş. Taşların düştüğü yerden yeni bir insan ırkı ortaya çıkmış. Hikâyenin en eski versiyonu bu şekildedir. Sonraları yazarlar bu anlatıya İncil'deki çok daha yeni gelenekleri eklemişler. Nihayetinde hikâye, Yunanların Nuh'unun gemiye yanında canlı hayvanlarla binip Parnassos'a vardıktan sonra bir güvercini salıverdiği biçiminde anlatılmış.

II. Taşralı Kahramanlık Efsaneleri

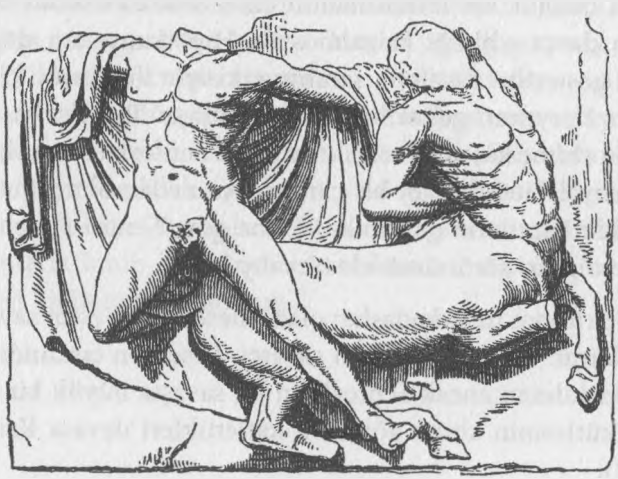
1. Lapitler ve Sentorlar:
Oldukça eski ve heykelcilikte önemli olduklarından, Tesalyalı Lapit ve Sentor efsanesiyle başlamamız gerekir. Bu konuda elimizdeki en eski otorite Homeros'tur. İhtiyar Nestor bir keresinde, gençlik zamanlarında arkadaşları Peirithoos, Caeneus ve Lapitlerin diğer prensleri ile vahşi Sentorlara karşı savaşmasıyla böbürlenir. Homeros'un anlatısında Sentorlar tam olarak şeytan değildir. Kaba ve şehvet düşkünü doğalarını tamamıyla kontrol edemeyen, dev kadar güçlü olan, vahşi gaddarlıkta eski bir Tesalya dağ kabilesidir. Bu anlatıda henüz yarı at yarı insan olduklarından bahsedilmez. Sadece Tesalya'daki Ossa ve Pelion isimli dağlık bölgelerde ikamet ettiklerinden, oradan Lapitler tarafından Pindus'un yüksek dağlık topraklarına sürüldüklerinden bahsedilir.

Lapitler ile gerçekleşen çekişme, genellikle Yunan medeniyetinin halihazırda varlığını sürdüren erken Pelasg dönemi barbarlığıyla savaşının sembolü olarak algılanır. Bu durum, Yunan sanatının serpildiği dönemde özellikle bu konuya adanmasının sebebi olabilir. Bu müsabakanın çıkış noktası olarak, baş Sentor'un davet edildiği Peirithoos ile Hipodamya'nın düğün ziyafeti gösterilir. Ziyafette şarabın etkisiyle kendisini kaybeden Sentor Eurytion, gelini kaçırmaya kalkışır. Bu durum, her iki taraf korkunç kayıplar verdikten sonra Sentorların mutlak mağlubiyetiyle biten büyük bir çarpışmaya neden olmuştur. Ancak yemekte Lapitlerle oturabildiklerine göre Sentorlar aslında tamamen insan görünümünde olmalıydı.

Peirithoos'un arkadaşları olan Theseus ve Nestor savaşta yer almışlardır. Bir başka önemli savaşçı, Poseidon tarafından yaralanmaz kılınan ancak Sentorların bu savaşta büyük bir ağaç ve kaya kütlesinin altına gömerek katlettikleri devasa Kaineus'tu (Katil).

Daha önce bahsettiğimiz gibi Sentorlar sanatta önemli bir rol oynar. Yarı at yarı insan olarak tasvir edilmeleri Pindar döneminden sonra moda olmuş ve heykelcilikte hızlıca benimsenmiştir. Erken dönem sanat eserlerindeki betimlemelerde insan yüzü, bir atın vücudu ve arka ayaklarına eklenmişti. Ancak Fidias'ın döneminden sonraki yüksek gelişim döneminde bunu yerini daha zarif bir görüş almıştır. Göbeğinin üst tarafından itibaren insan vücudu, bütün bir at vücuduna eklenmiş. Böylece bu dönemdeki Sentorların dört at bacağı, insan elleri ve kolları olmuş. Günümüze kadar ulaşan ve en önemlilerinden bahsedeceğimiz sayısız sanat eserinde görünümleri böyledir.

İlk sırada Atina'daki Theseum Tapınağı'nın duvar süslerinde elde edilen rölyefler bulunur. Hâlâ iyi muhafaza edilmiş durumda bulunan bu tapınak, ortaçağda Aziz George Şapeli'ne dönüştürülmüş. Attika kahramanının kemiklerini İskiri'den getirdikten sonra Simon'un isteğiyle inşa edildiği düşünülüyor. Birazdan bahsedeceğimiz diğer önemli parçaların yanı sıra, tapınağın batı ya da arka duvarındaki süslemeler (frizler) üzerinde Paros mermerinden yapılmış Peirithoos'un düğünündeki Sentorlar ve Lapitler arasındaki kavga betimlenmektedir. Öyle bir tarzda yapılmıştır ki hangi tarafın galip geldiğini anlamak imkânsızdır. Bu durum, ismi bizlere dek ulaşamayan sanatçının çarpışmanın farklı sahneleri hakkında çok canlı bir çeşitlilik sunmasını mümkün kılmıştır.



48. Şekil: Partenon Metobu.



49. Şekil: Bassae'deki tapınağın frizinden alıntı.

Bunun dışında Sentorlarla yapılan savaşın, Atina'daki Partenon'nun harap olmuş birkaç metobunun üzerinde hayat dolu ve dipdiri bir dizi olağanüstü tasviri bulunur. Bu harikulade Dor mimarisi örneği yaklaşık 70 metre uzunluğunda ve 31 metre genişliktedir. Venedikliler ile Türkler arasındaki savaşta bir güllenin mermer çatının ortasını yarıp geçmesi sonucunda 1687'de tahrip edilmiştir. Dış frizin doksan iki metobunun[29] büyük bir kısmı Devler ile Sentorların savaşına ait, çok güzel ve canlı görünen sahneler içermektedir. Bu metoplardan otuz dokuz tanesi hâlâ tapınakta bulunur fakat hepsi korkunç derecede tahrip olmuş durumdadır. On yedi tanesi British Museum'da ve bir tanesi de Paris'teki Louvre'da bulunmaktadır. Tapınağın güney tarafındakilerde görece en iyi muhafaza edilmiş olanların sayısı on yedidir. Toplamda güney tarafındakilerin adedi otuz ikidir. Özellikle Sentorlarla yapılan çarpışmadan sahneleri tasvir eder. Sahnelerden birinde, sakallı bir Sentor güçlü kolları arasında tuttuğu bir kadını kaçırmaktadır. Bir diğer Sentor, yere düşen düşmanının üzerinde dörtnala koşmaktadır. Bir başkası insan düşmanı ile acımasız bir mücadelede temsil edilirken dördüncü, çarpışma alanında katledilmiş vaziyette yatmaktadır. 48. Şekil'de sunduğumuz gravür, bu harikulade yaratığa yüklenen güzellik ve cesaret kompozisyonu hakkında küçük bir fikir vermektedir. Yunan sana-

29. Frizlerin triglifleri arasında yan duvarı desteklemek üzere yerleştirilmiş sütun kaideleri. Yan duvarların her biri genellikle rölyef halinde ayrı birer heykel ile süslenmiştir.

tının bu görkemli abidelerine Arkadya'nın Figalya şehrinin yakınlarındaki Bassae'de bulunan Apollo Epicurus Tapınağı'nın frizini de eklememiz gerekir. Şu anda British Muesum'da bulunan friz, 1812 yılında keşfedilmiştir. Diğerleri gibi Lapitler ile Sentorlar arasında geçen çarpışmadan bir dizi çok canlı sahneyi betimler. Çarpışmanın burada tamamlanan özgün gruplarında ve sahnelerinde benzer biçimde çeşitlilik ve canlılık göze çarpar. Bu sebeple çalışmanın büyük bir sanatçı tarafından yapıldığını düşünebiliriz (49. Şekil).

Rölyef üzerindeki bu heykellerin yanı sıra, Sentorlara ait birkaç olağanüstü tek parça heykel de antik zamanlardan günümüze dek ulaşmıştır. Bunların içinde ilk sıranın Capitoline Müzesi'nde bulunan iki Sentor'a verilmesi gerekir. Siyah mermer üzerine yapılmışlardır ve sayısız antk sanat hazinesinin günyüzüne çıkarıldığı Tivoli'de bulunan Hadrian Villası'nda bulunmuşlardır.

Sentorlar arasında bilgeliği ve hekimlik bilgisiyle meşhur olan Kayron, birçok antik dönem kahramanının hocası olarak bah-



50. Şekil: Sentor bir erkek çocuğa flüt çalmayı öğretiyor. Kundmann'ın rölyef çalışması.

sedilmeye değerdir. Hem eğitim hem de adap bakımından vahşi akrabalarından o kadar üstündü ki genellikle farklı bir kökeni olduğundan bahsedilmiştir. Bu sebeple Kronos ile Okeanidlerin kızlarından biri olan Phyllira'nın oğlu olduğu anlatılır. Sentorların atlara benzeyen biçimlerinden habersiz olan Homeros, onu Sentorların en dürüstü olarak tasvir eder. Ayrıca Peleus'un arkadaşı, iyileştirme ve jimnastik egzersizleri üzerine ders verdiği genç Akhilleus'un hocası yapar. Dahası kızı Endeis, Peleus'un annesi olduğundan bu iki kahramanla akrabalık bağı vardır. Sonradan Kastor ile Polydeukes, Theseus, Nestor, Meleagros ve Diomedes gibi diğer efsanevi kahramanlar da çocuklarının sayısına eklenir. Her ne kadar bu durum annesinin isminin yanlış yorumlanmasının sonucu olsa da artık müzik de onun eğitim verdiğ konular arasında temsil ediliyordu. Pelion Dağı'nda bir mağarada yaşardı. Ancak sonraki dönem mitolojisi Sentorlar, Pelion'dan Lapitler tarafından Malea burnuna sürüldükten sonra meskenini değiştirmiştir. Burada talihsiz bir kaza sonucu arkadaşı Herakles'in zehirli okuyla yaralanmıştır. Yarasının tedavisi mümkün olmadığından kendi isteğiyle Prometheus'un yerine ölmeyi seçmiştir.

Sentorların sanat ve bilim dallarıyla bağlantısına dair düşünce, Kayron ile Akhilleus'un hikâyesinden çıkmış ve o zamandan beri modern sanatın en değerli çalşmalarına konu olmuştur. 50. Şekil'de sunulan örnek bir Sentor'u bir erkek çocuğa flüt çalmayı öğretirken betimler ve Viyanalı heykeltıraş Kundmann'ın yüksek kabartma (*alto rilievo*) çalışmasından alıntılanmıştır.

2. Thebai Efsanesi:

1. Kadmus: Thebai efsaneleri arasında, Kadmus tarafından Thebai'nin kurulmasından daha ünlüsü yoktur. Kadmus, Fenike kralı Agenor'un oğluydu. Zeus, kız kardeşini Girit'e kaçırdıktan sonra (bkz. Girit Efsaneleri), babası tarafından kız kardeşini aramaya gönderilmiştir. Yanında annesi Telefassa ile önce Trakya'ya, oradan Delfi'ye varmışlar. Delfi'deki bir kâhin ona aramaktan vazgeçmesini emretmiş. Dahası bu kâhin, her iki tarafında hilal işareti olan genç bir düveyi takip etmesini ve düvenin yattığı yerde bir şehir kurmasını buyurmuş. Kadmus emir-

lere uymuş ve bahsedilen düveyi Fokida'da bulup takip etmeye başlamış. Hayvan onu Boeotia'ya götürmüş ve yüksekçe bir yere yatmış. Önce tehlikeli bir macera yaşamak zorunda kalmış olsa da bu noktaya bir şehir kurmuş ve kendi adından esinlenerek Cadmea ismini vermiş. Düveyi kurban etmeden önce arkadaşlarını su getirmek için yakınlardaki bir pınara göndermiş. Ancak arkadaşları, pınarı koruyan ve Ares'e ait olan bir ejderha tarafından katledilmişler. Bunun üzerine Kadmus gidip ejderhayı öldürmüş ve Pallas'ın tavsiyesi üzerine dişlerini toprağa ekmiş. Yerden silahlı adamlar çıkmış. Hemen silahlarını birbirlerine doğrultmuşlar ve beşi hariç hepsi ölmüş. Kadmus yeni şehri bu adamların yardımıyla kurmuş ve onlar Thebai'nin soylu ailelerinin ataları olmuş. Kadmus, ejderhanın ölümünün kefareti olarak yedi yıl boyunca Ares'e hizmet etmek zorunda kalmış. Bu sürenin sonunda Ares, Kadmus'u affetmiş ve ona Afrodit'ten olma kızı Harmonia'yı eş olarak vermiş. Harmonia dört kızın annesi olmuş: Autonoe, İno, Semele ve Agave. Uzun bir süre Thebai'de hüküm süren Kadmus, yaşlandığında İlirya'daki Enchelians'a çekilmek zorunda kalmış. Ancak buraya Amphion ve Zethus (Homeros'ta Thebai'nin kurucuları olarak karşımıza çıkarlar) tarafından mı sürüldüğü yoksa başka bir nedenden mi çekildiği açıkça belirtilmemiştir. O ve eşi daha sonra yılana dönüşüp Zeus'un emriyle Elysian tarlalarına nakledilmişlerdir.

Antik dönem meraklılarını şaşırtan harikulade söylencenin anafikri işte böyleydi. Günümüzde Kadmus'un aslen Hermes'in yerel bir kişileştirmesi olduğu ve soyadının en eski Boeotian medeniyetinin kurucusuna işaret ettiği hakkında yaygın bir görüş vardır. Hikâyenin bazı özellikleri şüphesiz oldukça eskidir. Örneğin ejderhanın katledilişi toprağın temizlenmesinin önündeki engellerin kaldırılmasını simgeler. Boeotia eski zamanlarda bataklık bir ülkeydi ve ejderhanın kutsal sayıldığı Ares, yıkıcı ve veba yayan bir ilah özelliğine sahipti. Ayrıca ejderhanın dişlerinin ekilmesi ve silahlı adamların yerden türemesi ile Thebainlerin otokton, yani ülkenin asıl yerlileri olduğu ifade edilmektedir.

2. *Akteon:* Daha önce Kadmus'un üç kızının (İno, Semele ve Agave'nin) kısmetinden laf arasında bahsetmiştik. En büyük kızı Autonoe, Apollon'un oğlu Aristeaus ile evlenip Akteon'un annesi olmuştur. Akteon cesur bir avcı ve savaşçı olarak yetiştirilmek üzere Kayron'a teslim edilmiştir. Ancak içler acısı bir yazgıya yenik düştüğünde daha gençliğinin baharında bile değildi. Bir gün Kithairon Dağı'nda avlanırken Artemis tarafından geyiğe dönüştürülmüş ve kendi köpekleri tarafından parçalanarak katledilmişti. Artemis'in öfkesinin nedeni, ya Akteon'un kendisinden çok daha becerikli bir avcı olduğuyla böbürlenmesi ya da bakire tanrıçayı yıkanırken gafil avlanmasıydı. Nihayetinde ikinci yorum üstün geldi ve sonraki dönemlerde Akteon'un Artemis'i gizlice izlediği yerdeki kaya bile, Megara ile Platia arasındaki yol üzerinde işaretlenmiştir. Boeotia'da kahraman olarak



51. Şekil: Akteon heykel grubu. British Museum.

hürmet görmüş ve yazın en sıcak günlerinde güneşin öldürücü gücüne karşı koruması için dualar edilmiştir. Akteon'un hikâyesi, muhtemelen yemyeşil doğanın bunaltıcı güneşin sıcağı altında çürümesinin simgelenmesinden başka bir şey değildir.

Akteon'un dönüşümü ve ardından ölümü, heykelcilikte oldukça sevilen bir tema olmuştur. Akteon'un kendisine saldıran köpekleri püskürtürken temsil edildiği mermerden bir heykel grubu, 1774 yılında bulunmuş olup halen British Museum'da muhafaza altındadır (51. Şekil).

3. *Amphion ve Zethos:* Thebai'den oğlu Polydoros sayesinde ayrılmasının ardından devam eden Kadmus'un kraliyet ailesinin yanı sıra Boeotia'daki Hyria ya da Hysia'dan gelen ve Amphion ve Zethos'un şahsında Thebai'nin bir başka yönetici ailesinin çocukları karşımıza çıkıyor. Thebai Kralı Nycteus'un Antiope isminde şaşılacak derecede güzel bir kızı varmış. Zeus bir satir kılığında ona yaklaşırken onun iltifatlarından zevk alıyordu. Hamile kalmasının ardından babasının öfkesinden kral Epopeus'un onu kabul edip kendisine eş yaptığı Sikyon'a gitti. Bu durum Nycteus'u kızdırdı ve kızı Antiope'yi teslim etmeye zorlamak için Epopeus'a savaş açtı. Amacına ulaşamadan emekli olmak zorunda kaldı fakat ölümünün ardından yerine geçecek erkek kardeşi Lycus'a intikamının alınması görevini emanet etti. Lycus, Epopeus'u mağlup edip öldürdü ve Sikyon'u yıktı. Sonra da Antiope'yi esir alıp yanında geri getirdi. Dönüş yolunda Antiope, Kithairon Dağı'ndaki Eleutherae'de ikiz çocukları Amphion ve Zethus'u doğurdu. Çocuklar hemen ifşa oldu, ardından merhametli bir çoban tarafından bulunup büyütüldü. Antiope, Lycus'un evinde sadece esir alınmakla kalmaz. Ayrıca eşi Dirke'nin ellerinde en acımasız ve aşağılayıcı eziyetlere maruz kalır. Uzun süre sonra esaretten kaçmayı başarır ve olağanüstü bir tesadüf eseri ıssız kalmış Kithairon'da güçlü kuvvetli delikanlılara dönüşen iki oğlunu bulur. Çektiği eziyetler onları öyle öfkelendirir ki Dirke'den acı bir intikam almaya karar verirler. Thebai'yi ele geçirip Lycus'u öldürdükten sonra Dirke'yi vahşi bir boğanın boynuzlarına bağlarlar. Boğa, Dirke can verene dek onu sürük-

ler. Başka bir anlatıya göre Dirke, Bacchus Festivali'ni kutlamak üzere Kithairon'a gelmiştir. Burada kaçak kölesini bulur ve bir boğanın boynuzlarına bağlayarak onu cezalandırmak üzeredir. Ancak neyse ki Amphion ve Zethus annelerini farketmişler ve Dirke'ye onu bir başkasına uygulamak üzere olduğu acımasız cezaya çarptırmışlar. Ezilmiş bedenini ismini taşıyan Thebai yakınlarındaki pınara atmışlar.

Dirke'ye uygulanan ceza sayısız heykele konu olmuştur. Bunlardan en ünlüsü Napoli Müzesi'ndeki *Farnese Boğa*'sıdır (52. Şekil). Belli başlı bölümleri modern zamanlarda restore edilen dünyaca ünlü bu mermer heykel grubunun Karia'daki Trallıesli Apollonius ve Tauriscus kardeşlerin eseri olduğu düşünülmektedir. Apollonius



52. Şekil: Farnese Boğası. Napoli.

ve Tauriscus, MÖ üçüncü yüzyılda serpilen Rodos ekolüne aitti. Şüphesiz antik dönemlerden bize kadar ulaşan ve en büyük olan bu devasa heykel grubu ilk olarak Rodos'ta inşa edilmiş. Sonraları, Augustus'un hükümdarlığı döneminde büyük sanat hamisi Asinius Pollio'nun eline geçti. Roma'daki Caracalla hamamlarında 1547 yılında keşfedilmiş ve Farnese Sarayı'na yerleştirilmiştir. Farnese mirasının bir parçası olarak 1786'da Napoli'ye taşınmıştır. Şimdi anlatacaklarımız, heykel grubunun kısa bir yorumlaması mahiyetindedir ve eserin güzelliğine dair düşüncelerimizi tam olarak ifade etmesi mümkün değildir. Sahne, Kithairon'un kayalık yükseltilerinde tasarlanmıştır. Yakışıklı delikanlıların kayalık uçurumun üzerindeki konumları, tehlikeli olduğu kadar resmedilmeye de değerdir ve heykel grubuna sadece göze hoş gelen piramite benzer bir görünüm kazandırmakla kalmaz. Ayrıca müthiş güçlerini de gözlerimizin önüne serer. Olayın bir Bacchic festivali sırasında gerçekleştiğine dair birkaç nişan bulunur: Dionysos'un festivallerinde kullanılan hasırdan örülmüş *cista mystica* (mistik sepet), Dirke'nin giydiği geyik derisi, ayaklarının dibine düşen sarmaşıktan çelenk, kırılmış thyros (kozalak başlı değnek) ve son olarak da sağ tarafta oturup tüm olup biteni ıstırap dolu bir merakla izleyen -aslında her şey bu gerçeğe işaret eder- çoban çocuğu ayrı kılan Bacchic işareti. Amphion'un arkasındaki ağaca yaslanmış duran lir, çok iyi bilinen müzik sevdasının işaretidir. Arka plandaki kadın figürü Antiope'dir.

Anlatıya göre iki kardeş, Lycus'un ihraç edilişi ve ölümünden sonra -her ne kadar Amphion her zaman asıl kral olarak sayılsa da- Thebai'nin hâkimiyetini ele geçirmiştir. İki kardeş yaradılışları ve karakterleri bakımından birbirinden çok farklıydı. Zethus kaba, haşin ve avlanmaktan çok zevk alan biri gibi gibi görünüyordu. Amphion ise Musaların arkadaşı olarak temsil edilirdi ve kendini müzik ve şiire adamış gibiydi. Bu muhteşem becerisini, kısa süre sonra bir zamanlar korumasız olan Thebai'nin çevresi duvarlar ve kulelerle kuşatılmaya başlandığında gösterme fırsatı buldu. Zethus büyük taş kütlelerini muazzam kuvvetiyle kaldırıp birbiri üstüne yığarken Amphion lirinin tellerine dokunup tatlı melodiler çıkarmaktan başka bir şey yapmak zorunda kalmamıştı. Devasa taşlar, melodiler sayesinde kendi başlarına harekete

geçmiş, birbirlerinin üstüne itaatkâr biçimde yerleşmişti. Amphion sanat eserlerinde daima lir ile temsil edilirken Zethus'un değnekle temsil edilmesinin nedeni budur. Sabah ve akşam yıldızının tek sembolü olarak ünlenen Spartalı Kastor ve Polydeukes gibi, bu Thebaili Dioskur'un[30] da aslında belli doğa olaylarının kişileştirilmesidir. Bundan neredeyse hiç şüphemiz olmasa da şimdilik hangi olaylar olduğunu tam olarak bilmiyoruz.

Amphion daha çok oğulları ile kızlarının hüzünlü yazgısıyla ünlüdür. Frigya Kralı Tantalos'un kızı ve Pelops'un kız kardeşi Niobe ile evlenmiştir. Evlilikleri büyük bir mutluluk yaratmıştır. Görünüşe göre tanrılar da kraliyet çiftine lütuflarını sağanak gibi yağdırmışlar. Mutlu ebeveynler için gurur ve sevinç kaynağı olan, sevimli ve hızla büyüyen çocukları olmuş. Bu kusursuz ve mutluluk taşan cennet ortamından kısa süre sonra, Niobe'nin küstahlığı yüzünden (tıpkı babası Tantalos'un kendi sonunu getiren tanrıları hafife almaya cüret ettiği gibi) en acı ıstırapla yüklü derin bir matem havasına girmişler. Niobe'nin yüreği çocuklarının sayısı[31] nedeniyle büyük bir kibirle dolmuş. Kendisini, sadece iki çocuğu olan Leto'dan üstün tutmaya cüret etmiş. Dahası, Thebaililerin Leto ile çocuklarına kurban vermesini yasaklayıp kendisine hürmet etmelerini emredecek kadar ileri gitmiştir. Ancak rencide edilen tanrıların intikamı kısa sürede başına gelmiş ve tüm çocukları Apollon ile kız kardeşinin hedeften şaşmaz oklarıyla bir günde katledilmiş. Ebeveynleri bu ıstıraba dayanamamış. Amphion kendisini öldürmüş ve üzüntüden felç olan Niobe tanrıların merhameti sayesinde taşa dönüştürülüp

30. Dioskur: Aslen Zeus'un oğulları Kastor ve Polydeukes için kullanılan ifade pek çok mitolojik efsanede birlikte ya da omuz omuza çarpışan iki kişi veyahut kardeş anlamında kullanılır. (ç.n.)

31. Niobe'nin çocuklarının sayısı kaynaklara göre oldukça farklılık göstermektedir. Homeros (*İlyada*, 24. Bölüm, 602. Dize) altı kızı ve altı oğlu olduğundan bahseder. Hesiodos ve Pindar'a göre ise on oğlu ve on kızı vardır. Ancak en yaygın hesaba göre -tragedya ozanlarının da uzlaştığı üzere- toplam on dört çocuğu vardır. Sayısı ne olursa olsun her yerde oğulları ile kızlarının sayısı eşittir. Niobe'nin hikâyesi Eshilos ve Sofokles onun adını taşıyan teagedyalar yazdığı için tragedya ozanları tarafından sıkça kullanılmıştır.

Frigya'daki evine, Sipil Dağı'na nakledilmiş. Orada taş haliyle bile ağlamaya devam edermiş.



53. Şekil: Niobe'nin büstü. Floransa.

Detayları ozanların ya da mitoloji uzmanlarının anlatılarında büyük farklılıklar gösterse de bu güzel efsanenin konusu böyledir. En detaylı ve renkli anlatımı Ovidius'un *Metamorfoz*'unda bulunur. Ozanlar sürekli, Niobe'nin çocuklarının ölümünü annelerinin büyük günahının sonucu olarak göstererek hikâyeye bütünüyle ahlaki bir yorum eklemeye çalışmışlardır. Ancak hikâyenin derinlerinde yatan, muhtemelen çok daha fiziksel bir anlamdır. Aslında açıkça görünen şey güneşin sıcak, yakıcı ışınlarının altında eriyen karın resmidir. Yunanların sınırsız hayal gücünün ürünü olan bu hadise, en güzel mecaz ifadelerle betimlenir. Ancak Niobe'nin hikâyesi gibi bütünüyle trajik bir konunun gerçek anlamda ilk gelişimini trajik şiirde bulmasına benzer olarak, heykelcilikteki esas yerini sanat daha basit ve erken döneme ait epik karakterini bir kenara bırakıp tüm gücüyle ruhun iç tutkularını resmetmeye giriştikten sonra elde etmiştir. Pathos[32] ve etkiye yönelik bu eğilim, Praksiteles ve Skopas'ın çağının ve daha sonra da Attika ekolünün ayırt edici özelliğidir.

> Her ne kadar o zamanlar bile insanlar Praksiteles ya da Skopas'a atfedip etmemekte tereddüt etse de antik dönem insanları arasında da oldukça ünlü olan ve Roma'daki Apollo Sosianus Tapınağı'nda Pliny tarafından görülen Niobe heykel grubu bu döneme aitti (MÖ

32. Pathos (İng.): Anlatı sanatlarında hedef kitlenin duygularına hitap eden ve acındırma hissi uyandıran iletişim tekniği (ç.n.).

dördüncü yüzyıl). Bu büyük ustalardan yalnızca biri taş üstüne yontulan bu trajedi eserinin sahibi olabilirdi. Bu olağanüstü heykel grubunun orijinal figürleri ortadan kaybolmuş olsa da birçoğunun kopyaları hâlâ varlığını sürdürmektedir. Meşhur Floransalı Niobe grubuna gelince, ele alınışındaki farklılık ve kullanılan mermer türündeki çeşitlilik bunun Yunan menşeli değil, Roma imitasyonu olduğunu gösterir. Roma'da, 1583 yılında Lateran Kilisesi'nin yakınlarında bulunmuş ve Kardinal Medici tarafından Monte Pincio'daki villasını süslemek üzere satın alınmıştır. 1775 yılında Floransa'ya getirilmiş ve 1794 yılından beri de Uffizi Galerisi'nde bulunmaktadır.

Bu heykel grubunun güzelliği söz konusu olduğunda tek bir yönünden fazlası ön plana çıkmıştır. Figürleri içinde öncelikle -sadece boyutları değil sanatsal anlamda da kusursuzluğundan dolayı- Niobe'nin kendisi ön plana çıkar. Mutsuz kraliçe duruşu, bütünüyle görkemli ve soylu bir tavır sergilemektedir. Öyle ki, Yunan heykelciliğinin diğer muhteşem eserleri bize kadar ulaşmamış olsaydı bile bu sanat eseri tek başına Yunan sanatının yüce mükemmelliğinin ve yaratıcılığının yeterli ölçüde ispatı sayılabilirdi. Heykel grubunun düzenlenişine dair aşağıdaki açıklamalar Lübke'nin *Plastik Sanatın Tarihi* başlıklı eserinden alınmıştır.

"Apollon ile Artemis'in grubun dışında tutulduğu farz edilir. İntikam ve yıkım görevlerini göklerdeki görünmez mevkilerinden yerine getirmişlerdir. Bu durum ya korku içinde yukarı göklere doğru bakan ya da kıyafetleriyle korunmaya çalışan uçan figürlerle simgelenir. Oğullarından biri çoktan ölmüş, yerde uzanmaktadır. Bir diğeri kayanın birine yaslanmış ve donuklaşmış bakışlarını yıkımın üzerine çöktüğü yere, gökyüzüne çevirmiş halde can çekişmektedir. Üçüncü erkek kardeş cüppesiyle ayaklarının dibine serilmiş yaralı kardeşini korumaya ve kollarıyla yakalamaya çalışır ama beyhudedir. Bir diğeri, hocası en küçük kardeşine kalkan olmaya çalışırken dizlerinin üstüne çökmüş ve acıyla sırtındaki yarayı kavramaktadır. Diğerlerinin hepsi şüphesiz daha önce sık sık kendilerini koruyan annelerinin tanrıların intikam alan oklarından kurtarabileceğini düşünerek içgüdüsel olarak annelerine doğru kaçmaktadır. Böylece her iki yönden gelen korkunç ok yağmuru dalgaları hızla merkeze doğru düşer ve yüce Niobe figürünü bir kayanın üstüne çıkmış olarak sergiler. Bütün acısına rağmen sonsuza dek bir anne ve kraliçe

olarak tek başına sarsılmaz biçimde durmaktadır. Henüz körpe çağının kendisini bu öfkeden koruyamayan en küçük kızını kolları arasında kavramış ve ona kalkan olacak biçimde çocuğun üstüne eğilen Niobe başını gururla yukarıya doğru çevirmiştir. Ayrıca sol eli acı çeken yüzünü cüppesiyle tamamen gizlemeden önce intikam alan tanrılara acı kederinin ruhunun görkemli asaletiyle harmanlandığı bir bakış atar (54. Şekil). Bu bakışta ne bir meydan okuma ne de merhamet için yakarış vardır. Aksine Niobe'ye yaraşır derecede acı dolu ama yine de acımasız alın yazısına karşı kahramansı bir



54. Şekil: Niobe. Floransa.

boyun eğişin gururlu ifadesi yüklüdür. O yüzden bu takdire değer figür, heykel kompozisyonunun esas merkezi noktasını oluşturur çünkü dehşet ve ölüm sahnesi içinde insanın kalbinde en derin sempatiyi uyandıran kefareti sergiler."

Zethus da aile ilişkilerinde Amphion'dan daha şanslı sayılmazdı. Pandareos'un kızı Aedon (bülbül) ile evlendi. Pandareos, Tantalos'un arkadaşı ve yoldaşıydı. Onun için Girit'teki Zeus tapınağından pirinçten yapılmış canlı bir köpek çalmış ve bu yüzden taşa dönüştürülmüştü.

Aedon'un Itylos adında tek bir oğlu olduğundan, bu kadar çok güzel çocuk doğurduğu için Niobe'nin iyi talihini kıskanıyordu. Bir gece Niobe'nin en büyük oğlunu öldürmeye karar verdi fakat yanlışlıkla onun yerine kendi oğlunu öldürdü. Zeus ona acıdı ve onu bir bülbüle çevirdi. Bu kılıkta hâlâ uzun uzadıya süren hüzünlü sesiyle kaybı için ağlamaya devam eder. Her ne kadar Thebaili Dioskur'un ortak mezarının Thebai'de olduğu işaret edilse de Zethus'un ölümünden hiçbir şekilde bahsedilmez. Ölümünün ardından Labdakos'un oğlu ve Polydoros'un torunu Laios onun adına Thebai tahtına Kadmus'un ırkını yeniden getirmiştir (sonraki bölümlerde geçen Labdacidae efsanesine bakınız).

3. Korinthos Efsanesi:

1. Sisifos: Korinthos ya da eski adıyla Ephyra'nın, Aelos'un oğlu Sisifos tarafından kurulduğu söylenir. İki deniz arasında bulunduğundan, şehrin sakinleri doğal olarak bu elementi ilahlaştırma eğiliminde olmuşlardır. Sisifos'un sadece denizin sürekli gürleyen, huzursuz dalgalarının antik bir sembolü olması beklenmedik bir şey değildi. Ancak bu yorum aslında tam olarak kesin değildir. Sisifos'un aşağı dünyada devasa bir kayayı bir dağın tepesine doğru yuvarladığı düşüncesi, aynı şekilde yaz gündönümünde göklerdeki en yüksek noktasına erişip sırf en kısa günde görevine yeniden başlamak üzere geri yuvarlanan güneşe gönderme yapar. Her halükârda, kayanın yuvarlanması aslında bir ceza değilmiş gibi görünür. İnsanlar aşağı dünyadaki ceza-

landırma düşüncesine aşina olduktan hemen sonra bu mahiyete bürünmüştür. Bunu izah etmek için Sisifos'a özel bir suçun bulunması gerekiyordu. Bazılarına göre Zeus'un isteği üzerine cezalandırılmıştı çünkü nehir tanrısı Asopos'a kızı Aigina'yı Zeus'un gizlice Phlius'tan kaçırıp götürdüğü yeri göstermişti. Bir başka anlatıya göre, gezginlere saldırıyor ve onları büyük taşlarla ezip öldürüyormuş. Korinthoslular ticarette hünerli oldukları için efsanevi kurucularına incelikli bir kurnazlık atfetmeleri son derece doğaldı. Onunla ilgili mevcut sayısız efsaneden hiçbiri, Ares'in salıvermek üzere gönderildiği Ölüm'e engel olma başarısındaki becerikli karakterinden bahsedeni kadar meşhur değildi.

2. *Glaukos:* Geleneksel anlatılarda Glaukos, Sisifos'un Merope'den doğma oğlu olarak tanımlanır. Ayrıca sembolik anlama sahip gibidir. Her ne kadar sonradan tanrı kademesinden kahraman derecesine indirilmiş olsa da bir zamanlar Poseidon ile özdeş tutulmuştur. Talihsiz sonuyla dikkat çekicidir. İolkos'ta Pelias onuruna kutlanan bazı cenaze oyunları münasebetiyle araba yarışlarında yer almış ve korkan atları tarafından parçalanarak can vermiştir.

3. *Bellerophon ve Amazonlar Efsanesi:* Korinthos'un üçüncü ulusal kahramanı Bellerophon ya da Bellerophontes'dir. Burada güneşe yapılan gönderme o kadar açıktır ki efsanenin anlamı son derece belirgindir. Poseidon'un ya da Glaukos'un oğlu olarak isimlendirilmiştir ve bu aile tarihçesini güneşin denizden her gün yükselişine tanıklık eden Korinthoslulardan başkası daha iyi anlayamazdı. Yine de önce hikâyenin anafikrini anlatmamız gerekir. Bellerephon, Korinthos'ta doğup büyümüş ancak o ya da bu sebepten ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Belleros'u öldürdüğü isminin talihsiz bir şekilde yanlış yorumlanmasından doğmuş muhteşem bir Korinthos öyküsünden başka bir şey değildir. Eşi bu yakışıklı ve görkemli gence görür görmez âşık olan Tiryns Kralı Proteus tarafından misafirperver bir şekilde karşılanmıştır. Ancak Bellerophon'un aşkını önemsemediğini

fark edince kralın eşinin iftirasına uğrar ve Proteus onu hemen Likya kralı kayınpederi İobates'e gönderir. Belerophone'a üzerinde İobates'e taşıyıcısını öldürmesini emreden gizemli işaretler bulunan bir tablet vermiştir. İşe tam bu noktada Belerophone'un kahramanlık kariyeri başlar. İobates, Proteus'un emrini yerine getirmek üzere misafirini her türlü amansız maceraya bulaştırır. Önce onu tüm ülkeyi harap eden tehlikeli canavar Khimaira'yı (Kimera) öldürmeye göndermiştir. Canavarın vücudunun baş tarafı aslan, ortası keçi ve aşağısı ejderhadır. Hesiodos'a göre üç başlıdır: Aslan, keçi ve ejderha başına sahiptir. Aynı ozana göre Khimaira, Typhon ile Ekhidna'nın kızıydı; ateş soluyan müthiş derecede çevik ve güçlü bir canavardı. Bellerophone, kanatlı atı Pegasus'a binip göklere yükselmiş ve canavarı oklarıyla vurarak öldürmüştür. Pegasus, Poseidon ile Medusa'nın çocuğuydu. Perseus tarafından başı koparıldıktan sonra Medusa'nın gövdesinden doğmuştu. Bellerophone, bu harikulade hayvanı Pirene pınarından su içmek için Yukarı Korinthos'a indiğinde yakalamıştı. Bu olayda kendisine tanrıça Athena yardım etmiş, onu nasıl evcilleştirip kullanacağını öğretmişti. Ardından bu hikâyede Korinthos'ta evvelden beri ata sahip olduklarını görüyoruz. Başka bir geleneksel anlatıda ise Khimaira'yı yenmek üzere yola koyulduğunda Pegasus'un kendisine verildiğinden bahsedilir. Hikâyenin Likya'daki ateşten bir dağda başladığı düşünülmektedir. Ancak antik dönemlerdeki tüm ejderhalar ve benzer canavarlar, ateş ve alev soluyan yaratıklar olarak temsil edildiği için bunun bir yanardağ olduğuna hak vermemiz mümkün görünmüyor. Aslında bu nitelik yalnızca bu tip canavarların kızgın ve tehlikeli karakterinin genel bir sembolüdür. Bellerophon'un mücadelesi büyük ihtimalle kızgın dağların mısır tarlalarını basan taşkın sularının güneşin ışıklarıyla kurutulmasının resmidir.

İobates'in Bellerophon'u soktuğu bir sonraki serüven düşman bir dağ kabilesi olan komşuları Solymi'ye karşı çıktığı seferdi. Bu seferde düşmanı bastırmakta başarılı olduktan sonra İobates onu ölmesi umuduyla savaşçı Amazonlara karşı göndermiştir. Burada ilk kez Herakles ve Theseus gibi diğer Yunan savaşçıla-

rın savaştığı söylenen, fevkalade kadın halkıyla karşılaşıyoruz. Bu nedenle en önemli özelliklerinden uzun uzadıya bahsetmek pek uygunsuz olmayacaktır.

Amazonlar, tesadüfen bahsedildiği Homeros'un destanı kadar eski dönemlerde ortaya çıkmıştır. Irklarını sürdürmek için gerekmedikçe aralarına hiçbir erkeğin girmesine katlanamayan bir kadın ırkı olduğundan bahsedilir. Küçük yaşlardan itibaren tüm savaş egzersizleriyle eğitilir ve böylece topraklarını yabancı işgalcilere karşı savunurlardı. Ayrıca diğer ülkeleri yağmalamak üzere istilalara girişebilecek kadar güçlüydüler. Konumu önceleri Uzak Kuzey ya da Uzak Batı gibi belirsiz bir şekilde tanımlanan egemenlik alanları, sonradan daha belirgin sınırlar içine alınmış ve Thermedon (Terme) Çayı üzerindeki Kapadokya olarak belirlenmiştir. Başkentleri, Maeotis (Azak) Denizi'nin sınırlarındaki İskitya'da bulunan Themiskira'ydı. İskitlerle buradaki münasebetleri, Sarmat kabilelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonraki yazarlar Batı Libya'daki Amazonlardan da bahseder. Haklarındaki yaygın sayısız hikâye arasında hiçbiri, yay kullanırken kendilerini rahatsız etmemesi için sağ göğüslerini kesmeleri ya da yakmaları hakkındakilerden daha nahoş değildir. Bu durum, kesinlikle Yunan kökenli olmayan ve şimdiye dek tatmin edici bir biçimde açıklanamayan isimlerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanıyordu. Thermodon'dan Ege Denizi kadar uzaklara büyük keşifler yaptıkları anlatılır. Hatta Attika'yı işgal ettikleri ve Theseus'la savaştıkları da bildirilmektedir. Ayrıca mağlup edildikleri Herakles'in hikâyesinde ve kraliçeleri Penthesilea yönetiminde Yunanlara karşı Priamos'a yardıma geldikleri Truva Savaşı'nda önemli bir rol oynamışlardır.

Amazonlar Yunan sanatında sıkça temsil edilmişlerdir. Sanat eserlerinde daha kalın kolları ve bacakları olsa da Artemis ve perilerine benzer biçimde hoş ve güçlü kadınlar olarak tasvir edilirler. Genellikle silah kuşanmış olarak görünürler. Silahları uzun ve çift yüzlü bir savaş baltası (*bipennis*) ile yarım daire biçiminde kalkandır. Plinius'un aktardığı bir anekdot, Amazonların Yunan sanatçılar

arasında ne denli gözde bir konu olduklarını kanıtlar. Plinius'un dediğine göre meşhur heykeltıraşlar Fidias, Polykleitos, Paramdan ve Kesiliş en güzel Amazon'u kimin yapacağına dair bahse tutuşmuşlardır. Ödülü Polykleitos kazanmıştır. Yunanların ideal Amazon'unu temsil eden o meşhur heykele en kusursuz halini onun kazandırdığı sonucuna varabiliriz. Ne yazık ki elimizde bronzdan yapılması ve Efes'teki Artemis tapınağında diğer sanatçıların heykelleriyle bulunması dışında bilgi yoktur. Fidias'ın Amazon heykelinin bir mızrağa yaslanmış olarak temsil edildiği, diğer yandan Kresilas'ın yaralı bir Amazon'u betimlemeye çalıştığı anlatılır. Bu heykellerin yanı sıra Nero'nun elinde bulunan ve bacaklarının güzelliğiyle tanınan heykeltıraş Strongylion'un Amazon heykeli hakkında da birçok şey anlatılır.



55. Şekil: Amazon heykeli. Berlin.

Yine de günümüze ulaşan ve bazıları Efes'teki meşhur heykelin imitasyonları olduğu düşünülen hatırı sayılır sayıda Amazon heykeli vardır. Dahası, bazılarının Kresilas'ın heykelinin kopyaları olduğu düşünülen birkaç yaralı Amazon heykeli mevcuttur. Ayrıca doğal boyutlarından oldukça büyük ve önem bakımından üst sıralarda bulunan mermerden başka bir heykel daha vardır. İlk olarak Mattei Villası'na yerleştirilmiştir ancak XIV. Clement'in döneminden beri Vatikan koleksiyonunun parçası olmuştur. Görünüşe göre çarpışma sonrası dinlenen bir Amazon'u tasvir etmektedir; Amazon kalkanını, savaş baltasını ve miğferini bıraktığı gibi yayını da bir kenara bırakmıştır.

Bunu yaparken sol ayağının üzerinde hafifçe yükselmektedir, doğal olduğu kadar büyüleyici bir tavır içindedir.

Son olarak Polykleitos'un bir çalışmasına benzediği düşünülen ve kısa bir süre önce Berlin Müzesi'nin sahiplendiği bir heykelden söz etmeden edemeyiz (55. Şekil).

Artık Bellerophon'un hikâyesine dönmemiz gerekiyor. İobates, Amazonlara karşı seferinden zaferle döndükten sonra bir pusuyla gafil avlanan genç kahramanın hayatına bir kez daha kastetmiştir. Ancak Bellerophon tüm saldırganları öldürerek yine kurtulur. İobates artık işkence etmeyi bırakmış ve kızıyla evlendirerek Likya Krallığı'ndan kendisine hisse vermiştir. Büyük bir zenginlik ve güç elde etmiş, etrafı hızla büyüyen çocuklarla çevrilen Bellerophon talihi acıklı bir şekilde döndüğünde dünyevi mutluluğunun zirvesine ulaşmış gibi görünmektedir. Deliliğe kapılmış ve sonunda sefil bir şekilde can verene dek insan topluluğundan kaçarak tek başına dolanıp durmuştur. Kanatlı atı Pegasus'un sırtında cennete uçmaya kalkışarak tanrıların nefretini uyandırmıştır. Bunun üzerine Zeus, atını sokmak için bir atsineği göndermiş. Pegasus da Bellerophon'u sırtından atmış ve o zamandan beri fırtına arabasını çektiği Zeus'un ahırına kendi isteğiyle uçup gitmiş. Bellerophon'un üzücü yazgısı, bazı kısımları günümüzde de mevcut olan Euripides'in hazin trajedisine konu olmuştur. Korinthos'ta Bellerophone'a kahramanlık onuru bahşedilmiş olup Poseidon'un meşhur serviliğinde bir tapınağı mevcuttu.

4. Argive Efsanesi:

1. İo: Argos'un efsanevi çağının tam eşiğinde karşımıza çıkan ilk önemli şahsiyet aynı isimli Argive (Argos) Nehri'nin tanrısı İnakhos'tur. İnakhos, yerli halk tarafından Deukalion tufanının ardından Argive medeniyetinin kurucusu sayıldığı için kutsaldır. Okeanos'un kızı Melia ile birlikteliğinden İo'nun babası olmuştur. Güzelliğiyle meşhur İo'nun oldukça eski zamanlara dayanan geçmişi, ozanlar ve efsane yazarları tarafından renklendirilmiştir. Hikâyenin asıl konusu aşağıdaki gibidir:

İo, Hera'nın rahibesiydi. Müthiş güzelliği Zeus'un dikkatini çekmişti. Bunu fark edince kıskanan Hera, İo'yu beyaz bir inek yavrusuna dönüştürdü ve yüz gözlü (her şeyi gören) Argus Panoptis'e onu gözetlemesini emretti. Ancak Zeus da Hermes'i yavru ineği alması için göndermiş. Hermes ilk önce asasıyla bekçinin uykuya dalmasını sağlamış, sonra da onu katletmiştir. Bu nedenle ona Argeiphontes (Argus katili) denilmektedir. Hera, İo'ya acı çektirmesi için bir atsineği göndererek intikamını almış. Deliye dönen İo, sonunda Mısır'da ölene dek Avrupa ile Asya boyunca boş boş dolaşmış. Zeus'un elinin dokunmasıyla esas biçimine geri dönmüş ve bir erkek evlat doğurmuş. Bu bahsettiğimiz efsaneye birçok ekleme yapılmıştır. Mesela İo'nun gezdiği yerler coğrafya bilgisinin gelişmesiyle daha uzakları kapsamıştır. Efsanenin gerçek yorumu, Yunan mitolojisi üzerine övgüye değer çalışmalarının ne kadar önemli olduğu anlaşılan F. W. Welcker'in sayesinde olmuştur. İo (gezgin) aslında, düzensiz rotasıyla geçici olarak ortada kayboluşu antik insanlar tarafından en ilginç olaylardan biri olarak görülen ayın kendisidir. Antikçağların ay tanrıçası sık sık inek yavrusu figürüyle temsil edilmiştir. Mısırlı ay tanrıçası İsis de daima boynuzlu olarak resmedilmiştir. İnek yavrusunun muhafızı yüz gözlü Argus ise yıldızlı göklerin sembolüdür. Argus, yağmur tanrısı Hermes tarafından katledilmiştir. Başka bir deyişle yıldızlar, bulutlar tarafından görünmez kılınmıştır. Antik insanlara göre anlaşılmaz olan ayın rotasının aşikâr düzensizliğini, akıl bozukluğu kisvesi altında temsil etmede sıradışı bir şey yoktur. Benzer betimlemeler güneş kahramanları Bellerophon ve Herakles'in öykülerinde de gerçekleşir. Güneydoğuda -Mısır'ın Yunanistan'a göre konumlandığı yerde- İo yeniden orijinal biçiminde dolunay olarak görünür.

2. *Danaos ve Danaidler:* Efsaneye göre Danaos, İo'nun bir oğluydu. İo'nun oğlu Epaphos'un Libya isminde bir kızı vardı. Libya da Poseidon'a Agenor ve Belos adında iki oğul doğurmuştur. Bunlardan ilki Fenikelilere diğeri Mısır'a hükmetmiştir. Nil'in kızı Ankhinoe ya da Akhiroe ile evliliği sayesinde Belos, Aegyp-

tos ile Danaos'un babası olmuştur. İlki elli oğula, ikincisi elli kıza sahip olan bu iki oğlu arasında amansız bir nefret doğmuş. Bu durum Danaos'un Mısır'dan göçmesine ve büyük annesi İo'nun eski yurdunu aramaya çıkmasına neden olmuş. Elli kızıyla birlikte o zamanlar ilk kez inşa edilmiş olan bir gemiye binmiş ve İnachos'un hükmeden soyu olan Gelanor'un tacını devrettiği Argos'a geldi. Argos kralının su kıtlığı çeken toprağı, kanallar ve kuyular sayesinde sulayarak tarım alanında daha yüksek bir seviyeye çıkardığı söylenir. Ayrıca Apollon ile Demeter'e ibadeti başlattığı anlatılır. Hikâyeye göre Aegyptos'un elli oğlu, amcalarını Argos'a kadar takip etmişler ve onu elli kızını kendileriyle evlendirmeye zorlamışlar. Danaos da intikam almak için düğün gününde her kızına birer hançer vermiş ve geceleyin kocalarını katletmelerini emretmiş. Hypermestra dışında hepsi babalarının buyruğuna uyarlar. Hypermastra ise eşi Lynkeus'u esirger. Hatta daha sonra Afrodit'in yardımıyla babasını uzlaşmaya ikna etmeyi başarır. Lynkeus, artık krallıkta Danaos'un varisi ve oğlu Abas sayesinde büyük Argoslu kahramanlar Perseus ve Herakles'in dedesi olmuştur. Daha geç dönemlerde, Danaidlerin işledikleri suçtan dolayı aşağı dünyada her yeri delik olan bir fıçıya sürekli doldurma cezasına çarptırıldıklarıyla ilgili bir hikâye ortaya çıkar. Bu cezanın işlenen suçla hiçbir mantıklı bağlantısı olmadığı sıkça belirtilmiştir. Ayrıca aşağı dünyada cezalandırma düşüncesinin nispeten geç bir dönemde ortaya çıktığını unutmamalıyız. Aslında yukarı dünyanın işlerinin ölümden sonra Hades'in topraklarında devam ettiğine dair düşünce de hüküm sürmüştür. İşte bu noktada, Argos'un Danaos tarafından sulandığıyla açıkça ilgili olan mitin yorumlanmasının anahtarı yatmaktadır.

3. *Proteus ve Kızları:* Acrisius ile Pretus, Lynkeus ile Hypermastra'nın oğlu Abas'ın ikiz oğullarıydı. Bu iki kardeş arasında, ozanlar tarafından annelerinin rahmindeyken başladığı söylenen bastırılmaz bir düşmanlık vardı. Pretus, baba mirasının payı olarak Tiryns Krallığı'nı almış ancak ardından kardeşi tarafından sürgün edilip Likya Kralı İobates'in sarayına sığınmıştır. İobates

onu kızı Antea ya da Stheneboia ile evlendirmiş ve sonrasında Tiryns Krallığı'nı kendisine iade etmiştir. Pretus, yanında getirdiği Likyalı işçilerin (Kikloplar) yardımıyla Tiryns'e barış içinde sahip olmakla kalmayıp, Korinthos'a kadar genişletmesini sağlayan güçlü bir kale inşa ettirmiştir. Efsane daha sonra üç kızı Proetidlerin tarihine kadar uzanmıştır. Kızların gururu babalarının büyüklüğü ve kendi güzellikleriyle o kadar kabarmış ki kendilerini tanrılardan üstün görmeye başlamışlar. Ancak kısa süre sonra başlarına gelen kötü bir hastalıkla delirince, kibirleri cezasını bulmuş. Artık insan topluluklarından kaçıp Argos ile Arkadya'nın dağları ve ormanlarında boş boş gezer olmuşlar. Nihayetinde Pretus meşhur müneccim ve ruh arındırıcısı Melampus'un hizmetinde başarılı olunca kâhin, onun kızlarını arındırmayı ve tedavi etmeyi üstlenmiş. Melampus hakkında yılanların o uykudayken kulaklarını yaladığı ve bunun sonucunda da kuşların dili hakkında bilgi edindiği söylenirdi. Proetidlerin tedavisini başarıyla tamamlamış ve ödül olarak, kendisi ve erkek kardeşi Bias'a Tiryns'in hükümdarlığında pay verilmesine ilaveten prenses İphlanassa'nın eli verilmiş. Yani geleceği görme yetisini miras alan ve meşhur müneccim Amphiaraos'un kendisinin soyundan türeyip Argos'a gelenler tamamen Amythaonid ırkıydı.

4. *Perseus:* Pretus'un kardeşi Acrisius'un Danae isminde bir kızı vardı. Kızının kısmetinde Olimpos'un büyük hükümdarının aşkını kazanmak vardı. Babası Acrisius, kendi erkek torunu tarafından öldürüleceği kehanetinde bulunan bir kâhinin kışkırtmasıyla Danae'yi yer altındaki bir odaya hapsetti. Ancak Zeus ona olan aşkından altından sağanak bir yağmura dönüştü. Böylece kendini Danae'nin hapsedildiği odanın çatısından içeri soktu. Bu sayede tanrısal kahraman Perseus doğdu. Şüphesiz bu efsane, gökler ile yeryüzünün evlilik birliği düşüncesine dayanıyordu. Bu da doğanın insan zihninde kolayca canlandırabileceği suretlerden biridir. Danae, Argos ülkesini temsil eder, hapishanesi kışın kasvetli ayları boyunca kalın bulutlarla üstü örtülü olan

göklerdir. Zeus'tan olan oğlu ilkbaharda geri dönen ve hakiki bir kahraman gibi ölüm ile karanlığın güçleriyle mücadelesine başlayan güneşin ışıklarını temsil eder. Gorgon Medusa, Perseus'un geçmişinde gudubet Python'un Apollon'un geçmişinde sahip olduğuna benzer bir öneme sahiptir.

Efsanenin devamında Acrisius'un torununun doğumunu öğrendikten sonra kâhin tarafından haber verilen kaderinden kaçınmak üzere anne ile çocuğun bir sandığa koyulup denize atılmasını emrettiği anlatılır. Ancak insanın bilgeliği, göklerin kaçınılmaz hükmü karşısında hiçbir şeyin üstesinden gelemez. Sandık dalgalarla kayalık Serifos Adası'na savrulur ve orada balıkçı Diktys tarafından bulunur. Danae ile çocuğu, Diktys ve adanın hükümdarı kardeşi Polydektes tarafından misafirperver bir şekilde karşılanıp iyi bakılırlar. Ancak Polydektes, Danae ile evlenmek istemiş ve yaptığı kurlar karşılık görmeyince onu köle yapmıştır. Perseus'un intikamından korktuğu için, yetişkinliğe erişir erişmez onu çok tehlikeli bir maceraya göndermiştir. Bu macera, Gorgon Medusa'nın başını getirmekten başka bir şey değildir. Gorgon Medusa, Phorkys ve Keto'nun kızları olan iki kız kardeşiyle yeryüzünün en Uzak Batı kıyısında, Okeanos'un sınırında yaşayan korkunç, kanatlı bir kadındır. Perseus, böylesi tehlikeli bir görevi nasıl başarabileceği konusunda oldukça tereddütlü olsa da yola koyulmuş. Bu noktada yardımına Hermes gelmiş ve kahramanların özel koruyucusu olan Athena da onda cesaret uyandırmış. Bu ilahlar, ona önce görevini yerine getirmek için gerekli araçları nasıl elde edeceğini göstermiş. Araçların içinde görünmez bir miğfer, sihirli bir çanta ve bir çift kanatlı sandalet vardır. Bunların hepsi Nimfaların -burada muhtemelen su perileri kastediliyordu- ellerindeymiş. Onların yaşadığı yere giden yolu yalnızca Graialardan öğrenebilirmiş. Phorkys ve Keto'nun kızlarına benzeyen bu yaratıkların dünyaya yaşlı kadınlar olarak geldikleri anlatılırdı. Görünümleri korku vericiymiş ve sırayla kullandıkları gözleri ve dişleri varmış. Onlar da Gorgonların yaşadığı kasvetli ülkenin dışında yaşıyorlarmış. Bu neden-

le Eshilos tarafından bu bölgelerin koruyucuları olarak adlandırılmışlardır. Apollon ile Athena'nın rehberliğindeki Perseus, Graiaların yanına varmış. Sonra ellerindeki bir göz ile dişi çalıp onları Nimfaların yaşadıkları yere giden yolu kendisine söylemeye mecbur etmiş. Aradığı nesneleri hemen Nimfalardan edinip kanatlı sandaletlerini giymiş. Aceleyle Gorgonların yaşadığı yere gitmiş. Şansına Gorgonlara uykudayken rastlamış. Diğer iki kız kardeş Stheno ile Euryale ölümsüz olduğundan, Athena ona Medusa'yı göstermiş. Onlara dikkatlice ve geri geri yaklaşmasını tembih etmiş çünkü yüzlerinin görüntüsü her ölümlüyü muhakkak taşa çevirirmiş. Aynaya benzer kalkanı ve Hermes'in orağının yardımıyla arkasını dönmeden Medusa'nın başını kesmeyi başarmış. Başı çantasına koyduktan sonra aceleyle oradan uzaklaşmış. Kendisini görünmez kılan miğferi, uyanmış olan diğer Gorgonların onu takip etmelerini engellemiş. Medusa'nın gövdesinden kanatlı at Pegasus ile Geryonların babası Chrysaor ortaya çıkmış. Serifos'a döndükten sonra Perseus, adaletsiz Polydektes'i Gorgon'un başını kullanarak taşa dönüştürmüş. Sonra da başı Athena'ya vermiş. Kendisine yardımda bulunan Diktys'i adanın kralı yaptıktan sonra anavatanı Argos'a yönelmiş. Eskiliğine rağmen hakkında daha erken döneme ait bilgi kaynağı bulamadığımız efsanenin temel özellikleri bu biçimde olup, kahramanın gelecekteki dönemlere ait maceralarının daha sonra dayandırıldığı asıl çerçeve bundan ibarettir. Bu maceraların en çok bilineni Andromeda'nın kurtarılmasıdır ve Euripides'in bir dramasına konu olmuştur. Ayrıca ozanlar ve sanatçılar arasında da oldukça popülerdi. Bu serüven kısaca şöyle anlatılabilir; Habeşistan Kralı Kepheus'un karısı Kassiepeia, kendi güzelliğinin Nereidlerden bile daha çok olduğuyla övünmeye cüret etmiş ve bunun üzerine Nereidler de Poseidon'a onların öcünü alması için yalvarmışlar. Poseidon isteklerini yerine getirmiş; ülkeye korkunç bir sel ve hem insan hem de canavarları yiyen dehşet verici bir deniz yaratığı göndermiş. Ammon tapınağının kâhini, ülkenin ancak kralın kızı Andromeda'nın kurban edilmesiyle kurtarılabileceğini bildirmiş. Bir süre son-

ra Kepheus, halkının yalvarışlarına teslim olmuş ve Andromeda denize yakın bir kayaya zincirlenmiş. Bu haldeyken Gorgonlarla serüveninden dönen Perseus tarafından bulunmuş. Hemen saldırıp deniz yaratığını öldürmüş ve kısa süre sonra kurtarıcısıyla evlenen, korkudan titreyen bakireyi kurtarmış. Bu maceradan pek memnun kalmayan sonraki dönem yazarları, Perseus'un ayrıca Andromeda'nın sözlendiği kralın kardeşi Phineus'a karşı da bir galibiyet almak zorunda olduğunu eklemişlerdir. Phineus ve savaşçıları Gorgon'un başı sayesinde taş kesilmişlerdir.

Efsanenin sonunda kahraman Argos'a döner. Önceleri korku içinde Larissa'ya kaçan dedesi Acrisius ile barıştırılmıştır. Ancak onuruna Larissa'nın halkı tarafından düzenlenen oyunlar sırasında Perseus, diskiyle Acrisius'u istemeden öldürür. Böylece istemeden de olsa kehaneti yerine getirmiş olur. Hikâyenin bu niteliğinde Perseus'un sembolik anlamına dair belirgin bir göndermeyi fark edebiliriz. Çünkü buradaki disk, Hyakinthos'un ölümüne dair anlatıdaki gibi, güneşin yüzünü temsil eder. Öldürdüğü büyükbabasının mirasına konmak istemeyen Perseus, Argos Krallığı'nı Proitos'un oğlu kral Megapenthes tarafından verilen Tiryns Krallığı ile değiştirmiştir. Burada Medeia ve Miken şehirlerini kurmuş ve Andromeda ile evliliğinden doğan çocukları sayesinde Herakles ve diğerlerinin aralarında bulunduğu birçok kahramanın atası olmuştur. Oğlu Elektryon, Alkmene'nin babasıdır. Amphitryon ise başka bir oğlunun soyundan gelir. Gezgin Pausanias'a göre Perseus'a sadece Argos'ta değil ayrıca Atina'da ve Serifos Adası'nda da kahraman olarak saygı duyulmuştur.

Yunan sanatında Perseus'un belirgin bir yeri vardır. Genellikle simgeleri arasında kanatlı sandaletleri, Medusa'yı öldürdüğü orak ve Hades'in miğferi bulunur. Kılık kıyafetinin yanı sıra fiziksel özellikleri bakımından da Hermes'e çok benzer.

Serüvenlerine yönelik sanat eserleri arasında, günümüzde Roma'daki Capitoline Müzesi'nde sergilenen Andromeda'yı kurtarışını betimleyen mermerden bir rölyef çalışması bulunur. Deniz canavarı



56. Şekil: Perseus ve Andromeda. Napoli Müzesi'ndeki Mermer Rölyef.

kayadan inmesinde Andromeda'ya yardım eden Perseus'un ayaklarının dibinde ölmüş vaziyette yatmaktadır. Her iki figürün de tavır ve yüz ifadeleri çarpıcıdır. Bir yanda mahcup bir iffet temsil edilirken diğer yanda mağrur bir özgüven gözlemlenir. Perseus'un kanatlı sandaletlerine ek olarak başında da kanatları olduğunu belirtmek gerekir. Ufak tefek farklılıkla birlikte aynı algı birkaç Pompeili ressamın tablosunda ve Napoli Müzesi'ndeki mermer bir rölyef (56. Şekil) üzerinde hissedilir. Medusa'ya ait betimlemeler çoğunlukla maskelerle sınırlıdır. Bunlar da sıkça savaş zırhlarının, kalkanların, katlanır kapıların kanatlarının ve her türden aletin üzerinde bulunur. Medusa'ya ait biri erken dönem diğeri geç dönem olmak üzere iki tür algı mevcuttur. Önceki dönem sanatı, korkunç olanı sadece Medusa'nın başında betimlemeye koyulmuştur. Bu sebeple sanatçı-

lar, dilini dışarı doğru uzatmış ve yabandomuzununkine benzer dişlere sahip olarak tasvir ederek Medusa'nın yüzüne olabildiğince güçlü bir öfke ve vahşet ifadesi vermeye çalışmışlardır. Şunu belirtmek gerekir ki, madeni paralar, kıymetli taşlar ve çanak çömlek üzerinde sıkça rastlanan bu maskelerin eski örneklerinde yılanlar sanki bir kolyeymiş gibi boynuna sıkıca sarılmış gibi görünürken saçları genellikle alnının üzerine düz ve kaskatı biçimde düşmekte olup korkunç geniş yüzünü daha da çarpıcı kılar. Sonraki ve daha duygusal sanat ekolü tarafından benimsenen algı çok farklıdır. Bu ekoldeki sanatçılar, öncelikle ölmekte olan Gorgon'un yüzünde yavaş yavaş çekilen hayatı ifade etmeye çalışmışlardır. Önceki dönemlerin korkunç Gorgon yüzünün en mükemmelinden güzelliğin idealine dönüştürülmesiyle çok daha çarpıcı kılınan bir etki yaratılmıştır. Praksiteles döneminden beri yavaşça sanat eserlerine nüfuz eden bu geç döneme ait algının en çarpıcı örneği Münih koleksiyonuna ait *Medusa Rondanini*'de bulunmaktadır. Çok güzel bir işçilik eseri olan bu mermer maske, Roma'daki Rondanini Sarayı'ndan alınmıştır (57. Şekil). Geç dönemlerdeki birçoğunda olduğu gibi bu Medusa'nın başında kanatları vardır.



57. Şekil: Rondanini Medusa'sı. Münih.

5. Dioskur:

Peloponez'in güney illeri Laconia ve Messenia'ya geçerken Dioskur efsanesiyle karşılaşıyoruz. Tyndareos ile kardeşi İkarios'un Lakedaimon'da en eski hükümdarlığı kurdukları söylenirdi. Ancak oradan üvey kardeşleri Hippocoon tarafından sürülmüş ve Aetolia'daki (Kalydon) antik Pleuron şehrinin hükümdarı Thestios tarafından kibarca karşılanmıştı. Thestios ayrıca Tyndareos ile kızını evlendirmişti. İkarios ise Polycaste'nin yardımını aldı

ve evliliklerinden Odysseus'un eşi olan Penelope doğdu. Diğer yandan Leda, Kastor ile Polydeuskes'un (ya da Polluks) yani Dioskur'un annesi olmuştur. Tyndareos daha sonra Herakles tarafından Amykles'deki Lakedaimon Krallığı'na yeniden getirildi. Leda'nın bu iki oğlunun yanı sıra Truva Savaşı'ndan dolayı meşhur olan Helene (Helen) isminde iki kızı vardı. Leda'nın kendisine kuğu kılığında yaklaşan Zeus tarafından sevildiğine dair başka bir antik efsane daha vardı. Hâlâ, çocuklardan hangisinin kutsal bir kökenden gelmeyi hak ettiğine dair büyük bir tutarsızlık egemendir. Homeros'ta Helen tek başına Zeus'un kızı olarak temsil edilir. Diğer yandan Kastor ve Polydeuskes ile Klytemnestra, Tyndareos'un çocukları olarak görünmektedir. Daha sonraki dönemde "Dioskur" (Zeus'un oğulları) adı ve aynı zamanda onların kutsal bir soydan geldikleri görüşü ortaya çıkmıştır. Yine de daha sonra Kastor ölümlü biri ve Tyndareos'un oğlu olarak, Polydeuskes de ölümsüz ve Zeus'un oğlu olarak temsil edilmiştir. Ancak Kastor, Aphareus'un oğullarıyla yaptığı müsabakada mağlup olduktan sonra ondan ayrılmak istemeyen kardeşi Polydeuskes, Zeus'u bir günü Olimpos'ta ve ertesi günü Hades'le geçirmeleri şartıyla bir arada kalmalarına izin vermesi için ikna etmiş. Böylece fanilik ile ölümsüzlük arasında ikiye bölünmüş bir hayat sürmüşler. Kahramanlık başarıları kısaca şöyledir; erkekliğini elde etmesinde Kastor, atları idaresindeki kabiliyetiyle ayırt edilir. Diğer yandan Polydeuskes, her ne kadar ata binmede maharetli olsa da becerikli bir boksör olarak ünlenmiştir. Önce o zamanlar daha on yaşında olan kız kardeşleri Helen'i kaçıran Theseus'a karşı savaş açmışlar ve Afidnes'i fethederek onu serbest bırakmışlardır. Sonra da Polydeuskes'in meşhur boksör Amykos'a karşı *kestos* denilen kurşun eldivenle kazandığı zaferle daha da ünlendiği Argonotların seferinde yer almışlar. Ayrıca Kalydon domuz avında da bulunmuşlar. Giriştikleri son macera, Messenia Kralı Leukippos'un kızlarını kaçırmaları olmuş. Bu olay kızların kuzenleri Lynkeus ve İdas ile çarpışmalarına neden olmuş. İdas ile Lynkeus, Aphareus'un oğulları ve ayrca genç hanımların nişanlısı imişler. Başkalarına

göre bu münakaşa, birlikte kaçırdıkları ganimetin bölünmesinden çıkmış. Kastor, İdas tarafından öldürülmüş ve bunun üzerine Polydeuskes öfkelenip Lynkeus'u öldürmüş. Bu arada İdas da Zeus tarafından gönderilen bir yıldırıma yenik düşmüş.

Bu efsanenin yorumlanması hiç de zor değildir. Dioskur'un genellikle, Dorların istilasından sonra kahramanlık kademesine düşürülen antik Peloponez ışık ilahları olduğu düşünülür. Sıklıkla sabah ve akşam yıldızının ya da alacakaranlığın (şafak ve akşam karanlığı) kişileştirilmesi olarak yorumlanırlar. Ancak bu görüş ikinci kez tanrılaştırılmalarından sonra unutulmuştur. Sadece doğdukları Sparta'da değil, tüm Yunanistan'da savaş meydanında ya da tehlikeli deniz kazalarında yardımları için dua edilen yardımsever, cömert tanrılar olarak hürmet görmüşlerdir. Bu ikinci tür kişiliklerinde Homeros'a ait bir ilahide yüceltilmişlerdir. İlahide korkuya kapılmış denizcinin yakarışlarına karşı fırtınayı dindirmek üzere altın kanatlarıyla havaya fırlar vaziyette tasvir edilirler. Çoğunlukla ve büyük bir olasılıkla doğru bir biçimde altın kanatlarıyla uçuşan bu Dioskur'un genellikle Aziz Elmo'nun ateşinden -sık sık bir fırtına esnasında gemi direklerinin tepesinde dolaştığı görülen elektrik alevinden- başka bir şey değildir. Ayrıca denizciler tarafından fırtınan hızla hafiflemesinin sembolü olarak görülür. Aslında Elmo isminin, Helen isminin değişikliğe uğratılmış hali olduğu düşünülmektedir. Sparta'da Dioskur, ülkenin gençleri için bir savaş kahramanlığının emsali olmasının yanı sıra devletin koruyucu ilahları olarak görülmüştür. Burada sayısız mabeti bulunur. Antik sembolleri, Spartalıların sefere çıkarken daima yanlarına aldığı, bir ara mil ile birleştirilmiş iki paralel ışından oluşuyordu. Sparta'dakilerin dışında başka festivalleri ve tapınakları da vardı. Mesela Mantinea'da onurlarına sonsuz bir ateş yakılırdı, Atina'da Anaces adı altında hürmet görüyorlardı. Buradaki festivalleri at yarışlarıyla kutlanıyordu. Olimpiyat oyunları da onların koruması altındaydı ve resimleri tüm güreş alanlarına asılırdı. Aslında her yerde, insanlar arasında asil olan her şeyi teşvik eden oldukça cömert

ve sosyal ilahlar olarak görülmüşlerdir.

Dioskur'un Regillus Gölü Muharebesi'nde, Latinlere karşı Romalılara yardım ettiklerine inanılıyordu. Diktatör A. Postumius onlar adına Vesta Tapınağı'nın karşısında Forum'da bir tapınağın dikilmesine yemin etmişti. Yardımlarının hatırasına, Equites (şövalyeler) her yıl temmuz ayının ortasında Honos Tapınağı'ndan başlayıp Dioskur'un tapınağının önünden geçerek Kapitol'e kadar süren bir kutsal geçit töreni gerçekleştiriyorlardı.

Sanat eserlerinde Dioskur asil görünümlü, zayıf ama güçlü genç kahramanlar olarak temsil edilmektedir. Karakteristik belirtileri, uçları yıldızla süslenmiş konik kasketleridir. Genellikle ya çıplak ya da hafif bir *chlamys* (pelerin) giymişlerdir. Neredeyse her zaman ya binerken ya yanında durup zapt ettikleri ya da dizginlerinden tutup çektikleri atlarla birlikte tasvir edilirler. Antik dönemlerden elimize ulaşan betimlemeleri arasında en meşhurları Roma'da bulunan *Monte Cavallo Colossi* olarak bilinen mermer heykelleridir. Bu heykeller yaklaşık beş buçuk metre yüksekliğindeki olup atlarla birlikte boyutları muhteşemdir. Quirinal Tepesi'ne inşa edilmiş olup Monte Cavallo ismi onların sayesinde buraya verilmiştir. Açıkçası orijinal sanat eserleri değillerdir. Muhtemelen Augustus zamanında üretilmiş, Yunan sanatının serpildiği dönemin bronz heykellerinin kopyalarıdırlar.

6. Herakles (Herkül):

Aslen Aeolianların ikamet ettiği ülkelerin bütün efsaneleri arasında Herakles'in miti en ihtişamlısıdır. Her ne kadar şöhreti Dorlar tarafından yayılmış olsa da bu kahraman doğuştan Aeolian ırkının ortak malı, sonradan bütün Yunanistan'ın ulusal kahramanı olduğu gibi onların da ulusal kahramanıydı. Başka hiçbir Yunan efsanesine sonradan -sadece yerli değil, yabancı kaynaklardan da- onun efsanesine olduğu kadar eklenti yapılmamıştır. Sonuç olarak bütün Yunan efsaneleri içinde en kapsamlı ve karmaşık efsane olmuştur. Bu sebeple, efsanesinin en çarpıcı özellikleri ve sanat tarihinde en önemli olan yönleriyle kendimizi sınırlandırmak zorundayız.

Bu konuda yine en eski otoritemiz sayılan Homeros'ta efsanenin en önemli özellikleri Hera'nın bu kahramana karşı düşmanlığına, Eurystheus'a boyun eğdiği dönemlere ve kendisini özgür kılma çabalarına (aslında Cerberus'u zapt etmesinden özellikle bahsedilir); Phyllis, Ephyra, Oechalia ve Truva'ya karşı yaptığı seferlere kadar uzanmaktadır. Tanrılaşması ve sonra Hebe ile evliliğinden bahsedilen *Odysseia*'daki mısralar (XI. 602-4) muhtemelen sonradan yapılmış bir eklentidir. *İlyada*'da ise Herakles'ten "Hera'nın ağır gazabı ile Fates'in (Mireler) kontrol altında tuttuğu" eski zamanlara ait büyük bir kahraman olarak bahsedilir. Homeros'ta da savaş görevleri kendisini Truva'nın ötesine asla taşımayan ve silahları hiçbir şekilde diğer kahramanlardan farklı olmayan tamamen bir Yunan kahramanı olarak görünür. Hesiodos'un *Teogoni* (Tanrıların Doğuşu) ile *Herakles'in Kalkanı* eserlerindeki betimlemesi bir bakıma daha önemsizdir ama temelinde aynıdır. Herakles'in tanrılaşmasının hangi kaynaktan çıktığı -Fenikelilerin tesirinden olsun ya da olmasın- şimdiye dek hâlâ cevabı bulunamamış bir soru olarak kalmıştır. Bildiğimiz tek şey yaklaşık MÖ 700 civarında tamamlanmış bir durum gibi göründüğüdür.

Herakles'in Doğumu ve Gençliği:

Efsanenin bu kısmının gelişimi Boeotia'da gerçekleşmiştir. Perseus'un torunu ve Alkaios'un oğlu olan Amphitryon, nişanlısı Alkmene ile -babası tarafından Perseus'un soyundan gelen Elektryon gibi- bir cinayetten dolayı Tiryns'ten kaçmaya zorlanmış ve Thebai Kralı Kreon'un sarayına sığınmıştır. Buradan, kardeşini katlettikleri Alkmene'ye verdiği bir sözün üzerine haydut Teleboae (Taphianlar) kabilesine karşı bir sefer düzenledi. Bu seferin başarılı bir biçimde tamamlanmasından sonra evliliği Thebai'de kutlanacaktı. Olimpos'un yüce efendisi de Alkmene'nin cazibesine vurulmuş ve seferde olan Amphitryon'un kılığına girerek onu Herakles'e hamile bırakmış. Ardından kadın, kocasıyla da birleşip aynı zamanda Amphitryon'un oğlu İphikles'e hamile kalmış. Perseus'un soyundan gelenler arasında

Zeus'un Herakles için ayırdığı hükümdarlık, Hera'nın düzenbaz kıskançlığıyla elinden çalınmıştır. Hera, Alkmene'nin doğum sancılarını uzatmış ve Amphitryon'un amcası Sthenelos'un eşinin doğumunu iki ay hızlandırmıştır. Kahramanı zayıf ve yüreksiz Eurystheus'un buyruğu altında bırakmakla yetinmeyen Hera, ozanların sonraki anlatılarına göre, çocuk daha sekiz aylıkken onu öldürmek üzere iki yılan göndermiş. Ancak Herakles soyunun kutsallığının ilk kanıtını yılanları elleriyle boğarak göstermiş. Bu sahnenin tanımı Pindaros'un güzel bir şiiri sayesinde bizlere kadar ulaşmıştır. Çocuk Thebai'de büyümüş ve en iyi hocaların himayesine verilmiştir. Ancak her türden kahramanlık ve cesaret başarısı elde etmesine karşın müzik sanatında hiçbir ilerleme gösterememiş ve hatta beceriksizliğinden dolayı cezalandırıldığı için hocası Linos'u öldürmüştür. Ceza olarak Amphitryon, onu Cithaeron Dağı'na hayvan sürülerine göz kulak olması için göndermiştir. Herakles, on sekizinci yaşına dek böyle bir yaşam sürmüştür. Sokrates'in çağdaşı Prodikos'un *Herakles'in Seçimi* başlıklı güzel alegorisi işte bu döneme işaret eder. Tam olarak yetişkinliğe vardıktan (Apollodorus'a göre dört gez boyundaydı) ve gücünü kazandıktan sonra, genç kahraman ilk büyük kahramanlık başarısını Cithaeron aslanını öldürerek elde etti. Sonradan üzerine giydiğinin bu aslanın mı yoksa Nemea aslanının postu mu olduğu tam olarak belli değildir. Sonraki başarısı, Thebailileri Orkhomenos Kralı Erginos'a ödemek zorunda kaldıkları küçük düşürücü haraçtan kurtarmak oldu. Bunu da başarılı bir seferle gerçekleştirdi ama seferde Amphitryon hayatını kaybetti. Thebai Kralı Kreon şükran borcu olarak kahramanla kızı Megara'yı evlendirmiş, İphikles de Megara'nın kız kardeşiyle evlenmiş.

Eurystheus'un Hizmetindeki Herakles ve On İki Kişi:
Şimdi kahramanımızın hayatında Miken ya da Tiryns Kralı Eurystheus'un emriyle çeşitli görevleri gerçekleştirdiği döneme gelmiş durumdayız. Bu görevlerin sayısı Herakles'in Fenikelilerin güneş tanrısı Baal ile özdeşleştirdikleri İskenderiye

döneminde on iki olarak tespit edilmiştir. Muhtemelen güneşin burçlar kuşağının on iki simgesi boyunca gerçekleştirdiği rotasından alınan benzerlikten geliyordu. Herakles'in efemine kuzeni Eurystheus'un buyruğu altında olması, ekseriya bunlardan ikincinin Perseus'un soyundan gelenlerin hepsinin üzerinde egemenliği elde etmesi için Hera tarafından gerçekleştirilmiş bir hile olarak temsil edilir. Çok daha sonraki bir dönemde Herakles'in, Eurystheus'un emirlerini yerine getirmek üzere çağrılmasının sonucunda delirdiğinden bahsedilmiştir. Herakles'in yerine getirdiği görevler şu şekilde sıralanabilir:

1. Nemea Aslanı ile Çarpışma: Nemea ve Cleonae bölgesinde Typhon'la Ekhidna'dan doğmuş ve postu hiçbir silaha geçit vermeyen korkunç bir aslan yaşarmış. Herakles hayvana karşı oklarını ve topuzunu kullanmış ama nafile olduğunu anlamış. Sonunda canavarı bir mağaranın içine doğru çekmiş ve orada elleriyle boğmuş. Aslanın başını miğfer, delinmez postunu da koruyucu kıyafet olarak kullanmış.

2. Lerna Ejderi: Benzer biçimde Typhon'la Ekhidna'nın soyundan gelen bu yaratık büyük bir su yılanıydı. Antik dönemden kalma değerli taşlarda genellikle yedi başlı olarak temsil edilseler de tam olarak kaç başlı oldukları ozanların anlatılarında çeşitlilik gösterir. Hem insanları hem de hayvanları öldürerek Argolis'teki Lerna diyarını kasıp kavurmuş. Bu macerada Herakles'e, diğer birçok olayda olduğu gibi, sadık yoldaşı olan kardeşi İphikles'in oğlu İolaos eşlik etmiştir. Canavarı oklarıyla ininden çıkardıktan sonra korkusuzca ilerlemiş ve elleriyle yakalayıp kılıcıyla başlarını uçurmaya başlamış. Kestiği her başın yerine iki tane çıktığına şaşkınlıkla şahit olmuş. Bunun üzerine İolaos yakınlarındaki bir ormanda yangın çıkarmasını emretmiş ve meşalelerle öldürüne dek yılanın boğazlarını yakmış. Oklarını safrasının içine sokarak açtığı yaraları onulmaz kılmış.

3. Erymanthos Yabandomuzu: Bu hayvan Arkadya'daki Erymanthos Dağı'nda yaşar ve Psophis'in mısır tarlalarını heder edermiş. Herakles, domuzu dağın karla kaplı zirvesine doğru

sürmüş ve sonra Eurystheus'un emri üzerine onu canlı yakalamış. Sırtında korkunç hayvanla Miken'e vardığında Eurystheus o kadar korkmuş ki bir fıçının içinde saklanmış. Bu komik sahne vazoların üstünde sıkça resmedilmiştir. Herakles'n Sentorları yok edişi de bu olayda gerçekleşmiştir. Yolda acıkıp susayan kahraman, Arkadyalı Sentorlar arasında Kiron'un Tesalyalı Sentorlar arasındakine benzer bir yere sahip olan Sentor Pholos tarafından misafirperver bir şekilde karşılanmış. Pholos, tüm Sentorların mağaradaki ortak malı olan bir fıçı şarabı misafirinin onuruna açmış. Şarabın hoş kokusu Pholoe Dağı'nda yaşayan diğer Sentorları çekmiş. Onlar da içki içen kahramana derhal kaya parçaları ve ağaç gövdeleriyle saldırmış. Ancak Herakles onları oklar ve meşalelerle geri püskürtmüş. Korkunç bir çarpışmanın ardından hepsini öldürmüş. Pholos'un mağarasına döndüğünde arkadaşını ölü bulmuş. İncelemek üzere cesetten bir ok çıkarmış ve kazara ayağının üstüne düşürünce aldığı yaradan dolayı ölmüş.

4. Kyreneia Geyiği: Arkadyalı Artemis için kutsal sayılan bu hayvanın altından boynuzları ve tunç toynakları varmış. Toynakları yorulmak bilmez çevikliğinin sembolü olmuş. Herakles'e onu Miken'e canlı getirmesi emredilmiş ve bütün bir yıl boyunca dere tepe demeden yorulmaz bir enerjiyle takibi sürdürmüş. Sonunda Laden Nehri'nin kıyılarında yakalamayı başardığı Arkadya'ya geri götürmüş ve zafer içinde Miken'e kadar taşımış.

5. Stymphalos Kuşları: İnsan etiyle beslenen bu obur kuşların tunçtan pençeleri, kanatları ve gagaları varmış. Ayrıca tüylerini ok gibi fırlatabiliyorlarmış. Arkadya'daki Stymphalos gölü civarında yaşıyorlarmış. Herakles birkaç tanesini öldürmüş. Geri kalanlar çıngırağından öyle korkmuş ki bir daha asla geri dönmemişler. Bu ikinci detay görünüşe göre, Argonotların tarihinde bu kuşların daha sonra yeniden ortaya çıkmasını izah etmek üzere eklenmiştir.

6. Augias'ın Ahırlarının Temizlenmesi: Herakles'in altıncı görevi Elis Kralı Augias'ın ahırlarını bir günde temizlemekti. Kra-

lın hayvan varlığı dillere destandı. Herakles, içinde üç bin tane öküzün bulunduğu ahırları kralın hayvanların onda birini kendisine vermesi karşılığında temizlemeyi vaat ettiği Elis'e gitmiş ve Augias teklifi kabul etmiş. Herakles, Pinios ya da Alfeios nehirlerinin ya da bazılarına göre her ikisinin birden akış yönünü çevirip ahırların içinde geçirmiş. Nehirler içerdeki pislikleri alıp götürmüş. Augias, Herakles'in bu görevi Eurystheus'un emriyle yerine getirdiğini öğrenince taahhüt ettiği ödülü vermeyi reddetmiş. Daha sonra Herakles, kendisine verilen söz tutulmadığı için kraldan intikamını korkunç bir şekilde almış.

7. Girit Boğası: Girit Kralı Minos'un tarihinde, Poseidon'un bir defasında denizden bir boğayı çıkarıp kurban etmesi için Minos'a gönderdiğine tanıklık ediyoruz. Ancak Minos, hayvanın güzelliğinden öyle etkilenmiş ki onu kendi sürülerinin arasına koyup yerine bir başkasını kurban etmiş. Bunun üzerine Poseidon boğayı çıldırtmış. Herakles'in yedinci görevi bu boğayı yakalayıp Miken'e getirmekmiş. Boğa, Eurystheus tarafından serbest bırakılmış ve sonraları Theseus'un hikâyesinde maraton boğası olarak ortaya çıkmıştır.

8. Diomedes'in Atları: Diomedes, Trakya'nın savaşçı bir kabilesi olan Bistonların kralıydı. Ülkesinin sahillerine çıkan bütün yabancıları zalimce insan eti yiyen vahşi atlarına verdirirmiş. Bu atları yakalayıp Miken'e getirmek Herakles'in bir sonraki göreviydi. Daha önce diğer birçok kişinin başına getirdiği akıbeti Diomedes'e yaşattıktan sonra bu görevi başarıyla tamamlamış.

9. Hippolyte'nin Kemeri: Eurystheus'un kızı Admete, Amazonların kraliçesinin Ares'ten aldığı kemeri elde etmeyi çok istiyormuş. Herakles kemeri almaya gönderilmiş. Türlü maceranın ardından Themisykra'ya varmış. Önce kemeri kendisine vermeye niyetli olan kraliçe Hippolyte tarafından içten bir şekilde karşılanmış. Ancak bir Amazon'un kılığına giren Hera, Herakles'in kraliçeyi kaçırmak üzere olduğu haberini yaydıktan sonra Amazonlar, Herakles ile yanındakilere saldırmış. Çıkan çarpışmada Hippolyte ölmüş, kahramanımız da kemeri elde ettikten sonra

ayrılmış. Eve dönüş yolunda Truva Kralı Laomedon'un kızı Hesione ile yaşadığı ünlü macerası gerçekleşmiş. Bu kral Truva'nın duvarlarını inşa etmede yardımlarından dolayı Poseidon ile Apollon'a vaat ettiği ödülleri vermeyi reddetmiş. Bu ihanetinin sonucu olarak Apollon ülkeye veba salgını yaymış. Poseidon da ülkenin dört bir yanını harap eden bir deniz canavarı göndermiş. Kâhinin tavsiyesi üzerine kralın kızı Hesione bir çırpıda yemesi için canavarın önüne bırakılmış. Herakles, şayet Laomedon babası Tros'un Ganymedes'in kaybının tazminatı olarak aldığı atları kendisine verirse canavarı öldüreceğini söylemiş. Laomedon kabul etmiş ve Herakles canavarı öldürmüş. Fakat Laomedon yine sözünü tutmamış ve Herakles gelecekte intikamını alacağına dair tehditler savurarak oradan ayrılmış.

10. Gervoneus'un Öküzleri: Herakles'in bir sonraki görevi üç başlı ve kanatlı Geryones ya da Geryoneos'un (Geryon) öküzlerini getirmekti. Bu canavar Khrysaor'la (kızıl katil) ile bir Okeanid olan Kallirhoe'den (güzel akışlı) doğmaydı ve güneşin battığı Uzak Batı'daki Erytheia Adası'nda yaşıyordu. Burada en güzel ve semizinden bir sürüsü vardı. Herakles'in Erytheia'ya gidiş gelişinde sayısız macerayla karşılaşması normaldir. Dolayısıyla bu macera, ozanların hayal gücüyle diğer tüm maceralarından daha fazla abartılmıştır. Genellikle Libya'dan geçtiği ve oradan Erytheia'ya Helios'u (güneşi) oklarıyla tehdit edip kendisine ödünç vermeye zorladığı altından bir sandalla geçtiği düşünülür. Erytheia'ya varınca sürülere göz kulak olan sığır çobanını köpeğiyle birlikte öldürmüş. Geryon gelip yetiştiğinde sığırları uzaklaştırmaya devam ediyormuş. Şiddetli bir çarpışma yaşanmış ve sonunda üç başlı canavar kudretli kahramanın oklarıyla öldürülmüş. Herakles'in daha sonra okyanusu güneşin sandalıyla aştığı ve Tartessos'tan başlayıp İberia, Galya ve İtalya'dan yürüyerek geçtiği düşünülmektedir. Keltler ve Ligurialılarla mücadelelerini es geçip sadece Livius'un bahsettiği dev Cacus karşısındaki zaferinden söz edeceğiz. Cacus ile karşılaştığı yere daha sonra Roma kurulmuştur. Çünkü Roma efsanesi bu olayı

Herkül'e tapınmanın İtalya'ya girişiyle ilişkilendirir. Nihayetinde, birçok maceranın ardından Miken'e varmıştır. Eurystheus da öküzleri, Argos tanrıçası Hera adına kurban etmiştir.

Herakles şimdiye dek görevlerinden on tanesini tamamlamıştır. Ancak Apollodorus'un anlattıklarına göre Eurystheus, Lerna Ejderi'nin öldürülmesini kabul etmemiş çünkü bu görevde İolaos'tan yardım almış. Augias'ın ahırlarının temizlenmesini de şart koştuğu ödülden dolayı kabul etmemiş. Böylece kahramanın yerine getirmesi gereken iki görevi daha olmuş. Fakat bu sayı Herakles'in kendini kulluk etmeye adadığı ve en başından itibaren on iki görevinin olması ihtimalini aktaran kâhinin geleneksel yanıtına uymaz.

11. Hesperidlerin Elmaları: Bu macera bir öncekine oranla sonraki dönemlerde, dış kaynaklardan çok daha fazla eklentiyle süslenmiştir. Hesperidlerin ya da batının perilerinin koruması altındaki altın elmalar, Hera'nın Zeus ile düğününde Gaya'dan aldığı hediyelerdi. Elmalar diğer tüm canavarlar gibi Typhon'la Ekhidna'nın soyundan gelen korkunç ejderha Ladon tarafından sıkı bir şekilde korunmaktadır. Bu durum kahraman için, istediği noktaya varamadan önce birkaç sonuçsuz deneme yapmasına neden olan, Hesperides'in bahçesinin yerini tam olarak bilmemesinden daha az utanç vericiydi.

İlk hedefi bahçenin yerine dair bilgi edinmekti. Bu amaçla İlirya'dan geçip Eridanos (Po) Nehri'ne kadar gidip burada yaşayan perilere bahçenin yolunu sormuş. Onlar tarafından, uykusundayken ele geçirdiği ve istediği bilgiyi vermedikçe serbest bırakmadığı aldatıcı bilge Nereus'a gönderilmiş. Herakles daha sonra Tartessos'tan Libya'ya doğru ilerlemiş. Burada Toprak Ana'nın kuvvetli oğlu dev Antaios ile güreş tutmaya davet edilmiş. Libyalıların geleneksel anlatılarına göre dev, muazzam boyutlardaymış (bazıları altmış gez boyunda olduğunu söylerler). Herakles ona saldırmış ama dev yere her değdiğinde Toprak Ana'dan tekrar güç alıyormuş. Sonunda kahraman onu havaya kaldırıp kolları arasında öldüresiye sıkmış.

Herakles Libya'dan Mısır'a geçti. Burada zalim Kral Busiris, ülkesine giren bütün yabancıları yakalatıp Zeus'a kurban ettirmeyi alışkanlık haline getirmişti. Herakles üzerine atılan zincirleri kırıp kralı ve oğlunu öldürmeseydi aynı kaderi paylaşacaktı. Kralın zenginçe donatılmış sofrasına düşkünlüğü, hikâyenin özellikle Herakles'in kahramansı sağlığı ve afiyeti konusu üzerine espri yapmaya düşkün komedi yazarlarına pek eğlenceli bir malzeme sunmamıştır. Kahramanımız Mısır'dan Habeşistan'a geçmiş ve yabancılara karşı zalimliğinden dolayı Tithanos ile Eos'un oğlu Emothion'u öldürmüş. Daha sonra Hindistan'a geçmiş, Prometheus'u özgür kılıp onun ciğeriyle beslenen akbabayı öldürmüş. Prometheus Hesperidlere giden uzun yolu tarif ettikten sonra İskitya'ya geçmiş. Nihayeyinde Atlas'ın omuzlarında göklerin sütunlarını taşıdığı Hyperboreiosların diyarına gelmiş. Bu yolculuğunun sonuymuş çünkü Herakles, elma almaya giden Atlas'ın isteği üzerine göklerin sütunlarını sırtlanmış. Burada yine komedi ozanları hikâyeye eğlenceli bir sahne eklemiş. Özgürlüğün tadına varan Atlas'ın, yerine geçen Herakles'i serbest bırakmaya hiç de niyeti yokmuş. Ona ihanet etmiş, hatta elmaları Eurystheus'a kendi başına götürmeyi teklif etmiş. Ancak daha zeki olduğunu ispatlayan Herakles teklifi kabul etmiş gibi yapmış ve Atlas'tan yalnızca sırtını rahatlatmak için bir minder alacak kadar kendisine izin vermesini istemiş. Atlas güler yüzlü bir şekilde kabul edince Herakles onu önceki pozisyonunda bırakıp elmalarla birlikte kaçmış. Başka bir anlatıya göre kendisini bahçelerin katına dek yükseltip ağaçlara göz kulak olan yüz başlı ejderhayı öldürmüş.

12. Kerberos: Herakles'in tüm yiğitlikleri arasında en tehlikeli ve üstünü olanı, sonuç olarak daima uğraşlarının sonuna ekleneni Kerberos'u aşağı dünyadan getirmekti. Hatta Homeros'un bahsettiğine göre, her ne kadar şimdiye dek ilahi yardımla başarmış olsa da Herakles'e Hermes ve Athena eşlik etmiştir. Genellikle aşağı dünyaya Lakonya'daki Tainaron Burnu'ndan indiği söylenir. Hades'in kapılarının yakınında Persephone'u kaçırmak

için aşağı inen gözü pek kahramanlar Theseus ile Peirithoos'u bir kayaya bağlanmış bir şekilde bulmuş. Theseus'u kurtarmayı başarır ancak tam ona dokunmak üzereyken çıkan şiddetli depremden dolayı Peirithoos'u geride bırakmak zorunda kalmış. Sonraki birkaç maceranın ardından aşağı dünyanın efendisinin huzuruna çıkmış. Hades, Kerberos'u almasına ancak hiçbir silah kullanmadan ona baş eğdirebilirse razı olacağını söylemiş. Herakles azgın canavarı yakalamış ve zincirle bağladıktan sonra Eurystheus'a götürmüş. Ardından canavarı yerine aşağı dünyaya geri taşımış. Bu görevi tamamlaması Herakles'i Eurystheus'un esaretinden azat etmiş.

Herakles'in Hizmetinden Sonraki Kahramanlıkları:

1. İphitos'u Öldürmesi ve Apollon ile Çekişmesi: Esaretten kurtulmasının ardından kahramanımız eşi Megara'yı İolaos ile evlendirdiği Thebai'ye geri dönmüş. Oradan Oechalia Kralı Eurythos'un sarayına gitmiş. Kral güzel kızı İole'yi, kendisini ve oğullarını ok atma müsabakasında yenecek adamla evlendirmeye söz vermiş. Oechalia'nın konumu anlatılarda farklılık gösterir. Kimilerine göre Tesalya'dadır, bazen Arkadya ile Messinia sınırlarındaki Peloponez'de ve bazense Eretria yakınlarındaki Euboia (Eğriboz) Adası'ndadır. Herakles tam bir zafer kazanmış. Ancak Eurythos onu, Megara'dan çocuklarını öldürmekle ve Eurystheus'a küçültücü esaretinden dolayı suçlayarak kızını vermeyi reddetmiş. Herakles, ileride intikamını alacağına dair tehditlerde bulunarak geri çekilmiş. Kısa süre geçmeden Eurythos'un oğlu İphitos'u eline geçirdiğinde Tiryns'teki kalesinin en yüksek kulesinden onu atmış. Biraz haince olan bu davranış kahramanın genel karakteriyle çelişkilidir. Hikâye daha sonra İphitos'un Herakles'in dostu olduğu ve Eurythos ile davasında onu desteklediği ve Herakles'in de ona karşı ancak bir cinnet krizinde bu şekilde davrandığı biçiminde ilerler. Bu kanlı eylem en vakur neticeyle sonlanmış olur. Herakles, insanlar arasında beyhude bir şekilde arınma ve bağışlanma aradıktan sonra kâhinden yardım ve teselli bulmak üzere Delfi'ye gelmiş. Oechalia

kraliyet ailesinin genellikle yanında duran Apollon onu reddetmiş. Bunun üzerine Herakles zorla tapınağa girerek kendi kâhinini dikmek adına kutsal üç ayaklı sehpayı götürmek üzereyken öfkeli ilahla karşı karşıya gelmiş. Şayet tanrıların ve insanların babası savaşçıları yıldırımıyla ayırarak en sevdiği oğulları arasındaki bu doğadışı kavgayı engellemek üzere araya girmeseymiş şüphesiz korkunç bir çarpışma çıkacakmış. Herakles'e kâhin Pythia tarafından, Hermes'in İphitos'u öldürmesi karşılığında üç yıllığına esir olarak satılmasına razı gelmesini emretmiş.

2. *Herakles Omphale'nin Hizmetinde:* Hikâyenin bu kısmı Lidya kökenli olup Yunan efsanesiyle dahice bir araya getirilmiştir. Aslında Lidyalıların birçok bakımdan Herakles'e benzeyen kralların atası olarak, Sandon isimli bir güneş kahramanına hürmet ediyorlardı. Lidyalı Herakles'in doğulu karakteri kendisini bir anda şu şekilde belli eder; burada tamamen bedensel zevklere adanmış, kadınların içinde efemine olmuş gibi görünür. Diğer yandan ev sahibesi Omphale, onun aslan postu ile değneğini kuşanıp önünde yukarı aşağı gezinerek hava atar. Ancak her zaman böyle hareketsiz kalmaz. Bazen eski savaş arzusu onu yiğitçe amellerin peşine düşmeye sevk eder. Mesela seyyahları tuzağa düşürüp yolunu kesen bir goblin ırkı olan Cercopes'i mağlup etmiş ve cezalandırmıştır. Hatta bağının önünden geçen herkesi bağında çalışmaya zorlayan Styleus'u da katletmiştir. Styleus'u öldürmesi Euripides'in satirik bir oyununun konusu olmuştur.

3. *Truva Seferi:* Herakles, Omphale'nin hizmetinde birkaç yiğitlik daha sergiledikten sonra yeniden özgür kalmış. Artık sayıları gün geçtikçe artan Peleus, Telamon ve Oikles gibi diğer Yunan kahramanlarının eşliğinde Truva kralı hain Laomedon'a karşı bir sefere çıkmış gibidir. Şehri kasıp kavurmuşlar. Aslında Oikles öldürülmüş ama Laomedon ile tüm oğulları, Podarkes hariç, Herakles'in okları karşısında yere serilmişler. Kralın kızı Hesione, Herakles tarafından arkadaşı Telamon'a verilmiş ve Teuker'in annesi olmuş. Herakles'ten tutsaklardan birini serbest bırakması için izin almış ve o da kardeşi Podarces'i, daha sonra

Priamos (bağışlanan) adını alıp Dardanos soyunun İlium'da devam ettirmiştir.

4. Herakles'in Peloponez Seferleri: Efsaneye göre kahramanımız artık uzun zamandır ertelenen, Messinia ile Lakedaimon arasındaki savaşın kıvılcımı olan Augias'a karşı seferine girişmiştir. Arkadya'da pek çok yürekli Yunan kahramanının katıldığı bir ordu topladıktan sonra Elis'e doğru ilerlemiştir. Ancak Herakles hastalanmış ve onun yokluğunda ordusu Augias'ın yeğenleri cesur Actoridae ya da Molionidae saldırıya uğramış büyük kayıplar vererek geri çekilmiştir. İsthmian oyunlarına giderken yolda Kleonae'da Herakles tarafından pusuya düşürülüp katlettiklerinde Herakles Elis'e girmeyi başarmıştır. Daha sonra Augias'ı öldürmüş ve krallığı arkadaşı Augias'ın oğlu Phyleos'a vermiş. Bu vesileyle olimpiyat oyunlarını başlatmış. Daha sonra kralı Neleus, Molionidai'ya yardım ettiği için ya da Neleus'un kendisini İphitos'un cinayetinden arındırmayı reddettiği için Pylos'a doğru yürüyüşe geçmiş. Pylos'a karşı düzenlenen bu sefer sonradan ozanlar tarafından oldukça abartılmıştır. Seferi bir kısmı Neleus için çarpışan ve diğer tarafı da Herakles için dövüşen büyük bir tanrılar savaşına dönüştürmüşlerdir. Temel özelliği Herakles ile Neleus'un en cesur oğlu Periclymenus arasındaki çarpışmaydı. Periclymenus, Pylialıların koruyucu ilahı olan Posedion'dan kendisini hayvana dönüştürme gücünü almıştı. Elbette ki çarpışmanın sonu Herakles'in kesin zaferiyle sonlanmış. Neleus, on iki yürekli oğluyla birlikte katledilmiş ve o meşhur ırkı sürdürmek için geriye sadece en küçük oğlu Nestor kalmış. Herakles'in Pylos'a karşı seferinden kısa süre sonra gelen Lakedaimon seferi, Tyndareos'un kovduğu üvey kardeşi Hippocoon'a karşı gerçekleştirilmiş. Hippocoon, krallığı Tyndareos'a verilen Herakles tarafından mağlup edilip öldürüldü. Bu olayda Herakles'e Tegea Kralı Cepheus ve yirmi oğlu yardım etmiştir. Bu durumdan sadece, Tegea'da kalışıyla ilgili olağanüstü bir efsanesinden dolayı bahsedilir. Burada Cepheus'un güzel kız kardeşi ve Athena'nın rahibesi Auge'yi, acayip maceraları sanatçılar

ile ozanları benzer biçimde oyalayan Telephos'a hamile bırakmıştır. Auge çocuğunu Athena'nın korusunda gizlemiş ve buna öfkelenen tanrıça ülkeye kıtlık getirmiş. Auge'nin babası Aleos durumu öğrenince çocuğun terk edilmesini ve annenin denizler ötesi diyara satılmasına neden olmuş. Bu yüzden Auge, Mysia'ya gelmiş ve burada Kral Teuthras onu eşi yapmış. Telephos ise bir geyik tarafından emzirilmiş. Büyümüş ve birkaç harika maceradan sonra annesini bulmayı başarmış. Teuthras'ın varisi olmuş ve daha sonra Truva'ya karşı seferlerinde gelen Yunanlarla arası bozulmu, çatışmada Akhilleus tarafından yaralanmış. Tüm oğulları arasında en çok Telephos'un Herakles'e benzediği söylenir.

5. Akheloos, Nessos, Kyknos: Kahramanın tarihçesindeki bir sonraki bölüm Aetolia (Kalydon) Kralı Uineus'un kızı Deianeira'nın baştan çıkarılmasıdır. Uineus, bu ülkenin ilk asma yetiştiricisi ve Kalydon kahramanları Meleagros ve Tydeus'un babası olarak bilinmektedir. Nehir Tanrısı Akheloos, Deianeira'nın sevgilisi olmaya talipti. Ne kendisi ne de Herakles taleplerinden vazgeçiyordu. Rakipler arasında ozanların sıkça betimlediği bir müsabakanın[33] gerçekleşmesine karar verildi. Çeşitli biçimlere bürünebilme gücü Akheloos'un pek işine yaramadı. Sonunda kendini bir boğaya dönüştürünce bir boynuzundan oldu ve Herakles'e karşı mağlubiyetini ilan etmek zorunda kaldı. Herakles, ona boynuzunu geri verip karşılığında keçi Amalthea'yı aldı. Deianeira ile evliliğinin ardından bir süreliğine oğlu Hyllos'un doğduğu kayınpederinin sarayında mutlu bir şekilde yaşamıştır. Kazara gerçekleştirilen bir cinayetin sonucu olarak Kalydon'dan ayrılmak ve Oeta Dağı'nın eteklerindeki Trachis'in kralı arkadaşı Ceyx'in sarayına çekilmek zorunda kalır. Yolda Sentor Nessos ile olan meşhur macerası gerçekleşir. Evinos Nehri'ne vardığında Herakles kendisi kabarmış derecede güçlükle ilerlerken Deianeira'yı karşıya geçirmesi için Nessos'a emanet etmiş. Ta-

33. Sofokles'in *Trachiniae* ve Ovid'in *Metamorfoz* isimli eserlerindeki bir nakaratta bu olayın en güzel berimlemesi mevcuttur.

şıdığı yükün güzelliğinden etkilenen Sentor, Deianeira'yı kaçırmaya çalışmış ancak Herakles'in bir okuyla vurulup girişiminin kefaretini canıyla ödemiş. Deianeira'ya kocasının aşkını daima sağlayabileceğine ikna ettiği sihirli bir merhem yapmak üzere kanından biraz vererek intikamını almış.

Trachis'e vardıktan sonra Ceyx tarafından misafirperver bir şekilde karşılanmışlar. Herakles önce Dryops'u yenmiş ve Dor Kralı Aigeus'u Lapithlere karşı mücadelesinde desteklemiştir. Pagasae Körfezi yakınlarında İton'da gerçekleşen Ares'in oğlu Kyknos'la çarpışmasına girişmiştir. Herakles sadece rakibini öldürmekle kalmaz, oğluna yardıma gelen savaş tanrısını bile yaralamıştır. Bu çarpışma Hesiodos'un adıyla tanınan *Herakles'in Kalkanı* başlıklı meşhur şiire konu olmuştur.

Ölümü ve İlahlaşması:

Hakkında pek çok şeyi Sofokles'in *Trachis'in Kadınları* oyununda ustaca sergilediği betimlemeden öğrendiğimiz Herakles'in ölümünün genellikle Eurythos'a karşı çıktığı seferle bağlantılı olduğu düşünülür. Eurythos'un ellerinde karşılaştığı aşağılayıcı davranışları unutamayan kahraman şimdi Trachis'ten bir orduyla Oechalia'ya doğru sefere çıkmıştır. Şehir ve kalesine aniden saldırılmış, Eurythos ile oğulları da katledilmiştir. Diğer yandan hâlâ evlenmemiş olan İole ise şehrin fatihinin eline düşmüştür. Herakles büyük bir ganimetle geri çekilmiş ancak babası Zeus'a bir sunak inşa edip muhteşem bir şükran adağı sunmak üzere Lokris körfezini karşısındaki Cenaeum burnunda mola vermiştir. İole ile ilgili olarak kıskanç şüphelerinden dolayı dayanılmaz acılar içindeki Deianeira, Nessos'un büyüsünden yararlanmanın tam zamanı olduğuna karar vermiş. Buna göre, kocasına Sentor'un kanından hazırlanmış merhemi sürdüğü beyaz bir kurban töreni ceketi göndermiş. Herakles hiç şüphe duymadan ceketi giymiş. Sunaktaki ateşin alevleri zehri ısıtır ısıtmaz zehir talihsiz adamın bedenine nüfuz etmiş. Şiddetli acılar içinde kıvranarak çıkarmaya çalışsa da boşunaymış çünkü ceket derisine bant gibi yapışmış. Güç bela kıyafeti üzerinde söküp çıkarmayı başardı-

ğında vücudundan büyük et parçaları kopmuş. Öfke kriziyle makûs hediyeyi taşıyan haberci Likhas'ı yakalamış ve denizdeki bir kayaya doğru fırlatıp parçalamış. Herakles bu vaziyette Trachis'e getirilmiş. Yaptıklarının neticesini öğrendikten sonra üzüntü ve çaresizlik içinde Deianeira'nın kendi canına kıydığını öğrenmiş. Tedaviden ümidini kesen kahraman, Trachis'ten Oita Dağı'na doğru ilerlemiş ve üstünde acılarına son vereceği cenaze ateşi için odun yığdırmış. Ancak etrafındakilerin hiçbiri odunları ateşe vermeye razı gelmemiş ta ki Philoktetes'in babası Poias oradan geçene kadar. Herakles'in ok ve yayının verilmesi karşılığında bu vazifeyi üstlenmiş. Alevler yükselirken göklerden bir bulut inmiş. Gökgürültüsünün kızgın sesinin ortasından Athena'nın sürdüğü dört atın çektiği bir araba belirivermiş ve meşhur kahramanı tanrıların neşeyle karşıladıkları Olimpos'a taşımış. Burada kendisi ile güzel kızı Hebe'yi evlendiren Hera ile barıştırılmış.

Tanrı Olarak Herakles

Okurlarımıza şimdiye dek efsanenin en ayırt edici özelliklerini sunmuş olduk. Efsaneyi yorumlamak ve tüm detayları dahilinde, asıl kökenlerine giderek karışıp birleştiği bir sürü yerli ve yabancı efsanenin ortasında izini sürmek neredeyse imkânsızdır. Ancak bu sebeple Tyria ve Mısır kaynaklarından hikâyeye yerleştirilen kavramlar dışında doğal olaylara dayalı mitlerin tarihsel ve alegorik mitlerle karıştığına dair birçok bulgu vardır. Örneğin mitle ilgili tarihsel unsur Herakles'in Dryops'a, Augias'a, Neleus'a ve Hippocoon'a karşı savaşlarında aşikârdır. Burada tüm Dor ırkının yiğitlikleri kahramanın eylemlerinde canlandırılmaktadır. Diğer yandan tek başına giriştiği çarpışmaların çoğunda doğa olaylarından kaynaklanan sembolik bir anlam bulunduğu da muhakkaktır. İşin doğrusu Herakles aslen doğanın karanlık güçleri üzerine galip gelen güneşin gücünün sembolüdür. Argoslu Hera'nın tapınmasıyla Argos'tan sürülünce önce kahraman seviyesine alçaltılmış, daha sonra ilah rütbesine yeniden yükseltilmiştir. Bu durum Yunanistan'ın tüm tanrıları-

nın hep birlikte fiziksel anlamlarını bir kenara bıraktıkları bir zamanda gerçekleşmiş ve böylece kendisi artık etik açıdan saygı görmüştür. Tüm zorluklar ve engellere galip gelen yüce bir gücün sembolü olarak görünür. Ozanlar ve filozoflar benzer biçimde birbirleriyle, onu ülkelerinin gençlerine bu özelliğiyle sunma yarışına girmişlerdir. Onu bir insanın binlerce zorluğa karşın salt kararlılık ve irade gücüyle neleri başarabileceğinin mükemmel bir örneği olarak göstermişlerdir. Bilge Prodikos'un[34] *Herkül'ün Seçimi* başlıklı meşhur alegorisi kahramanın hikâyesinin ahlaki öğretileri aşılamak için nasıl kullanıldığına örnek teşkil eder.

Yunanların inanç sisteminde özellikle Herakles, Atina'da sırf kendisine adanmış olan Cynosarges spor salonunun efendisi olarak saygı görmüştür. İlahlaşmasının ardından Herakles'e ulusunun kurtarıcısı ve hayırsever bir kişiliği olarak da saygı duyulmuştur. Sürekli aktif ve yorucu geçen hayatı boyunca Herakles, dünyayı devlerden ve tehlikeli canavarlardan temizleyerek insan kurban etme ve diğer barbarlık gösterileri gibi antik gelenekleri kaldırma faziletlerinden dolayı insanlığın minnetini hak eden biri olmakla kalmamıştır. Ayrıca ihtiyaç anında insanlığa yardım ve korumasını sunmaya her daim hazırdır. Cömert ve yardımsever bir ilah olarak görülmüştür. Bu özelliğiyle Soter (kurtarıcı) ve Aleksikakos (kötülükleri defedici) isimleri ile de tanınmıştır. Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde tapınakları ve festivalleri vardı. Tapınma yerlerinin başında gelmesiyle iftihar eden Marathon'da, dört yılda bir onun onuruna oyunlar oynanır ve gümüş kupalar ödül olarak verilirdi. Doğum günü olarak görülen her ayın dördüncü günü kutsal sayılırdı.

Halihazırda ona tapınmanın Roma'ya efsanevi biçimde girmesinden bahsetmiştik. İtalya'da anılan ismiyle Herkül, İtalyan kahraman Recaranus ile özdeşleştirilmiştir. Forum Boraium'da geleneklere göre Evander tarafından inşa edilmiş bir sunağı vardı.

34. Keos Adası'ndan olan Prodikos, Sokrates'in yaşça büyük bir çağdaşıydı. Sokrat gibi o da Atina'da eğitim vermekteyidi ve yine onun gibi popüler dinin bir düşmanı olduğu, Atinalı gençliği yozlaştırdığı için ölüme mahkûm edilmiştir.

Romalı ozanlar elbette İtalya boyunca gerçekleştirdiği seyahati ve Cacus ile dövüşüyle ilgili anlatılara özellikle ilgi duymuşlardır.

Herakles'te sanat, devasa bir fiziki kuvveti resmetme çabası içinde olmuştur. Bu sebeple nadiren genç bir adam ya da çocuk olarak gösterilir. Genellikle tamamen yetişkin olarak temsil edilmiştir. Ön plana çıkan bedensel güç düşüncesinin Herakles'in boynu ve boğazının biçimlendirilmesinde gözlemleyebiliriz. Hiçbir şey boğa benzeri kuvvetini, özellikle geniş ve kalın bir göğüs kafesiyle birleştirildiğinde, kısa boynu ile belirgin kaslarından daha çok açığa vuramaz. Bu ayırt edici özelliğini Herakles'in bedenini boynu özellikle uzun ve narin olan ideal tanrı Apollon'unkiyle kıyasladığımızda çok daha net kavrayabiliriz. Üstelik Herakles'in heykeli devasa bedeniyle karşılaştırıldığında görece küçük kafası, kıvırcık saçları, gür kaşları, kaslı kol ve bacaklarıyla kolayca ayırt edilir. Bu kavram öncelikle Miron ve Lysippos tarafından geliştirilmiştir. Miron'un yaptığı bir Herakles heykeli Sicilya valisi Verres'in sanat eseri yağmacılığında önemli bir rol oynamıştır. Lysippos ise Herakles'in birkaç meşhur heykelini yapmıştır. Bunlardan en önemlisi, Taranto'da bulunan bronzdan devasa bir heykel olup şehri ele geçirdikten sonra Romalılar tarafından Capitol'e taşınmıştı. Oradan da Konstantin'in emriyle yeni başkent Konstantinopolis'e getirilmiş ve eritildiği 1202 Latin Haçlı Seferi'ne dek burada kalmıştır. Lysippos bu heykelde kendisinden önce başka hiç kimsenin denemediği biçimde yas tutan bir Herakles betimlemiştir. Kahraman bu heykelde oturur vaziyettedir. Silahsız bir şekilde sol dirseği sol bacağının üzerine dayanmış, başını düşünceli ve kederli bir biçimde açık sağ elinin içinde tutmaktadır. Aynı sanatçı çok daha önemli bir eserinde Herakles'in on iki görevini tasvir etmiştir. Bu eser bir grup heykelden oluşur ve aslen Akarnania'daki bir liman kenti olan Alyzia'da yapılmıştır, sonradan benzer biçimde Roma'ya taşınmıştır.

Günümüzde mevcut olan heykeller arasında ilki *Farnese Herkülü'dür* (58. Şekil). Şu anda Napoli Müzesi'nde bulunan bu meşhur devasa heykel, 1540 yılında Caracalla Hamamı arazisinde keşfedilmiştir. Kahraman ayakta durmakta ve sol omzuyla üzerinde aslan postu asılı duran sopasına yaslanmaktadır. Bağrından aşağı doğru düşen başı ve suratının hüzünlü bir şekilde düşüşünün yanı sıra, bu



58. Şekil: Farnese Herkül'ü.

duruşu açıkça kahramanın yorucu hayatının yükü altında ezilmiş hissettiğini göstermektedir. Yakında aşağılayıcı köleliğinden azat edileceği düşüncesi bile (ardındaki sağ elinde son görevinin meyvesi olan Hesperidlerin üç elmasını tutmaktadır) onu neşelendirmeye yetmez ve düşünceleri sadece geçmişe dalmış gibidir. Parçadaki düşünceden ve Lysippos adını taşıyan bir başka kopyanın bulunmasından dolayı, Farnese Herkül'ünün hakkında başkaca bir şeyin bilinmediği Lysippos'un bir eserinin kopyası olduğu düşünülür.

Her ne kadar bizlere korkunç derecede tahrip edilmiş olarak -başı, kolları ve bacakları eksik bir biçimde- ulaşmış olsa da çok daha önemli bir sanat eseri Vatikan'daki *Herkül Torso*'sudur (gövde heykeli). Roma'da Papa II. Julius'un egemenliği döneminde bir zamanlar Pompey Tiyatrosu'nun bulunduğu, muhtemelen burayı donatı-

yordu, bir bölgede keşfedilmiştir.

Heykel grupları: Hareket halindeki Herakles onun çok yönlü hayatından farklı sahneleri tasvir etmekten hoşlanan sanatçılar arasında favori bir özne olmuştur. Bu gibi sahnelere ait sayısız betimleme sadece heykel ve rölyef çalışmalarında değil, bilhassa antik vazolar üzerinde de bulunuyordu. Çok önemli olanlarından, gerçekleşen olayların kronolojik sırasına göre bahsedebiliriz.

1. Herakles ve Yılanlar: Bu sahne daha önce meşhur ressam Zuxis tarafından resmedilmişti. Alkmene ve Amphitryon şaşkınlık içinde yanı başında dururken Herakles yılanları boğarken temsil edilmiştir. Bu marifetini betimleyen birkaç heykel daha vardır. Aralarında ilk sırayı alan Floransa'daki heykeldir. Ayrıca Napoli Müzesi'nde Herkulaneum kentinden gelen bir resim de bulunur.

2. On iki vazife: Bu konu doğal olarak fazlasıyla ele alınmıştır. Lysippos'un Alyzia kenti için yaptığı heykel grubundan daha önce bahsetmiştik. Herakles'i Lerna ejderiyle çarpışırken betimleyen ve günümüze dek ulaşmış heykellerden Capitoline Müzesi'ndeki bronz heykel, bu gruba aitmiş gibi görünüyor. İlginç kalıntılar arasında Atina'daki Theseum tapınağında bulunan metop rölyefler bulunmaktadır. Tapınağın doğu kenarındaki on rölyef Herakles'in hayatından sahneleri tasvir eder. Dokuz tanesi Herakles'in on iki vazifesine aittir: Nemea aslanı, Lerna Ejderi, Arkadya geyiği, Erymanthos domuzu, Diomedes'in atları, Kerberos, Hippolyte'in kemeri, Geryon ve Hesperidler. Onuncu tablet ise Cycnus ile mücadelesini anlatır. Yaklaşık olarak MÖ 435 yılında tamamlanan Olympia'daki muhteşem Zeus tapınağının kalıntıları daha az önemlidir. Tapınağın ön ve arkasındaki metoplar Herakles'in vazifelerinden altısını içerir. Girit boğasıyla giriştiği mücadele, ölmekte olan aslan, Geryon ile yapılan dövüşten bir kesit ve bazı diğer bölümler 1829 yılında bulunmuş ve Paris'teki Louvre Müzesi'ne taşınmışlardır. Ancak mükemmel durumda olan tek şey, Girit boğasıyla mücadelesinin canlı ve neredeyse gerçekmiş gibi görünen temsilidir.

3. Parerga (İkinci derece başarıları): Bunların arasında ilk sırayı, sanat eserlerine sıkça konu olan Sentorlar ile çarpışmasından sahneler alır. Bu heykel grubu Floransa'daki müzede bulunur ve vazolar üzerine çeşitli tasvirleri vardır. Nessos ile macerası, Napoli Müze-

si'ndeki Pompei tarzında başka bir tabloda ayrıca temsil edilmektedir. Nessos saygılı bir şekilde elinde oğlu Hyllus'u tutan Herakles'in önünde eğilmiş ve ondan Deianeira'yı nehrin karşısına geçirmek için izin ister gibidir. Ayrıca Villa Pamfili'den getirilmiş Capitol'deki Sarcophagus üzerinde Prometheus'un salıverilmesinin güzel bir betimlemesi mevcuttur ve bahsedilmeye değerdir. Delfi'deki üçayaklı sehpanın ele geçirilmesi de sanat eserlerinde sıkça resmedilmiştir.

4. Herakles ve Omphale: Herakles'in Omphale ile ilişkisine dair anıtlar içinde en önemlisi Napoli Müzesi'nde bulunan mermerden Farnese grup heykelidir. Omphale güzel kollarının üzerine aslan postunu atmış ve sağ elinde kahramanın sopasını tutmaktadır. Bu biçimde giyinmiş halde, elinde öreke tutan ve kadın kıyafeti giymiş Herakles'e muzaffer bir edayla gülümser.

5. Herakles ve Telephos: Telephos'un romantik tarihçesi de sanata sıkça konu olmuştur. Napoli Müzesi'nde çocuğun geyik tarafından emzirildikten sonra ortaya çıkışını temsil eden hoş bir tablo bulunur. İşin ilginç yani tabloda sergilenen sahnede Herakles e3 bulunmaktadır. Vatikan Müzesi'nde ise Herakles'i kollarında küçük Telephos ile betimleyen hoş bir mermer heykel grubu bulunur.

7. Attika Efsanesi:

1. Kekrops: Attika'da medeniyetin ilk kurucusu olan Kekrops'un burada Kadmus'un Thebai'de oynadığına benzer bir rolü vardır. Kadmus gibi o da sonraları bir göçmen olarak adlandırılmıştır, aslında Aşağı Mısır'daki Sais'ten geldiği söylenir. Ancak onun durumunda yanlış geleneğin yükselişinin çok daha büyük bir farklılıkla izlerini sürebiliyoruz. Katışıksız Attika geleneği onu salt bir otokton, yani yeryüzünde doğmuş asıl yerli olarak tanır. Dahası, devler gibi yarı insan yarı yılan olduğundan bahseder. Devletin efsanevi kurucusu olarak şehrin kalesinin (Kekropeia) mimarı olarak görülmüş, diğer siyasi ve sosyal kurumların yanı sıra evliliği ve tesis edilişi de ona atfedilmiştir. Muhtemelen Kadmus gibi o da daha sonra kahraman derecesine indirilen yağmur tanrısı Hermes'in salt yerel bir kişileştirilmesidir. Bu görüşün gerçek olma ihtimali üç kızının (Herse, Alauros ve Pandrossos) kutsal sayılmaları gerçeğiyle desteklenir. Attika'nın sahibi

olma üzerine Poseidon ile Athena arasındaki meşhur müsabaka Kekrops'un emriyle gerçekleşmiş ve onun sayesinde tanrıçanın lehine sonuçlandırılmıştır. Bu müsabakadan daha önce bahsetmiştik. Burada sadece, hikâyenin tamamen doğa olaylarının gözlemlenmesinin bir sonucu olduğundan bahsetmemiz gerekir. Aslında Attika'da iki mevsim vardır; soğuk, ıslak ve yağmurlu kış (Poseidon) ve sıcak, kuru, ılıman yaz (Pallas). Bu ikisi sürekli ülkenin egemenliğini elde etme çabasındadır. Kekrops'un yerine hükümet, bazıları tarafından oğlu olarak gösterilen Kranaos'a geçmiştir. Genel mitolojik anlatılara göre Deukalion tufanı onun hükümdarlığı döneminde gerçekleşmiştir. Kranaos'un kovulmasından sonra Amphiktyon, Deukalion'un oğullarından biri Attika'nın hükümdarlığına geçmiştir. Kendisi de daha sonra Erekhtheus tarafından hükümetten ihraç edilmiştir.

2. *Erekhtheus ya da Erikhthonios:* Erekhtheus ya da Erikhthonios gerçekten tufandan sonra devletin efsanevi kurucusu olarak ikinci bir Kekrops olmuştur. Çünkü ilk kuran Kekrops'tur. Ayrıca yeryüzünde doğduğu için tıpkı Kekrops gibi kendisine yılan biçimi bahşedilmiştir. Onun hakkında bir başka kutsal efsane vardır. Buna göre Gaya (Ge), doğumundan hemen sonra onu emzirmesi için tanrıça Pallas'a vermiştir. Pallas da onu bir sandığın içine koyup Kekrops'un kızlarına, hizmetlileri ve rahibelerine teslim etmiştir. Ancak hizmetlileri meraktan tanrıçanın emirlerine karşı gelerek sandığı açmışlar. Bunun sonucu olarak delilikle cezalandırılmışlar. Erikhthonios artık tanrıçanın kendisi tarafından kaledeki tapınağında yetiştirilmiş ve daha sonra Atina'nın kralı yapılmıştır. Hakkında daha sonra Kekrops'unkine benzer hikâyeler anlatılmıştır; devleti düzene soktuğu ve Poseidon ile Athena arasındaki anlaşmazlığı çözdüğü gibi.

Erektheus'un mezarı, hiç ölmeyen zeytin ağacının da saklandığı Athena Polias'a adanmış antik tapınak, Erehteyon'da sergilenmiştir.

Erektheus'un kızları arasında ikisi efsaneyle ünlüdür. İlki, Boreas tarafından kaçırılan ve Argonotların hikâyesinde yeniden

karşımıza çıkan Kalais ve Zetes'in annesi olan Oreithya'dır. İkincisi ise Kekrops'un kızı Herse ile evliliğinden doğmuş bir oğlu olduğu söylenen yakışıklı avcı Kephalos'un eşi Prokris'tir. Kephalos, eşine sadakatini sarsamayan Eos tarafından kaçırıldı. Ancak bu durum eşinin kıskançlığını alevlendirmeye hizmet etmiş ve sonunda ölümüne neden olmuş. Prokris eşini izlemek üzere çalıların arasına saklanmış. Kephalos da onu vahşi bir hayvan zannedip istemeden öldürmüş. Erektheus'un ölümünden sonra trajedi ozanları İyonyalıların efsanevi atası İyon'un Atina'ya hükmettiğinden bahsederler. Bu durum Attika'da ilkel Pelasgların artık sona ermesi ve İyonyalıların egemenliğinin başlamasından başka bir anlama gelir.

3. *Theseus:* Theseus tıpkı Herakles'in Aiolialıların olduğu gibi İyonyalıların ulusal kahramanıydı. Kendisi haksız yere ikinci Herakles olarak adlandırılmamıştır, aslında Aiolialı kahramanla çok sayıda ortak özelliği bulunur. Çünkü İyonyalıların ulusal kıskançlığı kendi kahramanlarını komşularınınkine rakip kılmak için her türlü yolu benimsemiştir. Bu sebeple onu benzer biçimde sayısız tehlikeli müsabakaya girmiş, cömert, kendisini düşünmeyen ve insanlığın çıkarına adanmış bir kahraman olarak temsil etmeye çalışıp kendisine birçok cesurca girişilmiş kahramanlığı da ona atfetmişlerdir. Theseus'un yer aldığı düşünülmeyen hiçbir büyük antik girişim yoktur ve hatta Herakles'i taklit ederek cehenneme yapılan bir sefere de gönderilmiştir.

Mitolojik anlatılara göre Erekhtheus'un soyundan geldiği düşünülen Atinalı Kral Aigeus'un oğludur. Babası Pandion akrabaları, Metion'un oğulları tarafından sürüldükten sonra Aigeus Megara'nın yolunu tutmuş ve orada kral Pylas tarafından misafirperverce karşılanmıştır. Pandion'un oğulları Aigeus, Pallas, Nisus ve Lykos Megara'dan Atina'ya doğru bir sefer çıkmışlar. Sefer Metion'un oğullarının kovulmaları ve şahsen Aigeus'un adı altında eski kraliyet ailesinin yeniden başa geçmesiyle sonlanmış. En azından geleneksel anlatılar bu yöndedir. Bununla birlikte Atinalıların hiçbir zaman bu isimde bir krallarının ol-

maması ve Aigeus'un (dalga adam) sadece denizci İyonyalıların baş ilahı Poseidon'un soy ismi olması daha muhtemeldir. İki kez evlenmesine karşın Aigeus'un hiç varisi olmamıştır ve şimdi kâhinin tavsiyesini istemek üzere Delfi'ye yolculuğa çıkmıştır. Geri dönüş yolunda Troizen Kralı Pittheus'un sarayında mola vermiş ve kralın kızı Aithra ile birleşmesi sonucunda Theseus'un babası olmuş. Ayrılmadan önce kılıcıyla sandaletlerini ağır bir taşın altına bırakmış. Aithra'ya, oğlunu taşı kaldırıp babasının kılıcını alabilecek kadar güçlendiğinde Atina'ya göndermesini buyurmuş. Theseus, ferasetli Pittheus tarafından müzik ve jimnastikte özenli bir şekilde eğitilmiş ve kısa süre içinde heybetli bir genç olarak yetişmiş. Theseus'un verdiği derslerin, gerçek bir kahramanın eğitiminde gerekli olarak görülen Sentor Kheiron tarafından eğitildiği düşünülür.

Theseus on altı yaşına geldiğinde annesi onu altında babasının kılıcı ve sandaletleri bulunan taşın yanına götürmüş. Küçük bir çabayla taşı kaldırmış ve böylece kahramansı kariyeri başlamış. İlk maceraları arasında Troizen'den Atina'ya doğru yolculuğunda karşısına çıkan bir dizi engeli aşmak varmış. Bu engellerin sayısının genellikle altı olduğu düşünülür.

1. Troizen ile Epidauros arasında babası gibi sakat olan Hephaistos'un oğlu Periphetes'i öldürmüş çünkü kendisi demir sopasıyla, bu nedenle Corynetes yani sopa taşıyan ismiyle anılır, gezginleri öldürmeyi huy edinmiş.

2. Sonra İsthmus'tan Sinis isminde başka bir güçlü haydudu atmış. Sinis, eline geçirdiği gezginleri yere kadar eğdiği çam ağacının tepesine bağlayıp ağacı birden salıveriyor ve sonra kurbanlarını düştükleri yerde hemen öldürüyormuş. Bu nedenle Pityocamptes ya da çam büken olarak adlandırılmış. Theseus kendisini aynı akıbetle cezalandırmış.

3. Krommyon'un ağaçlık bölgesinde ülkeyi harap eden tehlikeli bir domuzu ortadan kaldırmış.

4. Buranın yakınlarında Skiron kayasında, Megara'nın sı-

nırlarında, gezginleri önce ayaklarını yıkamaya zorlayıp sonra da tekmeleyip denize atan Skiron isminde başka bir canavar yaşıyormuş. Theseus ona aynı muameleyi göstermiş.

5. Eleusis yakınlarında eline düşenleri kendisiyle güreşmeye zorlayan dev Cercyon'un da hakkından gelmiş.

6. Son çarpışması merhametsiz Damastes'in yaşadığı Eleusis'in sınırlarında onu bekliyordu. Bu canavar kurbanlarını bir yatağa yatırıyormuş. Şayet yatak çok küçük geldiyse kurbanların dışarı taşan kol ve bacaklarını kesiyor ya da çok büyük geldiyse uzuvlarını dövüp birbirinden uzağa çekerek uzatıyormuş. Bu yüzden canavara Procrustes ismi verilmiş. O da Theseus tarafından katledilmiş.

Atina'ya vardığında babası Aigeus'u Korinthos'tan Atina'ya kaçan tehlikeli kadın büyücü Medeia'nın tuzağına düşmüş olarak bulur. Yeni geleni zehirle ortadan kaldırmak üzereyken Aigeus oğlunu taşıdığı kılıcından tanımış ve yaklaşan ecelinden koruyabilmiş.

Medeia kaçmaya zorlanmış ancak kahramanı çocuksuz amcaları Aigeus'un yerine geçme hesapları yapan Pallas'ın elli oğlundan doğacak yeni bir tehlike beklemekteymiş. Ancak Theseus çarpışmada bazılarını katletmiş, geri kalanları da sürmüş.

Şimdi Girit Kralı Minos'a ödenen yüz kızartıcı haraçtan ülkesini kurtarmak üzere en büyük ve en tehlikeli macerasına girişiyordu. Kral Minos'un oğlu genç kahraman Androgeos, Atinalılar ve Megaralılar tarafından hainice öldürülmüştü. Başka bir anlatıya göre Androgeos, Aigeus tarafından Marathon boğasına karşı gönderilmiş ve bu yüzden ölmüştü. Her halükârda Minos bir intikam savaşına girişmişti. İlk önce Aigeus'un kardeşi Nisus'un kralı olduğu Megara'ya doğru yürüyüşe geçmiştir. Minos, Nisus'u kendi kızı sayesinde alt etmiştir. Minos'u görünce kızı Skylla büyülenmiş ve babasının hayatının bağlı olduğu başının üstündeki mor saç lülesini kesmiş. Megara'yı aldıktan ve Nisus'u öldürdükten sonra Minos Atina'ya doğru yola çıkmış. Burada da

benzer biçimde başarılı olmuş ve mağlup olan Atinalıları oğlunun kanının kefareti olarak sekiz (Yunan hesaplama yöntemine göre) ya da dokuz yılda bir yedi genç delikanlı ile yedi bakireyi Minotauros'un yemesi için göndermeye zorlamış. Bu, yarı insan yarı boğa bir canavardı. Şimdiye dek iki kez haraç gönderilmişti ve Theseus'un Atina'ya varmasından hemen sonra üçüncüsü geliyordu. Hemen cesurca kurbanların arasına katılmayı teklif etti. Minotauros ile çarpışmaya ve ahlaksız haraçtan ülkesini özgür kılmak için hayatını tehlikeye atmaya karar verdi. Afrodit'in rehberliğinde Girit'e geçti ve kısa süre içinde onun korumasının yararını keşfetti. Tanrıça, Minos'un kızı Ariadne'nin kalbinde kahramana karşı bir tutku uyandırdı. Ariadne de ona girişiminde olası her biçimde yardımcı oldu. Özellikle Theseus'a Minotauros'u öldürdükten sonra Labirent'ten çıkış yolunu bulabilsin diye bir iplik yumağı verdi. Daha önce Ariadne'nin, Semele'nin kutsal oğlu Dionysos'un gelini olacağı Naksos Adası'nda Theseus tarafından terk edildiğinden bahsetmiştik. Theseus Delos'a da çıkmış ve orada Leto'nun kutsal çocukları onuruna Delia Festivali'ni başlatmıştır. Atina'ya vardıktan sonra ilahi koruyucusuna şükranlarını Afrodit Pandemos'a tapınmayı tesis ederek sunmuştur. Dionysos ve Ariadne'nin onuruna Atina'nın da bir payının olduğu Oschophoria Festivali'ni tesis eder. Son olarak, Apollon'un onuruna Pyanepsion ayının (ekimin sonu) yedinci günü kutlanan Pyanepsia Festivali'ni başlatmıştır.

Theseus'un Girit seferinden mutlu dönüşü, aynı zamanda yaşı hayli ilerlemiş babasının ölümüne neden olmuştur. Oğlunun dönüşü için körfezde denizi gözetleyen Aegius oğlunun başarılı olmasının işareti olarak gemilerde açılacak beyaz yelken yerine siyah yelkenler açıldığını zannetmiş. Her şeyin kaybedildiğini düşünerek kendisini kayalardan aşağıdaki denize baş üstü bırakmış. Bu hikâye muhtemelen yalnızca Aegea (Ege) Denizi'nin ismini açıklamak üzere uydurulmuştu.

Theseus'un diğer kahramanlıklarının hangi sırayla gerçekleştiğine dair çeşitli anlatılar bulunur. Kral olarak Attika'nın

birbirinden ayrı bölgelerini ilk onun birleştirip siyasi bir topluluk, Prytaneum haline getirdiği ve bu olayın hatırasına kutlanan Panathenaea Festivali'ni başlattığı söylenir. Sonraki eylemleri arasında aşağıdakilerden bahsetmek gerekir;

1. Marathon boğasını yakalayıp (Herakles'in canlı olarak Girit'ten getirdiği boğa ile aynı olduğu söylenir) Atina'da Apollon Delphinus'a kurban etmiştir.

2. Lapithlerin prensi arkadaşı Pirithoos'a Sentorlarla çekişmesinde yardım etmiştir.

3. Pirithoss ile, Dioskur'un kız kardeşi Helene'yi kaçırdıkları Lakedaimon'a bir sefere katılmıştır.

4. Pirithoos'un isteği üzerine Persephone'u kaçırmak üzere aşağı dünyaya kadar eşlik etmiştir. Ancak saygısızlıklarına öfkelenen Hades, her ikisini de zincirletip bir kayaya bağlatmış. Theseus bu zor durumdan Herakles sayesinde kurtulmuş olsa da onun yokluğunda Dioskur, kız kardeşlerini tutsak edildiği Aphidnae'den serbest kılmışlar.

5. Daha sonra Herakles'e Amazonlara karşı yaptığı seferinde eşlik etmiş ve kendisine galibiyet ödülü olarak Amazonların kraliçesi Antiope ya da Hippolyte verilmiş. Başka bir geleneksel anlatıya göre, Antiope onun peşinden kendi isteğiyle Atina'ya dek gider ve onunla evlenip uğursuz talihiyle meşhur Hippolytos'un annesi olur. Yakışıklılığı üvey annesi, Theseus'un sonradan eşi ve Ariadne'nin kız kardeşi, Phaidra'yı kendisine âşık eder. Onursuz tekliflerinden kaçıp uzaklaştığı için Phaidra onu iffetini kirletmeye çalışmakla suçlar ve babasına şikâyet eder. Öfkelenen Theseus namussuz oğlunu cezalandırması için Poseidon'a yalvarır. Theseus'un her isteğini yerine getirmeye yemin etmiş olan tanrı, Hippolytos deniz kenarında at arabasıyla gezinirken denizden vahşi bir boğa (başka bir deyişe göre dev bir dalga) gönderir. Bu, atları öylesine korkutur ki Hippolytos arabasından düşüp ölene dek yerde atları tarafından çekilir. Bu sahnesi daha sonra Theseus'un bir cinayetten dolayı sürüldüğü

Troizen'e aktarıldığı hikâye, tragedya ozanları tarafından dokunaklı bir biçimde ele alınmıştır. Euripides'in anlattığı *Hippolytos* hâlâ mevcudiyetini korumaktadır.

6. Antiope'nin kaçırılmasının sonucu olarak, Amazonlarla sonradan başka bir mücadele uydurulmuş ve bu sefer Theseus Atina'nın hemen dışında geçen bu çarpışmaya tek başına katılmıştır. Amazonların kraliçelerini kurtarmak üzere Attika'yı istila ettikleri zannedilir. Ancak Antiope Theseus'tan son derece büyülenmiştir ve geri dönmeyi reddeder. Hatta kendi akrabalarına karşı onun yanında çarpışmış ve sonunda katledilmiştir.

Son olarak, Theseus'un Kalydon domuz avında ve ileride daha detaylı bahsedeceğimiz Argonotların seferinde de yer aldığı söylenir.

Theseus'un genellikle şu şekilde öldüğü kabul edilir: Atina üzerindeki egemenliğinden Dioskur'un yardım ettiği Menestheus tarafından mahrum bırakılmıştır. Sonra da Skyros (İskiri) Adası'na geri çekilmiştir. Burada adanın hükümdarı Lykomedes tarafından önce misafirperverce karşılanmış, daha sonra kalleşçe öldürülmüştür. Theseus'un oğlu Demophon bir süre sonra babasının krallığını geri kazanmıştır. Çok daha geç bir dönemde kahramanın kemikleri, Delfi kâhininin emriyle Kimon tarafından Atina'ya getirilmiştir. Kimon'un günümüzde hâlâ Atina'da varlığını sürdüren ve sanat müzesi olarak hizmet veren Theseus Tapınağı'nın inşa edilmesini sağladığı düşünülür. Her ayın sekizinci günü Theseus için kutsal sayılır. Bunun yanı sıra, Pyanepsion'un sekizinci gününde Thesea olarak adlandırılan özel bir festivali vardır.

Sanat dünyası da Theseus'u ikinci Herakles olarak temsil etmekte ozanlar ile mitoloji uzmanlarının örneğinin peşinden gitmiştir. Ancak burada Dor ile İyon ırkları arasında var olan tipik farklılıklar belirginleşir. Tıpkı İyon ırkının Dorlara esneklikte üstün geldiği gibi, ulusal kahramanları da Dorlu kahramandan sadece daha yüksek bir entelektüel varlık olduğuna dair değil; fiziksel olarak daha kıvrak, becerikli ve atik olduğuna dair belirtiler sergiler. Theseus'un görece

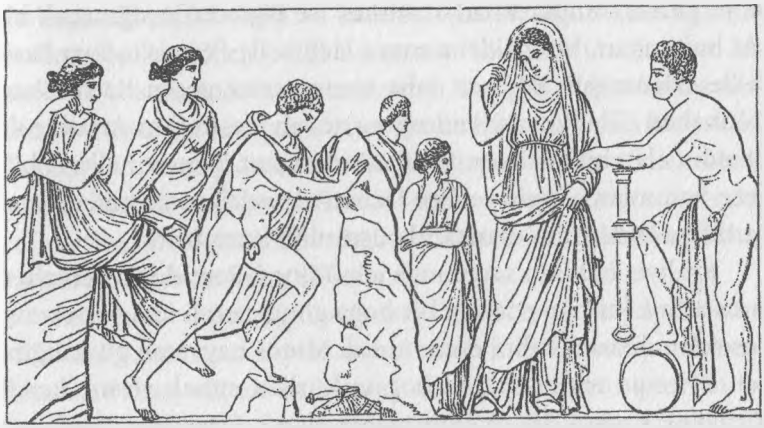
daha zayıf ve zarif sureti muhtemelen Herakles'in büsbütün vahşi kuvvetinden yoksundur ama çok daha yüksek bir hareketlilik ve hünere sahip olmasıyla dengelenir. Yüz ifadesi Herakles'inkinden daha samimi ve saçları daha yumuşaktır, genelde sakalı yoktur. Yunan sanatının esas gelişme döneminde Theseus böyle temsil edilir. Sonraki dönemlerin sanatı ise vücut biçimini daha esnek ve zarif yorumlama çabasına girmiştir. Theseus'un kıyafetleri arasında, tıpkı modeli Herakles'inki gibi, aslan postu ve sopası bulunur. Bazen *chlamys* (pelerin) ve Attika gençlerinin taktığı türden *petasos* (güneş şapkası) da giyer. Onun adına mevcut sanat abidelerinin sayısı Herakles'in anıtlarından çok daha azdır. Şayet açıklamalar doğru ise British Museum paha biçilmez bir Theseus eserine sahiptir. Parteno'un günümüze kadar korunmuş heykelleri arasında burnu, elleri ve ayakları eksik olmasına karşın oldukça iyi korunmuş vaziyette, umarsızca aslan postunun üzerine uzanmış bir Theseus figürü bulunur (59. Şekil). Heykel, yeni doğmuş Athena'nın ilk kez şaşkın tanrılara gösterilişinin temsil edildiği doğu duvarındaki heykel grubuna aittir. Gerçek boyutlarından daha büyük ve gençliğinin baharında bir figür olup erkeksi güzelliğin mükemmel bir örneğidir.

Theseus'un istilacı Amazonlar ile çatışmasının tasviri, önceden Phigalia'daki Apollon tapınağının duvarlarını süsleyen Lapithler ve Sentorlarla yapılan çarpışmanın tasviri (halihazırda bahsedilen savaşlar) ile, büyükçe bir friz (duvar süsü) parçasında günümüze kadar ulaşmıştır ve şu anda British Museum'un mülkiyetindedir. Yunan savaşçıları arasında Theseus, aslan postuyla ve muhtemelen



59. Şekil: Elgin Theseus'u. British Museum.

düşman ordusunun lideri olan atlı bir Amazon'a savurmakta olduğu sopasıyla kolayca ayırt edilebilir. Villa Albani'deki bir rölyeften alıntılanan ve Theseus'un babasının kılıcı ve sandaletleri kayanın altından aldığını tasvir eden sahneye ait gravürü 60. Şekil'de görebilirsiniz.



60. Şekil: Theseus'un kayayı kaldırışı. Villa Albani'deki rölyef.

8. Girit Efsanesi:

1. Minos ve Minotaour: Girit mitleri hem biraz karanlık hem de yorumlanması güçtür. Çünkü Fenikeli ve Frigyalıların etkileri çok erken bir dönemde kendini hissettirmiştir ve yerli kaynaklar bu konuda bizi yarı yolda bırakır. Minos'un genellikle ülkenin ilk kralı olduğu düşünülür. Zeus ile Homeros'un eserinde Phoiniks'in kızı olarak adlandırılan Europa'nın oğludur. Bu Phoiniks daha sonra Sidor Kralı, Fenikeli Aenor'a dönüştürülmüş ve ardından Zeus'un beyaz bir boğa kılığında Europa'yı kaçırdığı ve güzel avıyla birlikte Girit'e vardığı biçiminde bir anlatı doğmuştur. Europa'nın burada Minos, Rhadamanthys (Rhadamanthos) ve bazılarının dediğine göre Sarpedon'u doğurduğu anlatılır. Europa sonradan Zeus'un çocuklarını kendi çocukları gibi büyüten Asterion ile evlenmiştir. Asterion da ölümünden sonra krallığı Minos'a bırakmıştır. Bu hikâyenin nasıl ve nereden çıktığını söylemek neredeyse imkânsızdır. Europa'nın fiziksel anlamı da aynı derecede belirsizdir. Genellikle ay tanrıçası

olduğu düşünülür. Girit'e kaçırılması Suriyeli tanrıça Astarte'ye tapınmanın bu adaya girişinin belirtisi olarak görülmektedir. Minos, kardeşleri Sarpedon ile Rhadamanthos'u kovduktan sonra Girit'in tek kralı olmuştur. Kardeşlerinden Sarpedon Likya'ya gitmiş, dindar Rhadamanthos ise Boeotia'da sığınacak bir yer bulmuştur. Minos daha sonra Helios ile Perseis'in kızı Pasife ile evlenmiştir. Böylece daha sonra yerine geçen Katreus'un, Deukalion, Glaukos ve Androgeos'un, en meşhurları Ariadne ile Phaidra olan birkaç kızının babası olmuştur. Minos, halkına bilgece kanunlar vermiş ve Ege Denizi'nin adaları arasında, hatta Attika'ya kadar tüm denizlerde üstünlük kurmuştur.

Kraliyet hakkını savunmak için Minos, Poseidon'a denizden tanrı adına kurban edeceği bir boğa göndermesi için yalvarmış. Poseidon duasını kabul etmiş ancak Minos hayvanın güzelliğinden öylesine etkilenmiş ki boğayı kurban etmek yerine kendi sürüsüne katmış. İhanetinin cezası olarak Poseidon, Pasife'nin kalbinde boğaya karşı doğaüstü bir aşk uyandırmış ve ilişkilerinin meyvesi Minotaur olmuştur. Bu yarı insan yarı boğa olan bir yaratıkmış, Minos tarafından Daidalos'un becerisiyle yapılan labirente kapatılmış. Canavarın yiyeceği, kısmen suçlu kısmen de zapt edilmiş ülkelerden haraç olarak gönderilen genç erkekler ve bakirelerden oluşuyordu. Bu durum, Theseus Girit'e gelip Ariadne ve Daidalos'un yardımıyla Minotaur'u öldürene dek devam etti. En basit yorumuyla Minotaur'un aslında boğa biçimine bürünen ve kendisine insan kurbanlar sunulan Fenikeli güneş tanrısı Baal'in antik bir idolü olduğu kafa karıştırıcı efsanevi geleneğin konusu işte böyledir. Minotaur'un Theseus tarafından ortadan kaldırılışı yüksek Yunan medeniyetinin Fenikeli barbarlığın üzerindeki zaferinin ve sonuç olarak insan kurban etme geleneğinin kaldırılmasının sembolüdür.

Efsanevi dönemin en meşhur sanatçısı Daidalos'un Girit kraliyet ailesiyle yakından ilişkili olduğunu görüyoruz. Metion'un oğlu olduğu, Erekhtheus'un soyundan geldiği ve mesleki bir kıskançlık krizine girip yeğeni Talus'u öldürdükten sonra Atina'dan Girit'e kaçtığı söylenir. Girit'te kaldığı sürece birçok

şahane sanat eserinin yanı sıra, Minotaur'un ikametgâhı olarak yeraltında sonsuz şaşırtıcı geçitten oluşan bir yapı olan ünlü labirenti inşa etmiştir. Minotaur'a karşı savaşında Theseus'a yardım ettiği için Daidalos ile oğlu İkaros, Minos'un labirentinde hapsedilmiştir. Oğlu ve kendisi için yaptığı takma kanatlar yardımıyla gerçekleştirdiği uçuşunun hikâyesi Ovidius'un *Metamorfoz*'u sayesinde tanınmaktadır. İkaros kendi adıyla anılan denize düşmüş ve boğulmuştur. Daidalos ise güvenli bir şekilde Cumae'ye ulaşmış. Buradan da misafirperver bir şekilde karşılandığı Sicilya'ya geçmiş. Ancak Minos kaçağı takip edip teslim edilmesini talep ettiğinde isteği reddedilmekle kalmamış, kralın kızlarının icadıyla infaz edilmiş.

Minos'un diğer oğullarından Deukalion, Kalydon domuzu avına katılmasının yanı sıra Truva'ya karşı savaşan İdomeneus'un babası olarak da bilinir. Glaukos ise henüz gençken bir fareyi takip ederken bal fıçısına düşerek ölmüştür. Her nasılsa Korinthos'lu falcı Polyidus ya da başkalarına göre, Asklepios tarafından yeniden hayata döndürülmüştür.

2. *Talos:* Tunçtan adam Talos'un efsanesinin de benzer biçimde Fenikeli bir kökeni olduğu açığa çıkar. Yine acımasız insan kurban etme geleneğinden bahsedilir. Talos pirinç alaşımından yapılmış ve hiçbir suretle yaralanamazmış. Hephaistos ya da diğerlerinin dediğine göre Zeus, onu Minos'a etrafında günde üç kez dolaştığı Girit Adası'nın muhafızı olarak vermişti. Adaya yaklaşan yabancılar algıladığında ateşe atlayıp kıpkırmızı olana dek ısınıp kurbanlarını yakalıyor ve şeytani biçimde acı acı kıkırdayarak kurbanlarını öldürene dek göğsüne bastırıyormuş. Argonotları taşlarla kovmaya çalışmış ama Medeia'nın mahareti sayesinde öldürülmüş. Talos'un başından ayaklarına dek uzanan tek bir damarı ve ucunda bir tırnağı varmış. Medeia, bu tırnağı kaldırmayı başarmış ve Talos kan kaybederek ölmüş.

IV. Geç Kahramanlık Döneminin Ortak Girişimleri

1. Kalydon Avı

Meleagros ile Kalydon domuzu avının hikâyesi kökeni itibarıyla şüphesiz, daha önce açıkladığımız mitler gibi doğa olaylarına dayanan bölgesel bir mitten ibarettir. Ancak bu durumda efsanenin içindeki fiziksel anlam epik ve dram ozanlarının elinde gördüğü muameleden dolayı kısa süre içinde yitip gitmiştir. Aslında ozanlar yine de aşırı derecede ilgi gören bazı çarpıcı ahlaki kavramları efsaneye dahil etmeyi başarmışlardır.

Aetolia'daki Kalydon Kralı Oineus, başarılı bir bağbozumunun ardından kutlanan büyük bir festivalde istemeden ya da kasten Artemis'e kurban vermeyi unutmuş. Artemis bu ihmalkârlığı cezalandırmak için Kalydon'un tarlalarını harap eden ve devasa boyutlarından dolayı sıradan yollarla öldürülmesi imkânsız büyük bir yabandomuzunu göndermiş. Oineus'un cesur ve kahraman oğlu Meleagros, domuzu öldürmek üzere çok sayıda adam ve av köpeğini toplamış. Domuz öldürülmüş ama Artemis bu defa domuzun başı ve postu için Aitollar ile Plueronlu Kuretler arasında anlaşmazlık çıkartır. Başlangıçta Aitollar galip gelirler ama Meleagros, annesi tarafından dayısının ölümü sebebiyle lanetlendiği için çarpışmadan öfkeyle çekilir. Artık bölgeyi artık koruyamazlar ve şehirlerinin düşmanları tarafından kısa sürede kuşatıldığını görürler. Kalydon'un ileri gelenleri ve rahipleri Meleagros'a yalvarır ama nafiledir. Kuşatma altındaki adamlarına yardım etmesi için babası, kız kardeşleri hatta annesinin yalvarışları boşunadır. Tıpkı Truva Savaşı'nda Briseis'i elinden aldığı için Agamemnon'a öfkelenen Akhilleus gibi, Meleagros uzun süre karışmayı reddeder. Sonunda eşi, güzel Kleopatra onu harekete geçmeye ikna eder. Zırhını kuşanıp istilacılara karşı hücum etmek üzere yurttaşlarının başına geçer. Doğrusu Kalydon erkeklerinin zaferi muhteşemdir ama Meleagros çarpışmadan geri dönemez. Çünkü annesinin lanetini işiten acımasız Erinyeler

onu Apollon'un oklarıyla öldürür.

Efsanenin *İlyada*'da geçen haliyle en eski biçimi böyledir. Ancak zaman içinde Meleagros'un domuza karşı Yunanistan'ın bütün tanıdık kahramanlarını çağırdığı anlatılır. Çağrıya gelenlerin arasında Dioskur, Kastor ile Polluks; Theseus ve arkadaşı Pirithoos; Aphareus'un oğulları İdas ile Lynkeus; Pherai'den Admetos; İolkos'tan Jason; Thebai'den İphikles ve İolaos; Akhilleus'un babası Peleus; Salamis'ten Telamon; Arkadya'dan Ancaeus ile güzel avcı Atalante ve Argoslu müneccim Amphiaraos bulunuyormuş. Oineus misafirlerini dokuz gün boyunca asil bir şekilde misafir etmiş ve av başlamış. Devasa hayvan bir öküz kadarmış, etrafı sarılmış ve ininden dışarı çıkarılmış. Çevik avcı Atalante ilk yarayı açan olmuş. Sonra Ancaeus savaş baltasıyla ileri atılmış ama öfkelenen hayvan korkunç dişlerinin tek bir darbesiyle vücudunu yırtıp onu oracıkta öldürmüş. Sonunda hayvan Meleagros'un kuvvetli kollarından fırlatılan mızrakla ölümcül bir yara almış ve kısa sürede diğerleri tarafından öldürülmüş. Meleagros, hak ettiği hayvanın başı ve postunu almış. Ancak ödülünü domuzu ilk yaralayan olduğu için hayran kaldığı Atalante'ye teslim etmiş. Bu hareketi Pleuron Kralı Thestios'un oğulları Pleksippus ile Tokseus'un ve Meleagros'un annesi Althaia'nın erkek kardeşlerinin çok kıskanmasına neden olur. Atalante'ye pusu kurup ödülü çalarlar. Bu duruma öfkelenen Meleagros onları öldürür. Ancak her ne kadar annesinin gazabı sebep olmuş olsa da Meleagros'un ölümü, tragedya ozanlarının çağında farklı biçimde ele alınmıştır. Meleagros'un doğumundan kısa bir süre sonra Mireler (Fates) Althaia'ya görünmüşler ve Meleagros'un ancak ocakta yanan odun kül oluncaya dek yaşayabileceğini söylemişler. Althaia da odunu ateşten alıp dikkatlice gizlemiş. Meleagros kardeşlerini katlettikten sonra içinde patlak veren keder ve öfkeyle odunu tekrar ateşe bırakmış. Böylece gençliğinin baharındaki soylu kahramanın hayatına son vermiş. Oğlunun talihsiz yazgısını öğrenen Althaia düşüncesiz davranışları sebebiyle kahrolup kendi hayatına da son vermiş.

2. Argonotlar

Argonotların hikâyesi de Kalydon domuzunun öyküsüyle benzer bir kaderi paylaşır. Ancak Tesalya miti aslen doğa olaylarına dayanıyorken, ozanların elinde özünde altın postun hikâyesi bulunan ve Yunanistan'ın tüm kabilelerinin ortaklaşa paylaştığı bir efsaneler yumağına dönüşmüştür. Aiolos'un oğlu Athamas, Minya'ların kralıydı. İlk eşi Nephele'yi (bulut) Kadmus'un kızı İno ile evlenmek üzere ama Nephele'nin doğurduğu çocukları Phriksos (sağanak) ve Helle'yi (ışık demeti) yanında tutmuştur. İno'yla evliliğinden iki çocuğu daha olmuştur: Learkhos ve Melikertes. Anneleri İno doğal olarak onları üvey çocuklarına tercih etmiş, üstün tutmuş ve diğerlerini babalarının evinden sürmeye çalışmıştır. Kısa bir süre sonra ya bazılarının tanrıça olarak gösterdiği Nephele'nin emriyle ya da onun Athaas'ın cezalandırılması için, dualaların sonucu olarak ülkeye uzun bir kuraklık dönemi gelmiş. İno kocasını felaketi sonlandırmak için Phriksos'u Zeus'a kurban etmeye ikna etmiş. Helle'nin de kardeşiyle aynı kaderi paylaşıp paylaşmayacağını tam olarak bilemiyoruz çünkü İno emeline ulaşamadan Nephele çocuklarının yardımına gelmiş. Onlara Hermes'in kendisine sırf bu amaç için hediye ettiği altın postu olan kanatlı bir koç vermiş. Yolda Helle denizin kendi ismini taşıyan kısmına düşüp boğulmuş. Ancak Phriksos kendisini bu kaçışta koruyan koçu Zeus'a kurban ettiği Kolkhis'e (Aia) sağ salim ulaşmış. Postu kutsal bir hazine olarak Ares'in korusuna asmış, başına muhafız olarak korkunç ve hiç uyumayan bir ejderha koymuş. Bu postu yabancı bir diyardan getirip Minyae diyarını ve halkını çektikleri felaketten kurtarmak Aiolos ırkının kahramanlarının vazifesiydi. Athamas ülkesine getirmiş olduğu fenalıktan dolayı o kadar kahrolmuş ki aklını yitirip İno ile çocuklarını öldürmeye kalkışmış. Learkhos'u bir kayaya vurarak öldürmüş ancak İno denize atlayarak hem kendini hem de çocuğu Melikertes'i kurtarmayı başarmış (bkz. İno Leukothea). Athamas daha sonra Epir'e kaçmış ve krallık kardeşi Kretheus'a kalmıştır. Kretheus, küçük erkek kardeşi Elis Kralı Salmoneus'un kızı Tyro ile evlenmiş. Tyro ona üç oğul

doğurmuş, en büyükleri İason babasından sonra krallığa geçmiş ama kısa süre sonra Tyro ile Poseidon'un oğlu olarak tanımlanan üvey kardeşi Pelias tarafından krallıktan sürülmüş. İason güç bela küçük oğlu Jason'u Pelias'ın ellerinden kurtarabilmiş ve eğitilmek üzere Sentor Kheiron'a götürmüş. Chron'un mağarasında genç kahraman tanrılar ve insanlar arasında çok sevilen biri olarak yetişmiş. Yirminci yaşını doldurduktan sonra amcasından hakkı olan mirasını istemek üzere İolkos'un yolunu tutmuş. Güçlü delikanlıya karşı şiddet uygulamaya cesaret edemeyen Pelias, istenmedik misafirinden onu en tehlikelisinden bir maceraya sokarak kurtulmaya çalışmış. Şayet Jason altın postu Kolkhis'ten geri alabilirse memnuniyetle tahttan ayrılacağını bildirmiş. Gerçek bir kahraman olan Jason hemen bu tehlikeli macerayı kabul etmiş. İolkos limana elli kürekli bir gemi inşa ettirmiş ve adını mimarı Argus'tan esinlenerek "Argo" koymuş. Seferde yer almak üzere davetine icap eden kahramanları bir araya toplamış. Hikâyenin orijinal uyarlamasında seferin sadece Akastos, Admetos ve Periklymenos gibi Minyae ırkından kahramanlar tarafından düzenlendiği anlatılır. Ancak daha geç bir dönemde seferin tarihi Truva Savaşı'ndan bir nesil öncesine yerleştirildiğinde, dikkate değer hiçbir kahramanın girişimden ayrı kalmasına izin verilmemiştir. Böylece Dioskur, Boreas'ın oğulları Kalais ve Zetes, Telamon, Peleus, Meleagros, Tydeus, İphitos, Theseus, Orpheus, Amphiaraos ve hatta Herakles bile eklenmiştir. Ancak sonuncusunun durumunda kahramanın önemsiz bir rol oynamasının yersizliği hemen fark edilmiş ve ismi geri çekilmiştir. Naiadlar tarafından kaçırılan çok sevdiği delikanlı Hylas'ı aramak üzere Mysia'da bırakıldığından bahsedilir. Sonunda Argonotların sayısı kürek sayısına uyacak biçimde elliye ulaşmıştır.

Sefer, İolkos'tan Lemnos'a ve oradan Hellespontostan geçip Dolionlar tarafından kibarca karşılandıkları Kyzikos'a kadar sürmüş. Kyzikos'tan kralları Amykos'un Polluks tarafından bir boks karşılaşmasında öldürülen Bebryklerle karşı karşıya gel-

dikleri Bithynia'ya ilerlemişler. Karşılaştıkları en büyük zorluk, Bosphoros (İstanbul Boğazı) geçidinden geçmekmiş. Çünkü Pontus'un (Karadeniz) girişinde iki devasa kaya sürekli hareket halindeymiş. Bir anda her iki kıyıya doğru çekiliyor sonra yine aniden hızla kapanıp birleşiyormuş. Bu yüzden onlara Symplegadlar denilmiş. Bu o kadar hızla gerçekleşiyormuş ki en süratli geminin bile geçmesine yetecek süre yokmuş. Argonotlar büyük bir şaşkınlık içindelermiş. Sonunda Trakya'nın Salmydessos (Kıyıköy) şehrinde yaşayan ve işkence gördüğü Harpyalardan kurtardıkları için kendilerine büyük minnet duyan kör falcı Phineus, tavsiyesiyle onlara yardım etmiş. Önerdiği bir taktik sayesinde Argo isimli gemiyi çok fazla hasar almadan kayaların arasından geçirmeyi başarmışlar. Gemi geçince Symplegadlar sabit kalmış. Bunun ardından kayalar güney kıyısı boyunca, orijinal hikâyede tek kelimeyle muhteşem Aia olarak görünen ancak daha sonra Kolkhis'e dönüştürülen yere kadar, dik bir şekilde uzanmış. Burası güneş tanrının oğlu olan büyük kral Aietes'in yaşadığı yermiş. Altın postu ondan hileyle ya da zorla çalmak Argonotların lideri Jason'un göreviymiş.

Hikâyedeki ikinci önemli karakter, Aietes'in kızı Medeia'nın artık ortaya çıkma vakti gelmiştir. Aslında Jason'un altın postun hakimiyetini ele geçirirken karşısına çıkan bunca engelin üstesinden gelebilmesinin nedeni Medeia'nın ona karşı duyduğu aşktı. Kahraman, Aietes'in postunu istediğinde Medeia ona postu iki görevi yerine getirdikten sonra vereceğini bildirmiş. İlki Aietes'in Hephaistos'tan aldığı iki tunç toynaklı ve ateş soluyan boğayı bir sabana bağlayıp ekilmemiş bir tarlayı sürmekmiş. İkincisi ise Aietes'in kendisine vereceği ejderha dişlerini sabanla sürdüğü toprağa ekip yerden bitecek silahlı adamları öldürmekmiş. Jason'ın kalbi bu koşulları duyunca pes etmiş. Ancak Hekata rahibi ve büyüleyici bir kadın olan Medeia güçlüğün üstesinden gelmiş. Kahramana boğaların ateşli soluklarından kendisini koruması ve ona yenilmez bir güç bahşetmesi için sihirli bir merhem vermiş. Bu da ilk görevini başarıyla yerine getirmesini

sağlamış. Ejderhanın dişlerinden doğan silahlı adamlar konusunda ise Medeia'nın tavsiyesi üzerine Kadmus'u örnek almış. Adamların arasına ağır bir taş fırlatmış. Böylece öfkeden gözleri körelmiş adamlar silahlarını birbirlerine çevirmişler ve hepsi yok olmuş.

Bu sayede Aeites tarafından üstüne verilen vazifeler tamamlanmış. Ancak Jason'ın bunları kızının yardımıyla öğrendiğini duyan kral, bu durumu postu vermeyi reddetmek için bahane olarak kullanmış. Jason daha sonra geceyarısı Ares'in korusundan Medeia'nın büyüleri sayesinde dikkatli ejderhayı uyutmasının ardından postu çalmış. Aynı gece Argonotlar gemilerine binip denize açılmış. Medeia da Jason'un müstakbel karısı olarak onlara eşlik ediyormuş. Öfkelenen Aietes kaçakları yakalamaya çalışmış. Medeia yanında getirdiği küçük erkek kardeşini öldürerek ve uzuvlarını denize atarak takipten kurtulmayı başarmış.

Argonotların evlerine doğru yaptıkları yolculuğun rotası hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kimilerine göre Doğu Denizi'ndeki Phasis'e doğru yelken açmışlar. Sonra Kızıldeniz üzerinden on iki gün boyunca Argo'yu taşımak zorunda kaldıkları Libya Çölü'nü geçtikten sonra Tritonis Gölü'ne oradan da Akdeniz'e varmşlar. Başka bir rivayete göre İster (Danube)[35] Nehri ile Eridanus (Po) Nehri'nden geçip Batı Okyanusu'na gitmeye çalışmışlardır. Ancak bu anlatının amacı onları açıkça Odysseus ve arkadaşlarının başından geçen aynı zorluklar ve maceralarla ilişkilendirir.

Nihayetinde Jason mutlu bir biçimde İolkos'a varmış ve altın postu amcasının ellerine teslim etmiş. Ancak Pelias hâlâ krallığı Jason'a bırakmak istemiyormuş. Bu yüzden Medeia ondan büyü yoluyla kurtulmaya karar vermiş. Pelias'ın kızlarını yaşlı insanları tekrar genç kılmanın bir yolunu bildiğine ikna ettikten sonra onları babalarını öldürmeye, parça parça kesmeye ve uzuvlarını her türden şifalı otla dolu bir kazanda kaynatmaya

35. Tuna Nehri (ç.n.)

yönlendirmiş. Bu beyhude yöntemi babalarını gençleşmiş olarak görebilecekleri beklentisiyle denemişler. Jason artık babasının krallığına hâkim olmuş. Ancak kısa süre sonra Pelias'ın oğlu Akastos tarafından sürgün edilmiş ve Korinthos'a sığınmıştı. Daha sonra başına gelen talihsizlikler iyi bilinir. İlk eşinin korkunç intikamı sayesinde tutuklandığında, daha iyi bir duruma gelme düşüncesiyle Korinthos kralının kızı Kreusa ile evlenmek üzereydi. Medeia geline acılar içinde kıvranarak ölmesine neden olan zehirli bir kıyafet göndermiş ve Jason'dan olan kendi çocuklarını katletmiştir. Bunun ardında kanatlı ejderhaların çektiği arabasıyla Aigeus'un sarayında uzun süre koruma altında kalacağı Atina'ya kaçmıştır. Jason ya kendi hayatına son vermiş ya da Argo'nun çürümüş direklerinden birinin altında kalarak ölmüştür.

3. Thebai Dönemi

Önemli şahsiyetlerin ve olayların dolup taştığı Labdakos hanesinin oldukça trajik öyküsü Yunan sanatı ve şiirine her zaman konu olmasının yanı sıra birçok epik ve dramatik eser dizisinin doğmasına neden olmuştur. Efsaneyle son derece benzer olan bunlardan ilki, ne yazık ki birkaç önemsiz bölüm dışında yok olmuştur. Diğer yandan bu konuyla ilgili Eshilos, Sofokles ve Euripides gibi büyük tragedya ozanlarının birçok önemli eseri günümüze dek ulamıştır. Genel anlatı şu şekildedir; Kadmus'un torunlarından birinin oğlu olan Laios kâhin tarafından hiçbir çocuğun babası olmaması konusunda uyarılmıştır. Çünkü daha sonra kendi annesiyle evlenecek olan oğlunun ellerinden ölmekle lanetlenmişti. Bu nedenle Laios, karısı İokaste bir oğlan doğurduğunda onu ayakları delinmiş bir şekilde Cithaeron Dağı'nda bırakmış. Ayaklarındaki şişliklerden dolayı Oidipus olarak adlandırılan çocuk ölmez. Aksine Korinthoslu birkaç çoban onu bulup Korinthos Kralı Polybos'a götürmüştür. Hiç çocuğu olmayan Polybos, Oidipus'u evlat edinmiş. Arkadaşlarından biri gizemli geçmişi hakkında alay edip zihninde şüpheler uyanana dek Polybos ile Merope'nin kendi anne babası olduğuna inana-

rak büyümüş. Şüphelerini gidermek üzere Delfi kâhinine gitmiş ve ülkesine dönmemesi üzerine üstü kapalı bir talimat almış. Şayet dönerse babasını öldürüp annesi ile evlenecekmiş. Korinthos'a dönmekten korkarak Thebai'nin yolunu tutmuş. Böylece mağrur ihtiyatı sayesinde kaçınmaya çalıştığı olayların gerçekleşmesine neden olmuş. Yolda Sfenks hakkında tavsiye almak üzere kâhine giden Laios ile karşılaşmış. Dar bir geçitte Laios ile Oidipus arasında tartışma çıkmış. Oidipus da kim olduğunu bilmeden babasını öldürmüş. Thebai'ye vardıktan sonra ülkeyi Sfenks'ten kurtarmayı başarmış. Bu canavar bir kadın ve aslan karışımıymış. Thebai ülkesini mahvetmek üzere Laios'un kızdırdığı Hera tarafından Habeşistan'dan gönderilmiş. Şehre yakın bir yerdeki kayanın üstünde oturan Sfenks, önünden geçen herkese meşhur bilmeceyi soruyormuş: Sabahleyin dört ayak, öğlen iki ayak ve akşam da üç ayakla yürüyen nedir? Bilmeceyi bilemeyen kim olursa olsun Sfensk tarafından kayadan aşağı derin bir uçuruma atılıyormuş. Bu felaket, kayınbiraderi Laios'un ölümünün üzerine, Kreon'un bilmeceyi her kim bilirse kral tacını alıp İokaste ile evlenebileceğini açıklamasına neden olmuş. Oidipus bilmeceyi çözmüş, böylece kendisini uçurum atacak canavardan ülkeyi kurtarmış.

Sfenks'le ilgili mitin kaynağı, antikçağdakiler arasında bile kesin olarak belli değildir. Sfenks muhtemelen Mısırlıların dini bir sembolüdür, Yunanistan'a taşınmış ve ardından anlamı değişikliğe uğramıştır. Mısırlılar arasında Sfenks, kraliyet mertebesinde bir yüceliğin sembolüdür. Akıl ile gücün birleşimine işaret eder. Yunanlara göre ise yakıcı, kıtlık getiren yaz güneşinin sıcaklığının sembolü olarak görülür. Aslana ait gövdesi genellikle uzanmış vaziyettedir; güzel bir kadının göğsü ve vücudunun üst kısmıyla Mısır'daki orijinal erkek Sfenksleri taklit eder. Antik Mısır sanatı granitten kesilmiş devasa Sfenks heykelleri yaratmaktan zevk alırdı. Bu türden heykellerin dikkate değer bir örneği, Gize Piramitleri'nin yakınlarında bulunan yirmi yedi metre yüksekliğindeki dev Sfenks'tir. Yunan sanatı bu gibi devasa heykellerden uzak durmuştur. Dahası, Yunan sanatı Sfenks'i sadece kadın biçimiyle tanımış ve Mısır sanatındaki

tiplemeden aslan bedenine kanatlar ekleyerek ayrılmıştır.

Oidipus'a ödül olarak, Thebai'nin hükümdarlığı ve İokaste'nin evliliği verilmiş. Birkaç yıl boyunca ensest evliliğinin meyvesi olarak serpilmiş dört çocuğuyla kesintisiz bir mutluluk yaşamış. Tanrıçanın gizli faaliyetleri sayesinde iğrenç gerçek sonunda ortaya çıkmış. İokate kendisini asmış. Oidipus da çaresizlik içinde kendi gözlerini çıkarmış. Özgür iradesiyle ödediği bu kefarete razı gelmeyen katı yürekli Thebai halkı, onu şehri ve ülkeyi terk etmeye zorlamış. Oğulları Eteokles ile Polyneikes babalarının için kıllarını bile kıpıratmamış. Babaları da başlarına lanet okuduktan sonra geri çekilmiş ve sadık kızı Antigone'nın refakatiyle sonunda Atina yakınlarında Kolonos'daki Eumenide'in bahçesine sığınmış. Oradaki mezarı, kâhinin eski bir yanıtının sonucu olarak ulusal bir hazine olarak görülmektedir.

Babalarının laneti yapmacık oğullarının üzerinde tesirini göstermiş. Büyük olan Eteokles kardeşi Polyneikes'i ülkeden sürmüş, o da Argos Kralı Adrastos'tan yardım istemiştir. Adrastos, Amythaonid ırkından gelen Bias'ın torunuydu ve varlıklı Polybos'un kızıyla evliliği sayesinde Sikyon hükümdarlığını elde etmişti. Sürgün Polyneikes'i misafirperver bir biçimde karşılamakla kalmamış, kızıyla onu evlendirmiş ve Thebai tacını geri almada kendisine yardım vaadinde bulunmuştu. Bu yolculukta Adrastos, diğer Argos kahramanlarından yardım almaya çalıştı. Bilgeliği ve cesaretiyle ünlü kayınbiraderi Amphiaraos hariç diğerlerinin hepsi kendisine eşlik etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Amphiaraos, ünlü kâhin Melampus'un büyük büyük torunuydu ve ondan kehanet gücünü miras almıştı. Bu sebeple savaşın felaketle biteceğininin farkına varıp engel olmaya çalışmıştı. Polyneikes ile kendisi gibi Adrastos'un damadı olan ateşli Tydeus, durmaksızın yalvarmışlar. O da nihayetinde kaçarak arsızlıklarından kurtulmuş. Bununla birlikte Polyneikes, Amphiaraos'un eşi Eriphyle'ye Harmonia'ya Kadmus tarafından hediye edilen muhteşem gerdanlığı, kocasının gizlendiği yeri söylemesi için rüşvet olarak verdi. Bunun üzerine Amphiaraos istemeden

de olsa önceden tahmin ettiği gibi biten sefere katılmak zorunda kaldı. Thebai'ye karşı yapılan saldırı geri püskürtülmekle kalmadı, atının süratliliği sayesinde kurtulan Adrastos dışında bütün Argoslu liderler öldürüldü. Polyneikes ile Eteokles teke tek çarpıştılar. Adrastos'un Thebailileri ölen kahramanlara kutsal bir cenaze töreni bahşetmede Theseus'tan yardım aldığı Attika'ya kaçışı, asıl hikâyenin bilinmeyen bir yönü olup Atinalı drama yazarlarının vatansever dürtülerine yüklenebilir. Sofokles'in *Antigone* isimli meşhur tragedyası, Thebai'nin yeni kralı Kreon'un diğer kahramanların cenazesine izin verdiğini ancak Polyneikes'i bir köpek gibi savaş meydanında gömülmeden bıraktığını ve Antigone'u erkek kardeşini emrine rağmen gömmeye cesaret ettiği için idama mahkûm ettiğini anlatır. Kreon da Antigone'la nişanlanan kendi oğlu nişanlısının ölümüne kederlenip intihar ettiği için korkunç bir cezaya mahkûm oldu.

On yıl sonra ölen kahramanların oğullarının Adrastos'un oğlu Aegialues'a babasının yenilgisinin intikamını almak üzere birleştikleri anlatılır. Bu nedenle sefere Epigoni (oğullar) savaşı ismi verilmiştir. Babalarının seferi gibi açıkça tanrıların isteğine karşı gerçekleştirilmemesine karşın başarılı olmuştur. Artık Thebai'nin kralı olan Eteokles'in vahşi oğlu Laodamas, Thebai yakınlarında kesin bir yenilgiye uğramıştır. Aegialeus onun ellerinde öldürüldükten sonra, Amphiaraos'un oğlu Alkmaion tarafından öldürülmüştür. Thebaililer artık şehirlerini daha fazla koruyamamışlar ve kör kâhin Tiresias'ın tavsiyesine uyarak karanlık ile sisin örtüsü altında geri çekilmişlerdir. Yaşlı Tiresias yolda Tilphusa pınarında ölmüş, geri kalanların bir kısmı Tesalya'ya sığınmış, bazıları da diğer ülkelerde sığınak aramışlardır. Muzaffer Argoslular şehri yağmalayıp kısmen tahrip ettikten sonra arasında Tiresias'ın kızı Manto'nun da olduğu ganimetin büyük bir kısmını Delfi kâhinine adamışlar. Daha sonra Polyneikes'in oğlu Thersander'i kral yapmışlar ve bunun üzerine kaçak halkın büyük bir kısmı geri dönmüştür. Thesander sonradan Truva Savaşı'nda yer almış ve orada yok olmuştur.

4. Truva Dönemi

Şimdi geç dönem kahramanlar çağının dördüncü ve en önemli müşterek girişimi olan Truva Savaşı'na geçiyoruz. Bu konuda bilgi kaynaklarımız önceki efsanelerin hepsinin tarihinden çok daha zengindir çünkü genellikle Homeros'a atfedilen büyük ulusal destanlar *İlyada* ve *Odysseia*'nın ikisi de Truva Savaşı'nı konu alır. Bu ölümsüz şiirlerin içeriği muhtemelen okurlarımız tarafından iyi bilindiği için hikâyenin sadece en önemli özellikleri üzerinde duracağız.

I. Truva Savaşı'nın Kahraman Irkları

1. Dardanialılar ya da Dardanos'un Irkı: Truva'nın kraliyet ailesi Atlas'ın kızı Elektra ile Zeus'un oğlu Dardanos'un ırkından geliyordu. Dardanos'un, Kral Teuker'den mesken tutmak üzere bir parça toprak aldığı İda (Kazdağı) Dağı ile Hellespont (Çanakkale Boğazı) arasında kalan Anadolu'nun kuzeybatı kesimindeki Samothrake'den (Semadirek) ya da başkalarına göre İtalya ya da Arkadya'dan göç ettiği söylenir. Simoeis ya da diğerlerinin deyişiyle Skamander Nehri'nin tanrısının kızıyla birlikteliğinden Dardanos'un Tros isminde bir oğlu olmuş ve Truvalılar isimlerini ondan almıştır. Tros'un üç oğlu olmuştur: Assarakos, İlos ve Ganymedes. Bunlardan sonuncusu, Dardanos ırkının tüm oğulları gibi, muhteşem bir güzelliğe sahipti ve Zeus tarafından tanrıların sakisi onuruna yükseltilip ölümsüz olmuştu. İlos ile Assarakos ise iki farklı Dardania ırkının kurucuları oldu. İkincisi Dardania'daki asıl yerleşim yerinde kaldı. Burada Kapys'in ve Aineias'ın babası, Ankhises'in dedesi oldu. İlos, Skamander düzlüklerine göç edip orada İlilyon ya da Truva şehrini kurmuştur. Şehri kurduktan sonra Zeus'a kendisine lütfunun bir işaretini bahşetmesi için yakarmıştır. Ertesi gün çadırının önünde Pallas Athena'nın ağaçtan oyulmuş heykeli Palladion'u

bulmuş. Şehrin serveti ve refahı buna sahip olmaya dayandırılıyordu. İlos'un ölümünün ardından oğlu Laomedon Truva kralı oldu. İsteği üzerine Poseidon ile Apollon, Pergamon kalesini inşa etti. Daha önce bu kralın hilekâr davranışı yüzünden nasıl Herakles'in gazabını kışkırtıp şehrin ilk kez zaptedilmesine neden olduğundan bahsetmiştik. Oğullarından sadece Priamos hayatta kalmış, onun sayesinde Dardanos ırkı yeniden doğmuştur. Çünkü eşi Hekabe (Hecuba) ve sevgilileri sayesinde çok sayıda oğlu ve kızı olmuştur.

2. Pelopsoğulları ya da Pelops Irkı: Truva'nın yıkılmasında özellikle etkili olan Pelopsoğulları, Frigya Kralı Tantalos'un soyundan geliyordu. Tantalos, eşi benzeri görülmeyen talihi ve ardından gelen kederli yazgısıyla meşhurdu. Zeus ile Pluto'nun (zengin bolluk) oğluydu ve Spil Dağı'ndaki bir kalede yaşıyordu. Otlak arazileri ve bereketli mısır tarlaları buradan on iki günlük mesafedeki İda ve Propontis'e (Marmara Denizi) kadar uzanıyordu. Mutlak tanrılar onu dostluklarıyla onurlandırdılar ve kendisiyle öylesine yakınlaştılar ki onu yemek masalarına bile davet ettiler. Eşi benzeri duyulmamış bu talih, önemsiz ölümlüde öyle bir küstahlık doğurmuş ki tanrılar ve insanlara en kötü hakaretleri etmekten zevk almaya başlamış. Sonunda tanrıların bilgeliğini sınamak için kendi oğlu Pelops'u parça parça edip pişirecek kadar ileri gitmiş. Görünüşe göre bu günahı bardağı taşıran son damla olmuş ve tanrılar suçluya ağır bir ceza vermiş. Tantalos'un hayatını ve krallığını nasıl kaybettiğine dair anlatılar bizi tamamen belirsizlik içinde bırakıyor. Genel bir görüş, aşağı dünyada etrafı en lezzetli meyvelerle çevrili ve boğazına dek suyun içinde durmasına karşın yine de sonsuz bir açlık ve susuzluk çektiğine dair meşhur cezasından bahseder. Başka bir anlatı geleneğine göre, başının üstünde asılı duran devasa bir taş yüzünden sonsuz korkuya terk edilmiş.

Tantalos'un çocukları Pelops ile Niobe'ymiş. İkincinin bahtsız kaderi zaten Thebai'nin efsanesinin tarihçesinde anlatılmıştı. Pelops, Hermes tarafından yeniden hayata döndürülmüş. Tanrılar,

Demeter'in yediği omzunun bir parçasının yerine fildişinden bir parça koymuş. Pelops'un kutsal tanrıların arasında Olimpos'ta yaşadığı söylenir. Hayata döndürüldükten sonra Elis'e geçmiş ve orada kral Oinomaos'un güzel kızı Hippodameia ile evlenmeye talip olmuştur. Kral, kendisini at arabası yarışında yenecek olan kişiyi kızıyla evlendirmeye söz vermiş. Kim kaybederse Oinomaos onu geçince hedefini şaşırmaz mızrağıyla mıhlayacak ve küstahlığını canıyla ödeyecekti. Pelops çetin sınava girmek üzere ortaya çıkmadan önce on üç soylu delikanlı bu akıbete uğramıştı. Poseidon'un kendisine verdiği yorulmak bilmez atları sayesinde başarılı olmuş. Ayrıca yarışa başlamadan önce efendisinin arabasının dingil çivisini çıkardığı ya da yerine mum koyması için kralın arabacısına rüşvet verdiği de söylenir. Oinomaos arabası parçalandığı için ölmüş ya da yenilgisi sebebiyle kendi canına kıymıştır. Pelops ise artık hem Hippodameia'yı hem de Elis Krallığı'nı elde etmiş. Ancak yükümlülüklerinden kurtulmak için kendisine böylesine değerli hizmetleri olan Myrtilos'u denize atıp onu kötülükle ödüllendirmiş. Oğlu olmakla ünlendiği Hermes onu yıldızlar arasında arabacı yapmıştır.

Pelops'un Hippodameia ile birlikteliğinden doğan oğulları Atreus ile Thyestes'in en iğrenç suçlarla dolu tarihi, tragedya ozanlarının en sevdiği konular arasında bulunuyordu. Homeros'ta kendilerinden hiç bahsedilmediği için aslında Pelopsoğullarının kötülüklerinin çoğunu yapmış gibi görünürler. İlk olarak üvey kardeşleri Chrysippus'u öldürmüşler. Bu yüzden anneleriyle ülkeden ayrılmak zorunda kalmışlar. Miken'de Perseus'un oğlu, kayınbiraderleri Sthenelos ya da onun oğlu Eurystheus tarafından hoşça karşılanmışlardır. Eurystheus'un ölümü üzerine Argos'taki Persidae'nin egemenliğini miras almışlar ve Atreus görkemli başkent Miken'e yerleşmiştir. Ne gariptir ki Yunan heykelciliğinin en eski örnekleri sözde aslan kapısında bizlere kadar ulaşmıştır. Kısa süre içinde kardeşler arasında amansız bir düşmanlık çıkmış ve sonuçta Thyestes, Argos'tan sürgün edilmiştir. İntikam almak için yanına Atreus'un küçük oğlu Pleisthenes'i

almış. Onu kendi oğlu olarak büyütüp Atreus'u öldürmek üzere Miken'e göndermiştir. Planları ortaya çıkmış ve kasıtlı suçunun cezasını hayatıyla ödemiştir. Atreus ölüme çarptırdığı kişinin kendi oğlu olduğunu öğrendiğinde korkunç bir intikam almaya karar vermiş. Barışmak ister gibi davranarak Thyestes ile çocuklarını Miken'e çağırmış. Kardeşinin sözüne güvenen Thyestes geri dönmüş. Atreus gizlice Thyestes'in iki genç oğlunu ele geçirip katletmiş. Korkunç yemeği babalarının önüne getirmiş. Bu insanlık dışı zalimlik karşısında dehşete kapılan güneş arabasını çevirip rotasında geriye doğru gitmiş. Kardeşi ile bütün Pelopsoğullarına korkunç lanetler okuyan Thyestes, tekrar kaçmış ve Epir Kralı Thesprotos'un yanına sığınmış. Daha sonra geriye kalan tek oğlu Aigisthos'un yardımıyla kardeşinden intikamını almayı başarmış. Atreus sahilde bir kurban sunarken Aigisthos tarafından katledilmiş ve Thyestes artık Miken'in hâkimiyetini eline geçirmiş. Atreus'un oğulları Agamemnon ile Menelaos acımasız amcalarından kaçıp Sparta'ya gitmişler. Oada Kral Tyndareos onları hoş karşılayıp kızları Klytaimestra ve Helene ile evlendirir. Onun yardımıyla Agamemnon babasının krallığını yeniden ele geçirmiş, Thyestes'i öldürmüş ve Aigisthos'u kovmuştur. Menelaos ise Paris tarafından kaçırılan eşi Helene, Truva Savaşı'nı başlatana Tyndareos'un yerine hükümdar olduğu Sparta'da kalmıştır.

3. Aiakosoğulları ya da Aiakos Irkı: Atreus'un oğullarının ardından Aiakosoğulları, Truva Savaşı'nda en önemli role sahiptir. Aslında savaşın bu iki kahraman ırkın ve halklarının, yani Argoslu Akalar ile Phthialı Helenlerin, kahramanlık serüveninden ibaret olduğunu kolayca söyleyebiliriz. Aiakosoğullarının atası benzer biçimde, bilgeliği ve adaletiyle ünlü ve bu sebeple sonunda aşağı dünyada hâkimlik yapan Aiakos idi. Aiakos, Zeus ile Nehir Tanrısı Asopos'un kızı Aigina'nın oğluydu. Aigina adasına hükmetmiş ve bilge Sentor Kheiron'un kızı Endeis ile evlenmiştir. Kendisine iki oğul doğurmuştur: Peleus ile Telamon. Erkekliğe eriştiklerinde tıpkı Pelops'un oğulları gibi babalarının

çok sevdiği üvey kardeşlerinden birini kıskançlık nöbetine girip öldürdükleri için ülkelerini terk etmeye mecbur bırakılmışlardı. Peleus, Eurytion tarafından hoş karşılandığı Phthia'nın yolunu tutmuştur. Eurytion kendisiyle kızını evlendirmiş ve ona krallığının üçüncü kısmını bahşetmiştir. Peleus daha sonra Kalydon domuz avına katılmış ve burada talihsizlik sonucu kayınpederini öldürmüştür. Bunun sonucunda Phthia'dan ayrılmış ve İolkos'a gitmiş, Medeia'nın ihaneti sonucu hayatını kaybeden babası Pelias adına Akastos'un düzenlediği cenaze oyunlarında yer almıştır. Burada Bellerophon'un Proitos'un sarayında yaşadığı yazgıyı paylamıştır. Akastos'un eşi Astydameia onu ayartmayı başaramayınca kocasına onun hakkında iftira atmış. Bunun üzerine kocası hayatını almaya kalkışmıştır. Pelion dağında avlandıktan sonra Peleus uykuya dalıp ondan kurtulmayı uman Akastos'a karşı savunmasız kalmış. Aslında tanrılar ona acıyıp Hermes aracılığıyla kendisine muhteşem bir güce sahip kılıcı göndermeseymiş, Sentorlar tarafından az kalsın öldürülecekmiş. Kılıç sayesinde ormanın vahşi sakinlerinin saldırılarını geri püskürtebilmiş. Peleus, Dioskur'un yardımıyla sonunda İolkos'u ele geçirip hain Akastos ile eşini öldürmüş. Erdemliliği karşılığında tanrılar ona Nereus'un güzel kızlarından biri olan Thetis'i eş olarak vermişler. Thetis de ona bir oğlan doğurmuş, yani Akhilleus'u (Akhilles), Truva Savaşı'nın en büyük ve en cesur kahramanını. Sonraki dönemlere ait bir efsaneye göre Thetis, kocasını Akhilleus doğduktan kısa bir süre sonra terketmiştir. Çünkü tıpkı Demeter'in Keleos'un çocuğuna yaptığı gibi tam oğlunu ateşin üstünde ölümsüz kılacakken kocası araya girmiştir. Ancak bu hikâye Homeros'un eserlerinde bilinmez. Daha geç dönemdeki başka bir efsaneye göre Thetis, oğlunu Styks ırmağına batırmış ve eliyle tuttuğu topuğu hariç vücudunun her yerini yaralanmaz kılmış. Bütün soylu kahramanlar gibi Akhilleus da Kheiron tarafından eğitilmiş. Oun idaresinde tüm güç ve çeviklik gerektiren sanatlarda öylesine mükemmel bir beceri elde etmiş ki çağdaşı kahramanların hepsini kısa sürede geride bırakmış. Homeros, Kheiron'a ek olarak genç kahramanın eğitmeni olarak

Amyntor'un oğlu Phoiniks isminden bahseder. Akhilleus, Truva Savaşı'na kaderinde geriye dönmek olmadığını bildiği halde neşeyle ve kararlılıkla gitmiştir. Annesi Thetis'in onun yazgısını engellemek üzere Odysseus'un hüneri sayesinde fark edildiği Skyros Kralı Lykomedes'in sarayına kız kılığında gönderdiğine dair anlatı, Homeros sonrası çıkan bir uydurmadır.

Aiakos'un ikinci oğlu Telamon'un soyundan, görece daha az önemli bir kahraman olan Aias ya da Ajax gelmiştir. Aigina'dan kaçtıktan sonra Telamon, Kral Cychreus'un kızıyla evlendiği Salamis Adası'nda yeni bir yuva bulmuştur. Cychreus'un vefatından sonra kral olmuş. İlk eşinin ölümünün ardından Megara Kralı Alkathoos'un kızı Periboia ile evlenmiş ve birliktelikleri-nden Ajax doğmuştur. Geleneklere göre kudretli arkadaşının Truva seferinde yer alan Telamon ile Herakles arasında samimi bir dostluk vardır. Karşılığında Herakles kendisine Laomedon'un kızı Hesione'yi eş olarak vermiş, o da ikinci bir oğulun yani Teuker'in (Teukros) babası olmuştur. Antik dönem kahramanlarının hepsi gibi onun da Kalydon avında ve Argonotların seferinde yer aldığı anlatılır. Bu cesur ve yiğit babaya göre, kudretli kahraman Herakles'in küçük bir çocukken kollarında tuttuğunda babası Zeus'tan desteğini dilediği oğlu Ajax hakkında hiçbir şey değersiz değildi. Çevik ve süratli Akhilleus ile kıyaslandığında biraz kaba ve sakarmış gibi görünse de diğer kahramanların hepsinden daha iri ve kuvvetliydi. Akhilleus'un ağır ölümcül mızrağı gibi onun muazzam kalkanı da ayırt edici özelliğiydi. Kardeşi Teuker onun yanında, Yunanlar arasındaki en iyi okçu sayılırdı.

4. Nestor, Lokrisli Aias, Diomeddes ve Odysseus: Bazı diğer meşhur kabile reisleri Pelops ve Aiakos ırkından kahramanlarla bağlantılıdır. Bu liderler arasında Yunanlar için bilgece tavsiyeleri, Truva karşısında Akhilleus ya da Ajax'ın gözüpek cesareti kadar vazgeçilmez olan Pyloslu yaşlı Nestor ilk sırada gelir. Nestor, Neleus'un on iki oğlundan en küçüğüydü. Babası, Poseidon ile Tyro'nun oğlu ve Pelias'ın ikiz kardeşiydi. Pelias tarafından

sürülen Neleus, Messenia'ya sığınmış ve burada yeni bir krallığın kurucusu olmuştur. Ancak daha sonra hem krallığı hem de hanesinin görkemi Nestor hariç Neleus'un tüm oğullarını katleden Herakles tarafından neredeyse tamamen yok edilmiştir. Nestor oldukça küçük yaşına rağmen, komşu kabileleri Epei ve Arkadyalıları mağlup edip babasının arazilerini eski büyüklüğüne geri kazandırmıştır. O da benzer biçimde Lapitler ile Sentorlar arasındaki mücadelede, Kalydon domuz avında ve Argonotların seferinde yer almıştır. İnsanoğllunun üç nesli boyunca egemenlik sürdürerek oldukça uzun süre yaşamasına karşın Truva Savaşı'nda yer alma arzusuna karşı koyamamıştır.

Görkemli adaşından ayırt etmek için Küçük Aias olarak da adlandırılan Lokrisli Aias, hakkında Argonotların seferine katıldığından başka fazlaca bir şey bilmediğimiz Lokris Kralı Oileus'un oğullarından biriydi. Aias, Yunanlar arasında sadece Akhilles'in gerisinde kaldığı mızrak atmadaki becerisi ve müthiş çevikliğiyle tanınıyordu. Daima keten bir zırh içinde görünürdü. Destekçileri Opuntian Lokrislileri hafif silahlı birliklerden oluşuyordu.

Diomedes ise ismi sıkça anılan Aiolalı Amythaonid ırkının bir üyesiydi. Babası Thebailere karşı Yedilerin Savaşı'nda öldürülen hiddetli Tydeus'tu. Babasının zaptolunmaz, yabani mizacına hiç benzemeyen Diomedes, elbette Epigoni Savaşı'nda yer almış ve ardından büyükbabası Adrastos'un Sikyon'daki hükümdarlığının halefi olmuştur. Ayrıca erkek kardeşi Agrius'un oğulları tarafından tahtından indirilen dedesi Aetolia kralı yaşlı Oineus'u krallığına geri getirmiştir. Kendisi İlyada'da Pallas Athena'nın gözdesi olarak belirir ve Homeros ona Truva'nın duvarları önünde, Yunanların mücadelelerinde önemli bir rol biçer. Homeros sonrası anlatılarda Truva Palladion'unu kaçıran kişi olarak temsil edilir.

Son olarak Truva Savaşı'ndaki Yunan kahramanların en popüleri olan Odysseus (Ulysses), İthaka Kralı Laertes ile Autolykos'un kızı Antikleia'nın oğullarından biriydi. Autolykos, Parnassos Dağı'ndaki bir bölgede yaşıyordu ve kurnazlığıyla meşhurdu.

Görünüşe göre torunu, dedesinin mizacından hiçbir şey almamıştı. Soylu ve faziletli eşi Penelope sayesinde Odysseus, Atreus ile yakın akraba olmuştur. Çünkü Penelope, Sparta Kralı Tyndareos'un erkek kardeşi İkarios'un kızıdır. Bu yüzden hiç istememesine karşın Menelaos'un isteğine uyup Truva'ya karşı çıkılan sefere katılmak zorunda kalmıştır. Bilgeliği ve etkili konuşma becerisinin yanı sıra kuvvet gerektiren işlerdeki maharet ve tehlike anındaki yılmaz cesaretinden dolayı Pallas'ın gözdesi olmuştur.

II. Truva Savaşı

Truva Savaşı'na dair en önemli bilgi kaynağımız olan Homeros'un İlyada destanı, savaşın ilk dokuz yılındaki olaylardan bahsetmez. Onuncu ve son yılındakiler hakkında ise sadece Akhilleus ile Agamemnon'un çekişmesiyle ilgili bölümlere yer verir. Savaşın çıkış nedeni ve ilk dokuz yılında yaşananlardan sadece arada bir açıklama yapmak için bahseder. Aradaki boşluğun günümüzde artık mevcut olmayan, Truva dönemine ait diğer destanlara erişimi olan yazarların eserleriyle doldurulması gerekir.

Peleus ile Thetis'in evlilik kutlamalarına davet edilmeyen kavga tanrıçası Eris, üzerinde "en güzel olana" yazılı altın bir elmayı topluluğun arasına atarak öcünü almıştır. Birbirine rakip olan üç tanrıçanın -Hera, Athene ve Afrodit- her biri elma üzerinde hak iddia etmiştir. Ancak karar Zeus'un buyruğuyla Paris'in yargısına bırakılmıştır. Paris, Truva Kralı Priamos'un oğullarından biridir. Annesi Hekabe'nin hamileliği sırasında gördüğü uğursuz bir rüya yüzünden doğumundan hemen sonra

İda Dağı'na terk edilmiştir. Birkaç çoban tarafından bulunmuş ve büyütülmüştür. Kararını, kendisine dünyadaki en güzel kadını eş olarak vereceğine söz veren Afrodit'ten yana kullanmıştır. Kısa süre sonra kendisi gibi yakışıklılığı ve fiziksel becerileriyle tanınan genç kralın düzenlediği birkaç oyunda, tüm erkek kardeşlerinden ödülleri aldıktan sonra kâhin Kassandra tarafından tanınmış ve babası tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra deniz aşırı bir yolculuğa çıkıp Yunanistan'a gitmiş ve Sparta Kralı Menelaos'un sarayını ziyaret etmiştir. Kral tarafından hoş karşılanmış ve güzelce ağırlanmış. Afrodit, Menelaos'un genç eşinin kalbinde kendisini görünüşünün doğulu görkemi kadar kişiliğinin güzelliğiyle hayran bırakan yakışıklı misafirine karşı ölümcül bir aşk uyandırmış. Kocası Menelaos Girit'e gittiğinde ve erkek kardeşleri Disokur Aphareus'un oğullarıyla olan mücadeleyle meşgulken Helene, kendisini baştan çıkaran Paris ile Truva'ya kaçmış. Truva kralının Helene'yi teslim etmeyi reddetmesi üzerine Menelaos tüm Yunanistan'ı bir intikam savaşına kışkırtmayı başarmış. Yunan kabile reislerinin çoğu Helene'ye talip olduğundan ve Helene'nin seçeceği kocayı incinmesi ya da saldırıya uğraması durumunda desteklemek adına birleşeceklerine dair Tyndareos'a ant içtiklerinden bu görevi başarmak hiç de zor olmamıştı. Yunanların yeterli sayıda adamla doldurdukları gemileri Aulis'teki Boeotia limanında toplanmış. Gemilerin sayısı Homeros'a göre bin yüz seksen üçmüş ve bunların yüzden fazlasını seferin lideri olarak seçilen Agamemnon tek başına tedarik etmiş. Ancak Agamemnon, Artemis'i tanrıça için kutsal sayılan bir geyiği öldürerek rencide etmiş. Bu yüzden seferin yola koyulması, sonunda rahip Kalkhas'ın emri üzerine Agamemnon kendi kızı İfigeneia'yı tanrıçanın sunağında kurban ederek gazabını dindirmeye karar verene dek, havanın esintisiz ve denizin sütliman olması sebebiyle sürekli ertelenmiş. Tam kurban edileceği sırada Artemis İfigeneia'yı kurtarmış ve yerine dişi bir geyik geçirdikten sonra kızı tanrıçanın tapınağında rahibe olduğu Tauris'e yollamış. Böylece filo güzel bir rüzgârla yola çıkmış. Önce Truva körfezinin tam karşısındaki Tenedos'ta (Bozcaada) mola

vermişler. Buradaki bir şölen esnasında Truva'nın fethedilmesi için herkesin güvendiği ve Herakles'in ok ve yayına sahip olan Philoktetes, bir yılan tarafından ayağından ısırılmış. Philoktetes, acı içinde bağırışları ve yaranın tiksindirici kokusu yüzünden Lemnos (Limni) Adası'na götürülüp kaderine terk edilmiş. Yunanlar daha sonra Hektor ile Aineias'ın direnişine rağmen Truva sahiline çıkmayı başarabilmiş. Zira Protesilaos kendisini Yunanlar için ölmeye adadığından Truva sahiline ilk çıkan kişi olmuş. Hatta Troas'ın kralı olan ve Truvalıların yardımına gelen Poseidon'un kudretli oğlu Cycnus, Yunanların ilerleyişine engel olamamış. Vücudu yara almaz olduğu için Akhilleus tarafından boynu bir sırımla sıkılarak boğulmuş.

Yunanlar gemileri için bir üs kurduktan sonra savaş gerçek anlamda başlamış. Saldırılarından birkaçı Truvalılar tarafından başarılı bir şekilde püskürtülmüş. Yunanlar Truva'yı çevreleyen bölgelere baskınlar ve yağma seferleri düzenlemeye mecbur kalmış. Bu akınlarda Akhilleus her daim önemli bir rol oynamış. Savaşın ilk dokuz yılı önemli olaylar bakımından hiç de verimli geçmemiş. Kuşatmanın bezdirici monotonluğu, Akhilleus ile Priamos'un en küçük oğlu Troilos arasında geçen ve Troilos'un katledildiği teke tek çarpışma ve Odysseus'un ihanetinin neden olduğu Yunan barış birliğinin başı Euboialı Palamedes'in ölümüyle bozulmuş. Sonunda, savaşın onuncu yılında Akhilleus ile Agamemnon arasında tutsak edilen bir esir üzerine tartışma çıkmış ve savaşın gidişatına kısa bir süreliğine oldukça farklı bir yön verilmiş. İşte tam bu noktada İlyada başlar. Akhilleus öfkelenerek çadırına çekilmiş ve artık savaşta yer almayı reddetmiştir. Diğer yandan tüm Yunanlardan daha çok ondan korkan Truvalılar, cesaretlerini toplamış ve sadece duvarlarını korumakla kalmamışlar. Thetis'in isteği üzerine Zeus onlara Yunanlar ile ilk çarpışmalarında zafer bahşetmiş. Hektor onları gemilerine kadar sürmüş. Gemilerini yakmak üzereyken Akhilleus arkadaşı Patroklos'a kendi zırhını verip Yunanların yardımına giden Myrmidonlara liderlik etmesine izin vermiş. Truvalılar geri sürül-

müşler ama Patroklos kovalamacanın hararetinde Hektor tarafından öldürülmüş ve zırhından mahrum bırakılmış. Menelaos ise Büyük Aias ile diğer kahramanların yardımıyla kanlı ve ısrarlı bir mücadelenin ardından Patroklos'un cesedini geri almayı başarmış. Akhilleus'un gazabı artık, çok sevdiği arkadaşı Patroklos'un ölümü yüzünden Hektor'dan intikam alma arzusuna dönüşmüş. Tanrıça annesinin Hephaistos'un atölyesinden edindiği yeni zırhını beklemeye bile zor sabretti. Zırhı eline geçer geçmez yeniden savaş alanına çıktı ve Truva'nın siperi olarak görülen Hektor kısa süre sonra onun öfkeli saldırısına yenik düştü. Akhilleus ise Priamos'un yakarışları karşısında Hektor'un cesedini teslim edecek kadar cömert davrandı. İlyada destanı, Hektor'un vakur cenazesiyle biter.

Akhilleus'un ölümü ve silahları üzerine çıkan çekişmelere dek takip eden olaylar, her ne eserin kendisi kayıp olsa da içindekiler hakkında görece az bilgi sahibi olduğumuz Miletoslu Arktinos'un Aithiopis eserinde anlatılmıştır. Önceki hikâyede açıkça bilinmeyen her türlü muhteşem kahramanlığın Akhilleus tarafından Truva'nın duvarları önünde gerçekleştirildiği anlatılır. Hektor'un ölümünün hemen ardından ilk olarak Amazonların kraliçesi Penthesileia Truvalıların yardımına gelmiş ve ordusunun başında öylesine cesurca çarpışmış ki Yunanlar dağılmış. Nihayetindde Akhilleus, Ares'in kahraman gibi yiğit kızını alt etmiş. Onun kaybından sonra Truvalıların yeni bir müttefiki ortaya çıkmış: Memnon. Kendisi Habeşistan kralıdır ve Habeşistanlıların Uzakdoğu'da yaşadıkları düşünüldüğünden Eos'un oğlu olarak isimlendirilmiş. Bu yakışıklı ve cesur kahramanın elinde ölenlerin arasında Nestor'un yürekli oğlu Antilokhos da bulunuyormuş. Memnon yenilmez Akhilleus ile karşılaşmaya cüret ettiğinde cesur bir çarpışmanın ardından mağlup olmuş. Eos'un gözyaşlarından kaynaklanan sabahın erken saatlerindeki çiy, yiğit oğlu için tuttuğu yasın hiçbir zaman dinmediğini kanıtlar. Ancak çok geçmeden ölümün, karşısında nice kahramanın devrildiği Akhilleus'u da alma vakti gelmiş. Scaean ka-

pısına yapılan bir saldırıda Myrmidonların başındaki Akhilleus, Apollon'un yardımı sayesinde Paris'in bir okuyla öldürülmüştür. Anlatılarını tragedya ozanlarının izlediği sonraki dönem yazarlarına göre Akhilleus, Priamos'un güzel kızı Polyksene ile nişanlanırken haince öldürülmüştür. Cesedi ve zırhı üzerine çıkan şiddetli çekişme bütün bir gün sürmüş. Sonunda Odysseus ile Aias güvenli bir yere götürmeyi başarabilmişler. Ölümünün ardından Yunanlar arasında matem ve kargaşa hüküm sürmüş. On yedi gün ve gece boyunca Thetis tüm su perileriyle onun zamansız ölümü üzerine öyle hüzünlü ve dokunaklı melodiler okumuş ki ne tanrılar ne de insanlar gözyaşlarını tutabilmiş:

"Gelin görün nasıl da her bir tanrı ile tanrıça gözyaşı döküyor,
Ne kadar çabuk bu güzellik geçip kusursuz olan bile ölüyor!"

Yunanların en cesurunun ölümünün ardından Aias ile Odysseus arasında onun silahları üzerine tatsız bir tartışma çıkmıştır. Ölen kahramana yakın ilişkisi ve Yunanların davasına sunduğu büyük hizmetlerden dolayı Aias, en çok hak eden gibi görünür. Ancak Agamemnon, Athena'nın tavsiyesi üzerine Akhilleus'un eşyalarının Odysseus'a verilmesine karar verdi. Aias bu karara o kadar incindi ki delirip kendi hayatına son verdi. Telamon'un oğlunun kederli yazgısını ele alan Sofokles'in tragedyalarından birinin tamamı bizlere kadar ulaşmıştır.

Aias'ın sahneden inmesinin ardından Odysseus, Yunanlar arasında kesin olarak baş koruyucu oldu. Truvalı kâhin Helenos'u yakalayan ve İlilyon'un (Truva'nın bir başka adı) Herakles'in okları olmadan ele alınamayacağı sırrını zorla elde eden oydu. Bunun üzerine Lemnos'ta yaralı bir şekilde yatan Philoktetes getirildi ve yarası Makhaon tarafından iyileştirildi. Bundan kısa süre sonra Paris'i elleriyle öldürdü. Dahası, Diomedes ile Truva'ya gizlice girip şehrin emniyetinin bağlı olduğu Palladion'u kaçırmak gibi tehlikeli bir görevi yerine getiren Odysseus'tu. Yunanların başarısı için orada bulunmasının gerekli olduğuna hükmedilen Akhilleus'un genç oğlu Neoptolemos'u Skyros'tan Truva kampına getiren de oydu. Son ve en büyük

hizmeti olarak şehrin nihai olarak ele geçirilmesine neden olan tahta atı tasarlayıp tuzak kuran Odysseus'tu. Epelos tarafından inşa edilen atın karnında Yunanların seçilmiş yüz savaşçısı gizlenmişti. Yunanların geri kalanı kamplarını ateşe vermiş ve Tenedos'a yelken açmışlardı. Bunun üzerine casus Sinon'un sözlerine aldanan Truvalılar, sevinç çığlıkları arasında ölümcül atı şehrin ortasına dek çekmişler. Truvalı Apollon rahibi Laokoon onları bu çılgınlıktan geri çevirmeye uğraşsa da nafileydi. Kimse uyarılarına kulak asmadı. Kısa süre sonra kendisi ve oğulları deniz kıyısında Poseidon'a kurban verirken denizden gelen iki yılan tarafından boğulduğunda, Truvalılar bunun şeytani nasihatlarından dolayı tanrılar tarafından gönderilmiş bir ceza olduğuna ve yaptıklarının onaylandığına karar verdi.

Laokoon ile oğullarının ölümü antik dönemlerden günümüze dek ulaşan Yunan sanatının en muhteşem eserlerinden birine konu olmuştur. Bu heykel grubu 1506 yılında bir Roma vatandaşı tarafından eski Titus ılıcasının yakınlarında bulunmuş ve hatırı sayılır bir



61. Şekil: Laokoon. Heykel Grubu.

yıllık gelir karşılığında Papa II. Julius'a devredilmiştir. Daha sonra onun tarafından Vatikan koleksiyonuna eklenmiştir. Laokoon'un kayıp olan sağ kolu ne yazık ki yanlış bir şekilde yenilenmiştir. Bu durum daha sonra Napoli'de keşfedilen heykel grubunun kopyasıyla onaylanmıştır. Grubun orijinal haline ait gravürü 61. Şekil'de görebilirsiniz.

Heykel, aslında çalışmayı borçlu olduğumuz sanatçılar (Rodoslu heykeltraşlar Agesander, Athenodoros ve Polydoros) tarafından ustaca bir araya getirilmiş üç farklı olayı tek bir uyumlu heykel grubunda bir araya getirir. En büyük oğul henüz yara almamış olup yılan tarafından öylesine gevşek bir şekilde sarılmıtı ki acıklı bir şekilde baktığı soylu babasına böylesine şefkatle bağlı olmasaydı, kaçınılmaz yazgısından kolayca kurtulabilirdi. Doğal olarak grubun odak noktasını oluşturan Laokoon, yılan tarafından ölümcül bir yara aldığı anda temsil edilir. Altarın üzerinde yıkılmaktadır ve geriye kalan gücünü yükselmek için boşuna harcar. Sol koluyla hâlâ mekanik olarak yılanları geri püskürtmeye çabalamaktadır. O ana kadarki enerjik direnci artık kırılmaya başlamıştır. Soylu başını hüzünlü bir teslimiyetle göklere dikmiş, sanki tanrılara neden kendisini bu denli korkunç bir yazgıya mahkûm ettiklerini sorar gibidir. Yüz ifadesinin asil ve kararlı hali, şiddetli bir acı içinde titreyen vücudunun görünümüyle güzel bir tezat oluşturur. Sağındaki küçük oğlu ise ölümünün son acılarını çekmektedir. Her ne kadar sol eli içgüdüsel olarak yılanın başını tutsa da apaçık daha fazla direnmeye gücü kalmamıştır.

Truvalıların Laokoon'un korkunç ölümünü ve Yunanların ayrılışına sevinmesini izleyen gece, Yunan filosu Sinon'un verdiği işaretle sessizce geri döndü. Tahta atın içine gizlenen kahramanlar aşağı inip kaderine mahkûm edilmiş şehre aceleyle giren Yunan konuklara kapıları açtılar. Ardından korkunç bir yağma ve katliam gerçekleşti. Dehşet ve şaşkınlık içindeki Truvalılar saldırıya karşı koyamadı. Kutsal şehrin yazgısı tamamlanmıştı. Priamos, Zeus sunağının önünde Neoptolemos tarafından öldürüldü. Truva'nın görkemi de artık onun ölümüyle toz olmuştu. Erkeklerin hepsi katledildi, kadınlar ile çocuklar ise ganimetlerle birlikte kaçırıldı. Kadınların kaderinde eziyetli bir kölelik var-

dı. Aralarında bütün kızları ve gelinleriyle birlikte yaşlı kraliçe Hekabe de bulunuyordu. Bütün bu felaketin nedeni olan Helene ise kardeşi Paris'in ölümünden sonra evlendiği Deiphobos'un evinde bulunmuş.

Şehir yakılıp kül edilmişti. Yerine çok daha sonra diğer şehirler kurulmuş. Her ne kadar Roma döneminde bilgili insanlar Eski Truva'nın başka bir bölgede olması gerektiğini bildirmiş olsa da kuşatma geleneği hâlâ şehrin sakinleri arasında varlığını sürdürmekteydi. Son İlilyon'un üzerinden yüz yılların geçtiği ve Homeros'un Truva'sının varlığı bir masal olarak adlandırıldığı günümüzde, saray ve büyük yangının izleri bulunmuştur. Efsanevi bölgede Dr. Schliemann'ın yaptığı kazı sayesinde artık şehirde Athena'ya tapınıldığını ve şehrin yangında yok olduğunu biliyoruz. Halihazırda ne bu keşiflerin ne de Yunan liderlerin geleneksel mezarlarının incelenip uzun zamandır toprak altında gömülü duran varlıklarının günyüzüne çıkarıldığı Miken'dekilerin önemini tam olarak bilemiyoruz.

Ancak tüm Yunan efsaneleri arasında en büyüğü olan bu efsane de doğa olayları içinde kaybolup gider. Bir Truva Savaşı'nın gerçekleştiğinden ve bununla ilgili tarihsel gerçeklerin bulunduğundan kesin olarak emin olamıyoruz. Ancak Truva Savaşı hakkında o denli çok mit açığa çıkmıştır ki bize göre bu bir efsaneden başka bir şey olamaz. Tüm hikâyenin etrafında oluşturulduğu Akhilleus, Paris ve Helen isimleri Hint efsanesinde tanınmaktadır. Geçmişlerine dair her bir önemli nokta, Hint ailesine ait her ulusun efsaneler tarihinde bulunmaktadır. Buradan ulaşabileceğimiz tek sonuç, bu gibi öykülerin Hint ailesinin ayrılmasından önce ortaya çıktığı ve bu yüzden de herhangi bir kesimin daha sonraki tarihini içeremeyeceğidir.

III. Eve Dönüş

Yunanlar, Polyksene'yi Sigeum tepesinde Akhilleus'un mezarı üzerinde kurban ettikten sonra ülkelerine dönmek üzere hazırlanmışlar. Ancak aralarından çok azına evlerine başlarına talihsizlik gelmeden ulaşabilmek ya da vardıklarında hoş bir şekilde karşılanmak nasip olmuş. Atreus'un iki oğlundan biri, Agamemnon, Euboia körfezindeki bir fırtınadan kaçıp sağ salim yurdunun kıyılarına varmış ama kısa süre sonra eşi tarafından öldürülmüş, Aigisthos da onun yokluğunda Argos'a dönüp Klytaimestra ile evlenmiş. Ganimetler paylaşılırken Agamemnon'a düşen Truvalı kâhin Kassandra da onunla aynı kaderi yaşamış. Devamlı savaşın talihsiz sonunu ve şehrin nihai yazgısını öngörmüş ancak kuşkucu halkı ona sürekli gülüp aşağılamıştı. Yunanların kumandanının önemli olaylarıyla dolu kaderi tragedya ozanları arasında gözde bir konu olmuştur. Cinayetinin intikamı elbette alındı. Agamemnon ile Klytaimestra'nın tek oğlu Orestes, kız kardeşi Elektra tarafından apar topar sahneden uzaklaştırılmış ve amcası Phokis Kralı Strophios'un yanına gönderilmiş. Strophios onu hemen hemen aynı yaşta olan oğlu Pylades ile özenle eğitmiş. İki genç arasında sadakati ve devamlılığı dillere destan olmuş samimi bir dostluk kurulmuş. Erkekliğe ulaştıktan sonra Orestes'in tek düşüncesi soylu babasının şeytani Aigisthos ile annesi Klytaimestra'nın ellerinde hainice öldürülmesinin intikamını almak oldu. Sekizinci sürgün yılında dostu Pylades'in eşliğinde Miken'e geri döndü. Burada hem Aigistso'u hem de Klytaimestra'yı öldürdü. Her ne kadar bunu yaparken kendisini bir görevi yerine getiriyor olarak görse de kendisini doğuran annesinin öldürülmekten dolayı çok derin bir suçluluk duydu. Hemen intikam peşinde koşan Furialar peşine düştü. Furialar onu adım adım takip ettiler ve sonunda Delfi'deki kâhin tarafından Artemis heykelini Tauris'ten Attika'ya taşıması için yönlendirilene dek yeryüzünün bütün ülkelerinde peşindeydiler. Yeni tanıştığı kız kardeşinin yardımıyla bu görevi

tamamladıktan sonra Apollon tarafından arındırıldı. Burada kısaca değindiğimiz Pelops'un çocuklarının kaderi üzerine yazılan eserler arasında Eshilos'un *Agamemnon, Choephori ve Eumenides* tragedyaları, Sofokles'in *Elektra*'sı ile Euripides'in *Elektra ve Tauris'teki İfigenia* eserleri günümüze dek ulaşmıştır.

Artık diğer Yunan liderlerin kaderlerine bakmamız gerekmektedir. Agamemnon'un erkek kardeşi Menelaos, Malea Burnu açıklarında kendisini Girit ve Mısır'a sürükleyen şiddetli bir fırtınaya yakalanmış. Bu yüzden de yedi yıl boyunca etrafta dolanarak yolunu bulmaya çalıştıktan sonra Helen ve Truva'nın ganimetlerinden kendisine düşen pay ile birlikte Sparta'ya geri dönmüş.

Locrian Ajax'ın kaderi ise daha bahtsız olmuş. Truva'nın yıkıldığı gece Pallas'ın tapınağına sızmış ve korunmak adına tanrıçanın sunağı ile heykeline sıkı sıkıya sarılan rahibe Kassandra'yı çekip almakla kalmamış üstelik Pallas'ın kendi heykelini de devirmiş. Bu saldırının cezası olarak gemisi Kafireas Burnu açıklarında batırılmış. Şayet Poseidon'u tanrıların yardımına ihtiyaç duymadığıyla böbürlenerek incitmemiş olsaydı bir kayaya tutunmayı başardıktan sonra yine de hayatını kurtarabilirdi. Öyle ki bu saygısızca böbürlenmesi yüzünden Poseidon, üç çatallı mızrağını kullanarak kayayı yarmış ve bunun üstüne Ajax denize düşüp boğulmuş.

Diomedes, Philoktetes ve İdomeneus ise evlerine sağ salim varmışlar ancak üçü de kısa bir süre sonra kovulmuşlar. Bunun ardından ise İtalya'ya göç etmişler. Burada Diomedes birçok kasaba kurmuş ve kendisine uzun bir süre kahramanlara layık bir övgü ile tapınılmış.

Teuker de Salamis'e sağ salim varmayı başarmış ancak kardeşi Ajax'ı daha iyi korumadığı ya da en azından ölümünün öcünü almadığı için babası o kadar çok kızmış ki onu reddetmiş. Bu yüzden o da vatanını terk etmek ve nihayetinde Kıbrıs Adası'na yerleşmek zorunda kalmış.

Fakat tüm Yunan kahramanları arasında en çok aksiliği Odysseus yaşamış. Kendi vatanında sadık eşi Penelope ile oğlu Telemakhos'un başına eşinin talipleri musallat olmuş. Buna karşılık ancak Truva'nın düşmesinin ardından on yıl geçmesinden ve sayısız gezginlik ve kargaşa tecrübesinden sonra vatanı İthaka'ya dönmesine ve tüm mal varlığını saçıp savuran utanmaz talipleri cezalandırmasına izin verilmiş. Maceralarına dair hikâyeler zaten o denli meşhur ki Homer sonrası anlatılara göre Kirke'den doğma oğlu Telegonus'un elinden öldüğünü eklemenin dışında üzerinde durmaya gerek yok.

Truva döneminin olayları sadece şairlere değil ayrıca ressam ve heykeltıraşlara da kendilerine uygun sayısız tema vermiştir. Örneğin, Raphael döneminden bu yana Paris'in yargılanması gibi pek çok münferit olay, gözde tasvir konusu olagelmiştir. Modern sanat ustaları arasında Carstens, Thorwaldsen (Danimarkalı büyük heykeltıraş), Cornellius, Genelli ve Preller (Odyssey'den Manzaralar) gibi sanatçılar Truva hikâyesini bir dizi olağanüstü eserde resmetmişlerdir. Thorwaldsen'in Priamos'u Akhilleus'un huzurunda temsil eden bir gravür çalışmasını 62. Şekil'de görebilirsiniz.



62. Şekil: Akhilleus'un huzurundaki Priam, Thorwaldsen'e ait bir gravür eser.

Antik dönemden günümüze kadar ulaşan daha önemli çalışmalar arasında Napoli Müzesi'nde bulunan Fransız vazosu üzerine çizilmiş Peleus ile Thetis'in düğünü; şu anda Louvre'da bulunan ancak daha önce Campana koleksiyonunda yer alan mermer bir gravür üs-

tüne çizilmiş Helen'in kaçırılması (63. Şekil); Patroklos'un cesedini havaya kaldıran Menelaos'u temsil eden ve Pasquino olarak bilinen Roma'daki mermer heykel grubu ve son olarak da Münih'te bulunan meşhur Aegina mermerlerinden bahsedebiliriz. Bahsettiğimiz bu son eser, Aegina'daki bir Pallas tapınağının yan duvarlarındaki bir mermer grubunun kalıntıları olup Yunanlar ile Truvalılar arasındaki bir çarpışmayı temsil etmektedir. Mermerler, 1811 yılında Aegina'da keşfedilmiştir. Büyük bir sanat eseri hamisi olan Bavyera Kralı I. Ludwig Aegina mermerlerini satın almış ve Thorwaldsen tarafından restore edilmelerinin ardından Münih koleksiyonuna eklemiştir. Truva dönemi ile ilgili tüm eserler arasında en önemlisi olan Laocoon'dan halihazırda bahsetmiştik.



63. Şekil. Helen'in Kaçırılması. Compana Koleksiyonu. Paris.

V. Efsanevi Kâhinler ve Ozanlar

Antik dönem kâhinlerinin çoğundan -mesela Argos efsanesinde geçen Amythaon'un oğlu Melampus ve benzer biçimde Amphiaraus, Tiresias ve Calchas gibi- zaten laf arasında bahsetmiştik. Tiresias ile ilgili olarak eskiçağdaki insanların onun olağanüstü uzun bir zaman yaşamış olduğunu dile getirdiklerinden bahsedebiliriz. Öyle ki yedi ya da dokuz kuşak boyunca yaşamış ve böylece kuruluşundan Epigoni tarafından yıkılışına kadar Tebai şehrinin başına gelen her olaya tanıklık etmiştir. Diğer bütün meşhur müneccimler gibi o da kuşların dilinden anlıyordu ve doğanın her türden gizemine sızabiliyordu. Bu yüzden de Tebai halkı arasında ölümüne kadar sürekli artan bir şöhret elde et-miştir. Daha önce uzun ömrü boyunca yaşadığı kent, artık Epigoni'nin saldırılarına karşı ayakta duramadığında nasıl kayıplara karışıp başka diyarlara sığınmak zorunda kaldığını ve nihayetin- de yolculuğun zorluklarına karşı yenik düştüğünü anlatmıştık. MS 2. yüzyılda mezarı hâlâ Haliartus yakınlarında olarak gösterilmekteydi.

Argivelerin ellerine düşen firari Thebailer arasında benzer biçimde meşhur bir kadın peygamber olan Tiresias'ın kızı Manto'nun bulunduğu söylenir. Büyük bir ganimet parçasıyla birlikte Delfi'deki kâhine adanmıştır. Tanrının emri üzerine Anadolu'ya gönderilmiş ve orada Kolofon yakınlarında Claros kâhini olmuştur. Burada Giritli Rhacius ile evlenmiş ve daha sonra onun sayesinde Kilikya'daki Mallos kâhini olan Mopsus'un annesi olmuştur.

Günümüze dek ulaşan efsanevi ozanların isimleri arasında şüphesiz şiir sanatının ilk tohumlarını atanların hatıralarını bulmak mümkündür. Ancak bunlar kısmen şiire dair belli başlı eğilimler ve üsluplardan başka bir şey değildir. Benzer bir durum muhtemelen efsanevi ozan Linus için de geçerlidir. Kendisi Argos, Thebai ve Euboea (Eğriboz) adasında meşhurdu. Sıradan

bir halk için doğanın filizlenen yaşamının çürümesi ve nihai ölümü üzerine matem içinde ileri atılmaktan daha yaygın bir şey yoktur. Bu durum, Hyacinthus'un efsanesinde de gördüğümüz üzere, sıklıkla yakışıklı bir genç oğlanın halka ya da vahşi köpekler tarafından katledilmesi metaforu ile tasvir edilmiştir. Her ikisi de güneşin yakıcı sıcaklığının sembolüdür. Yakışıklı genç Linus için bağbozumu döneminde yakılan çok eski zamanlardan kalma ağıtlar, muhtemelen Linus'u şarkıcı yapan efsanenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Benzer kasvetli anılar çoğunlukla Orfeus ismiyle ilişkilendirilmektedir. Orfeus da her ne kadar aslında bir Aeolian olmayıp Pieria Trakyalısı olsa da Linus'un erkek kardeşi olarak



64. Şekil: Orfeus ve Evridiki. Villa Albani'deki Mermer Gravür.

adlandırılmaktadır. Hakkında en çok bilinen şey ise güzel peri Evridiki'ye (Eurydice) olan aşkına dair hikâyedir. Bir yılan tarafından bacağından ısırılmış ve böylece kocasından ölüm ile koparılmıştır. Orfeus daha sonra dağ ve vadiyi o kadar acıklı ağıtlarla doldurmuş ki ormanın vahşi hayvanları bu sesle büyülenmiş ve kuzular gibi onu takip etmiş, kayalar ve ağaçlar ise yerlerini değiştirmiş. Sevgili Evridiki'sine karşı duyduğu özlem, yer altı dünyasına inip amansız gölgeler kralına onu serbest bırakması için yalvarmasına neden olmuş. Buradaki acıklı tavrı, Erinyelerin bile merhamet içinde gözyaşı dökmesini sağlamış ve karanlıklar kralının kalbine dokunmuş. Evridiki'yi tek bir şartla serbest bırakmayı kabul etmiş. Buna göre Evridiki yerin üstüne çıkana dek Orfeus'un arkasına bakmaması gerekiyormuş. Ancak Orfeus bu şartı yerine getirememiş ve Evridiki'yi bir kez daha kaybetmiş. Bunun üzerinden çok geçmeden kendisi de umutsuzluk içinde Trakya dağlarında gezinirken gece içki âlemlerinin çılgınlığının sonucunda birkaç kadın tarafından parçalarına ayrılıp öldürülmüş.

Ruhların kılavuzu Hermes tarafından âşıkların ikinci kez ayrılmasının muhteşem bir tasviri, Villa Albani'de muhafaza altında tutulan mermer bir rölyef üzerine elimize ulaşmıştır (64. Şekil).